

ἩΠΕΙΡΩΤΙΚῆ ἘΣΤΙΑ

ΜΗΝΙΑΙΑ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ ΕΝ ΙΩΑΝΝΙΝΟΙΣ

ΒΡΑΒΕΙΟΝ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΕΤΟΣ ΛΘ ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ - ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ - ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 1991 ◆ ΤΕΥΧΗ 462 - 463 - 464

ΠΑΝΟΥ Δ. ΤΖΙΟΒΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΤΟ ΚΛΗΡΟΔΟΤΗΜΑ ΤΟΥ ΔΗΜ. ΖΙΤΣΑΙΟΥ

Στὴν πυραμίδα τῶν Ἡπειρωτῶν εὐεργετῶν ἐξέχουσα θέση κατέχει ὁ Δημήτριος Ζιτσαῖος. Τὸ κληροδοτήμᾶ του ὑπὲρ τῆς Κοινότητος τῆς Ζίτσας ἀπασχόλησε δύο ὄσο κανένα ἄλλο, τὸν τύπο τῆς ἐποχῆς, λόγω τῆς πολύκροτης δίκης τῶν ἐκτελεστῶν τοῦ διαθέτη.

Μὲ τὸ κληροδοτήμα, γενικά, τοῦ ἀείμνηστου Ζιτσαίου ἔχουν ἀσχοληθεῖ, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν τύπο τῆς ἐποχῆς, ὁ Βασίλειος Οἰκονόμου καὶ ὁ Στέφανος Μπέττης. Ἐδῶ θὰ εὐρύνουμε τὸ φάσμα αὐτῆς τῆς ἱστορίας, που προκάλεσε τόσες καὶ τόσες ἀντιδράσεις, μέχρι τὴν ὀριστική του λειτουργία.

Αὐτὸ τὸ κενὸ θὰ προσπαθήσει νὰ καλύψει ἡ ἐργασία μου, ἡ ὁποία θὰ βασιστεῖ σὲ γνωστὰ καὶ ἀγνωστὰ στοιχεῖα, καὶ στὴ μικρὴ βιβλιογραφία ποὺ ὑπάρχει. Ἡ ἔρευνά μου, μέσα ἀπὸ γνωστὰ καὶ ἀγνωστὰ κείμενα, θὰ ἀποκαλύψει πολλὰ πρόσωπα ποὺ εἶχαν σχέση θετική ἢ ἀρνητική μὲ τὰ γεγονότα καὶ πιστεύω ὅτι θὰ δείξει αὐτοὺς ποὺ ξεκίνησαν τὴν ὄλη ὑπόθεση, καθὼς καὶ τὶς ἀπόψεις τους.

Μὲ αὐτὸν καὶ μόνο τὸν τρόπο θὰ ὑπάρξει, μετὰ ἀπὸ πολλὰ χρόνια, μία ἐπιβράβευση τῆς τότε Κοινότητος τῆς Ζίτσας ποὺ ὕστερα ἀπὸ πολλοὺς καὶ μεγάλους ἀγῶνες, κατόρθωσε καὶ ἐπέτυχε νὰ διαχειριστεῖ ἡ ἴδια τὴν κληρονομιά τοῦ Ζιτσαίου ποὺ, σύμφωνα μὲ τὴ διαθήκη του, τῆς ἀνῆκε.

Τελειώνοντας τὸν μικρὸ μου πρόλογο, εἶμαι ὑποχρεωμένος νὰ εὐχαριστήσω τὸν γραμματέα τῶν Ἑλεῶν τῆς Μητροπόλεως τῶν Ἰωαννίνων, Γεώργιο Τζώρζη, γιὰ τὴν πολύτιμη βοήθειά του στὰ στάδια τῆς ἐρευνᾶς μου στὸ ἀρχεῖο της, τοὺς Πρόεδρο καὶ Γραμματέα τῆς Κοινότητος τῆς Ζίτσας Πέτρο Μίσιο καὶ Βασίλειο Μαλλισόβα, γιὰ τὴν βοήθειά τους καὶ γιὰ τὶς διευκολύνσεις ποὺ πρόθυμα μοῦ ἔδωσαν, καθὼς καὶ ὄσους μὲ ἐφοδίασαν μὲ στοιχεῖα καὶ ἀναμνήσεις καὶ βοήθησαν νὰ γραφεῖ αὐτὴ ἡ ἐργασία - ἐργασία δική τους.

Ζίτσα 20 - 6 - 1989
Πάνος Δημ. Τζιόβας

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

Ο ΖΙΤΣΑΙΟΣ ΚΑΙ Η ΔΙΑΘΗΚΗ ΤΟΥ

Ὁ ἀείμνηστος Δημήτριος Ζιτσαῖος, πού τὸ πραγματικό του ὄνομα ἦταν Βάης, (1) γεννήθηκε στὴ Ζίτσα, τὴν ἑποικία αὐτὴ κωμόπολη τῆς Ἡπείρου, στὰ 1811 (2) καὶ ἦταν τὸ τέταρτο παιδί του Παππα-Σταύρου καὶ τῆς Σωσάννας Βάη (3). Τὸ ἐπώνυμο Ζιτσαῖος τὸ υἱοθέτησε ὁ ἴδιος στὰ ξένα γιὰ νὰ θυμᾶται τὴ μικρὴ πατρίδα του καὶ μὲ αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ ἐπώνυμο ἔμεινε στὸ πάνθεο τῶν Ἡπειρωτῶν εὐεργετῶν (4).

Τὰ πρῶτα του γράμματα τὰ ἔμαθε στὸ καινούργιο σχολεῖο τῆς Ζίτσας, πού τὸ εἶχε ἰδρύσει ὁ ρέκτης Δεσπότης Κωνστάντιος Φιλίτης (5) καὶ συνέχισε τὶς σπουδὲς του μὲ τὴ συνδρομὴ τοῦ θεοῦ του Νικηφόρου, πού ἦταν ἠγούμενος τοῦ Μοναστηριοῦ τοῦ Προφήτη Ἠλία Ζίτσας (6), στὴ Ζωσιμαία σχολὴ τῶν Ἰωαννίνων. Παίρνοντας τὸ ἀπολυτήριό του, ἔφυγε ἀμέσως γιὰ τὸ Βουκουρέστι, ὅπου ὁ Ζιτσαῖος Χριστόδουλος Μπουτάτης, πού εἶχε τὸ ἀξίωμα τοῦ Σερδάρη καὶ ἦταν ἐκτελεστής τοῦ κληροδοτήματος τοῦ ἀείμνηστου εὐεργέτη τῆς Ζίτσας Δοσιθέου Φιλίτη, τὸν ὑποστήριξε καὶ τὸν ἔστειλε, σὰν ὑπότροφο τοῦ κληροδοτήματος, στὸ Παρίσι, γιὰ νὰ σπουδάσει τὴν ἐπιστήμη τῆς ἰατρικῆς (7).

Μετὰ ἀπὸ τὸ τέλος τῶν σπουδῶν του γύρισε στὴ Ζίτσα γιὰ νὰ ἐπιστρέψει, σὲ λίγο, ξανά Βουκουρέστι ὅπου, χάρις στὴν ἐπιτυχεῖ διάγνωση καὶ θεραπευτικὴ ἀγωγή μὲ τὴν ὁποία ἔγινε ἡ ἀνάρρωση τοῦ τότε ἡγεμόνα τῆς Ρουμανίας Γκίκα, ἔγινε γιαντρός τοῦ ἴδιου καὶ τῶν διαδόχων του Κούζα καὶ Βασιλιά Καρόλου, ἐνῶ ταυτόχρονα σὰν στρατιωτικὸς γιαντρός, ἀνέρχονταν σὲ μεγάλα ἀξιώματα μέχρι πού ἔγινε ἀρχίατρος ὄλου τοῦ Ρουμανικοῦ στρατοῦ (8).

Τὸν Αὐγουστο τοῦ 1897 ὁ Ζιτσαῖος ἀρρώστησε καὶ ἀφοῦ προαισθάνθηκε τὸν θάνατό του, κάλεσε τηλεγραφικὰ τὸν ἀνηφιό του Κων. Παπασταύρου καὶ τὸν Γ. Σακκά νὰ πᾶνε τὸ γρηγορότερο κοντά του στὸ Γκομέστι, ὅπου τοὺς ἀνα-

1. Βλ. Στεφάνου Μπέττη, Ἡπειρωτικὴ Εὐποιία ἢ βιογραφικὴ συλλογὴ Ἡπειρωτῶν εὐεργετῶν τῆς Τουρκοκρατίας, ἐκδοση τῶν ἀγαθοεργῶν καταστημάτων τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Ἰωαννίνων, Γιάννινα. 1982 σ. 273.

2. Βλ. Στεφάνου Μπέττη, δ.π., σ. 273 Ὁ συγγραφέας βασίζεται, ὅσον ἀφορᾷ τὸ ἔτος τῆς γέννησης τοῦ Ζιτσαῖου, σὲ μαρτυρικὸ ἀνέκδοτο ἐγγραφο τῆς Μουχταροδημογεροντίας τῆς Ζίτσας μὲ ἡμερομηνία 19.9.1897. Ἀντίθετα ὁ Οἰκονόμου τοποθετεῖ τὴ γέννηση τοῦ εὐεργέτη στὰ 1823, χωρὶς νὰ ἀναφέρει τὴν πηγὴ του. Βλ. Βασιλ. Κ. Οἰκονόμου. Ἡ Ζίτσα, Κωμόπολη τῆς Ἡπείρου, ἐκδόσεις τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀδελφότητος Ζιτσαῖων, Ἀθῆναι 1969, σ. 125.

3. Βλ. Στεφάνου Μπέττη, δ.π. σ. 273.

4. Βλ. Στεφάνου Μπέττη, δ.π., σ. 273 Πρβλ. Βασιλ. Κ. Οἰκονόμου, δ.π., σ. 125.

5. Βλ. Στεφάνου Μπέττη, δ.π., σ. 273 Πρβλ. Βασιλ. Κ. Οἰκονόμου, δ.π. σ. 125.

6. Γιὰ τὸν Προφήτη Ἠλία τῆς Ζίτσας βλ. Ἰωάννη Λαμπρίδη, Ἱερὰ ἐν Ἡπείρῳ Σκηνώματα, Ἀθῆναι 1880 σ. 12. Πρβλ. Ε. Γεωργιάδου, Ζίτσα, Ἀθῆναι 1896, σ. 21, Ἀμαλίας Παπασταύρου, Γεωγραφικὴ καὶ ἱστορικὴ περιγραφὴ τῆς κωμοπόλεως Ζίτσας Ἀθῆναι 1895, σ. 7, Φωτίου Οἰκονόμου, Ἡ ἐν Ἰωαννίνους Ἐκκλησία, Ἀθῆναι 1966, σ. 92.

7. Βλ. Στεφάνου Μπέττη, δ.π., σ. 273. Πρβλ. Βασιλ. Οἰκονόμου, δ.π., σ. 125.

8. Βλ. Ἐφημερίδα «Πύρρος», Φύλλο 68/14.8.1904 Πρβλ. Κ. Οἰκονόμου, δ.π., σ. 125.

κοίνωσε τὸ παρακάτω κείμενο τῆς ἰδιόγραφης διαθήκης του καὶ σχετικὰ τοὺς συμβούλεψε γιὰ τὶς μετέπειτα ἐνέργειές τους (9).

Το κείμενο τῆς διαθήκης βρίσκεται στὸ ἀρχεῖο τῆς Μητρόπολης τῶν Ἰωαννίνων καὶ ἂν καὶ ἔχει δημοσιευθεῖ (10), κρίνουμε ἀπαραίτητο νὰ τὸ ἀναδημοσιεύσουμε.

«*Ἡ διαθήκη μου*

Ἐγκαθιστῶ κληρονόμον τὸν ἀγαπητὸν ἀνεψιόν μου Κωστῆν Β. Παπασταύρου καὶ διορίζω ἐκτελεστὰς τῆς παρουσίας διαθήκης μου τὸν στρατηγὸν Ἀνδροκλῆν Φωτεινὸν καὶ τὸν Γ. Σακκᾶν.

Ὅρίζω εἰδικὰ κληροδοτήματα τὰ ἑξῆς:

15 χιλιάδες φράγκα ἀφίνω εἰς τὴν ἀδελφὴν μου Βασιλικὴν

15 χιλιάδες φράγκα εἰς τοὺς κληρονόμους τοῦ ἀδελφοῦ μου Ἰωάννου

15 χιλιάδες φράγκα εἰς τὰ τέκνα τῆς ἀδελφῆς μου Ἑλένης

5 χιλιάδες φράγκα εἰς τὴν ἀνεψιᾶν μου Ἄνναν.

5 χιλιάδες φράγκα εἰς τὸ Στρατιωτικὸν Νοσοκομεῖον Βουκουρεστίου:

Τὰ ἀνωτέρω κληροδοτήματα νὰ πληρωθῶσιν ἐφ' ἀπαξ τὸ δὲ ὑπόλοιπον τῆς περιουσίας μου νὰ κατατεθεῖ εἰς τὴν Ἐθνικὴν Τράπεζαν τῆς Ἑλλάδος ὅπως μὲ τοὺς τόκους ἐκτελῶνται εἰς τὴν Ζίτσαν τῆς Ἡπείρου ὅπου ἐγεννήθην ἀγαθοεργήματα τὰ ὁποῖα θὰ θεωρῶσιν ἀναγκαῖα οἱ ἐκτελεσταὶ καὶ ὁ κληρονόμος μου.

Ὁ κληρονόμος μου Κων/νος Παππασταῦρος θὰ λάβει ἐφάπαξ εἴκοσι χιλιάδες φράγκα χρυσὰ καὶ δύο χιλιάδες φράγκα κατ' ἔτος, ὁ δὲ Γ.Δ. Σακκᾶς ὡς ἐκτελεστῆς κατ' ἔτος δύο χιλιάδες φράγκα. Αὕτη εἶναι ἡ τελευταία ἰδιόχειρος διαθήκη μου, ἢ ὁποῖα ἐπιθυμῶ νὰ ἐκτελαστῆ κατὰ γράμμα καὶ εὐσυνειδήτως.

Τῆ 17 Αὐγούστου 1897 Γκουμέστι

Δρ. Δ. Ζιτσαῖος (11)

ἀνέρχονταν σὲ ἑξακόσιες εἴκοσι τρεῖς χιλιάδες φράγκα (12) καὶ ἀποτελοῦνταν ἀπὸ χρεώγραφα, μετοχὲς καὶ μετρητά, τὰ ὁποῖα ἦταν κατατεθειμένα στὴν τράπεζα Credit Lyonnais τῶν Παρισίων, κατὰ τὸ μεγαλύτερο μέρος, καὶ σὲ Ρουμανικὴ τράπεζα τὰ ὑπόλοιπα (13).

9. Βλ. Βασίλ. Κ. Οἰκονόμου, δ.π., σ. 128-129.

10. Βλ. Βασίλ. Κ. Οἰκονόμου δ.π., σ. 136-137 Πρβλ. Στεφάνου Μπέττη, δ.π., σ. 273.

11. Βλ. AMI, Φάκελλος κληροδοτήματος Ζιτσαίου.

12. Βλ. AMI, Φάκελλος κληροδοτήματος Ζιτσαίου, διαθήκη Κων. Παππασταύρου. Ὁ Οἰκονόμου ἀνεβάζει τὸ σύνολο τῆς περιουσίας τοῦ Ζιτσαίου σὲ 620.000 φρ. χρ. Βλ. Βασίλ. Κ. Οἰκονόμου, δ.π., σ. 129.

13. Βλ. Βασιλείου Κ. Οἰκονόμου, δ.π., σ. 129.

Ἐναλυτικὰ ἡ περιουσία τοῦ Δημητρίου Ζιτσαίου ἀποτελοῦνταν:
Α/ Χρεώγραφα τῆς Παρισινῆς Τράπεζας Credit Lyonnais

1/134	4%	του	80
2/296	4%	του	89
3/10550	5%		
4/5	5%		93
5/18			
6/98	5%		
7/2000	4%	του	95
8/60	5%	του	94
9/—	5%	του	93

Τὰ παραπάνω χρεώγραφα εἶχαν ἀναληφθεῖ στίς 25 τοῦ Αὐγούστου τοῦ 1899 ἀπὸ τοὺς Κ. Παππασταύρου καὶ Γ. Σακκά ὡς ἐκτελεστῶν τῆς διαθήκης Δ. Ζιτσαίου (14).

Β/ Ἐν τῷ ἐν Βουκουρεστίῳ Οἴκῳ τοῦ Ἑλίας.
Χρεώγραφα Ρουμανικὰ ἀξίας τότε 103.000 φρ. χρ. καὶ 4 μετοχὰς τῆς Ἐθνικῆς Ρουμανικῆς Τραπεζῆς.
ἀξίας 2000
ἐν δλω 105.000» (15).

Ἡ ἀξία τῶν χρεωγράφων τῆς Παρισινῆς τράπεζας μεταφράζονταν

σε 518.000 φρ. χρ.

καὶ τοῦ Οἴκου τοῦ Βουκουρεστίου Ἑλίας

σε 105.000 φρ. χρ.

Σύνολο τῆς περιουσίας Δ. Ζιτσαίου

623.000 φρ. χρ. (16)»

Οἱ ἐκτελεστῆς, μετὰ ἀπὸ τὸ θάνατο τοῦ εὐεργέτη, εἰσέπραξαν τὰ ποσὰ τῶν τοκομεριδίων καὶ δὲν ἔκαναν, ὅπως θὰ ἔπρεπε νὰ κάνουν, καμμία λογοδοσία. (17)

14. Βλ. ΑΜΙ, Φάκελλος κληροδοτήματος Δ. Ζιτσαίου, διαθήκη Κ. Παππασταύρου.

15. Βλ. ΑΜΙ, Φάκελλος τοῦ κληροδοτήματος.

16. Βλ. ΑΜΙ, Φάκελλος τοῦ κληροδοτήματος. Τὸ βούλευμα τοῦ Συμβουλίου τῶν Πλημμελειοδικῶν τῆς Ἀθήνας ἀνεβάζει τὴν περιουσία τοῦ Ζιτσαίου σὲ φράγκα χρυσὰ 618.216 Βλ. Κληροδοτήμα Δ. Ζιτσαίου. Τὸ βούλευμα τοῦ Συμβουλίου τῶν ἐν Ἀθήναις Πλημμελειοδικῶν, παραπομπὴ εἰς δίκην τῶν ἐκτελεστῶν τῆς διαθήκης Κων. Παππασταύρου καὶ Γ. Σακκά, ἐν Ἀθήναις ἐκ τοῦ τυπογραφείου Π.Α. Πετράκου, 1906, σ. 3.

17. Βλ. ΑΜΙ, Φάκελλος κληροδοτήματος Δημητρίου Ζιτσαίου, διαθήκη Κ. Παππασταύρου, ὅπου ἀναλυτικὰ ἀντιγράφηκαν οἱ λογαριασμοὶ τοῦ κληροδοτήματος ἀπὸ τὸν φιλ. Τσαπραλῆ γαμπρὸ τοῦ Κ. Παππασταύρου ἀπὸ τῆ θυγατέρα του Ἀγγελική.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΔΙΕΝΕΞΗ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑΣ ΚΑΙ ΕΚΤΕΛΕΣΤΩΝ – ΠΑΡΑΠΟΜΠΗ
ΣΕ ΔΙΚΗ – Η ΑΠΟΦΑΣΗ

Μετά ἀπὸ τὸ θάνατο τοῦ εὐεργέτη καὶ τῆ νόμιμη δημοσίευση τῆς διαθήκης του στὸ Πρωτοδικεῖο Πφογ, ὁ κληρονόμος Κ. Παπασταῦρος ζήτησε, ἀπὸ τὸ ἴδιο δικαστήριον, καὶ «παρεπέμφθη εἰς τὴν διακατοχὴν τῆς κληρονομίας, διὰ τῆς ὑπ' ἀριθ. Μ.Ε 8947/1897 ἀποφάσεώς του, καὶ μετὰ τοῦ ἑτέρου Γ. Σακκά, ὡς ἐκτελεστοῦ, ἄτε παραιτηθέντος τοῦ τρίτου ἐκτελεστοῦ Ἄνδροκλῆ Φωτεινοῦ, προέβησαν εἰς τὴν ἐκκαθάρισιν καὶ εἰσπραξιν τῆς περιουσίας τοῦ Δημητρίου Ζιτσαίου, οὕτω δὲ εἰσέπραξαν καὶ παρέλαβον οὗτοι ἐν μὲν τῇ Ρουμανίᾳ, κατὰ τὰ ἔτη 1897 - 1898 φράγκα χρυσᾶ 105 χιλιάδας περίπου, ἐκ δὲ Παρισίοις (ὡς ἐκτελεσταὶ, βεβαίως) ὅπου βραδύτερον, μετέβησαν ἐπὶ τούτῳ καὶ ἐπ' ἄρκετον διέμειναν ἀμφοτέροι, διάφορα χρεώγραφα καὶ χρήματα ἀξίας ἐν ὄλῳ φράγκων χρυσῶν 512 χιλιάδων περίπου, ἀπὸ τῶν τραπεζῶν Ἑλιάς καὶ Credit Lyonnais παρ' αἷς εἶχεν ἐνεργήσῃ καταθέσεις ὁ διαθέτης Δ. Ζιτσαῖος, καὶ τοὺς ἕκτοτε τόκους καὶ τοκομερίδια, ἐπλήρωσαν δ' ἐν τῷ μεταξύ, τὰ ἐν τῇ διαθήκῃ διάφορα μικρὰ κληροδοτήματα ἐκ φράγκων χρυσῶν 75 χιλιάδων περίπου, καὶ πολλὰ τῶν χρεωγράφων τῆς κληρονομίας μετατρέψαντες εἰς ἕτερα κατέθεσαν παρὰ τῇ ἰδίᾳ τραπεζῇ Credit Lyonnais Παρισίων ἐπὶ ἰδίῳ αὐτῶν ὀνόματι, μετὰ δὲ ταῦτα ἤλθον εἰς Ἄθηναις» (1).

Μὲ αὐτὴ τὴν κατηγορίαν, τὸ παραπεμπτικὸ βούλευμα τοῦ Πλημμελειοδικείου τῆς Ἀθῆνας παρέπεμψε τοὺς δύο ἐκτελεστὲς σὲ δίκη, ποὺ ἀντὶ νὰ καταθέσουν τὸ ποσὸ ἐκεῖ ποὺ τοὺς διέταξε ἡ διαθήκη τοῦ Ζιτσαίου, προτίμησαν τῇ Γαλλικῇ τράπεζᾳ μὲ ἀποτέλεσμα ἢ μεταφορὰ τῶν καταθέσεων νὰ καθυστερήσει σχεδὸν τέσσερα χρόνια (2).

Σύμφωνα μὲ τὸ παραπεμπτικὸ βούλευμα, οἱ ἐκτελεστὲς προσκλήθησαν, πολλὰς φορές, ἀπὸ τὴν Κοινότητα τῆς Ζίτσας νὰ ἐκτελέσουν τοὺς ὄρους τῆς διαθήκης, πλὴν ὅμως ἀδιαφόρησαν καὶ τότε καὶ μόνο θὰ δέχονταν νὰ συνεννοηθοῦν ἂν διορίζονταν πληρεξούσιος τῆς Κοινότητος ὁ ἄρτοποιὸς Νικόλαος Παπανίδης, κάτοικος τοῦ Βουκουρεστίου, καὶ πρόσωπο τῆς ἀπόλυτης ἐμπιστοσύνης τῶν δύο ἐκτελεστῶν (3).

Ἡ Κοινότητα τῆς Ζίτσας ἔκρινε ὑποπτῆ τὴν ὑπόδειξη αὐτοῦ τοῦ προσώπου καὶ ἀφοῦ κάλεσε, σὲ γενικὴ συνέλευση τοὺς κατοίκους, ἐξέλεξε πληρεξούσιο τὸν Νικόλαο Γύρα, στὸν ὁποῖο ἔδωσε ἐντολὴ νὰ κοινοποιήσει ἐξώδικη δια-

1. Βλ. Κληροδότημα Δημητρίου Ζιτσαίου, δ.π., σ. 3.

2. Βλ. Κληροδότημα Δ. Ζιτσαίου, δ.π., σ. 19 Πρβλ. Βασιλ. Κ. Οἰκονόμου, δ.π., σ. 129.

3. Βλ. Κληροδότημα Δ. Ζιτσαίου, δ.π., σ. 3.

μαρτυρία στους έκτελεστές για την άδικαιολόγητη καθυστέρηση της μεταφορᾶς τῶν χρημάτων (4).

Ἡ ἐκλογή τοῦ Νικ. Γύρα ἐπικυρώθηκε μαζί με τὸ πληρεξούσιο ἔγγραφο στὶς 3 τοῦ Αὐγούστου τοῦ 1898, με τὸ παρακάτω ἐπικυρωτικὸ τοῦ τότε Ἀρχιμανδρίτη Μελετίου.

«Τῆ 3 Αὐγούστου 1898.

Ἐπεκυρώθη πληρεξούσιον ἐκδοθὲν ἐν Ζίτση ὑπὸ κοινότητος δι' οὗ διορίζουσι πληρεξούσιόν των τὸν Νικόλαον Γύραν, διαμένοντα ἐν Κουέζνα τῆς Αἰγύπτου, ὅπως παραλάβῃ παρὰ τοῦ κληρονόμου Κ. Παππασταύρου καὶ τῶν ἐκτελεστῶν τῆς διαθήκης τοῦ Δημ. Ζιτσαίου τὸ διὰ τὴν κοινότητα Ζίτσης ἀνήκον μέρος τῆς περιουσίας αὐτοῦ. Ἔπονται ὑπογραφαὶ Κοινότητος. Ἐκδοσις 26 Ἰουλίου 1898» (5).

Σύμφωνα με πληροφορία τῆς τότε ἐφημερίδας «Φωνὴ τῆς Ἡπείρου» στὸν παραπάνω πληρεξούσιο δόθηκε καὶ ἄλλη ἐντολὴ ἀπὸ τὴν Κοινότητα. Σύμφωνα πάντα με τὴν παραπάνω ἐφημερίδα, ἡ ἐντολὴ τῆς Κοινότητος ἦταν νὰ ἐνεργήσῃ ὁ πληρεξούσιος τὴν σύγκληση δικηγορικῶν συμβουλίου «ἵνα μάθῃ τὴν θέσιν τῆς Κοινότητος καὶ ἐνεργήσῃ συμφώνως ταύτῃ» (6).

Πραγματικά, τὸ δικηγορικὸ συμβούλιο γνωμοδότησε, στὶς 31 τοῦ Μάη τοῦ 1901, ὅτι ἡ Κοινότητα τῆς Ζίτσας δικαιούταν νὰ ἐξαναγκάσει δικαστικά, «διὰ τοῦ Μητροπολίτου Ἰωαννίνων τοὺς ἐκτελεστὰς τῆς διαθήκης τοῦ Δ. Ζιτσαίου κ.κ. Κ. Παππασταύρου καὶ Γ. Σακκᾶν, πρὸς λογοδοσίαν ὑποκειμένου καὶ εἰς ποινικὴν εὐθύνην, ἃν καταδειχθῶσιν ἐλλειμματαῖαι» (7).

Καὶ ὅμως, παρὰ τὴν παραπάνω γνωμοδότηση, ὁ πληρεξούσιος τῆς Κοινότητος Ζίτσας Νικ. Γύρας προχώρησε σὲ συμβιβασμὸ με τοὺς δύο ἐκτελεστὰς, γιατί παρακινήθηκε ἀπὸ τὴν κομματικὴ μερίδα τῆς Μέλισσας, ἡ ὁποία τοὺς ὑποστήριζε (8).

Σύμφωνα πάντα με τὰ ἀνέκδοτα στοιχεῖα τοῦ φακέλλου τοῦ κληροδοτήματος, ὁ συμβιβασμὸς πραγματοποιήθηκε στὶς 25 τοῦ Ἰουνίου τοῦ 1901 με τὸ ὑπ' ἀριθ. 1024 ἔγγραφο τοῦ τότε συμβολαιογράφου τῆς Ἀθήνας Γρηγορίου Φορτοῦνα, με τὸν ὁποῖο καθορίζονταν τόσο τὸ ὑπόλοιπο τῆς περιουσίας τοῦ κληροδοτήματος, ὅσο καὶ οἱ διατάξεις τῆς λειτουργίας του.

Εἰδικότερα, ὁ συμβιβασμὸς ἀποτελοῦνταν ἀπὸ τὰ παρακάτω 19 ἄρθρα, τὰ ὁποῖα ἀντιγράφονται ἀπὸ τα παραπάνω συμβόλαιο, ποὺ ἐκδόθηκε στὴν Ἀ-

4. Βλ. Βασιλ. Κ. Οἰκονόμου, ὁ.π., σ. 129. Ὁ συγγραφέας ἂν καὶ γνῶριζε τὸ βούλευμα παραλείπει τὸ ὄνομα τοῦ Νικόλαου Παπανίδη ποὺ προτάθηκε ἀπὸ τοὺς ἐκτελεστὰς σὰν πληρεξούσιος τῆς Κοινότητος Ζίτσας. Πρβλ. Ἐφημερίδα «Φωνὴ τῆς Ἡπείρου», Φύλλο 438/13.7.1901.

5. Βλ. ΑΜΙ, Κώδικας Ἐπαρχίας Ἰωαννίνων, Βιβλίον Νο 16 ἔτη 1895-1902, σ. 178 Πρβλ. Ἐφημερίδα «Φωνὴ τῆς Ἡπείρου». Φύλλο 438/23.7.1901.

6. Βλ. Ἐφημερίδα «Φωνὴ τῆς Ἡπείρου». Φύλλο 438/13.7.1901.

7. Βλ. Ἐφημερίδα «Φωνὴ τῆς Ἡπείρου», Φύλλο 441/3.8.1901. Στὴν ἐφημερίδα δημοσιεύεται ὅλη ἡ γνωμοδότηση τοῦ νομικοῦ συμβουλίου, ποὺ τὸ ἀπέτελεσαν οἱ νομιμομαθεῖς Διονύσιος Στεφάνου, Ξενοφῶν Ψαρᾶς καὶ Ἰωάννης Ἀραβαντινός.

8. Βλ. Βασιλ. Κ. Οἰκονόμου, ὁ.π. σ. 134. Τὰ δύο κόμματα τῆς Ζίτσας ἦταν ἡ Βλιώρα καὶ Μέλισσα.

θήνα, ἀπὸ τὸ δικηγόρο Κούμα καὶ ὑπάρχει μόνο στὸ ἀρχεῖο τῆς Μητρόπολης τῶν Ἰωαννίνων.

«Α / Τὸ ὑπόλοιπον τῆς περιουσίας τοῦ μακαρίτου Δ. Ζιτσαίου κατὰ τὸν γινόμενον ἤδη μεταξὺ τῶν συμβαλλομένων καὶ ἐγκριθέντα ἐκ συμφώνου λογαριασμὸν μετὰ τὴν καταβολὴν καὶ ἀφαίρεσιν τῶν διαφόρων κληροδοσιῶν πρὸς τοὺς συγγενεῖς (9) καὶ μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν καὶ παρακράτησιν, ἐκ μέρους τῶν ἐκτελεστών τοῦ εἰς τὴν Ἄνναν Β. Παππασταύρου καταλειφθέντος κληροδοτήματος ἐκ φράγκων χρυσῶν (10) πέντε χιλιάδων, πρὸς τὸ στρατιωτικὸν νοσοκομεῖον Βουκουρεστίου (11), τοῦ φόρου πρὸς τὸ Ρουμανικὸν καὶ Γαλλικὸν δημόσιον (12), τῶν δικαστικῶν καὶ ἐξωδίκων ἐξόδων (13), τοῦ ποσοῦ ὄπερ ἐδόθη ἐπὶ πλέον τοῦ ἐν τῇ διαθήκῃ ἀναφερομένου εἰς τοὺς συγγενεῖς (14), τῶν ἐξόδων ταξιδείων καὶ διαμονῆς Κ. Παππασταύρου καὶ Γ. Σακκά ἐν Ρουμανίᾳ καὶ Παρισίοις, τῶν δικηγορικῶν ἀμοιβῶν (15), τῶν ἀποζημιώσεων καὶ μετὰ τὴν ὀλοσχερῆ ἐξόφλησιν τοῦ ἐτησίου κληροδοτήματος τοῦ καταλειπομένου διὰ τῆς ἐν λόγῳ διαθήκης εἰς τοὺς Κ. Παππασταῦρον καὶ Γ. Σακκά, ἐκκαθαρίζει καὶ συνίσταται ἐκ τῶν ἀκολουθῶν χρεωγράφων, ἧτοι α/τετρακοσίων ὁμολογιῶν Ἑλληνικοῦ δανείου πέντε τοῖς ἑκατὸν 1881 (16), β/ἑξήκοντα ὁμολογιῶν Ἑλληνικοῦ δανείου πέντε τοῖς ἑκατὸν 1884 (17) γ/διακοσίων ἑννενηκοντα πέντε ὁμολογικῶν Ἑλληνικοῦ δανείου τέσσαρα τοῖς ἑκατὸν 1889 (18), δ/πέντε ὁμολογιῶν Ἑλληνικοῦ δανείου πέντε τοῖς ἑκατὸν 1893 (19), ε/τετρακοσίων ὁμολογιῶν δανείου μονοπωλείου τέσσαρα τοῖς ἑκατὸν 1887 (20). Τὸ ποσὸν δὲ τοῦτο τῆς περιουσίας (21) ἀναγνωρίζει καὶ ἀποδέχεται ὡς ἀκριβὲς καὶ ὁ μνησθεὶς ἀντιπρόσωπος τῆς Κοινότητος Ζίτσης, παραιτούμενος πάσης αὐτοῦ ἀμφισβητήσεως ἢ ἀναθεωρήσεως τοῦ λογαριασμοῦ ἐν ὄλῳ ἢ καθ' οἰανδήποτε αὐτοῦ μέρος.

Β/ Τὴν ἐν τῷ ἀνωτέρῳ ἄρθρῳ ἀναγραφομένην περιουσίαν οἱ Κων/νος Παππασταῦρος καὶ Γεώργιος Σακκάς ὑπόσχονται νὰ καταθέσωσιν ἐντὸς ἐξ (6)

9. Τὸ σύνολο τοῦ ποσοῦ ποῦ πῆραν οἱ συγγενεῖς ἀνέρχονταν σὲ 50.000 φρ. ἧτοι δρχ. 66.500 Βλ. ΑΜΙ, Φάκελλος κληροδοτήματος, διαθήκη Παππασταύρου.

10. Τὸ ποσὸν ποῦ ἀφορᾷ τὴν Ἄννα Παππασταύρου δὲν φέρεται ἐξοφλημένο στὸν λογ/σμὸν ποῦ εἶχε συντάξει ὁ γαμπρὸς τοῦ Παππασταύρου Τσαπραλῆς. Βλ. ΑΜΙ, δ.π.

11. Τὸ ποσὸν τοῦ στρατιωτικοῦ νοσοκομεῖου τοῦ Βουκουρεστίου φέρεται ἐξοφλημένο φρ. 5.000 Βλ. ΑΜΙ, δ.π.

12. Ὁ φόρος τῆς κληρονομίας ἦταν φρ. 34.847 Βλ. ΑΜΙ, δ.π.

13. Τὸ ποσὸν αὐτὸ ἀφορᾷ τὰ ἐξοδα σφράγισης καὶ ἀπογραφῆς Γαλλίας, Ρουμανίας φρ. 13.000 Βλ. ΑΜΙ, δ.π.

14. Τὰ ποσὰ τῶν συγγενῶν, πέρα ἀπὸ τὴν διαθήκη, ἦταν φρ. 41.000 Βλ. ΑΜΙ, δ.π.

15. Οἱ δικηγορικὲς ἀμοιβὲς ἦταν 26.800 φρ. Βλ. ΑΜΙ, δ.π.

16. Τὸ ποσὸν τῶν ὁμολογιῶν ἦταν φράγκα χρυσὰ 200.000 Βλ. ΑΜΙ, δ.π.

17. Τὸ ποσὸν τῶν ὁμολογιῶν ἦταν φρ. χρ. 30.000 Βλ. ΑΜΙ, δ.π.

18. Τὸ ποσὸν τῶν ὁμολογιῶν ἦταν φρ. χρ. 147.500 Βλ. ΑΜΙ, δ.π.

19. Τὸ ποσὸν τῶν ὁμολογιῶν ἦταν φρ. χρ. 2.500 Βλ. ΑΜΙ, δ.π.

20. Τὸ ποσὸν τῶν ὁμολογιῶν ἦταν φρ. χρ. Βλ. ΑΜΙ, δ.π.

21. Τὸ συνολικὸν ποσὸν τῆς κατάθεσης ἦταν 580.000 φρ. πλέον 146.631 φρ. Βλ. ΑΜΙ, δ.π.

μηνῶν ἀπὸ σήμερον ἢ καὶ πρότερον (22), ἀν τοῦτο ἐφικτὸν ἐπ' ὀνόματι τῶν καὶ ὑπὸ τὴν ρηθεῖσαν ιδιότητά τῶν ἐν τῇ Ἐθνικῇ τῆς Ἑλλάδος Τραπεζῇ, ἵνα παραμείνῃ ἐκ συμφώνου πρὸς τὴν ἐν λόγῳ διαθήκην κεφάλαιον ἄθικτον καὶ ἀναπαλλοτριωτον τῆς Κοινότητος Ζίτσης, ἀποκλειομένης πάσης φιλονικείας παρὰ τῶν καταθετῶν ἢ τῶν κληρονόμων τῶν ὡς καὶ πάσης ἀντιποιήσεως ἢ ἀξιώσεως μέλους τινὸς τῆς κοινότητος Ζίτσης ἢ τῆς Κοινότητος αὐτῆς.

Γ/ Τὰς ἐτήσιας προσόδους τῆς περιούσιας ταύτης ἀνερχομένης εἰς δέκα χιλιάδας ἔννεακόσια φράγκα χρυσᾶ καὶ εἰς τὴν διάθεσιν τῶν ὁποίων ἀφορᾶ κυρίως τὸ παρὸν ἔγγραφο θὰ εἰσπράττωσιν ἐφ' ὄρου ζωῆς μόνον οἱ μνησθέντες Κων/νος Παππασταύρος καὶ Γεώργιος Σακκάς ἀνευ τῆς ἐλαχίστης συμπράξεως τῆς Κοινότητος Ζίτσης (23) μὴ δυναμένης ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ νὰ παρεμποδίσει τὴν εἰσπραξίν τούτων ἢ ν' ἀναμιχθῇ ὀπωσδήποτε εἰς αὐτὴν ἐν ὅλῳ ἢ καθ' οἰονδήποτε μέρος. Ἀποβλέποντες δὲ οὗτοι εἰς τὴν ὅσον ἐνεστιν ἀκριβεστέραν τῶν διατάξεων τῆς διαθήκης ἐκπλήρωσιν, ἀποδέχονται εὐχαρίστως, μετὰ τὴν ὀριστικὴν καὶ ἀμετάκλητον παραίτησιν τοῦ Ἀνδροκλῆ Φωτεινοῦ, νὰ συμπράττωσι καὶ συνεργάζονται εἰς τὰ τῆς λειτουργίας τῶν διαφόρων ἀγαθοεργημάτων, κατὰ τὴν ἐννοίαν τῆς διαθήκης καὶ τοὺς ὄρους τοῦ παρόντος ἐγγράφου, μεθ' ἐνὸς ἀντιπροσώπου τῆς Κοινότητος Ζίτσης ἐκλεχθησομένου παρ' αὐτῆς καὶ ἔσομένου ἰσοβίου. Ἡ ἐν Ζίτση ἐκτέλεσις τῶν ἀγαθοεργημάτων θέλει γίνεσθαι ὑπὸ ἐπιτροπείας ἐξαμελοῦς, ἐκλεγομένης ὑπὸ τῆς Κοινότητος κατὰ τὰ κατωτέρω ἐκτεθησόμενα καὶ φεροῦσης τὸν τίτλον «Ἐπιτροπεία τῶν ἀγαθοεργημάτων Δ. Ζιτσαίου». Ἡ ἐπιτροπεία αὕτη θὰ ἐκτελῇ τὰ κατωτέρω ὀριστικῶς ἀποφασισθέντα καὶ ἀναγραφόμενα ἐν ἄρθρῳ ΣΤ' τοῦ παρόντος ἀγαθοεργήματα, ὑπ' ὄψει δὲ λαμβάνουσα τὰς διαφόρους ἀνάγκας τῆς Ζίτσης, θὰ ὑποδεικνύῃ ἐκάστοτε ἐν τῷ μέλλοντι εἰς τοὺς Κ. Παππασταύρῳ καὶ Γ. Δ. Σακκάν καὶ εἰς τὸν εἰρημένον τῆς Κοινότητος ἀντιπρόσωπον καὶ ἄλλα ἐπιφειδέστερα καὶ μᾶλλον ἐπιείγοντα. Ἡ ἐκλογή τοῦ κατὰ τὸ προηγούμενον ἄρθρον Γ' ἀντιπροσώπου τῆς Κοινότητος γεννήσεται ἐντὸς μηνὸς ἀπὸ τῆς ὑπογραφῆς τοῦ παρόντος, ὡσαύτως δὲ καὶ ἡ κατὰ τὰς ἀνωτέρω διαγραφόμενας διατυπώσεις ἐκλογή τῆς πρώτης ἐξαμελοῦς ἐπιτροπείας, γεννήσεται ἐξαιρετικῶς ἐντὸς τεσσάρων τῶν βραδύτερον μηνῶν ἀπὸ τῆς ὑπογραφῆς τοῦ παρόντος.

Δ/ Ἐν περιπτώσει παραίτησεως ἢ τελευτῆς τοῦ ἑτέρου ἐκ τῶν ρηθέντων Κων/νου Παππασταύρου καὶ Γεωργίου Σακκά τὰ διὰ τοῦ Γ' ἄρθρου τοῦ παρόντος ἀνομολογούμενα καὶ ρητῶς ἀναγνωριζόμενα εἰς ἀμφοτέρους δικαιώματα μεταβαίνουνσιν αὐτοδικαίως καὶ ἀπαραμειώτως εἰς τὸν ἐπιζῶντα, ὅστις ὀφείλει νὰ συνεργάζηται ἐφόσον ζῇ μετὰ τὸν ὡς ἀνωτέρω ἀντιπρόσωπον τῆς Κοινότητος Ζίτσης καὶ τῆς ἐξαμελοῦς ἐπιτροπείας. Ἐν περιπτώσει δὲ παραίτησεως ἢ τελευτῆς ἀμφο-

22. Κατὰ τὸν λογ/σμὸ τοῦ Τσαπραλῆ στὴν Ἐθνικὴ Τράπεζα κατατέθηκαν γιὰ λογ/σμὸ τοῦ κληροδοτήματος «συμψηφισμένης τῆς ἀξίας τῶν φρ. 580.000 πρὸς τὸ ὑπόλοιπον τῆς κληρονομίας, ὅς μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῶν προηγούμενων κονδυλίων ἀνέρχεται εἰς 433.369 φρ. ἐξωφλήθη τελείως ἢ ἀπαίτησις τοῦ κληροδοτήματος καὶ ἔλαβεν, ἐπιπλέον τοῦτο φρ. 145.631 ἢ δρχ. 195.000» Βλ. ΑΜΙ, φακ. κληρ/τος.

23. Μετὰ τὸ ἄρθρο αὐτὸ κατ' οὐσίαν ἀποκλείονταν ἡ Κοινότητα τῆς Ζίτσης ἀπὸ τὴ διαχείριση ποὺ τὴν κράτησαν γιὰ λογαριασμὸ τους οἱ δύο ἐκτελεστές.

τέρων τῶν ἀνωτέρω τὰ δικαιώματα τῆς εἰσπράξεως καὶ διαχειρίσεως τῶν κατὰ τὴν διαθήκην καὶ τοὺς ὄρους τοῦ παρόντος ἐτησίων προσόδων τοῦ κληροδοτήματος θὰ περιέρχονται εἰς τὴν Κοινότητα Ζίτσης (24) ἥτις ἀπὸ τοῦδε ρητῶς καὶ ἀνεπιφυλάκτως ἀναλαμβάνει τὴν ὑποχρέωσιν νὰ ἐκτελῇ ἔσσει καὶ μετὰ θρησκευτικῆς εὐλαβείας καὶ ἀκριβείας τὰ κατωτέρω ἀναγραφόμενα ἀγαθοεργήματα, ἅτινα ἐκρίθησαν ὡς λυσιτελέστερα καὶ ἀναγκαιότερα ὑπὸ τῶν ἐκτελεστῶν (25).

Ε/ Τὰ ἐν τῶν κατωτέρω ἄρθρω ἀναγραφόμενα ἀγαθοεργήματα ὡς καὶ τὸ δι' ἕκαστον τούτων ὀριζόμενον ποσὸν δύνανται ἐν ὄσφ ζώσιν οἱ Κων. Παππασταῦρος καὶ Γεώργιος Σακκάς μετὰ τοῦ ἀντιπροσώπου τῆς Κοινότητος νὰ τροποποιήσωσιν ἢ καὶ τινὰ ν' ἀντικαταστήσωσι δι' ἄλλων ἐπωφελεστέρων, ἀκούοντες πάντοτε τὴν γνώμην τῆς ἐπιτροπείας.

Μετὰ τὸν θάνατον ὁμῶς ἢ τὴν παραίτησιν αὐτῶν ἐπιτρέπεται μὲν ἢ αὐξομείωσις τοῦ ἐνὸς ὑπὲρ τοῦ ἄλλου ἀγαθοεργήματος μεταξὺ τῶν ὑπὸ στοιχεῖα α-ι, ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ ἢ διάθεσις τῶν προσόδων ἢ μέρους αὐτῶν ὑπὲρ ἄλλων ἀγαθοεργημάτων μὴ μνημονευμένων ἐν τῷ συμβολαίῳ.

Σ/ Αἱ ἐν τῷ πρώτῳ ἄρθρω τοῦ παρόντος ἐτήσiai τοῦ κληροδοτήματος πρόσοδοι θὰ διατίθενται ἐτησίως καὶ θὰ δαπανῶνται ἀπὸ τοῦδε εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν κατωτέρω ἀναφερομένων ἀγαθοεργημάτων ἢ ἄλλων τοιούτων, ἅτινα ἤθελον κατὰ τὰ ἐν τῷ ἄρθρω Γ' εἰρημένα ἐγκρίνει ὡς λυσιτελέστερα οἱ Κ. Παππασταῦρος, Γ' Σακκάς καὶ ὁ ὡς ἀνωτέρω ἀντιπρόσωπος τῆς Κοινότητος. α/ ἕκαστὸν ἕως διακόσια φράγκα πρὸς τέλεσιν ἀρχιερατικοῦ μνημοσύνου κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ Ἁγίου Δημητρίου ἢ ἄλλην τινὰ ἑορτὴν ὑπὲρ ἀναπαύσεως τῆς ψυχῆς τοῦ μεγάλου τῆς Ζίτσης εὐεργέτου Δ. Ζιτσαίου, β/ τέσσαρας χιλιάδας φράγκα χρυσῶ ὄσφως ἐνισχυθῆ, καὶ ἕξασφαλισθῆ ἢ κανονικῆ συντήρησις καὶ λειτουργία τελεσῶν σχολαρχείου καὶ δημοτικοῦ σχολείου καὶ μισθοδοτῆται εἰς διδάσκαλος δύο γλωσσῶν, τῆς Τουρκικῆς (26) καὶ ἄλλης εὐρωπαϊκῆς, λόγου χάριν γαλλικῆς ἀγγλικῆς κλπ, ἀρχομένης τῆς διδασκαλίας ἀπὸ τῶν δύο ἀνωτέρων τάξεων τοῦ δημοτικοῦ. Οἱ ἐκλεγόμενοι διδάσκαλοι δεόν νὰ ὦσι χρηστοὶ καὶ κόσμιοι τὴν διαγωγὴν, κεκτημένοι δὲ τὰ ἐξῆς προσόντα: οἱ μὲν δημοτικοῦ ἀπολυτήριον ἀνεγνωρισμένου διδασκαλείου μετὰ βαθμοῦ (ἄριστα), οἱ δὲ τοῦ σχολαρχείου ἀπολυτήριον γυμνασίου μὲ τὸν αὐτὸν βαθμὸν ἢ ἀποφοιτήριον τῆς φιλοσοφικῆς σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου γ/χίλια πεντακόσια φράγκα δι' ἐκπαίδευσιν νέων ἀσχολουμένων ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον εἰς πρακτικὰς τέχνας (σιδηρουργικὴν, γεωργικὴν κτλ).

24. Κατὰ τὸ ἄρθρο 48 τοῦ Κανονισμοῦ τῶν τριῶν τμημάτων «ἐξαιροῦνται τῆς δικαιοδοσίας τῶν ἐφοροεπιτρόπων τὰ ἀγαθοεργὰ τῆς Κοινότητος ἱδρύματα καὶ κληροδοτήματα ὧν ἡ διεύθυνσις καὶ διαχειρίσις διὰ διατάξεως τοῦ διαθέτου ἀνετέθη εἰς ἄλλα πρόσωπα». Βλ. Στεφάνου Μπέττη, 'Η Δημογεροντία Ἰωαννίνων, Ἡπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο, ἐκδόσεις ΕΗΜ, Ἰωάννινα 1987, σ. 361.

25. Κατὰ τὴν διαθήκην τοῦ Ζιτσαίου τὰ ἀγαθοεργήματα ποῦ θὰ ἐκτελοῦνταν ἀφήνονταν σὺν τῆ ἀπόλυτῃ κρίσει τοῦ κληρονόμου καὶ τῶν ἐκτελεστῶν. Βλ. Βασιλείου Κ. Οἰκονόμου, ὁ.π., σ. 137.

26. Ἡ τουρκικὴ γλώσσα εἶχε εἰσαχθεῖ ὑποχρεωτικὰ στὰ ἑλληνικὰ σχολεῖα παρὰ τοὺς ἀγῶνες τοῦ τότε Πατριάρχου Νεοφύτου Η (1891-1895). Βλ. Πάνου Δημ. Τζιόβα, Γερβάσιος Ὁρολογᾶς, Μητροπολίτης Κορυτσᾶς Βορείου Ἡπείρου, ἐκδόσεις ΙΒΕ, Ἰωάννινα 1980, σ. 12.

δ/τριακόσια φράγκα διά μισθοδοσίαν μιᾶς μαίας, ε/χίλια φράγκα διά δημόσια ἔργα (ὁδοὺς, ἐπισκευὴν σχολείων ἐκκλησιῶν κλπ) ς/χίλια φράγκα διά φάρμακα καὶ ἐπισκέψεις ἰατρῶν διά τοὺς ἀπόρους ὑποδεικνυμένους παρὰ τῆς ἐπιτροπείας, ἥτις μετὰ προηγουμένην ἐξέλεγχσιν τῶν φαρμάκων καὶ ἐπισκέψεων θὰ ἐνεργῆ ἐκ τοῦ ποσοῦ τούτου τὰς δεούσας πληρωμὰς ζ/χίλια φράγκα, διά προίκισιν ἀπόρων κορασιῶν, παρεχομένης τῆς βοήθειας εἰς εἶδη καὶ οὐχί εἰς χρῆμα, μὴ ὑπερβαίνοντα τὰ διακόσια φράγκα δι' ἐκάστην, η/τριακόσια φράγκα διά τοὺς ἐκάστοτε ἱερεῖς τῆς Ζίτσας, θ/ἑξακόσια, ἕως χίλια φράγκα δι' ἐντελῶς πενομένας καὶ ἀπροστατεῦτους Ζιτσιώτας, ι/διακόσια ἕως τριακόσια φράγκα διά τὴν δενδρόφυτειαν καὶ ἐξωράσιον ἐν γενεῖ τῆς Ζίτσης, ἰδία δμως καὶ ὑποχρεωτικῶς διά τὴν δενδρόφυτευσιν τοῦ λόφου τοῦ μοναστηριοῦ Ζίτσης, τὸ δὲ ὑπόλοιπον πρὸς συμπλήρωσιν τοῦ ὅλου ἐτησίου εἰσοδήματος, ἐὰν ἤθελεν ὑπολειφθῆ τοιοῦτον, εἰς διαφόρους ἐκτάκτους ἀνάγκας τῆς κοινότητος τῆ προτάσει πάντοτε τῆς ἐπιτροπῆς τοῦ κληροδοτήματος καὶ τῆ ἐγκρίσει τῶν ἐκτελεστῶν.

Ζ/ Ἡ κατὰ τὸ ἀνωτέρω ἄρθρον Γ' ἐπιτροπεῖα θ' ἀποτελεῖται ἐκ πέντε μελῶν, ἅτινα θὰ ὤσι πάντοτε ἐκ τῶν κατοίκων τῆς Ζίτσης καὶ ἐκ τοῦ ἐκάστοτε μητροπολίτου Ἰωαννίνων ὡς προέδρου αὐτῆς, (27) ἡ δὲ ἐκλογή θὰ γίνεταί κατὰ διετίαν τὴν δευτέραν ἡμέραν τοῦ Πάσχα παρὰ τοῦ συνόλου τῶν παρόντων μελῶν τῆς κοινότητος Ζίτσης, ἡ τῶν δύο τρίτων αὐτῆς ἐν γενικῇ συνελεύσει καὶ διά μυστικῆς ψηφοφορίας, ματαιωθείσης δὲ τῆς συνελεύσεως δι' ἔλλειψιν ἀριθμοῦ ἀπαρτίας μελῶν, θὰ ὀρίζεται διά τοιαύτης ἐντὸς δέκα πέντε ἡμερῶν, ματαιουμένης δὲ καὶ ταύτης διά τὸν αὐτὸν λόγον, οἰοσδήποτε ἀριθμὸς μελῶν ἐν τῇ τρίτῃ συνελεύσει, ἐντὸς δέκα πέντε ἡμερῶν ὡσαύτως συγκαλουμένη, λογίζεται ἀριθμὸς ἐπαρκῆς εἰς ἀπαρτίαν. Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον θὰ ἐκλέγηται καὶ ἀντικαθίσταται παραιτούμενον ἢ ἐκλείπον μέλος τῆς ἐπιτροπείας ταύτης, καλουμένης τῆς κοινότητος εἰς γενικὴν συνεδρίασιν ἡμέραν Κυριακὴν παρὰ τοῦ λαβόντος κατὰ τὴν ἐκλογὴν καὶ κατάρτισιν τῆς ἐπιτροπείας ταύτης πλείοντα ψήφους, ὅστις θ' ἀναπληροῖ πάντοτε τὸν πρόεδρον αὐτῆς ἀπόντα ἢ κωλυόμενον (28).

Η/ Ἡ οὕτως ἐκλεγομένη ἐπιτροπεῖα θὰ συνέρχεται ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ κατὰ τὸ ἀνωτέρω ἐδάφιον πλείοντα ψήφους λαβόντος καὶ θὰ ἐκλέγη ἐκ τῶν μελῶν αὐτῆς τὸν ταμῖα καὶ γραμματέα τῆς ἐπιτροπῆς αὐτῆς, συντασσομένου ἐπὶ τούτῳ τοῦ προσήκοντος πρακτικοῦ, ἀντίγραφον τοῦ ὁποῖου θὰ πέμπηται ἄνευ ἀναβολῆς πρὸς τὸν πρόεδρον μητροπολίτην Ἰωαννίνων, ὁ δὲ μητροπολίτης ἐντὸς δέκα πέντε ἡμερῶν ἀπὸ τῆς παραλαβῆς θὰ κοινοποιῆ τὴν ἐγκρισιν αὐτοῦ, ἐξελέγχων μόνον τὴν ἀκριβῆ τήρησιν τῶν διατάξεων τοῦ παρόντος.

27. Κατὰ πάγια ἀρχὴ τῶν εὐεργετῶν τῆς πόλης καὶ ἐπαρχίας Ἰωαννίνων, ὁ ἐκάστοτε Μητροπολίτης ἦταν καὶ πρόεδρος τῆς ἐπιτροπῆς τοῦ κάθε κληροδοτήματος. Βλ. Στεφάνου Μπέτη, δ.π., σ. 230 κ.ε. μαζί με σχετικὴ βιβλιογραφία.

28. Ἐπιστολὴ ποὺ τὴν ὑπογράφουν 96 Ζιτσιῶτες δικαιοῦχοι πολῖτες χαρακτηρίζει τὰ ἄρθρα Ζ, Η, Θ, Ι, ΙΑ, ΙΒ, ΙΓ, ΙΔ, ΙΕ, ΙΣΤ ὅτι ἀντίκεινται «εἰς τεθεσπισμένους κανονισμοὺς τῆς Μητροπόλεως καὶ τῶν Πατριαρχείων καὶ κανονιστικὰς διατάξεις τῶν πολιτικῶν νόμων». Βλ. ἐφημερίδα «Φωνὴ τῆς Ἠπείρου», φύλλο 450/26-10-1901.

Θ/ Τὰ καθήκοντα τοῦ γραμματέως τῆς ἐπιτροπείας δύναται νὰ ἐκτελῆ ἄνευ ψήφου ἐν τῇ ἐπιτροπείᾳ καὶ ὁ ἐκάστοτε διευθυντῆς τῆς ἐλληνικῆς σχολῆς τῶν ἀρρένων τῆς Κοινότητος Ζίτσας.

Ι/ Ἡ ἐπιτροπεία αὕτη, τῆς ὁποίας ἐν μέλος δύναται νὰ εἶναι, ἢ τοῦτο ἐφικτὸν, ἐκ τῆς οἰκογενείας Παππασταύρου, θὰ λογίζεται συνεδριάζουσα ἐν ἀπαρτία ἐὰν ὡσι παρόντα τὰ τέσσερα τῶν μελῶν αὐτῆς τουλάχιστον, ἀλλ' ἐν ἡ περιπτώσει, μετὰ τὴν ματαίωσιν τῆς συνδριάσεως ἐνεκα τῆς ἐλλείψεως τῶν ἀναγκαίων μελῶν, ἐπαναληφθῆ ἢ πρόσκλησις τοῦ πρέδρου πρὸς νέαν συνεδρίασιν, ἢ ἐπιτροπεία θεωρεῖται ἐν ἀπαρτία παρόντων καὶ μόνον τῶν τριῶν αὐτῆς μελῶν.

ΙΑ/ Ἡ οὕτω καταρτιζομένη ἐπιτροπεία α) θὰ βουλευεταὶ καὶ ἀποφαίνεται ἐπὶ τῶν σχετιζομένων πρὸς τ' ἀνατεθέντα εἰς αὐτὴν παρὰ τῆς κοινότητος καθήκοντα συμφώνως πρὸς τὴν διαθήκην τοῦ ἀιμνήστου Δ. Ζιτσαίου καὶ τοὺς ὄρους τοῦ παρόντος, β/ θὰ εἰσπράττη παρὰ τῆς Ἐθνικῆς Τραπεζῆς τῆς Ἑλλάδος ἢ ἄλλης τοιαύτης τὰς ἐτησίαις προσόδους τῆς περιουσίας, τῆς ἐν τῷ ἄρθρῳ Α' τοῦ παρόντος συμβολαίου ὀριζομένης μετὰ τὸν θάνατον τῶν ἐκτελεστῶν, οἵτινες ἐν ὄσῳ ζῶσι μόνον ἔχουσι τὸ δικαίωμα νὰ εἰσπράττωσι τὰς προσόδους, γ/ θ' ἀποφασίζει κατὰ πλειονοψηφίαν περὶ πάντων τῶν σχετιζομένων εἰς τὴν ταχύτεραν καὶ ἀκριβεστέραν ἐκτέλεσιν τῶν ἐν τῷ ἄρθρῳ ς ἀναφερομένων ἀγαθοεργημάτων, καθ' ἣν δὲ περιπτώσει ἢ ἐπιτροπεία συνεδριάζει ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ μητροπολίτου, ἐν περιπτώσει ἰσοψηφίας τὴν νικῶσαν ψήφον ἔχει οὗτος.

ΙΒ/ Ὁ πρόεδρος τῆς ἐπιτροπείας, ἐὰν ἦναι παρὼν ἐν τῷ τόπῳ τῆς ἐνεργείας, ἄλλως ἐν ἀπουσία αὐτοῦ ἢ οἰουδήποτε κωλύματος ὁ κατὰ τὸ ἄρθρον Ζ' ἀναπληρωτῆς αὐτοῦ α/ ἐκπροσωπεῖ τὴν ἐπιτροπείαν ἐνώπιον παντὸς δικαστηρίου καὶ πάσης ἀρχῆς δι' ὅλας τὰς διαφορὰς τὰς ἀναφουόμενας μετὰξὺ ταύτης καὶ τρίτων καὶ σχετιζομένας πρὸς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ἐν λόγῳ ἀγαθοεργημάτων, β/θὰ ἔχει τὴν ἀνωτάτην ἐποπτεῖαν πασῶν τῶν ἐργασιῶν τῆς ἐπιτροπείας, γ/συγκαλεῖ τὰ μέλη τῆς ἐπιτροπείας εἰς συνεδρίασιν καὶ θὰ προκαλῆ τὴν ψήφον τῶν μελῶν ταύτης ἐπὶ τῶν θεμάτων τῶν ἀποτελούντων τ' ἀντικείμενα τῆς ἐκάστοτε συνεδριάσεως, δ/ θὰ ἐντέλληται ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἐγκεκριμένων παρὰ τῆς ἐπιτροπείας τὴν πληρωμὴν πάσης δαπάνης διὰ τακτικῶν ἐνταλμάτων ὑπ' αὐτοῦ ὑπογεγραμμένων.

ΙΓ/ Ὁ ταμίας τῆς ἐπιτροπείας, δι' ὃν δεῖον νὰ εὐθύνηται ἢ ἰδίᾳ ἐπιτροπεία, θὰ κρατῆ τὸ ταμεῖον αὐτῆς καὶ θὰ ἐνεργῆ πληρωμὰς μόνον ἐπὶ τῇ προσαγωγῇ τοῦ κατὰ τὸ ἀνωτέρω ἄρθρον ἐντάλματος καὶ ἐπὶ τῇ βάσει διπλοτύπου ἀποδείξεως, θὰ κρατῆ προσέτι ἴδιον βιβλίον, ἐν ᾧ θ' ἀναγράφη πάσας τὰς παρ' αὐτοῦ γενομένας πληρωμὰς, καὶ θὰ ὑποβάλλῃ εἰς τὸ τέλος ἐκάστου μηνὸς εἰς τὴν ἐπιτροπείαν κατὰστασιν τοῦ ταμείου, ἐν ἣ θὰ ἐμφαίνωνται ἀναλελυμένως τὰ ἔσοδα καὶ ἔξοδα, τὰ ἐξαργυρούμενα χρηματικὰ ἐντάλματα ἀναφερόμενα ὀνομαστί, οὐδεμίᾳ δὲ πληρωμῇ θ' ἀναγνωρίζηται ὑπὸ τῆς ἐπιτροπείας ἄνευ τῆς προσαγωγῆς τοῦ σχετικοῦ ἐντάλματος καὶ τῆς σχετικῆς διπλοτύπου ἀποδείξεως.

ΙΔ/ Ὁ γραμματεὺς τῆς ἐπιτροπείας α/ θὰ συντάσῃ ἐν δυνατῇ ἀκριβείᾳ τὰ πρακτικὰ τῶν ἐκάστοτε συνεδριάσεων τῆς ἐπιτροπείας καὶ θὰ προσάγῃ ταῦτα πρὸ ἀνάγνωσιν καὶ κύρωσιν ἐν τῇ ἀμέσῳ ἐπομένῃ συνεδριάσει, β/ θὰ συντάσῃ καὶ

υποβάλλη εἰς τὴν ἔγκρισιν τῆς ἐπιτροπείας ἔκθεσιν τῶν πεπραγμένων κατὰ τὴν λήξιν ἐκάστου ἔτους ἢν θὰ ὑπογράψωσιν ἅπαντα τὰ μέλη τῆς ἐπιτροπείας μετὰ τοῦ προέδρου, γ/θὰ παρασκευάζη μετὰ τοῦ προέδρου ἢ τοῦ ἀναπληρωτοῦ τούτου τὴν ἀλληλογραφίαν καὶ θὰ προσυπογράφη τὰ ἐκδιδόμενα ἔγγραφα, δ/θὰ κρατῆ ἰδιαίτερον εἰδικὸν βιβλίον, ἐν ᾧ θὰ ἀναγράφωνται τὰ ὀνόματα ἐνὸς ἐκάστου τῶν εὐεργετουμένων, τὸ χορηγηθὲν εἰς ἕκαστον τούτω χρηματικὸν βοήθημα ὡς καὶ τὸ εἶδος τοῦ εὐεργετήματος, ἔτι δὲ τὰ τελούμενα δημόσια ἔργα, πρὸς δὲ καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐκδοθέντων ἐνταλμάτων.

IE/ Εἰς τὸ τέλος ἐκάστου ἔτους ἡ ἐπιτροπεῖα θὰ κλείη τοὺς λογαριασμοὺς, οὓς θὰ ὑπογράψωσι τὰ κατὰ τ' ἀνωτέρω ἀποτελοῦντα τὴν ἀπαρτίαν μέλη ταύτης μετὰ τοῦ προέδρου ἢ τοῦ ἀναπληρωτοῦ αὐτοῦ.

ISΤ'/ Ἡ ἐπιτροπὴ αὕτη, ὑπεύθνη οὖσα ἀπέναντι τῆς κοινότητος Ζίτσης διὰ πᾶσαν ἐκ δόλου ἢ ἐξ ἀμελείας παράβλεψιν περὶ τὴν ἀκριβῆ ἐκτέλεσιν τῶν ἐν τῷ παρόντι ἀναφερομένων καθηκόντων αὐτῆς ὡς καὶ διὰ πᾶσαν κατάχρησιν περὶ τὴν διαχειρίσιν τῶν ἐμπιστευομένων αὐτῇ ἐτησίων προσόδων τῆς περιουσίας τοῦ μακαρίτου Δημητρίου Ζιτσαίου, ὀφείλει ὑποχρεωτικῶς νὰ δίδῃ λόγον τῆς διαχειρίσεως καὶ τῶν παρ' αὐτῆς πεπραγμένων τὴν δευτέραν ἡμέραν τοῦ ἁγίου Πάσχα ἐκάστου ἔτους πρὸς τὴν κοινότητα Ζίτσης ἐν γενικῇ συνελεύσει τοῦ συνόλου τῶν παρόντων μελῶν αὐτῆς ἢ τῶν δύο τρίτων τούτων συνερχομένων ἐπὶ τούτῳ κατὰ πρόσκλησιν ἐνὸς τῶν ἱερέων.

Ἄκριβès ἀντίγραφον τῆς τοιαύτης λογοδοσίας ὀφείλει ἀπροφασίστως ὁ πρόεδρος αὐτῆς ν' ἀποστέλλῃ ἅμα τῇ συγκλήσει τῆς συνελεύσεως πρὸς τοὺς, ὡς ἀνωτέρω, δύο ἐκτελεστὰς Κων. Παπασταῦρον καὶ Γεώργιον Σακκά, οἵτινες μετὰ τοῦ, ὡς ἄνω εἴρηται, ἀντιπροσώπου τῆς κοινότητος δικαιούνται νὰ φέρωσι τὰς ἐπὶ τῆς λογοδοσίας ταύτης παρατηρήσεις των. Ἐὰν δὲ κατὰ τὴν λογοδοσίαν ταύτην ἡ ἐπιτροπεῖα ἐλεγχθῆ εἴτε ὡς ἐλλειματίας εἴτε ὡς ὀλιγωρήσασα περὶ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν καθηκόντων τῆς, θὰ παύηται παραχρῆμα, τὴν παῦσιν δ' αὐτῆς ἐπιφέρει αὐτοδικαίως αὐτὴ ἢ περὶ ἐλλείμματος ἢ ὀλιγωρίας ἀπόφασις τῆς κοινότητος ἢ δὲ κοινότης προβαίνει ἀμέσως εἰς ἄντικατάστασιν τῆς ἐκπτώτου ταύτης ἐπιτροπείας δι' ἐκλογῆς νέας τοιαύτης, γιγνομένης κατὰ τὸν ἐν τοῖς ἄρθροις Ζ' καὶ ἐπόμενα ἀναγραφόμενον τρόπον καὶ θὰ ἐπιδιώκῃ δικαστικῶς παρ' ἐνὸς ἐκάστου τῶν μελῶν, ὡς ἀλληλεγγύων καὶ εἰς ὀλόκληρον ὑποχρέων καὶ συνυπευθύνων, τὴν πληρωμὴν τοῦ προκύψαντος ἐκ τῆς λογοδοσίας ἐλλείμματος.

IZ/ Οἱ Κων. Παπασταῦρος καὶ Γεώργιος Σακκάς, ἀποδεξάμενοι τὴν δι' ἐπιστολῆς τῆς κοινότητος ἀπὸ εἰκοστῆς ἐνάτης Δεκεμβρίου 1900 γενομένην πρότασιν περὶ ἱκανοποιήσεως τῶν ἀναγκῶν τῶν συγγενῶν καὶ περὶ ὀλοσχεροῦς ἐξοφλήσεως τῆς ἐκ δύο χιλιάδων φράγκων χρυσῶν ἐτησίας κληροδοσίας, ἢν καταλείπει διὰ τῆς ρηθείσης διαθήκης ὁ μακαρίτης Δ. Ζιτσαῖος εἰς ἑκάτερον τούτων, ἀπαλλάττουσι τὴν κοινότητα πάσης ἄλλης ὑποχρέωσεως πρὸς αὐτοὺς εἴτε λόγῳ τῆς ἐτησίας ταύτης προσόδου, εἴτε λόγῳ ἐξόδων καὶ ἀποζημιώσεως διὰ τὴν ἐπὶ τρία σχεδὸν ἔτη ἀπομάκρυνσιν ἐκ τοῦ κέντρου τῶν ἐργασιῶν αὐτῶν καὶ διαμονὴν ἐν Ρουμανίᾳ καὶ Γαλλίᾳ.

ΙΗ/ Ὁ Νικόλαος Κ. Γύρας ὑπὸ τὴν ἐκτεθεῖσαν ἰδιότητα τοῦ ἀναγνωρίζων ρητῶς τὸ δικαίωμα τῆς εἰσπράξεως τῶν ἐτησίων προσόδων παρὰ τῶν Κων. Β. Παππασταύρου καὶ Γεωργίου Δ. Σακκᾶ καὶ πάντα τὰ λοιπὰ κατὰ τὸ παρὸν συμβόλαιον δικαιώματα αὐτῶν, οἰκεία θελήσει ἀποδέχεται τὸ ὄλον περιεχόμενον τοῦ παρόντος συμβολαίου καὶ κηρύττει ὡσαύτως τοὺς Κων. Β. Παππασταύρον, Ἀνδροκλῆν Φωτεινὸν (στρατηγὸν) καὶ Γεώργιον Δ. Σακκᾶν ἐξωφλημένους, ἀκαταζήτητους καὶ ἀπηλλεγμένους πάσης ἄλλης ὑποχρέωσης ἀπορροεύσης ἐκ τῆς ἐν λόγῳ περιουσίας τοῦ μακαρίτου Δ. Ζιτσαίου.

ΙΘ/ Εἰς τὴν κοινότητι Ζιτσης πρὸς περιφρούρησιν τῶν δικαιωμάτων αὐτῆς ἅτινα ἀναγράφονται καὶ ἀναγνωρίζονται ἐν τῷ παρόντι μετὰ τὸν θάνατον ἢ τὴν παραίτησιν τοῦ ἐτέρου ἢ ἀμφοτέρων τῶν ρηθέντων Κ. Β. Παππασταύρου καὶ Γ.Δ. Σακκᾶν, παρέχεται ἀπὸ τοῦδε τὸ δικαίωμα, ὅπως, μετὰ τὴν ἐπ' ὀνόματι τῶν ρηθέντων κληρονόμων καὶ ἐκτελεστῶν κατάθεσιν τῆς ἐν λόγῳ περιουσίας, κοινοποίησι εἰς τὴν Ἑθνικὴν Τράπεζαν ἐπισήμου τοῦ παρόντος συμβολαίου ἀντίγραφον» (29).

Τὴν εὐθύνη γιὰ τὴν ὑπογραφή τοῦ παραπάνω συμβιβασμοῦ τὴν φέρουν τόσο ὁ πληρεξούσιος τῆς Κοινότητος Νικόλαος Γύρας ὅσο καὶ οἱ φίλοι τοῦ κληρονόμου Παππασταύρου, ποὺ προκάλεσαν τὴν ἀπὸ 29 Δεκεμβρίου 1900 ἐπιστολὴ μὲ τὴν ὁποία διέταζαν τὸν πρῶτο νὰ ὑπογράψει τὸν συμβιβασμό. (30). Ἡ ἐπιστολὴ αὐτὴ ἦταν βέβαια ὑπογραμμμένη καὶ ἀπὸ ἄλλους ποὺ εἶχαν πειστεῖ γιὰ τὴν ὀρθότητα τοῦ συμβιβασμοῦ καὶ οἱ ὁποῖοι ἦταν στελέχη καὶ ὀπαδοὶ τοῦ κόμματος τῆς Μέλισσας τὸ ὁποῖο φανερὰ ὑποστήριξε τοὺς δύο ἐκτελεστές (31).

Ἄλλὰ ὁ παραπάνω συμβιβασμὸς μὲ τὰ σχετικὰ ἄρθρα κάλυπτε ἀπόλυτα τὶς ὑπέρογκες δαπάνες τῶν ἐκτελεστῶν καὶ αὐτὸ προκάλεσε δίκαια ἀντίδραση γιὰ τὴν οἱ ἐκτελεστές ὄφειλαν νὰ λογοδοτήσουν. Δὲν ἔλαβε ἀκόμα ὑπόψη ὁ Νικόλαος Γύρας, τὶς πολλὰ ἀντιδράσεις ποὺ ἐκδηλώθηκαν πρὶν ἀπὸ τὴν ὑπογραφή τοῦ συμβιβασμοῦ καὶ οἱ ὁποῖες προέρχονταν ἀπὸ τοὺς Ζιτσαίους τῆς Ἀθήνας. Ἔτσι ὁ Μιχ. Κούμας καὶ ὁ λογοτέχνης Χρ. Χριστοβασίλης (32) δημοσιεύουν ἀνοιχτὴ ἐπιστολὴ στὴν ἐφημερίδα τῶν Ἀθηνῶν. «Φωνὴ τῆς Ἡπείρου» μὲ ἡμερομηνία 17 τοῦ Ἰοῦνη τοῦ 1901, μὲ τὴν ὁποία καυτηρίαζαν τὸν πληρεξούσιο τῆς Κοινότητος, γράφοντας ὅτι «ἡ διαγωγὴ σας ἐν τῇ ὑποθέσει τῆς Κοινότητος Ζιτσης μᾶς ὑπενθυμίζει πολλὰκις τὴν παροιμίαν, ἣν ἐπανειλημμένως διηγῆθητε ἡ-

29. Βλ. Ὑπόθεσις τοῦ αἰοδήμου Δημητρίου Ζιτσαίου, ἐν Ἀθήναις ἐκ τοῦ τυπογραφείου τῶν καταστημάτων Σπυρίδωνος Κουσουλίνου, Πλατεία τῶν Ἁγίων Θεοδώρων, 1901, σ. 5-14.

30. Βλ. Ἐφημερίδα «Φωνὴ τῆς Ἡπείρου», φύλλο 450/26-10-1901.

31. Βλ. Βασιλείου Κ. Οἰκονόμου, ὁ.π., σ. 134 Πρβλ. Ἐφ. «Φωνὴ τῆς Ἡπείρου», φύλλο 450/26-10-1901.

32. Γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο τοῦ Χρ. Χριστοβασίλη Βλ. Λ.Ι. Βρανούση, Βασικὴ βιβλιοθήκη 19, Ἀθήνα 1960α, σσ κς-λα Πρβλ. Χρήστου Ι. Σούλη, Χρῆστος Χριστοβασίλης (Νεκρολογία), Ἡπειρωτικὰ Χρονικά, 12 (1937), σ. 287-293 Γ. Σωτήρη, διδασκάλου ἐκ Νεγᾶδων Ζαγορίου 1856-1943, Ἀπομνημονεύματα, εἰσαγωγὴ σχόλια Μάνθος Κ. Οἰκονόμου, Ἀθήνα 1974. D.C. Hesseling (Traduit par. N. Pernot), Histoire de la littérature grecque moderne, Παρίσι 1924, Ελένης Κουρμαντζῆ - Παναγιωτάκου. Ἡ φιλολογικὴ πεντακονταετηρίδα τοῦ Χρήστου Χριστοβασίλη, Δωδώνη 8(1979), 217-265.

μιν, περί συνεννοήσεως τῶν λύκων μετὰ τῶν φυλασσόντων τὸ ποίμνιον κυνῶν!
 διότι ἡ ἐκληματικὴ ἀδράνεια σας ἰσοδυναμεῖ τῷ δόλω. Γνώριζε καλῶς, ὅτι ὁ συμ-
 βιβασμὸς αὐτὸς εἶναι αὐτοδικαίως ἄκυρος καὶ μόνον θὰ συντείνῃ νὰ δειχθῶσι κα-
 ταφανέστερον αἱ μὲ τὸ ἀζημίωτον ὑπὲρ τῆς Κοινότητος Ζήτησης προσπάθειαι σας
 καὶ ἀντὶ δύο ἀναθεμάτων νὰ στηθῶσι τρία τοιαύτα». (33)

33. Βλ. Ἐφημερίδα «Φωνὴ τῆς Ἠπείρου», φύλλο 435/22-6-1901.

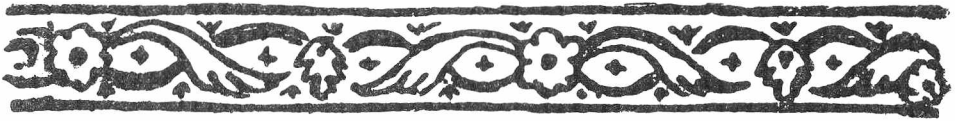
Συνεχίζεται

ΣΤΟΥΣ ΝΕΚΡΟΥΣ ΤΗΣ ΠΙΝΔΟΥ

ΣΤΑ 50 ΧΡΟΝΙΑ ΤΟΥ «ΟΧΙ»

Κλείσατε τὸ πνεῦμα τῆς φυλῆς
 στὶς γαλάζιες τρίλιες τῶν ματιῶν σας
 καὶ τὸ κάνετε ἀστροπελέκι,
 ὑψώσατε τὴ γροθιά σας
 κι ἔγινε ρομφαία,
 ἡ ἀντρειωσὴν σας ἀνθίσε
 ἀγριολούλουδο στὸ διάσελο,
 στὸ καφαλιασμένο κορφοβούνι...
 Ἐνάντια στὴν ὕλη καὶ τὸ φέμα
 ὀρθώσατε
 ἀπόρθητη τὴν ἄρνηση τῆς ὑποταγῆς,
 ἀρδέψατε τὴ στέρφα γῆ μας
 μὲ τὸ αἷμα σας μετὰληψη θυσίας.
 Ἡ φλόγα τῆς ψυχῆς ἱερὴ σκέπη
 φύλαγε τὰ κορμιά σας
 ἀπὸ τὸ χιόνι καὶ τὶς ββίδες
 Στὰ κλαδιά τῶν κέδρων
 πολυέλαιοι βόγγων καὶ χρησμῶν
 οἱ ἰαχῆς τῶν ἐπελάσεων,
 ξυπνούσαν τοὺς αἰῶνες
 ἀπὸ τὸ λήθαργο τῆς ἱστορίας,
 χαιρέταγαν τοὺς νεκρούς,
 χλευάζανε τὸ θάνατο.
 Ἀδέλφια ποῦ σᾶς ἐγκαταλείψαμε
 μέσα στὸ σκοτάδι καὶ τὴ αἰωπή,
 δὲν μπόρεσε νὰ σᾶς τυλίξει ἡ Αἴθη
 στ' ἀραχνιασμένο της σάβανο:
 – Γίνατε ἀστέρια καὶ λαμπυρίζετε
 στὸν ξάστερο οὐρανὸ τῆς Λευτεριάς,
 γίνατε ἰριδισμοὶ Δόξας
 καὶ ξεδιαλύνετε τὰ σύγνεφα
 κάθε φυλετικῆς καταγιγίας!

Γιάννης Ἀνδρικόπουλος
 Αἴγιο 1990

ΓΡΗΓ. Μ. ΜΗΛΙΩΝΗ

ΧΡΗΣΤΟΣ ΜΗΛΙΩΝΗΣ Ο ΠΕΡΙΩΝΥΜΟΣ ΟΠΛΑΡΧΗΓΟΣ ΤΩΝ ΠΡΟΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΩΝ ΧΡΟΝΩΝ.

(Η καταγωγή του, ή ιστορική του γνωστή δράση, ή σωθείσα παράδοση στους απογόνους και ή διαδρομή των απογόνων του ανά την Ελλάδα και την ξένη).

Θ' αρχίσουμε με τὰ λόγια τοῦ ἀπαράμιλλου πατριώτη καὶ ποιητῆ Ἀριστοτέλη Βαλαωρίτη, τὸ μνημόσυνο τοῦ δοξασμένου μου προγόνου Χρήστου Μηλιώνη: ... «ἵνα μὴ τίς μοι προστρίψῃ μῶμον ὡς δῆθεν ἐκ προθέσεως περιαιτολογοῦντι, οὐχ ἦττον ὁμολογῶ ὅτι πολλάκις μοι ἐπῆλθε τοιοῦτος Φιλοτιμίας πειρασμός»... Ἡ ἱστορία τοῦ ἀδρῆ κι' ὀλιγόλογη μέσα στὴν τόσο ἀπέραντη ὄσο κι' ἔνδοξη τέτοια τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους καταχωρεῖται ὅπως τουλάχιστον εἶναι γνωστὰ ἀπὸ τὸν πολὺ ἱστορικό μας Κ. Παπαρρηγόπουλο!

«... Ἐν τούτοις οὔτε ὄλοι οἱ κλέφται ἐσυνθηκολόγησαν καὶ ὑπετάχθησαν οὔτε ὄλοι οἱ ἀρματολοὶ παρέμενον πιστοὶ εἰς τὴν ὁσμανικὴν κυβέρνησιν. Οἱ ἀρματολοὶ οὐ μόνον μετεῖχον ὄλων τῶν ἐπαναστατικῶν κινήματων ἀλλὰ καὶ οἰκοθεν πολλάκις περιήρχοντο εἰς ἐχθροπραξίας κατὰ τῶν Τούρκων, ἔχοντες τότε φυσικοὺς συμμαχοὺς τοὺς κλέφτας.

Μέχρι τῆς σήμερον ἀκόμη φημίζεται ἐν Ἀκαρνανίᾳ τὸ ὄνομα τοῦ ἀρματολοῦ Χρήστου Μηλιώνη, ὅστις ἀκμάσας περὶ τὰ τέλη τῆς 17 ἑκατονταετηρίδος καὶ ἐμβάλων εἰς τὴν Ἄρταν ἀπήγαγεν ἐκεῖθεν τὸν καδῆν καὶ δύο ἀγάδες ἐπὶ λύτρους. Ὁ μουσελίμης τῆς ἐπαρχίας συνεννοηθεὶς μετὰ τοῦ προεστῶτος Μαυρομάτη καὶ τοῦ δερβέναγα Μουχτάρη ἀνέθηκεν τὸ ἔργον τῆς δολοφονίας αὐτοῦ εἰς Σουλεϊμάνην τινά, ὅστις φίλος ἄλλοτε διατελέσας τοῦ Χρήστου ἠδύνατο ἀνυπόπτως νὰ πλησιάσῃ αὐτόν. Ἄλλ' ὁ Σουλεϊμάνης συναντήσας τῷ ὄντι τὸν Χρήστον εἰς Ἀλμυρόν, χωρίον μικρὸν τοῦ Βάλτου, ὠμολόγησεν αὐτῷ εἰλικρινῶς τίνα ἔλαβεν ἐντολήν. Καὶ τότε οἱ δύο γενναῖοι ἄνδρες μονομαχῆσαντες ἔπесαν ἀμφότεροι παράδοξως».

---

1. Σημειώνεται στὸ κείμενο ὁ τόμος ἱστορίας τοῦ Ἑλλ. Ἔθνους.

ΤΟ ΤΡΑΓΟΥΔΙ ΤΟΥ ΧΡΗΣΤΟΥ ΜΗΛΙΩΝΗ

*Τρία πουλάκια κάθονταν στὴ ράχη στὸ λημέρι
 Ἔνα τηράει τὸν Ἄλμυρὸ, κ' ἄλλο κατὰ τὸ Βάλτο,
 τὸ τρίτο τὸ καλύτερο μυριολογáει καὶ λέγει
 «Κύριέ μου, τί ἐγίνηκεν ὁ Χρῆστος ὁ Μηλιώνης
 οὐδὲ στὸ Βάλτο φάνηκεν οὐδὲ στὴν Κρύα Βρύση».
 «Μᾶς εἶπαν, πέρα πέρασε, κ' ἐπῆγε πρὸς τὴν Ἄρτα.
 Κ' ἐπῆρε σκλάβο τὸν κατῆ μαζί με δυὸ ἀγάδες.
 Καὶ ὁ μουσελίμης τ' ἄκουσε, βαριὰ τοῦ κακοφάνη.
 «Τὸ Μαυρομάτην ἔκραξε καὶ τὸ Μουχτάρ Κλεισοῦρα»
 «Ἔσεῖς ἂν θέλετε ψωμί, ἂν θέλετε πρωτᾶτα,
 Τὸ Χρῆστο νὰ σκοτώσετε, τὸν καπετὰν Μηλιώνη,
 τοῦτο προστάξ' ὁ βασιλιάς καὶ ἔστειλε φερμάνι»
 Παρασκευὴ ζημέρωνε (ποτὲ νὰ μὴ ἔχε φέξει!)
 Κι ὁ Σουλεϊμάνης στάλθηκε νὰ πάγει νὰ τὸν εὔρη.
 Στὸν Ἄλμυρὸ τὸν ἔφθασε, κι ὡς φίλοι φιληθῆκαν.
 Ὀλυνυκτὶς ἐπίνανε, ὅσο νὰ ζημερώσει.
 Καὶ ὅταν ἐφεξ' ἡ αὐγὴ, περάσαν στὰ λημέρια.
 Κι ὁ Σουλεϊμάνης² φώναζε τοῦ καπετὰν Μηλιώνη.
 «Χρῆστο, σὲ θέλ' ὁ βασιλιάς, σὲ θέλουν κ' οἱ ἀγάδες»
 «Ὅσον ν' ὁ Χρῆστος ζωντανός, Τούρκους δὲν προσκυνάει».
 Με τα τουφέκια ἔτρεξαν ὁ ἓνας πρὸς τὸν ἄλλο.
 Φωτιὰν ἐδώσαν στὴ φωτιά, κι' ἔπεσαν εἰς τὸν τόπο».*

Τὸ τραγούδι αὐτὸ τοῦ ἥρωα μας ὀλοΐδιο κι' ἀπαράλλακτο βρίσκεται κα-
 ταχωρημένο καὶ στὴν περίφημη συλλογὴ τῶν Δημοτικῶν τραγουδιῶν τῆς συγ-
 χρόνου Ἑλλάδος (τοῦ 1824 ἐννοεῖται) τοῦ Claude Fauriel Γάλλου³ με τὸν τίτλο:
 Chants populaires Séla Grèce moderne, A. Paris, 1824 καὶ μάλιστα στὸν πρῶτο τόμο
 τῶν ἱστορικῶν τραγουδιῶν. Τὸ θεωρεῖ τὸ «παλαιότερο ἀπὸ τὰ κλέφτηκα τρα-
 γούδα τῆς συλλογῆς του, καὶ διατηρητέο περισσότερο ἄλλων τραγουδιῶν εἰς τὸ
 στόμα τοῦ λαοῦ⁴ με ὀφειλομένη αἰτία μᾶλλον «εἰς τὴν τραγικὴν παραδοξότητα
 τῆς περιπέτειας, ἢ ὅποια εἶναι τὸ θέμα του, παρὰ στὴν ποιητικὴ του ἀξία».

2. Σουλεϊμάνης «Ἀλβανός» τοῦ Δερβέναγα Μουχτάρη Κλεισοῦρα ἀδελφοποιτὸς τοῦ Μηλιώνη,
 ὁ ὅποιος καίτοι εἶχε ἐντολὴ νὰ τὸν δολοφονήσῃ ἐκμυστηρεύθηκε στὸ φίλο του τὸ σκοπὸ με συνέπεια
 νὰ μονομαχήσουν καὶ νὰ πέσουν καὶ οἱ δυὸ (καθ' ἓνας γιὰ τὴν πίστη του...) ἥρωϊκά, σὰν ἄλλοι Ὀμηρι-
 κοὶ ἥρωες.

3. CLAUDE FAURIEL. Ὁ πρῶτος γράψας τὸ τραγούδι τοῦ Χ. Μηλιώνη, ἀπ' αὐτὸν ἀντέγραψαν
 οἱ Παπαρρηγόπουλος, Πολίτης κ.λ.π.

4. Στὸ Λαὸ καὶ μάλιστα στοὺς δίγλωσσους Ἡπειρώτες τῆς Κορινθίας (ὄχι Ἀρβανιτῶν - Ἀλ-
 βανῶν) ἔμεινε παροιμιώδης ἡ φράση: «Ἄιντε μὴ γίνουμε Μηλιώνης - Σουλεϊμάνης» Δηλαδή «μὴ γί-
 νουμε «ἀπὸ δυὸ χωριά» ἢ «μαλλιὰ κουβάργια»: Μαρτυρία Γεωργίου Σιωμῆ ἀπο τῆ Γκούρα Κοριν-
 θίας, νῦν Ὑπαστυνόμου.

Φέρει τὸν καπετάνιο μας ὡς καταγόμενο, ἔτσι ἀόριστα, «ἀπὸ τὴν μεσημβρινὴ Ἰακάρναν» καὶ ὅτι «δι' αὐτὸν» (Φωριέλ) «ἀπὸ αὐτόν» (Μηλιώνη) «ἀρχίζει ἢ μακρὰ σειρὰ τῶν περιφήμων Κλεφτῶν τῶν Ἰακάρνων»... «Δύναται ἀκόμα νὰ βεβαιώσῃ ὅτι ὁ Μηλιώνης ἀπέθανε πρὸ τοῦ τέλους τοῦ ΙΖ' αἰῶνα». Πάντα κατὰ τὸν ἴδιο Φωριέλ ὁ Μηλιώνης «ὅταν κάποτε ἦτο κλέφτης ἐπαναστατημένος ἐπάνω εἰς τὰ ὄρη ἐπέδραμε ἀπροόπτος κατὰ τῆς Ἰακάρνας καὶ ἀνήρπασε τὸν καθὴν χώρας· εἰς αὐτοὺς διενεοῖτο νὰ ἐπιβάλοι βαρεῖα λύτρα»... στὴ συνέχεια ἀναλύεται ἡ ιστορική πράξις καὶ οἱ ἐπιπτώσεις τῆς μοίρας «στὸ νὰ φονευθοῦν καὶ οἱ δύο», δηλαδὴ ὁ Χρῆστος καὶ ὁ Σουλεϊμάνης». Ἡ ἄλλη μας πηγὴ, πῶς συναισθηματικὴ, προέρχεται ἀπὸ τὸ μεγάλο λάτρη καὶ ὑμνητὴ τῆς ἀθάνατης κλεφτουριάς, τὸν Ἀριστοτέλη Βαλαωρίτη. Ὁ Χειμαρῶδης ποιητὴς στὸν «Ἀθανάσιο Διάκο» του καὶ συγκεκριμένα στὸ τέταρτο ἄσμα: «Εἶδε τοῦ Βάλτου τὸ θεριό, τὸ Χρῆστο τὸ Μιλιώνη, μὲ τὴν στερνὴν του τὴν πληγὴν Ἐυνόητο εἶναι ὅτι τὸν εἶδε ὁ ἠρώας Διάκος στὴν «ἀταίριαστη» ποιητικὴ πλοκή, ἔτσι γιὰ νὰ θυμηθοῦν τὸν Βλαχογιάννη... Ὁ αὐτὸς πάντα ποιητὴς, τὸν θυμᾶται καὶ στὸ τρίτο ἄσμα, τῆς «Κυρὰ Φροσύνης», πῶς τὴν πλουμίζει, μὲ τὰ κεντρίδια τῆς ἀπαράμιλλης μαστοριάς του. Ἐδῶ ... «βουβὰ τὰ παλληκάρια».. «ἐπάιχανε τὰ μάτια» στὸν τοῖχο τοῦ θηριώδη Ἀλῆ Πασιᾶ ... «Τὶ κρίμα, πούταν ἄνεργα καὶ τα φορῶσε ὁ τοῖχος! Ἀστράφτει ἀκόμα φλογερὸ ἀνάμεσα ἔνδ' ἄλλα τοῦ Χρήστου τὸ περήφανο, τὸ φοβερὸ μιλλιόνι...».

Ὁ ὑμπετής φαντάζεται κρεμασμένα ἄρματα φημισμένων παλληκαριῶν πῶς τάχα κρέμονταν στὸν τοῖχο, ποιητικὴ ἀδεία βέβαια. Ὅτι ὁ Ἀλῆς εἶχε τέτοια λάφυρα κανένας δὲν ἀντιλέγει, ἀλλὰ ὄχι τῶν ἐπωνύμων... Παρασύρθηκα ἴσως, καιρὸς εἶναι νὰ σταθῶ «στὶς σημειώσεις τῆς Φροσύνης», πῶς βιογραφεῖται λιτά, ὁ ξακουσμένος κλέφτης!

ΧΡΗΣΤΟΣ ΜΗΛΙΩΝΗΣ: «Εἰς τῶν περιφημοτέρων κλεφτῶν τῆς Ἰακάρνας. Δυσκόλως δύναται τις νὰ προσδιορίσῃ ἐπακριβῶς τὴν ἐποχὴν καθ' ἣν ἐξησε. Μόνον δύναμεθα μετὰ πιθανότητος νὰ εἰπώμεν, ὅτι περὶ τὰ τέλη τῆς ΙΖ' εκατονταετηρίδος δὲν ὑπῆρχε πλέον. Τὸ πυροβόλον αὐτοῦ ἐφημίζετο ἀδιαμάρτητον, ὥστε καὶ «μιλλιόνια» ὠνομάσθησαν μετὰ ταῦτα πάντα τὰ ἔχοντα τὴν ἀξίαν καὶ τὸ σχῆμα ἐκείνου. Δὲν παραδέχομαι τὴν γνώμην τοῦ Φωριέλου (Φωριέλ), πιστεύοντος ὅτι ὁ περιβόητος οὗτος κλέφτης ἐπωνομάσθη Μιλιώνης, διότι τὸ πυροβόλον αὐτοῦ ἦτο ἐκ τῶν διακρινομένων διὰ τοῦ ἐπιθέτου μιλιόνι. Νομίζω ἐξ ἐναντίας ὅτι τὸ οἰκογενειακὸν τοῦ Χρήστου ἐπώνυμον διαιωνίσθη μετὰ θάνατον ὑπὸ τῶν ἐταίρων αὐτοῦ, ἐπιτιθέμενον εἰς ὅσα πυροβόλα ἐφαίνοντο ὁμοίωσχημα πρὸς τὸ ἐκείνου. Σῶζεται δημοτικὸν ἄσμα ἐκ τῶν παλαιότερων; ἐν ᾧ ἐξυμνεῖται ὁ θάνατος τοῦ ἠρώος καὶ ὅπου διαλάμπει ὁ ἐξῆς στίχος: "Ὅσο εἶναι ὁ Χρῆστος ζωντανός, Τούρκους δὲν προσκυνᾷ.

Ἄς δοῦμε τώρα καὶ τὶς σημειώσεις του στὸν «Ἀθανάσιον Διάκο».

ΧΡΗΣΤΟΣ ΜΗΛΙΩΝΗΣ. Ἦκεσε περὶ τὰ μέσα τῆς παρελθούσης εκατονταετηρίδος, (ὁ Βαλαωρίτης ἔγραφε τὸν ΙΘ' αἰῶνα). Ἐμβαλὼν εἰς Ἰακάρνον, εἰσῆλθε ξιφῆρης εἰς Ἰακάρνον καὶ ἠχμαλώτισε τὸν κ α τ ἦ ν καὶ δύο ἀγάδες. Τὸ ἀνδραγάθημα τοῦτο προκάλεσε σουλτανικὸν φερμάνιον, δι' οὗ διετάττετο ἡ σύντονος αὐ-

τοῦ καταδίωξις. Τότε ὁ ἐν Ἀκαρνανία δερβέναγας Μουχτάρ Κλεισούρας, μετὰ τοῦ προεστῶτος Πάνου Μαυρομάτου ἐξεστράτευσαν μὲν κατ' αὐτοῦ, ἀλλὰ καταληφθέντες ὑπὸ φόβου ἐνήργουν μετὰ πολλῆς ἀδρανείας καὶ ἀπέφευγαν πᾶσαν συνάντησιν. Διαφθείραντες ὕστερον Σουλεϊμάνην τινά, φίλον στενωτάτον τῷ Μηλιόνῃ ἐνετείλατο αὐτῷ τὴν δολοφονίαν. Πορευθεὶς οὗτος πρὸς τὸν ἄρματολὸν ἐτυχεν ἀδελφικῆς δεξιῶσεως, ὥστε σκληρῶς ἐλεγχόμενος ὑπὸ τοῦ συνειδότητος, ἐδήλωσε τὸν σκοπὸν τῆς ἀποστολῆς του, ἐλπίζων ὅτι οἰκειοθελῶς ἐμελλε νὰ παραδοθῇ ὁ γενναῖος ἐκεῖνος. Ἄλλ' ὁ Μηλιώνης ἀφ' οὗ ἀπήντησε:

Ὅσο εἶναι ὁ Χρῆστος ζωντανὸς Τούρκο ἐν προσκυνάει, ἔδραζε τὸ πυροβόλον καὶ ἐξελεθὼν ἐμονομάχησε μὲ τὸν Σουλεϊμάνην.

Μὲ τὸ τουφέκι ἐτρέξανε ἕνας νὰ φάῃ τὸν ἄλλο,
Φωτιὰν ἐδῶκαν στὴ φωτιά, πέφτουν κι οἱ δυὸ στὸν τόπο.

Μιά ἄλλη ἄποψη, περισσότερο ἀνταποκρινόμενη στὴν ἀλήθεια ἐκ τοῦ ὅτι φανερῶνεται ὁ πραγματικὸς σκοπὸς τῆς ἀπόκοτης παλληκαριᾶς τοῦ Χρήστου, εἶναι τοῦ «κοσμοκαλόγερου» Παπαδιαμάντη, στὸ ὄμνυμο διήγημά του «Χρῆστος Μηλιώνης». Τοῦ κειμένου του ἔλαβα γνῶση το 1972 ὅταν ὕπηρετοῦσα ὡς ἐνωμοτάρχης προϊστάμενος γραφείου στὴ Δ.Χ. Μαγνησίας, ὁπότε τὸ ἀγόρασα ἀμέσως τὸ βιβλίον καὶ τὸ διάβασα ἀπνευστί... Δὲν παραλείπω νὰ πῶ ὅ,τι τὸ αἶτιο, τῆς ἀνδραγαθίας τοῦ γενάρχη μου (διότι περὶ τέτοιου πρόκειται ὅπως λέγω καὶ στὴν ἀρχὴ) ἦταν αὐτὸ τοῦτο τὸ ἴδιο, μὲ τὸ τῆς παράδοσης τῆς οἰκογενειακῆς! οἱ λεπτομέρειες βέβαια περισσότερες, ἀλλὰ ἡ οὐσία μία καὶ ἡ αὐτή. Ἄν καὶ δὲν μοῦ δόθηκε ἡ εὐκαιρία νὰ ἐπισκεφθῶ τὸν τόπο τῆς δράσης του, «ν' ἀρυσθῶ» πληροφορίες ἀπ' τὴν ἀπύθμενη δεξαμενὴ τῆς παράδοσης τοῦ θρύλου του, ὥστε νὰ τίς διασταυρώσω μὲ τέτοιες τῆς οἰκογενειακῆς μου κλήρας, θ' ἄρκεσθῶ στὸν δόκιμο Σκιαθίτη. Δηλαδὴ στὴν ἐκδοχὴ του. Ὁ Χρῆστος Μηλιώνης ποῦ ἦταν ἄρματολὸς στὴν Ἀκαρνανία ἔπραξε ὅ,τι ἔπραξε ἀπὸ καθῆκον καὶ μόνο πρὸς τὴν ἀρπαγείσα βαπτιστιμιά του, Βασιλικὴ Κώστα Μαντᾶ, ἀπὸ τὸν «ἰσχυρό» ἀγᾶ τοῦ τόπου ὀνόματι Χαλήλι, μὲ σκοπὸ νὰ «πλουτίσῃ τὸ πλήρες χαρέμιόν» του. Ἡ κόρη ἦταν ἀπὸ πλεισιόχωρο χωριὸ τῆς Ἄρτας καὶ ἀρραβωνιασμένη μὲ κάποιον Νικόλα Ντάσκα. Ὁ Τούρκος κατῆς (ιεροδικαστής) π' ἄκουε στ' ὄνομα Χασάν (πάντα κατὰ τὸν Παπαδιαμάντη) ἔβγαλε κατὰ τὸ συνηθισμένο, ἀθωτικὴ ἀπόφαση, ὑπὲρ τοῦ ὁμοθρήσκου τοῦ ἀγᾶ Χαλήλ...

Ἡ ἀπόφαση αὐτὴ ἀποθνήσκουσε τὸ «νοῦνον» τῆς Χρῆστο Μηλιώνη ποῦ σὰν ἀστροπελέκι ἔπεσε στὸ «κυριώτερο τέμενος τζαμί» τῆς Ἄρτας τοῦ Ταχίρ Μουράτη. Τέμενος ἱερὸ καὶ ἄσυλο ἀπαγορευμένο σὲ ἀλλόπιστους. Ἄπὸ κεῖ μέσα λοιπὸν ἔσυρε τὸν κατῆ μ' ἄλλους δυὸ ἀγάδες, σὲ ὥρα λειτουργίας!

Σκοπὸς του ἦταν ὄχι τὰ «λύτρα» τῆς Ἱστορίας τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους τοῦ Παπαρρηγόπουλου καὶ τοῦ προτέρου του Φωριέλ ἀλλὰ ν' ἀναγκάσῃ τὸν ἄρπαγα Χαλήλ ν' ἀποδώσῃ τὴν κόρη στὰ γονικά της καὶ στὴ συνέχεια ν' ἀπελευθερώσῃ τοὺς αἰχμαλώτους... Ἡ θέση του, γιὰ τὴν ἐποχὴ, ἦταν σπουδαία. Καπετάνιος στὸ ἄρματολίκι «Ἀκαρνανίας Βάλτου καὶ Ξηρομέρου! Ὁ ἄρματολὸς μεταφράζεται σὲ Ἀστυνόμο στὴν ὑπηρεσία τῶν Τούρκων, ἄλλο κρυφὰ καὶ φανερὰ ἐργάζονταν γιὰ τὸ Ἔθνος του, τοὺς «Ρωμαίους». Χρόνος τῶν «ἐπιγενομένων» ἦταν τὰ «μέσα τοῦ ΙΗ' αἰῶνος». Ὁ ἀθάνατος ἄρματολὸς Χρῆστος Μηλιώνης

πού ἐξ αἰτίας τῆς ἀπαγωγῆς τῶν Τούρκων ἔγινε περιβόητος κλέφτης ἦτο «εἰς τῶν ἀντιπροσώπων τῆς σφαδαζούσης ἑλληνικῆς ἐλευθερίας, τῶν περιφανέστερον παρασησάντων εἰς τὸν ἐκπεπληγμένον εὐρωπαϊκὸν κόσμον τὰ δίκαια τοῦ ἀδικουμένου ἔθνους· οὐδέποτε εἶχε συνθηκολογήσει μὲ τοὺς Τούρκους. Τοῦτο ἐκφράζει τρανότερον πάσης ἱστορικῆς μαρτυρίας ὁ στίχος τοῦ δημοτικοῦ ἄσματος: "Ὅσο εἶν' ὁ Χρῆστος ζωντανός, Τούρκο δὲν προσκυνάει».

Ἡ πράξις αὐτὴ καθ' ἑαυτὴ κατατάραξε τοὺς Τούρκους. Αὐτοκρατορικὸν φημάνι: ὁ Χρῆστος νὰ ἐξοντωθῇ... Ὁ «πρόμαχος τῆς Ἀκαρνανίας μεταβληθεὶς σὲ κλέφτη, ἀγέρωχος περιμένει «κατὰ τὸν χρόνον ἐκεῖνον, διὰ νὰ ἀποδεικνύηται ἐκάστοτε ἀληθεύουσα ἡ ἀρχαία ἐπὶ διχονοία μομφὴ (μάθημα ὁμοψυχίας), διὰ νὰ μὴ ἐκλίπη ποτὲ ἡ πατροπαράδοτος ἐκείνη ἀρά, (ποὺ νάβλεπε τὰ μετακατοχικὰ) εὐρέθη καὶ εἰς χριστιανὸς προεστῶς, ὁ Πάνος Μαυρομμάτης, πρόθυμος νὰ ἐκστρατεύσῃ κατὰ τοῦ Χρήστου Μηλιώνη...». Ἡ ἐκστρατεία ἔγινε μὲ τὰ γνωστὰ ἀποτελέσματα τοῦ μολογήματος τοῦ τραγουδιοῦ. Ὁ ἥρωάς μας μένει «ἀεὶ» τέοιος μέσα στὸ Λαὸ, στὸ χρόνῳ καὶ τῆν ἱστορίαν. "Ἄν κί' ὁ Παπαδιαμάντης στὸ διήγημά του μεταχειρίζεται στὸ κείμενόν του γνωστὰ Ἡπειρωτικὰ ἐπώνυμα καὶ πλαστὰ ἀκόμη στὴν ἐξέλιξιν τῆς περιγραφῆς, πὸ τέλος τῆς εἰς αὐτὴν καταφυγῆς τῆς Βασιλικῆς μὲ τὴν οἰκογένειάν της καὶ τὸ μνηστῆρα, πὸν ἄλλοῦ; στὴ Λευκάδα, τὴν ψυχομάναν., θεωρῶ τις πηγές του πιδ σωστὲς καὶ εἰσέρχεται περισσότερο στὴν ἀλήθειαν, ἐκτὸς τῆς καταγωγῆς πὸν δὲν ἦταν μπορετό, μέσα στὸ ἔρεβος καὶ τις ἀποστάσεις τοῦ χρόνου, νὰ μάθει περισσότερα. Ὁ Παπαδιαμάντης πρέπει νὰ ἐρευνῆσε ἐπιτόπια, μᾶλλον στὴν Ἄρτα παρὰ στὴν Ἀκαρνανίαν. Ἴσως καὶ στίς δυὸ περιοχές. Τοῦτο τὸ συνάγω ἀπὸ τὴ θέσιν «Ζυγουριά» πούχε τὸ λημέρι του ὁ Χρῆστος.. Ἀκόμα περισσότερο ἀπὸ τις ἰδιωματικὰς Ἡπειρωτικὰς λέξεις βιγλίζω⁵ καὶ πλόσκα⁶. Τὸ γνωρίζω ἀπὸ ἴδια ἀντίληψιν ὅτι τὸ μὲν ρῆμα βιγλίζω εἶναι σὲ χρῆσιν μέχρι σήμερον στὴν περιοχὴ Ἄρτας Τζουμέρκων... Ἴσως καὶ στὴν Ἀκαρνανίαν, τὸ δὲ πλόσκα σήμαινε τουλάχιστον μέχρι τὸ 1950, στὴ Δυτικὴ Ἡπειρο, τὸ ὑγροδοχεῖο πὸν σ' ἄλλα μέρη λέγονταν τσότρα. Τὸ ἀγγεῖο αὐτὸ στὴν Ἀκαρνανίαν λέγονταν τσίτσα. Ἄς δοῦμε καὶ μία ἀντίθετη ἀποψη: Στὴν μικρὴ ἐγκυκλοπαίδεια Ἐλευθερουδάκη 9ο τ., κάποιος μὲ τὰ στοιχεῖα Γ. Δ. Κ. πὸν μᾶλλον πρόκειται γιὰ τὸ συνεργάτη τοῦ τ. αὐτοῦ Γεώργιο Κορομηλά, λογογράφου, καὶ στὸ ἄρθρον Μηλιώνης Χρῆστος (μὲ τὴ σημερινὴν τοῦ ὀρθογραφίαν) φαίνεται γεννηθεὶς στὴ Δωρίδα τῆς Σ. Ἑλλάδας «καὶ δράσας (ἄγνωστον ποῖος αἰῶνα) μετὰ τοῦ Λάμπρου Τσεκούρα καὶ Βλαχαρμάτα. Στὴ συνέχειαν ἀναφέρεται στὴ γνωστὴ μας ἡρωϊκὴ καταδρομὴ τῆς Ἄρτας καὶ τὸ ἐπίσης γνωστὸ τέλος. Τὴν ἐκδοχὴ αὐτὴ τὴν ἔχω ὑπ' ὄψιν ἀπὸ παλιά. Πρόκειται περὶ ἄλλου κλέ-

5. Βιγλίζω: ἐπιτηρῶ, κατοπτεύω, ἐπισκοπῶ, ἐξ οὗ βίγγλα = σκοπιὰ βιγλάτορας = σκοπός. (λ. Λατινο - βυζαντινῆ).

6. Πλόσκα: Ἡ ἄλλως τσότρα, τσίτσα. Ἔτσι λέγονταν στὴ δυτικὴ Ἡπειρο. Ἡ ξύλινη γεμίζονταν συνήθως μὲ κρασί, ἢ μετὰλλινη μὲ λάδι. Ἦταν γεροὶ πότες οἱ Μηλιώνης - Σουλεϊμάνης... «Ὁλονωκτὶς ἐπίνανε...». Ὁ Σουλεϊμάνης σάν «ρωμαιογυρισμένος», πὸν ἔγινε «Τούρκος» καὶ στὴ συνέχειαν «Ἀλβανός» σίγουρα προέρχονταν ἀπὸ Ἑλλήνας... Πέρασε πολλὰ ὁ Ἑλληνισμὸς στὰ δύστυχα ἐκεῖνα χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας:

φτη Δωριέως συνωνύμου του Χρήστου Μηλιώνη που έπεσε κατά κάποιον ιστορικό Ιωαννίδη (δέν θυμάμαι που το διάβασα.. μάλλον στο Ρομάντζο) στην Κριμαία της Ρωσίας σαν 'Αξ/κός του Ρωσικού Στρατού. Προκαταβολικά ένημερώνω τον αναγνώστη ότι ο Χρήστος Μηλιώνης ο άρματολός και κλέφτης της 'Ακαρνανικής γής προέρχονταν απ' τη Δωραιομάνα 'Ηπειρο⁷ και μάλιστα τη Βόρεια, τη δύστυχη. 'Από την 'Ηπειρο που ποτέ δέ σταμάτησε την πρὸς τὸ Νότια κάθοδο τῶν παιδιῶν της ὅπως λέει ὁ σύγχρονος λόγιος - συγγραφέας κ. 'Αλεξ. Μαμμόπουλος! Γνώριζα ακόμα ότι οί Βαλαωρίτες, Χρηστοβασίλης και Κρυστάλλης τὸν είχαν γιὰ 'Ηπειρώτη χωρίς νὰ τὸν τοποθετοῦν ἀκριβῶς τὴ γέννησή του. Τὸ ἐπώνυμο Μηλιώνης ἀπαντᾶται σ' ὅλη τὴν 'Ελλάδα.

Αφετηρία ὅμως εἶναι ἡ 'Ηπειρος. «'Εν 'Ηπείρῳ» απ' ὅ, τι ἐρεύνησα τὸ ἐπώνυμο ὑπάρχει: Στὴν 'Αετόπετρα (πάλαι Λαζαράτες - Κοσόγιαννη ἀπὸ κεί προέρχονταν οἱ Λαζαράτες... τοῦ Μ. Μαμμόπουλου!) Δεσποτικό, Φωτεινό, Γρανιτσοπούλα Δωδώνης, Περιστέρι Πωγωνίου, Γρίμποβο Δωδώνης, Κόνιτσα, Πάδες Κονίτσης, Γότιστα Μετσόβου, Κεραμίτσα Θεσπρωτίας, Παραμυθιά, Καναλάκι Πρέβεζας, 'Αρτα, ἢ και ἄλλοῦ. Στὴν ὑπόλοιπη 'Ελλάδα ὅσο μπόρεσα νὰ μάθω, στὸ Μενίδι Βάλτου, Μεσολόγγι, Τρίπολη και Πύλο Πελοποννήσου, 'Αθήνα, Βόλο, Μαρκόπουλο 'Αττικής, Κρήτη, Θεσσαλονίκη, 'Αλεξανδρούπολη (θηλυγονία) κ.λ.π.. "Ὅσους στὴν ὑπηρεσιακὴ μου περιόδευση ἀνὰ τὴν 'Ελλάδα ρώτησα και μὸς ἀπήντησαν: 'Απὸ τὴν 'Ηπειρο κρατᾶμε... ὅπως ἀκριβῶς μὸς ἀπήντησαν και οἱ μὲ τὸ ἐπώνυμο Τσάμης, ὡς προερχόμενοι ἀπὸ τὴ Θυαμουριά - Τσαμουριά. Τὸ ἐπώνυμο Μηλιώνης, προσωπικὴ μου γνώμη, πιστεύω προέρχεται ἀπὸ τὸ Γαλλικὸ Million που σημαίνει ἑκατομμύριον. Οἱ 'Ηπειρώτες, σαν πολυπλάνητα κάρτα Δωρική, ἀπὸ πολὺ παλιὰ ταξίδευαν. Πολλοὶ απ' αὐτοὺς που γύριζαν στὴν «πατρίδα» ἔπαιρναν τὸ παρατσουκλι ὁ Μηλιώνης. Σὰ νὰ λέμε σήμερα ὁ λεφτάς, ὁ 'Αμερικάνος. 'Ετσι τὸ Μηλιώνης σημαίνει τὸ ἑκατομμυριούχος.

Τὸ παλιὸ ἐπώνυμό τους παραμερίζονταν. 'Εχει δίκηο ὁ Βαλαωρίτης κι ἄδικο ὁ Φωριέλ. Τὸ περίφημο τουφέκι του, που ἴσως τὸ «λαμνί» που βρίσκεται στὸν Κουτσοκομαχαλᾶ τῆς γέννησής μου, πήρε τὸ ὄνομα τοῦ Χρήστου Μηλιώνη κι ὄχι ὁ Χρήστος τὸνομα τοῦ τουφεκιοῦ. Καιρὸς εἶναι πιά νὰ δοῦμε τὴν οἰκογενειακὴ παράδοση. Σαν παραμῦθι ἀχάει, που κλώθει ἡ μοίρα τῶν ἀνθρώπων στὴ δίνη τὴν ἀέναη, τῆς πορείας τους, ἀνὰ τοὺς αἰῶνες ὄντας πραγματικοὶ ἀπόγονοι τοῦ Χρήστου Μηλιώνη ἦρθαν ἀπὸ τὴν Κόνιτσα, στὶς ἀρχές τοῦ περασμένου αἰῶνα και κούρνιασαν στὸν απ' αὐτοὺς ἰδρυθέντα συνοικισμό τοῦ Κούτσοκομαχαλᾶ (ἢ Κουτσομαχαλᾶ) τῆς τότε ἀπρόσιτης Κοσόλιανης Κουρέντων και τωρινῆς 'Αετόπετρας, φέρνοντας μαζί τους «ὄμοῦ» μὲ τὰ εἰκονίσματα⁸, τὰ ὄπλα τῆς πατρικῆς

7. Δωραιομάνα 'Ηπειρος: 'Απὸ κεί κατέβηκαν οἱ Δωριεῖς στὴν Ν. 'Ελλάδα περὶ τὸ 1.100 π.χ., ἐνῶ ἐκεῖ κατοικοῦσαν ἀπὸ τὸ 1.400 π.χ. ὡς ὑπολογίζεται. Οἱ ἐπιγραφές στὴν 'Ηπειρο γραμμένες ὄλες στὴ Δωρική διάλεκτο. Οἱ 'Ηπειρώτες Δωριεῖς και στὴ φυσιογνωμία και τὸ χαρακτῆρα. (στρογκυλοπρόσωποι πολεμικοὶ) κ.λ.π, κ.λ.π. Μὲ τὴν κάθοδο οἱ Δυμάνες παρέμειναν ἐκεῖ (κι' ἄλλοι βέβαια) και ἀνὰ τοὺς αἰῶνες στέλνουν τὰ παιδιά τους πρὸς τὸ Νότο τὸν 'Ελληνικὸ ἢ καλύτερα στὸ πανελλήνιο.

8. Οἱ ἀπόγονοι τοῦ Χρ. Μηλιώνη προστάτη τους είχαν τὸν "Αγιο Δημήτριο (πολεμιστὴ) ἀλλὰ ἀπὸ τὰ εἰκονίσματα δὲν ἔλειπε ὁ "Αγιος Σπυρίδων (Κερκύρας).

τους κλήρας! Πώς λέγονταν οί γονεῖς τους ἢ καὶ οἱ ἀναπομείναντες στὴν Κόνιτσα ποτὲ δὲν ξμαθαν οἱ νεώτεροι. Τὸ κρατοῦσαν μυστικὸ τῆς οἰκογένειας. Ἀσφαλῶς τὰ παιδιὰ του (ποιά καὶ πόσα ἄγνωστα) ἴσως καὶ συγγενεῖς τοῦ πούταν, κοντὰ του, κοντὰ στὸν ξακουσμένο καπετάνιο, μετὰ τὸ θάνατό του στὸν Ἄλμυρὸ τοῦ Βάλτου, ἀπ' τὸν κατατρεγμὸ καὶ μοναχὰ σὰν παιδιὰ τοῦ βέβηλου Ζορμπᾶ (κι' αὐτὸ εἶναι κατὰ τὴ γνώμη μας), κατέφυγαν στὴν Κόνιτσα. Πάντως αὐτοὶ πούρθαν στὴν Κοσόλιανη μᾶς εἶναι γνωστοί. Ἦταν οἱ ἀδελφοί: ὁ Χρῆστος, ὁ Σπύρος, ὁ Ἀντώνης, ὁ Γιώργης (Γιωργαλᾶς) καὶ ἓνας πέμπτος ὀνόματι ἢ Βαγγέλης ἢ Κώστας, ἀμφίβολο. Ἀγόρασαν κτήματα ἀπὸ τοὺς Τολαίους (σημ. Λωλαίους κ.λ.π) πού εἶχαν ἔρθει στὴν Κοσόλλιανη πιδ μπροστὰ ἀπὸ τὶς Καλαρρῦτες (Βλάχοι) κι ἀσχολήθηκαν μὲ τὴ γεωργία-κτηνοτροφία. Ἐπειδὴ οἱ Κοσολιανῖτες ξενιτεύονταν ἀπὸ τὰ παλιὰ χρόνια παρασύρθηκαν κι' αὐτοὶ στὸ «ταξίδι». Ὁ Χρῆστος (προπάππος μου) ἄνοιξε φούρνο στὰ Γιάννινα, στὴ συμβολὴ Γρίβα καὶ Π. Μαυρογιάννη στὴ γωνία ἀντίκρυ στὸ παλιὸ Γυμνάσιο Θηλέων. Ὁ τελευταῖος ἔφυγε γιὰ τὸ τότε Ντεντέαγας (Ἀλεξανδρούπολη), δὲν ξαναῦρσε πίσω.

Ὁ Χρῆστος ἔκανε δυὸ παιδιὰ τὸ Μάνθο καὶ τὸ Γιάννη. Ὁ Μάνθος (Ματθαῖος) ἔξι ἀγόρια καὶ μιὰ θυγατέρα, ἀπὸ δεύτερο γάμο μὲ τὴν ἀνδρειωμένη Κατερίνα τὸ γένος Γκατζώνη ἀπὸ τὸ σημερινὸ Σουλόπουλο κι' ἀπώτερης καταγωγῆς τὸ Ζουλιᾶτι (ἀρχ. Ζωΐλη) τῆς Β. Ἠπειρος, κατὰ σειρά: τοὺς Γιώργο, Ἀντώνη, Γρηγόρη, Βασιλική, Χρῆστο, Κώστα καὶ Βαγγέλη. Ὁ ἕτερος ἀδελφὸς Γιάννης ἀπέκτησε τρία ἀγόρια τοὺς Βασίλη, Φάνη (Θεοφάνη), Ἀλέξη καὶ πέντε θυγατέρες, συνολικὰ ὀκτὼ παιδιὰ. Γιὰ νὰ μὴ μακρυγορῶ παραλείπω τοὺς ἀπόγονους τῶν ἀρχικὰ ἀναφερθέντων ἀδελφῶν... Οἱ ὀνομαστὶ ἄρρενες τῆς γενιᾶς τοῦ Χρήστου ἐργάστηκαν ὄλοι στὸ Φοῦρνο τῶν Γιαννίνων ἐκτὸς τοῦ Κώστα πού ἔγινε Ἑλληνορράπτης, καταλήξας «σώγαμπρος» στὸ παρακείμενο Δεσποτικὸ (Κρετσούνιστα). Ἐπειδὴ οἱ Τοῦρκοι ἐδήμευσαν τὸ φούρνο στὰ Γιάννινα ἅπαντες οἱ γιοιοὶ τοῦ Μάνθου περὶ τὸ 1890 περίπου κατέφυγαν στὴν Ἀθήνα, ὅπου εὐδοκίμησαν πάλι στὴν ἀρτοποιία. Τοῦ Γιάννη τὰ παιδιὰ ἄνοιξαν ἄλλο φούρνο - μπακάλικο κοντὰ στὸ γηροκομεῖο Γιαννίνων καὶ παρέμειναν ἐκεῖ. Οἱ οἰκογένειες ὄλων ἔμεναν στὸν Κουτσομαχαλᾶ τῆς Κοσόλιανης, πατριαρχικὰ ἀρχικὰ, χωριστὰ ἀργότερα... Πρὸ τοῦ Αὐγούστου τοῦ 1944, ὑπῆρχαν στὴν Ἀετόπετρα δεκατρία σπίτια Μηλιωνάτικα. Ἐννέα στὸν Κουτσικομαχαλᾶ, δύο στὸ Μαχαλᾶ καὶ δύο στὴ Μπολιάνα. Ἄν προσθέσουμε δύο στὸ Δεσποτικὸ, καὶ ἓνα στὴ Λάβδανη (Γιώτῃ.. Μαντᾶ) ἓνα στὸ Φωτεινὸ (Ζελίστα) καὶ ἓνα στὴ Γρανιτσοπούλα, σύνολο ἐν ὄλῳ δέκα ὀκτὼ σπίτια⁹.

Ἀπὸ τὴν ἀποψη ἀριθμοῦ μελῶν τὸ σοῖ ἦταν δεύτερο στὴν Ἀετόπετρα, μετὰ τοὺς Μαναίους. Ὅλοι σχεδὸν οἱ ἀπόγονοι τῶν πρώτων καὶ μετέπειτα ἀδελφῶν ἀπὸ παλαιότερα καὶ μέχρι τὸ 1947 βρίσκονται στὴν Ἀθήνα. Στὴ Θεσ/νίκη ὁ γράφων, στὰ Γιάννινα ὁ Γιάννης (γιὸς τοῦ Ἀλέξη), στὴ Νέα Ὑόρκη Ἀμερικῆς ὁ Βαγγέλης μὲ τρία ἀγόρια (ἓνα φέρει τ' ὄνομα του Χρήστου), δύο ἀ-

9. Τώρα ὑπάρχουν στὴν Ἀετόπετρα (ἐκτὸς τοῦ ἔρημου Κουτσικομαχαλᾶ) ἑπτὰ (7) σπίτια, ἔξι (6) στὴ Μογιάνα (Ἄνω Ἀετόπετρα) καὶ ἓνα (1) στὸ Μαχαλᾶ (κάτω Ἀετόπετρα), τρία στὸ Δεσποτικὸ καὶ ἓνα στὸ Φωτεινὸ.

δελφοί Ἀντώνης-Βασίλης στὴν Αὐστραλία καὶ ὁ Δημήτρης στὴ Στουτγκάρδη Δ. Γερμανίας.

Προπολεμικῶς ἅπαντες ἦταν ἄρτοποιοὶ - ἄρτοεργάτες, ὅπως εἶπα, γραμματικῶν γνώσεων Δημοτικῶν σχολειῶν, μεταπολεμικὰ λίγοι μέσης ἐκπαίδευσης καὶ ἐλάχιστοι ἀνωτάτης, ὅπως οἱ Δημήτριος Ἀποστόλη Μηλιῶνης ἠλεκτρ. - Μηχ/γος ποὺ ἐνυμφθέυθη Γερμανίδα καὶ διαβιοῖ στὴ Γερμανία, Δημήτριος Μάνθου - Μηλιῶνης καλλιτέχνης γλύπτης, ἡ Παναγιώτα Μάνθου Μηλιῶνη Φιλολόγος - ἀρχαιολόγος καθηγήτρια καὶ ὁ προπολεμικὰ τελειόφοιτος Ἀνωτάτης Ἐμπορικῆς νεώτερος ἦρως, ἔφεδρος ἀνθυπολοχαγὸς (ὑπολοχαγὸς μετὰ θάνατον) ἕνας ἀγγελόμορφος ἄνδρας ὁ Θεοχάρης Γεωργίου Μηλιῶνης γεννηθεὶς τὸ 1914 στὸν Κουτσικομαχαλᾶ τῆς Ἀετόπετρας, ποὺ πεσε ἠρωϊκὰ μαχόμενος, ὄρθιος, ἐπὶ κεφαλῆς τῆς διμοιρίας του μετὰ δυὸ πιστόλια ἀνὰ χεῖρας τὴν 1-12-1940, στὸ «ὄργανωμένο ὕψωμα» 669 τῆς περιοχῆς Ἀργυροχωρίου Παγωνίου. (Βλέπε: Ἡ Ἑλληνικὴ Ἀντεπίθεση 14-11-1940 — 6-1-1941 Γ.Ε.Σ. Πίνακα Πεσόντων ἀξ/κῶν ἀπὸ 14-11-1940 μέχρι 6-1-1941 σελίδα 290 α/α 90).

Ὁ ἀναγνώστης ἴσως κουράστηκε στὴ διαδρομὴ τῆς πορείας τῶν ἀπογόνων τοῦ ἦρωα Χρήστου Μηλιῶνη (ζητῶ συγνώμη) ἀλλὰ πιστεύω νὰ δικαιωθῆ μετὰ τὴν ἱστορία τῆς τύχης τῶν ἀρμάτων (ὄπλων) ποὺ ἔφερε στὴν Ἀετόπετρα, ὁ μεγαλύτερος τῶν ἀδελφῶν, νεώτερος¹⁰, Χρῆστος. Εἶμουν «ἐννεαετής», λιπόσαρκος ἀπ' τὴ στέρηση καὶ τὸν παιδεμὸ τὸ 1942. Μόλις εἶχε ταξιδεῦσει ἡ μάνα μου στὴν Ἀθήνα, πηγαίνοντας στὸν πατέρα μου, μαζὺ μετὰ τὸν ἀδερφό μου (τώρα γλύπτη) καὶ τὴν ἀδερφή μου Παναγιώτα... Ἐγὼ καὶ ὁ δευτερός ἀδελφός μου ὁ Στέφος μείναμε μετὰ τὴν γιαγιά μας Δημητρούλα¹¹, μιὰ ἄλλη γενναία Ἡπειρώτισσα στὸ χωριὸ «γιὰ νὰ πορέψωμε» τὴν κατοχὴ τῶν Ἰταλο-Γερμανῶν. Μιὰ μέρα ἔψαχνα στὴν κασέλα (καρσέλα), τῆς μακαρίτισσας τώρα γιαγιάς μου, νὰ βρῶ κανένα «καλοῦδι» νὰ χορτάσω τίς στερήσεις μου. Ὡ στὸ θαῦμα! Βρῆκα ἕνα σπαθὶ «κρυμμένο» στὰ ὑπόλοιπα τῆς προίκας τῆς ροῦχα καὶ σκουτιᾶ, ὅσα δὲν εἶχαν πωληθεῖ γιὰ καλαμπόκι στ' «ἀπεκεῖθε» τοῦ Κασσιδιάρη καμποχώρια. Σὰν παιδί π' ἀγαποῦσα τὰ ὄπλα τὸ πῆρα στὰ χεῖρα μου μετὰ συγκίνηση περίσσια. Ὑστερα ξεσπάθωσα καὶ «πολέμησα» μετὰ τὴν ψυχὴ μου τὸν ἀέρα πότε ἀνεμίζοντας ψηλὰ τὸ σπαθὶ καὶ πότε πισωγυρίζοντας σὲ ἄμυνα. Τελικὰ ξέχασα τὸ ζητούμενο νὰ πορέψω τὴν πείνα μου. «Καλοῦδι» γιὰ μένα τώρα πολῦτιμο ἦταν τὸ σπαθὶ. Τὸ θηκάρωσα, τὸ σκέπασα μετὰ σκουτιᾶ καὶ τόκρυσα στὸν πάτω τῆς κασέλας.

Ἐκλεισα μετὰ προσοχὴ τὸ καπάκι τῆς κασέλας καὶ θημώνιασα τὰ χοντρά ἀπὸ πάνω τῆς μάλλινα σκεπάσματα. Στὸ γυρισμὸ τῆς τὸ βράδυ στὸ σπῖτι ἡ γιαγιά μου κατὰλαβε τὴν «παραβίαση», ὁπότε ἀναγκάστηκα νὰ ὁμολογήσω. Παρὰ τίς ἀνησυχίες μου δὲν μετὰ μάλωσε, ἄλλωστε μ' ἀγαποῦσε τόσο. Παίρνοντας θάρρος τὴ ρώτησα: «Ποῦ τὸ βρῆκες γιαγιά τὸ σπαθὶ; Ποιὸς στόδωκε; Ποιανοῦ εἶναι;»

10. Λογιζόμενος ἕγγονος τοῦ Χρήστου Μηλιῶνη, πότης κι' αὐτὸς καὶ τὰ περισσότερα παιδιὰ του...

11. Τὸ γένος Πέτρου Νικόλα Μάνου, γενναία καὶ ἐξαιρετοῦ χαρακτῆρα γυναίκα, ἂν καὶ τελείως ἀγράμματη.

Με τή σειρά ή συγχωρεμένη, τὸ γράφω κι' ἀνατριχιάζω, ἀγιασμένος ὁ τόπος πὸ κοιμήθηκε, μοῦδωκε τὴν ἱστορικὴ ἀπάντησι: «Τὸ γιαταγάνι εἶναι δικό μας! Ὅπως μοῦ εἶπε ἡ πεθερά μου ἡ Μανθομηλιώνοβα (Μανθο-Μηλιώναινα) πὸ τῆς τὸ εἶπε ὁ πεθερός της Χρῆστος Μ'λιώνης προπροσπάππης σου ἦταν τοῦ πάπῃ του Χρῆστου του Μ'λιώνῃ! Ὁ παλιός Χρῆστο Μ'λιώνης ἦταν καπετάνιος, πολεμοῦσε τὸ Τούρκους! Ἦταν ψηλός, ὅπως μολογοῦσε ἡ πεθερά μου, ἔμορφος, ρούσσο¹² (ξανθός) μὲ μακρὰ μαλλιά. Κανένας δὲν τὸν μοιάζει ἀπὸ τὸ σὸί μας, μοναχὰ ἓνας πὸ εἶναι στὸ Διαγάτσι¹³. Βγῆκε στὸ κλαρί γιατί οἱ Τούρκοι τοῦ ἔκλεψαν μιὰ ἀναδεκτῆ!» Ἀπὸ τὴ μέρα κείνη καμάρωνα. Ἔνας «προσπάππης» μου (προσπάπος) πολεμοῦσε σὰν τὸ Μάρκο Μπότσαρη τοὺς Τούρκους! Τὴ ρώτησα στὴ συνέχεια γιὰ τὸ τουφέκι, κι' ἔμαθα ὅτι βρισκονταν στὸ παλιό μας σπίτι, στὸ «νοντᾶ» πὸ ἀνήκε σὲ μᾶς (ὁ νοντᾶς) ἀλλὰ κατοικοῦσε, σ' ὄλο τὸ σπίτι τοῦ προπάπου μου Μάνθου Μηλιώνῃ ὁ δευτερότοκος γιὸς του καὶ ἀδερφός τοῦ πάππου μου Γρηγόρη, ὁ Ἀντώνης κατὰ καιροὺς φώναζε κι' ἔλεγε: «Τὶ ἔγινε τὸ γιαταγάνι τ' Χρῆστου Μ'λιώνῃ». Ὁ ἴδιος αὐτὸς ἀδερφός τοῦ «πάππῃ» μου κατεῖχε καὶ τὸ σελάχι, τὸ εἶδα μὲ τὰ μάτια μου. Ἦταν ἓνα σελάχι, (σλιάχ') ὄχι ἀπὸ τὰ συνηθισμένα, τὰ σκέτα δερμάτινα πὸ γνῶρισα σὲ χωριανούς μου πούχαν Φουστάνελλες. Ὀλόκληρο χρυσοκέντητο ἦταν ἀσφαλῶς, ἀριστούργημα λαϊκῆς τέχνης. Ἀπὸ τὸ χρόνο εἶχε χάσει ὅμως τὴ λαμπρότητα του. Αὐτὸ ἂν ὑπῆρχε, τώρα ἔπρεπε νὰ κοσμεῖ τὸ Μουσεῖο τῶν Γιαννίνων! Ἀλλοίμονο, δὲν ἦταν γραφτὸ νὰ διασωθῇ. Ἐγινε πέδιλα στὴν κατοχή, γιὰ νὰ πορέψουν οἱ μαῦρο συγγενεῖς τοῦ «πάππ' Ἀντώνῃ» τὴν ξυπόλησιά τους!

Ἔμαθα ἀκόμα ὅτι τὶς κουμποῦρες (ἀσημένιες), τὸ χαρμπί, μιὰ παλάσκα καὶ τὰ τσαπράζια τὰ φύλαγε στὸ Μαχαλᾶ στὴν κασέλα της ἡ Γιωργομιλιώνοβα, μάνα τοῦ νεώτερου ἥρωα τῶν Μηλιωναίων¹⁴. Ξέχασα νὰ πῶ, ὅτι ἡ γιαγιά μου Δημητρούλα εἶχε καὶ τὸ καλαμάρι, πὸ σὲ λίγο θὰ πληροφορήσω τὸν ἀναγνώστη γιὰ τὴν τύχη του. Τὸ σπαθὶ τὸ ζώστησα μιὰ πρώτη φορά, παιδί στὴν κατοχή, γιὰ νὰ διώξω μ' ἄλλα παιδιὰ... στὴ θέση «Μπόλι Κρετσουνιστιώτικο» βοσκαρούδια τοῦ Φωτεινοῦ (Ζελίστας) πὸ δὲ θέλαμε νὰ βόσκουν τὰ γίδια στὸ μέρος μας! τὴν 4-8-1944 οἱ Γερμανοὶ μὲ τὸ πυροβολικό τους ἀπὸ τὸ Σουλόπουλο, πρωῖ-πρωῖ τάραξαν τὸν Κουτσικομαχαλᾶ, μὲ τὰ βλήματά τους.

Γύριζα ἀπὸ ἐπιφόρτωση κοπριάς σ' ἓνα φτχὸ χωράφι μας στὸ «Μπόλι τὸ Κοσολιανίτικο» ὅταν σὲ ἐκπυρσοκρότηση ἑνὸς τέτοιου βλήματος, ἔπεσαν κοντὰ μου πέτρες καὶ χῶματα. Ὁ πανικός ἦταν μεγάλος. Ὅλοι στὸν Κουτσικομαχαλᾶ, μικροὶ μεγάλοι «κρύψαμε» ὅ,τι κρύψαμε ἀπὸ τὰ ὑπάρχοντά μας στοὺς

12. Κι' ἀλήθεια καὶ σήμερα στὸ σὸί μας ὑπάρχουν πολλοὶ ξανθοὶ γαλανομάτες. Ὁ διεγγονος τοῦ Χ. Μηλιώνῃ Μάνθος ἦταν κι' αὐτὸς ξανθός (ὑπάρχει φωτογραφία του).

13. Νόμιζε ὁ γράφων ὅτι τὸ «Διαγάτσι» βρισκονταν στὴ Ρουμανία, κατὰ τὸ Γαλάτσι κ.λ.π., Τὸ 1960 στὴ Δράμα διεπίστωσε ὅτι προκειται περὶ τῆς Ἀλεξανδρούπολης, ὅπου διεπίστωσε πράγματι ὅτι ὑπῆρχαν ἀπόγονοι τοῦ Χ.Μ.

14. Δὲν διεπίστωσα ἂν, ἀπὸ τ' ἄρματα του, ὑπῆρχε ἡ πάλλα πὸ ὅπως ὀδηποτε πρέπει νὰ ἔφερε ὁ Χρῆστος Μηλιώνῃς. Τὰ ὄπλα βρέθηκαν στὰ χέρια τοῦ ἐγγονοῦ του συνωνύμου Χρῆστου, περιήλθαν στὸ διεγγονο Μάνθο καὶ τελικὰ στοὺς τρεῖς πρώτου τρισεγγόνους Γιώργῃ, Ἀντώνῃ καὶ Γρηγόρη, μὲ τὴν τελικὴ τους τύχη.

γύρω φράχτες, με τελική ενέργεια να κρυφθούμε ξέμακρα στο λόγγο... Ἡ γιαγιά μου θυμᾶμαι τραβούσε ἀπ' τὸ καπίστρι τὸν Κερήμη μας (γάϊδαρο) πὺ ἦταν φορτωμένος λίγο ἄλευρι καὶ τὸν ἄδερφό μου Στέφο καὶ γὼ μὲ τὸ μικρομπάρμπα μου Βαγγέλη Μηλιώνη (πὺ βρίσκεται στὴν Ἀμερικὴ), μεγαλύτερός μου κατὰ ἕνα χρόνο, ἀκολουθούσαμε πεζῆ ἔξωπίσω... Στὸ λουρί μου (ζώνη) φορούσα καὶ τὸ γαταγάνι!

Τὰ παλληκάρια τῆς «ἀντίστασης»... τοῦ ΕΛΑΣ ἔριξαν (15) μιὰ ριπὴ στὸν ἄερα ἀπὸ τὴν Παναγιά τὴν Κουτσιμαχαλιώτισσα καὶ πήραν... τὰ μάτια του γιὰ τὴν Μουργκάννα.

Τὴν ἐπαύριο, μέρα μεσημέρι, γιορτὴ τῆς Παναγίας τῆς Κοτσικομαχαλιώτισσας, κάμποσοι χωριανοὶ ἀγναντεύαμε τὴ φωτιά στὸν Κουτσομαχαλᾶ καὶ Μαχαλᾶ. Εἶχε μαυρίσει ὁ οὐρανὸς, σωστὴ φρίκη. Κλαίγαμε καὶ βρίζαμε ἀντάμα. Ἡ γιαγιά μου ξεμανιασμένη κι' ἀλαφιασμένη ἐξηνταπεντάχρονη γυναίκα χύμηξε μπροστὰ καὶ δὲν τὴν ξαναείδαμε.. Ἐφθασε στὸν Κουτσομαχαλᾶ μὲ τὴν ψυχὴ στὸ στόμα βρῆκε τὸν γερμανὸ τὴν ὥρα πούβαζε φωτιά! Τὸν ἔσπρωξε πέρα, συνομίλησε βιαστικά. Ὁ οὐννος τὴ χτύπησε μὲ τὸ κοντάκι τοῦ αὐτόματου ὄπλου του στὸν ἀριστερό της ὤμο.

Ἐπιχείρησε νὰ τὴ ρίξη στὴ φωτιά. Τοῦ ἔφυγε πρὸς στιγμὴ καὶ κρύφτηκε πίσω ἀπ' τὴ θημωνὰ τῶν ξύλων. Ὅταν ἔφυγε νὰ κάψη τὸ γειτονικό μας σπίτι, μπῆκε ξανά στὸ δικό μας ἢ γιαγιά καὶ τὸ γλύτωσε μὲ μεγάλη προσπάθεια! Νὰ γιὰ τὴν ὄνομασα γενναία! Τέτοιες εἶναι οἱ Ἑλληνίδες Ἡπειρώτισσες, «ξαφνιάσματα τῆς φύσης»! Ἐγὼ, μὲ τὸ παιδικὸ μυαλό, ἐπίσης ἔπνεα μένεα... Παρακίνησα τὸ Βαγγέλη νὰ πᾶμε στὸν Κουτσομαχαλᾶ καὶ μὲ τὸ σπαθί... νὰ σκοτώσουμε ἕνα Γερμανὸ τὴν ὥρα πὺ θὰ ἔσκυβε, νὰ βάλῃ φωτιά...¹⁶ Γι' αὐτὸ τὸ σκοπὸ, «περβατήσαμε» διακόσια περίπου μέτρα. Ὁ Βαγγέλης .. δέιλιασε, μὲ τὴ σειρά μου αἰσθάνθηκα καὶ γὼ τὸ πρᾶμα... Ὅταν ἔφυγαν οἱ Γερμανοὶ καὶ βρέθηκα μὲ τὸ σπαθί ἀρματωμένος στ' ἀποκαΐδια τοῦ Κουτσομαχαλᾶ, ἀπογοητεύτηκα. Οἱ γυναῖκες μοιρολογοῦσαν, οἱ γέροι τραβούσαν τὰ μαλλιά τους, ἐμεῖς γουριάζαμε. Ὁ ἄερας μύριζε δυνατὰ τὴν κνίσσα ἀπὸ καμένα τυριά, βούτυρα, μαλλιά καὶ στᾶρι. Τόσο ἀπογοητεύτηκα πὺ πέρασε στὸ παιδικὸ μου μυαλό ὅτι οἱ Γερμανοὶ ἴσως ξανάρχονταν καὶ θὰ μοῦ παίρναν τὸ σπαθί! Τὸ ξεζώστηκα, ἀκόμα μιὰ φορὰ καὶ τὸκρυσα μέσα στὰ βᾶτα, τῶν ἔξω χωραφιῶν τοῦ Σταύρου Ζήκου, χωριανοῦ ἀπὸ τὸ σπίτι μας μιὰ δρασκελιά. Ἡ γιαγιά μου, «τέτοια ὥρα τέτοια λόγια», δὲν εἶχε καιρὸ νὰ μὲ παρακολουθήσει. Ὅταν τὸ ἀναζήτησα ἀγρότερα δὲν τὸ βρῆκα. Οἱ πέτρες πὺ ἦταν παραχωμένο δὲν διακρίνονταν ἀπὸ τὰ συσσωρευμένα φύλλα τῶν βᾶτων. Ἀργότερα κατὰ τὰ Χριστούγεννα τὸ βρῆκα. Τὸ πολύτιμο ὄπλο πὺ πρὶν ἄστραφτε (ἦταν καλὰ διατηρημένο στὴν κασέλα) τώρα ἦταν ἀγνώριστο. Παίρνοντάς το στὰ χέρια μου κόπηκε τὸ ἕνα «αὐτί» τῆς λαβῆς του, ἢ θῆκη μὲ τὸ βελούδινο βισνὶ ἐπένδυμα εἶχε σαπίσει. Τὸ καθάρισα φυσικὰ καὶ τὸ καταχώνιασα πάλι στὴν κασέλα. Τὸ λαμνὶ τοῦ περιφημοῦ τουφεκιοῦ πὺ δὲν ἔξ-

15. Παιδικὰ καμῶματα τῆς κατοχῆς...

16. Ἄν χρησιμοποιηθεῖ σὰ σφραγίδα διαβάζεται Μ.Η./Χ.Ο

ρω πῶς νὰ τὸ ὀνομάσω, καρυοφύλλι ἢ μιλλιόνι (ἀπ' τ' ὄνομα τοῦ παλληκαριοῦ) ἐξεῖχε ἀνάμεσα, στὰ λιθοσώρια. Τὸ ἀνέσυρα, τὸ κοίταξα πρώτη φορά καὶ τελευταία ἀφήνοντάς τὸ πάλι στὰ ἐρείπια τοῦ σπιτιοῦ τοῦ προπάπου μου, ποῦ ὁ «νοντάς», ὅπως εἶπα, ἀνῆκε σὲ μας. Πάνω στὰ χαλάσματα ὄρθωσαν ξανά τὰ σπιτικά τους ὁ πάππη Φάνης (πρῶτος ἀξάδερφος τοῦ πάπου μου) κι' ὁ μπάρμπα Σπύρος ὁ λεγόμενός Γιωργαλᾶς.

Τὴν κάνη (λαμνὶ) τοῦ τουφεκιοῦ δὲν τὴν ξαναεῖδα.. Ὁ μπάρμπα Τάσος ποῦ πέθανε πρὶν λίγα χρόνια ἴσως τὴ συμμαζέψε. Ἴσως νὰ βρίσκεται στὸ σπίτι του στὸ χωριὸ ἀνάμεσα σ' ἄλλα παλιοσιδηρικά ποῦχε μανία νὰ συναζέει. Ἄν καὶ κανένας ἀντρας Μηλιώνης δὲν ἄκουσα ποτὲ νὰ λέη γιὰ τὸν ἥρωα, ὁ μακαρίτης μπάρμπα Τάσιος σὲ μιὰ στιγμή ἀγανάκτησης πρὸς ὀρισμένους χωριανούς ποῦ βρίσκονταν σὲ διένεξη ξεστόμισε: «Ἄντε μὴ πάρω τὸ τ'φέκι καὶ μοιάσω τὸν «προσπάπη μου» Χρῆστο Μ'λιώνη». Τὸ 1958, νομίζω ἐγίνε καθίζηση στὸν Κουτσικομαχαλᾶ μὲ συνέπεια νὰ σωριασθοῦν τὰ ἐναπομείναντα σπίτια, τρία τὸν ἀριθμὸ. Ἡ γαιγιά μου γιὰ τὸ «ἐτοιμόρροπον» βρίσκονταν κοντὰ μας στὴ Ἀθήνα, ὅπου καὶ ἀπεβίωσε τὸ 1970. Τὰ ὑπάρχοντα τοῦ σπιτιοῦ μας τ' ἄρπαξαν χωριανοί. Ἦρθε καὶ ἡ φωτιά ἀπὸ ἀμέλεια συγγενούς μας, γυναίκας κι' ἀποτέλειωσε τὸ σπίτι ποῦ γεννήθηκα. Σ' ἓνα προσκῆνημα μου στὰ χαλάσματα ἀργότερα βρήκα τὸν φτεροστάτη¹⁷ (πενοστάτη) τοῦ καλαμαριοῦ τοῦ Χρήστου Μηλιώνη. Τὸ ζῶχειο μελάνης ἀπ' τὴ φωτιά ξεκόλλησε καὶ ἀσφαλῶς θάφτηκε στὰ λιθοσώρια. Τὰ τσαπράζια, οἱ κουμποῦρες κ.λ.π. ἴσως νὰ κάηκαν τὸ 1944 στὸ Μαχαλᾶ. Τὸ σπίτι ποῦ φυλάγονταν μένει ἀκόμα λιθοσωρός, στεφανωμένος μὲ βάτους, ἀγριόχορτα καὶ τὴ δόξα, τοῦ μικροθεῖου μου (πρῶτου ἀξάδερφου τοῦ πατέρα μου) Θεοχάρη Μηλιώνη, πλανόμηνη μέσα στὴ σιωπὴ. Μιὰ φορά στὴν Ἀθήνα «προσκάλεσα» τὴ γαιγιά μου, μπροστὰ στὸν ἀδερφό μου Δημήτρη Μηλιώνη, γλύπτη, νὰ μᾶς πῆ τὴν ἱστορία τοῦ Χρήστου Μηλιώνη... Μᾶς τὴν ἐπανέλαβε ὅπως ἀκριβῶς τὴν περιέγραψα, Θεὸς σωφρέστην. Πρὸ δυὸ περίπου χρόνια ἔλεγα τὴν ἱστορία στὰ παιδιά μου, ἔχοντας καὶ τὸν φτεροστάτη τοῦ καλαμαριοῦ, στὸν ὁποῖο ἀνακάλυψα σὲ ἐξωτερικὴ ἀπόφυση τοῦ πυθμένα του, σχήματος τετράγωνου, μὲ κεφαλαῖα μικρὰ γράμματα, τὸ μονόγραμμα τοῦ ἀθάνατου ἥρωα καὶ τὴν ιδιότητά του μαζί καὶ τὴ γενικὴ καταγωγὴ τοῦ Ἡπειρώτη. Ἔτσι τουλάχιστον τὴν ἐρμηνεύω ἐγώ. Τὰ γράμματα εἶναι χαραγμένα σὲ δυὸ στίχους ὀριζόντια ἔτσι ἀκριβῶς¹⁸: Ηη/ΟΧ. Ἡ σημασία του ἀπὸ μένα ἀποδίδεται ὡς ἐξῆς: Η = Ἡπειρώτης, Ο = Ὀπλαρχηγός, Μ = Μηλιώνης καὶ Χ = Χρῆστος! Αὐτὸ ἀποτελεῖ τὴν ἀτράνταχτη ἀπόδειξη καὶ δικαιώνει τοὺς Βαλαωρίτη, Χρηστοβασίλη κ.λ.π. Πιθανῶς ὁ ἄρματολὸς νὰ τὸ χρησιμοποίησε καὶ σὰν πρόχειρη σφραγίδα...

17. Πενοστάτης, δική μου ὀνομασία ἢ θήκη τοῦ καλαμαριοῦ ποῦ ἔμπαινε τὸ φτερό τῆς πέννας.

18. Δὲν ἔμαθα τι ἀπέγινε ὁ δακτυλιόλιθος, ἢ σφραγίδα μὲ τὸν ΑΕΤΟ. Ὁ Παῦλος Λάμπρος, πατέρας τοῦ Σπύρου Λάμπρου πρωθυπουργοῦ τῆς Ἑλλάδος, ἱστορικοῦ καὶ παπποῦ τῆς Λίνας Τσαλδάρη (πρῶτης γυναίκας Ὑπουργοῦ) ἦταν διάσημος καὶ αὐτοδίδακτος νομισματολόγος καὶ συλλέκτης ἀπὸ τοὺς Καλαρρύτες τῆς Ἡπείρου καὶ πιστεύω νὰ περιῆλθε σ' αὐτὸν ἢ σφραγίδα ἀπὸ τὸν ἐγγονό του Χρ. Μηλιώνη ποῦ ζῶσε ὅπως εἰπώθηκε στὰ Γιάννινα. Ἴσως ἀπ' αὐτὸν νὰ ἔμαθε ὁ Βαλαωρίτης ὅτι ὁ Χ.Μ. ἦταν Ἡπειρώτης...

Ἐπὶ τὸ Βαλαωρίτη στὶς σημειώσεις καὶ μάλιστα σὲ ὑποσημείωση μαθαίνουμε σχετικὰ: * «Ὁ κύριος Κων/νος Σάθας ἐν τῷ Χρονικῷ τοῦ Γαλαξειδίου, σελὶς 162, ἐδημοσίευσεν ἤδη τὴν παρὰ τῷ φίλῳ μου Παύλῳ Λάμπρου¹⁹ εὑρισκομένην σφραγίδα τοῦ ἀρματολοῦ Χρήστου Μηλιῶν, φέρουσαν ἐπίσης τὸν ἀετόν.

Πόσοι καὶ ποῖοι θὰ περιεφρόνησαν ἴσως τὸν πολῦτιμον δακτυλιόλιθον πρὶν λάβῃ τὴν τύχην νὰ λιμενισθῇ εἰς τὰς ἑλληνικωτάτας καὶ ἀληθῆ πατριωτικὰς χεῖρας τοῦ Παύλου Λάμπρου!» Ὁ ΑΕΤΟΣ, τὸ κατ' ἐξοχὴν Ἑπειρωτικὸ σύμβολο, ἀπὸ τὰ ἀρχαῖα χρόνια!

Τὸ ἐπίμαχο θέμα τοῦ Χρήστου Μηλιῶν τὸ συζήτησα καὶ μὲ τὸν πατέρα μου Μάνθο (Ματθαῖο) ὁ ὁποῖος μὲ πληροφόρησε: «Ὅπως ἔλεγε ὁ μπάρμπα Ἀλέξης (πρόκειται γιὰ τὸν Ἀλέξη τοῦ Γιάννη που ἦταν ἀρτοποιὸς στὰ Γιάννινα) ὁ παλῆς Χρῆστος Μηλιῶν εἶχε γεννηθεῖ στὴ Σελενίτσα, ἃς ἦρθαν οἱ Μηλιωναῖοι ἀπὸ τὴν Κόνιτσα στὴν Κοσόλιανη (Ἀετόπετρα)». Αὐτὴ λοιπὸν τὴ Σελενίτσα ἔχω χρόνια πού τὴν ψάχνω. Τὴν ἀναζητοῦσα, στὴν ἐπαρχία Κονίτισης, μάταια. Τὸ χωριὸ Λεσνίτσα (Βρυσοχώρι) δὲ μὲ δικαίωνε... Ὅποτε τὸ φετεινὸ καλοκαίρι (1988) κοιτάζονταν ἓνα χάρτη τῆς Βόρειας Ἑπείρου πού κατέχεται χάριν τῶν «Μεγάλων Δυνάμεων» ἀπὸ τοὺς γνωστούς σωβινιστὲς καὶ φανατικὸς κατὰ τῶν Ἑλλήνων Ἀλβανούς, διεπίστωσα μὲ μεγάλη μου χαρὰ ὅ,τι ἡ πατρίδα του γενάρχη, τοῦ γένους μου, Χρήστου Μηλιῶν, Σελενίτσα, βρίσκεται στὴν Β. Ἑπείρο, ἐκεῖ ἀκριβῶς πού ἔκειτο τὸ ἀρχαῖο Ἑλληνικὸ Ἑπειρωτικὸ Νυμφαῖο! Ἄν καὶ δὲν ἔχουμε φυλαγμένη ληξιαρχικὴ.. πράξι γέννησης, αὐτὴ εἶναι ἡ ἀλήθεια. Ἦταν ὁ ἥρωας, Ἑλληνας τὸ γένος καὶ Χριστιανὸς Ὀρθόδοξος. Οἱ πρόπατορες μου στὸν Κουτσικομαχαλᾶ, τῆς τωρινῆς Ἀετόπετρας, «ἐρήμου ὄντα νῦν», σὲ ἀνάλογες περιστάσεις κατὰ τὶς συζητήσεις τους τὸ τόνιζαν ἰδιαίτερα: «Ἐμεῖς οἱ Μηλιωναῖοι εἴμαστε καθ' αὐτοῦ Ἑλληνας, οὔτε βλάχοι, οὔτε Ἀρβανίτες (Ἀλβανοί)». Οἱ «ἐπιγενόμενοι» φιλομαθεῖς, φιλόστορες καὶ φιλογενῆς ἃς γνωρίζουν: ὁ περιώνυμος ὀπλαρχηγὸς τῶν μέσων χρόνων τῆς ΙΗ' ἑκατονταετηρίδος ἦταν ἀπὸ τὴ Σελενίτσα τῆς Βόρειας Ἑπείρου²⁰!

Ἀνακεφαλαίωση:

Σχόλια: Ὅπως θὰ παρετήρησε ὁ ἀναγνώστης τὸ Χρῆστο Μηλιῶν, ὁ Φωριέλ πού πρωτόγραψε, τοποθετεῖ χρονικὰ «πρὸ τοῦ τέλους τοῦ ΙΖ' αἰῶνος». Ἄν καὶ «δὲν εἶναι εὐκόλο νὰ καθορίσῃ τότε ἔζησε», «βεβαιώνει» «ὅτι ἀπέθανε» πρὸ τοῦ τέλους (ὅπως προεῖπα) τοῦ ΙΖ' αἰῶνα ὅπως νομίζω ἢ καταγραφὴ τοῦ ἱστορικοῦ τραγουδιοῦ ἀπὸ τὸ Φωριέλ, εἶναι ἡ πρώτη καὶ ἀρχαιότερη. Ἐπὶ τὸ Γάλλο ποιητὴ ἀντλεῖ πασιφανέστατα ὁ ἱστορικὸς Κ. Παπαρρηγόπουλος. Ἀντιγράφει αὐτοῦσιο τὸ ἱστορικὸ ἄσμα, στὸ ὁποῖο, σὰν Ἑλληνας, ἐφαρμόζει τὴν πρέπου-

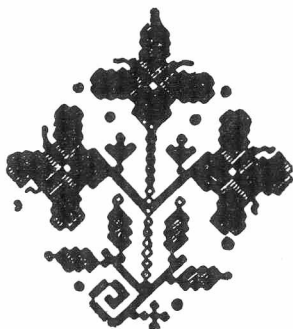
19. Τὴν παράδοση τῆς γέννησης στὴ Σελενίτσα τὴν μετέδωσε στὸν πατέρα μου Μάνθο, ὁ τρισεγγόνος του Ἀλέξης Ι. Μηλιῶν πού ἂν καὶ τοῦ Δημοτικοῦ σχολεῖο κατεῖχε ἀπ' ἔξω ὄλες τις διαχρῆς προφητείες τοῦ Ἁγίου Κοσμᾶ τοῦ Ἀτωλοῦ.

20. Γιὰ τὸ Μαυρομάτι ἀντλήσα ἀπὸ τὴν προαναφερθῆσα ἐγκυκλοπαίδεια (μ) Ἐλευθερουδάκη. Στὸς συντάκτες τοῦ τόμου εἶναι καὶ ἓνας Μαυρομάτης, ἴσως ἀπόγονός του. Γρηγ. Μ. Μηλιῶν.

σα ὀρθογραφία. Δέχεται ὅτι «ἤκμασε περὶ τὰ τέλη τῆς 17 ἑκατονταετηρίδος». (Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους τόμ. 6ος σελ. 549 Κ. Παπαρρηγόπουλου ἐπὶ τῇ βάσει τῶν νεωτάτων πορισμάτων τῆς ἱστορικῆς ἐρεύνης ὑπὸ ΠΑΥΛΟΥ ΚΑΡΟΛΙΔΟΥ). Ἀντικείμενο τῆς ἀρπαγῆς τοῦ καιῆ, ὅπως φυσικὰ καὶ στὸ Φωριέλ, εἶναι τὰ «λύτρα». Ὁ Βαλαωρίτης ποῦ ἦταν ζηλωτῆς τῆς κλεφτουριάς, στὶς σημειώσεις τῆς «Κυραφροσύνης», ἀντιγράφει πάλι τὸ Φωριέλ, προσθέτοντας, στὰ γνωστά, νέα στοιχεῖα (ἄγνωστο ποῦθε) ὅτι ὁ Χ. Μηλιώνης ἦτο «εἰς τῶν περιφημοτέρων κλεφτῶν τῆς Ἡπείρου» καὶ ἐπὶ πλέον, κατ' ἀντίθεση στὸ Φωριέλ, τὸ τουφέκι πῆρε τὸ ὄνομα τοῦ Μηλιώνη κι' ὄχι ὁ Μηλιώνης τοῦ ὄπλου. Καὶ πάλι φυσικὰ, ἀφοῦ ἀντιγράφει, ἐπαναλαμβάνει τὴ γνωστὴ πληροφορία «ὅτι περὶ τὰ τέλη τῆς 17 ἑκατονταετηρίδος δὲν ὑπῆρχε πλέον». Ὁ πάντα αὐτὸς Βαλαωρίτης στὶς σημειώσεις του στὸν «Ἀθανάση Διάκο» ἀνασκευάζει τὸ χρόνο ἀκμῆς καὶ ἀντὶ τῆς μέχρι τότε 17 ἑκατονταετηρίδος, γράφει στὸ σχετικὸ ἄρθρο Χρ. Μηλιώνης, «ὅτι ἤκμασε περὶ τὰ μέσα τῆς περελθούσας ἑκατονταετηρίδος, δηλαδὴ τῆς 17 τέτοιας. Κατὰ τὴ γνώμη μου αὐτὸ εἶναι καὶ τὸ ἀληθινόν. Ἐπὶ πλέον παρέχει καὶ τὸ καινούριο στοιχεῖο ὅ,τι «συνηγωνίσθη» μὲ τοὺς ἀδελφοὺς Μῆτρο καὶ Λάμπρο Τσεκούρα. Μὲ τὴ σειρά του ἔρχεται ὁ Παπαδιαμάντης, τὸν ὁποῖο ὅταν διάβασα, γιὰ πρώτη φορὰ τὸ 1972 στὸ Βόλο πίστεψα καὶ χάρηκα (δὲν τὸ κρύβω) ὅτι πράγματι, ἐγὼ καὶ οἱ συγγενεῖς μου, καταγόμαστε ἀπ' εὐθείας ἀπὸ τὸν περιώνυμο κλέφτη. Ὁ Σκιαθίτης διηγηματογράφος εἶναι σύμφωνος μὲ τὴν παράδοση τοῦ γένους μου. Αὐτὸ μού κάνει ἐντύπωση, δὲν ξέρω ποῦ νὰ τὸ ἀποδώσω, ἐπειδὴ δὲν γάνει πουθενὰ μνεῖα τῶν πηγῶν του. Τὸ αἴτιο τῆς ἀρπαγῆς τοῦ κατῆ εἶναι ἡ ἀνάδεκτη, (ἀναφέρει ἀκριβῶς τὴ λέξη) ὄχι τὰ λύτρα, ἀκριβῶς ἔτσι ὅπως καὶ στὴν παράδοση. Γνωρίζει κι' αὐτὸς τὸ Βαλαωρίτη, ὀνομάζει τὸ Χρῆστο Μηλιώνη «πρόμαχο τῆς Ἀκαρνανίας» ἐπειδὴ προφανῶς ἔδρασε ἀληθινὰ σ' ἐκείνη τὴν περιοχὴ. Ὁ θεσμὸς τοῦ ἀρματολοῦ στὴν ὑπηρεσία τῶν Τούρκων καθιερώθηκε, ὅπως λέγει ὁ Κρυστάλλης, στοὺς «Βλάχους τῆς Πίνδου» ἀπὸ τοῦ ἔτους 1534 μὲ Σουλτανικὸ Φιρμάνι. «Ἀνεγνωρίσθη ὡς ἐπιτοπία ἀρχὴ ὄπλαρχηγός τις Χριστιανός, ἵνα περιφρουρῆ καὶ διατηρεῖ τὴν ἡσυχία καὶ ἀσφάλεια τῶν ἐν τῇ περιοχῇ του κατοικούντων, καὶ τῶν διερχομένων ἐκεῖθεν». Κατὰ συνέπεια δὲν εἶναι ἄξιο ἀπορίας πῶς ὁ Χρ. Μηλιώνης ἀπὸ τὴ Σελενίτσα βρέθηκε στὴν Ἀκαρνανία. Σὰν... Ἀστυνομικὸς τοῦ καιροῦ ἐκείνου ἀπλῶς διορίστηκε ἐκεῖ. Ὁ παπαδιαμάντης εἶναι καταφατικὸς ἀκόμα καὶ στὸ χρόνο τῆς ἐπιχείρησης τῆς ἀπαγωγῆς τοῦ κατῆ, χρόνο ποῦ τὸν ἀνάγει στὸ ἔτος 1747, καὶ λίγο ἀργότερα. Τὸν παρουσιάζει ἐξ ἀρχῆς κλέφτη, γιὰ λίγο ἀρματολὸ καὶ μετὰ τὰ συμβάντα τῆς ἀναδεκτικῆς του, ξανὰ κλέφτη. Ἡ παράδοση ἀντίθετα τὸν θέλει κλέφτη ἀπὸ τὴ στιγμή ποῦ τοῦ πήραν οἱ Τούρκοι τὴν ἀναδεκτικὴ (βαφτιστικιά). Στὴ μικρὴ Ἐγκυκλοπαίδεια Ἐλευθερουδάκη, κινούμενος ἴσως ἀπὸ τοπικιστικὰ αἰσθήματα, ὁ ὑπογράφόμενος, στὸ σχετικὸ ἄρθρο Χρῆστο Μηλιώνης, μὲ τὰ στοιχεῖα Γ.Δ.Κ, ὅπως προεῖπαμε Γεώργιος Κορομηλᾶς, τὸν φέρει μὲν ἀτιμάσαντα στὰ μέσα τοῦ 17 αἰῶνα ἀλλὰ δὲ, γεννηθέντα στὴ Δωρίδα. Αὐτὸ πράττουν κι' ἄλλοι, ἀντιγράφοντες ἀλλήλους, σ' ἄλλες ἐγκυκλοπαίδειες. Κάνουν ὅλοι τοὺς ὅπως δὴποτε λάθος.

Ὁ φονεύσας τὸ Μηλιώνη καὶ φονευθεὶς ἀπ' αὐτὸν Σουλεϊμάν ἦταν βλάμης ἀδελφοποιὸς τοῦ Μηλιώνη. Κι ὅταν λέμε ἀδελφοποιτὸς ἐπιστήθιος μέχρι θανάτου φίλος. Ποιὸς μᾶς βεβαιώνει, ἂν αὐτὸς, γιὰ νὰ εἶναι ἀδελφοποιτὸς, νὰ ἦταν «Ρωμιογυρισμένος» καὶ ἐξαλβανισμένος Ἕλληνας Βορειοηπειρῶτης, ἀπ'

τα κοντινά χωριά της Σελενίτσας; *Αν και δέν είναι τὸ μόνο παράδειγμα ἀδελφοποιίας με «Τουρκαλβανούς»... *Ἕλληνες «Ρωμιογυρισμένους»! *Ὁ Δερβέναγας Μουχτάρ Κλεισούρας ἀπὸ τὴν κλεισούρα τῆς *Ἡπειρος, τοῦ Τεπελενίου, σίγουρα, φαίνεται καθαρά ὅτι πρόκειται γιὰ Ρωμιογυρισμένο... *Ὁ ἄλλος διώκτης τοῦ Χ. Μηλιώνη, ὁ Ρωμιὸς Πάνος Μαυρομάτης²¹, ἀπὸ μεγάλο τζάκι, Κοτζάμπασης (προεστός) τῆς *Ακαρνανίας (Κάρλελι) καὶ δοσίλογος τοῦ καιροῦ του (πότε ἔλειψαν οἱ δοσίλογοι;) ἀνένηψε ἀργότερα. *Ἐλεγχόμενος φαίνεται ἀπὸ συνείδηση γιὰ τὸν κατατρεγμὸ ὁμοεθνῶν του ἔλαβε μέρος στὴν ἐπανάσταση τοῦ ὀρλώφ τοῦ Βραχῶρι (*Αγρίνιο). Τοῦτος ὁ Μαυρομάτης (νεώτερος) ἦταν ἀνεψιὸς ἐνὸς ἄλλου Μ. Μαυρομάτη «τρομεροῦ» διώκτη τῶν ἀρματολῶν-κλεφτῶν, ποὺ χάρη στὸ ζῆλο του αὐτό, σὰν Τουρκολάτρη, (ὁ Μ. Μαυρομάτης) ἀξιώθηκε τὸ 1753 «ὑπὸ τῆς *Υψηλῆς Πύλης «τῆς φυλάξεως τῶν ὀρίων πρὸς τοὺς Βενετούς». Τὸ θεῖο του λοιπὸν Μ. Μαυρομάτη διαδέχθηκε, στὸ κοτζαμπασηλίκι, ὁ Πάνος Μαυρομάτης ὁ καὶ διώκτης τοῦ θρυλικοῦ Χρήστου Μηλιώνη. Μὲ τὴν ἀναδρομὴ αὐτὴ γίνεται φανερὸ τελεσίδικα πλέον ὅτι ὁ Μηλιώνης ἔδρασε στὰ μέσα τοῦ ΙΗ' αἰῶνα κι' ὄχι τοῦ ΙΖ' αἰῶνα. *Ἄλλωστε καὶ ἡ παράδοση τῆς οἰκογένειας ἐκεῖ φθάνει. *Ὁ μαγελύτερος τῶν ἀδελφῶν, νεώτερος Χρήστος Μηλιώνης, ποὺ ὅπως εἶδαμε, κατέφυγε ἀπὸ τὴν Κόνιτσα, στὶς ἀρχές τοῦ ΙΘ' αἰῶνα στὴν Κοσόλιανη τοῦ Κασσιδιάρη (*Αετόπετρα) λογίζονταν ἀγγόνι τοῦ παλαιοῦ συνωνύμου του. *Ὁ πρωτότοκος γυιὸς του Μάνθος Μηλιώνης, προπάπος μου, πέθανε σὲ ἡλικία 93 χρόνων στὸ τέλος τοῦ 1907, ὅποτε πρέπει νὰ γεννήθηκε τὸ 1814. *Αν ὑποθέσουμε ὅτι ὁ νεώτερος Χρήστος Μηλιώνης, ὁ πατέρας τοῦ Μάνθου (καὶ Γιάννη) τὸν γέννησε σὲ ἡλικία 30 χρόνων ἀμέσως πᾶμε στὸ 1784. *Ἀφαιρώντας κι' ἄλλα 30 χρόνια γιὰ τὸν πατέρα τοῦ Χρήστου (ποὺ πρέπει νὰ λέγονταν Μάνθος κι' αὐτός) φτάνουμε τὸ 1754, δηλαδὴ κατὰ προσέγγιση τὰ μέσα τοῦ ΙΗ' αἰῶνα.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΔΗΜ. ΜΗΤΣΗ

ΤΟ ΔΩΔΕΚΑΗΜΕΡΟ ΣΤΟ ΠΩΓΩΝΙ

(Ἦθη καὶ ἔθιμα - παραδόσεις - κάλαντα - γλωσσάρι)

ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ

Ὁ λαογραφικὸς πλοῦτος τῆς ἀκριτικῆς ἐπαρχίας Πωγωνίου ἐξακολουθεῖ νὰ παραμένει ἀνεκμετάλλευτος. Οἱ ἐλάχιστοι ἐρευνητές, ποὺ ἀσχολήθηκαν ἐρασιτεχνικὰ μὲ τὰ Πωγωνήσια ἦθη καὶ ἔθιμα, περιορίστηκαν στὶς ἀναμνήσεις τῆς γενέτειρας καὶ ἀρκέστηκαν στὴν ψυχικὴ διέξοδο, ποὺ βρῆκε ἡ νοσταλγία τους. Μὲ τὴν παρούσα ἐργασία ἐπιχειρεῖται γιὰ πρώτη φορὰ ἡ συστηματικὴ καταγραφή τῶν ἠθῶν καὶ ἐθίμων, ποὺ σχετίζονται μὲ τὸ «δωδεκαήμερο»¹ σ' ὀλόκληρο τὸ Πωγῶνι, ἐλεύθερο καὶ σκλαβωμένο.

Τὰ Πωγωνήσια ἦθη καὶ ἔθιμα τοῦ «δωδεκαήμερου» ἔχουν γεωργικὸ, κτηνοτροφικὸ, θρησκευτικὸ καὶ ἔθνικὸ χαρακτήρα. Οἱ ρίζες τους ἀνάγονται στὴν ἑλληνικὴ καὶ ρωμαϊκὴ ἀρχαιότητα. Οἱ «ξωτικές» εἶναι οἱ ἀρχαῖες νύμφες, νηρηίδες καὶ ἀμαδρυνάδες· οἱ «τζερτζεβούληδες» ἀντιγράφουν τὶς «Κῆρες» τῶν ἀρχαίων Ἀθηναίων καὶ στὸ «κοφτανέτσι» ζωντανεὺν ἡ ἀρχαία «εμποροσκοπία». Τὸ «φίλημα τοῦ πηγαδιοῦ» ἀποσκοπεῖ στὸν ἐξευμενισμό του «ἀγαθοῦ δαίμονος» οἱ «κουλοῦρες», οἱ πίττες, τὸ «πάντρεμα τῆς φωτιᾶς» καὶ τὸ «ποδαρικὸ» ἀποσκοποῦν στὴν «Εὐετηρία». Στὰ «πολύσπορα» διαιωνίζονται τὰ «Πυανέσια» καὶ στὸν καθαρμὸ μὲ τὸν ἀγιασμό, τὰ «πλυντήρια», στὸ «φελὶ» τῆς «μπελεσόπιττας», ποὺ βγαίνει γιὰ τὸ σπῖτι, ἀναβιώνει ἡ προσφορὰ πρὸς τὸ στοιχειὸ τοῦ σπιτιοῦ, τὸν «οἰκουρὸ Ὅφι»².

Στὴν πλειοψηφία τους τὰ Πωγωνήσια ἔθιμα τοῦ «δωδεκαήμερου» ἀποτελοῦν θρησκευτικὲς δοξασίες ἀνάμικτες μὲ δεισιδαιμονίες, μαντεῖες καὶ μαγεῖες τὶς ὁποῖες ὁ χριστιανισμὸς στάθηκε ἀνίσχυρος νὰ ἐξαλείψει. Ἡ περιγραφή του

1. «Δωδεκαήμερο» (τὸ) + τὸ χρονικὸ διάστημα μεταξὺ Χριστουγέννων καὶ Θεοφανείων.

2. Γ.Α. Μέγα: Ἑλληνικὲς γιορτὲς καὶ ἔθιμα τῆς λαϊκῆς λατρείας, σελ. 16, 34, 42, 57 - 58.

συνοδεύεται από ἀφηγήσεις στο γλαφυρό Πωγωνήσιο ιδίωμα. Γιὰ τὴν κατανόησή τους ἀπὸ τοὺς νεότερους, κρίθηκε ἀναγκαῖο τὸ προσάρτημα μὲ τὸ Πωγωνήσιο γλωσσάρι.

Ἡ συστηματικὴ ἐρμηνεία καὶ ἐτυμολογία τῶν ιδιωματικῶν λέξεων, οἱ ὁποῖες ἀποτελοῦν ἀντιπροσωπευτικὸ δεῖγμα τοῦ γλωσσικοῦ ιδιώματός τοῦ Παγωνίου, ἐπιχειρεῖται γιὰ πρώτη φορά. Ὁ προσεκτικὸς ἀναγνώστης θὰ διαπιστώσει εὐκόλα ὅτι, ἡ γλώσσα τοῦ Πωγωνίου κρύβει πλούτο ἀρχαιοελληνικῶν λέξεων καὶ ἀποτελεῖ τὴν πιὸ γνήσια καὶ καθαρὴ ἐλληνικὴ γλώσσα. Διατηρεῖ τὸ ἀρχαῖο δίγαμμα (γαῖγες, γαῖμα, ζῶγα, στάργια, αὔριγιο κ.λ.π) καὶ ἡ ἐπίδρασή της ἀπὸ τὴ λατινικὴ εἶναι ὀλοφάνερη, λόγω γειτνιασέως καὶ μακρόχρονης ἐξάρτησης τῆς περιοχῆς ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους Ρωμαίους.

Πολλὲς ἀλβανικὲς λέξεις ἔχουν κοινὴ προέλευση ἀπὸ τὴ λατινικὴ, καθὼς ἐπίσης καὶ ἀπὸ τὴν τουρκικὴ. Ἡ τουρκικὴ γλώσσα μὲ τὴ σειρά της ἀσκήσε ἰσχυρὴ ἐπίδραση λόγω τῆς μακρόχρονης δουλείας καὶ λόγω τοῦ ξενιτεμοῦ σεβαστοῦ ἀριθμοῦ Πωγωνησίων στὴν Πόλη, Ἡ σλάβικη ἐπίδραση εἶναι ἀνεπαίσθητη.

Τὰ ἦθη καὶ ἔθιμα τοῦ «δωδεκαήμερου» στὸ ἀκριτικὸ Πωγωνί μωσχοβολοῦν Ἑλλάδα καὶ ἀποτελοῦν ἀληθινὴ ζωντανὴ μαρτυρία γιὰ τὴν ἐθνικὴ καὶ γεωγραφικὴ ἐνότητα τῆς περιοχῆς μὲ τὴ σκλάβια Δερόπολη.

Ἐπίσης, τὸ τόσο πλούσιο σὲ ἦθη καὶ ἔθιμα «δωδεκαήμερο» ἀναδεικνύει τὸ Πωγωνί σὲ ἀληθινὴ βρυσσομάννα τῆς λαϊκῆς μας παράδοσης.

ΧΡΙΣΤΟΥΓΕΝΝΑ

Τὰ Χριστούγεννα στὸ Πωγωνί λέγονται καὶ «Μικρὴ Πασκαλιά» ἢ «Πασκαλιά τοῦ Χριστοῦ» ἢ «τοῦ Χριστοῦ». Τὰ κυριότερα Χριστουγεννιάτικα ἦθη καὶ ἔθιμα τοῦ Πωγωνίου εἶναι τὰ ἐξῆς:

1. Οἱ «Καρκάντζαλοι» ἢ «καρκαντζέλια» («τζερτζεβούληδες» ἢ «τζιρτζιβούληδες») καὶ ἡ ἀσπρόμαυρη φασκιά τοῦ μωροῦ.

Μόλις ἀρχίζει τὸ δωδεκάημερο, βγαίνουν καὶ περβατοῦν στοὺς λάκκους καὶ στὰ κουτσολάκκια οἱ «καρκάντζαλοι ἢ καπνισμένοι, κοκκαλιάρηδες, σακάτηδες μὲ ποδάργια ἀδύνατα σὰν τσάκνα καὶ τραγιομαλλίτικες κάπρες, σωστά σκιάχτρα. Χτυποῦν ντέφια, σκούζουν καὶ χορεύουν. Ὅποιος δὲν κρατᾷει σαρακοστή, δὲν κοιτάει νὰ διαβῆ νύχτα ἀπὸ λάκκο, τὸν «παίρνουν ἀπὸ τὸ κοντό», τὸν πειράζουν, τὸν κοροϊδεοῦν καὶ τοῦ γυρεοῦν «κριάσι». Τὶς νύχτες μαγαρίζουν τ' ἀγγεῖα, πού ἀστοχᾶνε δῶ στὴν πόρτα οἱ νοικοκυρές. Κι' ὅταν πλαγιάζουν οἱ ἄνθρωποι τοῦ σπιτιοῦ, κατεβαίνουν ἀπὸ τὸ μπουχαρὶ ἢ τὸ φεγγίτη καὶ κάνουν «ζούρλιες». Ἀνοίγουν τετζερέδια, μαγαρίζουν φαγιά, ἀνακατεύουν γεννήματα στ' ἀμπάργια. Χορεύουν δαιμονισμένα, σπάνε πιάτα καὶ γυαλικά κ.ἄ. Γι' αὐτὸ τὸ λόγο ἢ φωτιά στὸ τζάκι καίει μερόνυχτα καὶ δὲ σβήνει οὔτε στιγμή, ὄλο τὸ δωδεκάημερο.

1. Ἰαθὴ Νοτίου-Δρίτσου: Ἡθὴ καὶ ἔθιμα παλαιότερων ἐποχῶν στὰ χωριά τοῦ Πωγωνίου τῆς Ἡπείρου, Ἀθῆναι 1973, σελ. 37-38.

Οί μαννάδες, πού έχουν μωρά στή σαρμανίτσα σκιάζονται τούς «τζερτζεβούληδες» περισσότερο άπ' όλους, γιατί πειράζουν τά μωρά και τά «σκανιάζουν». Κάθε βράδου κάνουν ξόρκια, θυμιατίζουν τή «σαρμανίτσα» και φασκιώνουν τά μωρά τους με μιá ειδική φασκιά - τριχιά, πλεγμένη στή ρόκα με άσπρο και μαύρο μαλλί. "Όταν έρχονται τά καρκαντζέλια» κοντά στή σαρμανίτσα, χαζεύουν ώρες όλόκληρες με τήν άσπρόμαυρη φασκιά κι άπορουν λέγοντας άναμεταξύ τους: «Πώς έγινε αυτό έδω; άπ' έδω άσπρο, άπ' έδω άσπρο, αυτό τó μαύρο, πώς μπήκε στή μέση;». Τά χαζούλικα τά καρκαντζέλια πέφτουν σέ μεγάλη συλλογή κι ώσπου νά σκεφθοῦν και νά λύσουν τó άλυτο γι' αυτά ζήτημα, λαλοῦν τά ρίθια κι όπου φύγει, φύγει. Με τó πρώτο λάλημα τού πέτου οί καρκάντζαλοι λένει: « δικό μας είναι, άς λαλάει!». Στο δεύτερο λάλημα έτοιμάζονται και στο τρίτο γίνονται καπνός.

Οί καρκάντζαλοι μαζεύονται σέ σπίτια ρημαγμένα, σέ μύλους και χαλάσματα. Σκιάζονται τó σταυρό, τή στιά, τó λάλημα άπό τά «ρίθια» και την μυρωδιά άπό τó «σκροῦμο». Για νά τούς διώχνουν οί άνθρωποι καίνε «τσόλια», λάστιχα και πετσιά και φοράνε όλα τα δωδεκαήμερα «τζιουλμετένι» ή «γκόλφι».

2. Οί «ξωτικές» ή τά «κακά άγερκιά» (νεραΐδες)

"Όλο τó δωδεκαήμερο οί νοικοκυρές δέ χύνουν άπολούσματα έξω στήν αύλή, οὔτε στο δρόμο, για νά μη θυμώσουν οί «ξωτικές» και τούς πάρουν τή λαλιά.

Άποφεύγουν νά περάσουν νύχτα άπό ρέμα είτε έχει νερό, είτε δέν έχει. Στα ρέματα στρώνουν τó τραπέζι τους τά «κακά άγερκιά». "Όποιος τολμήσει νά διαβεί άπό 'κει τούς χαλάει τó φαγοπότι και τή διασκέδασή τους. Τά κακά άγερκιά τόν άρπάζουν άγριεμένα, τόν κουβαλάνε στα λημέρια τους (άλώνια και διάσελα), του παίρνουν τή λαλιά και τά λογικά του κι άπομένει ό δόλιος «ξωπαρμένος» σ' όλη του τή ζωή. "Αν τύχει νά περάσουν «μέρα μεσημέρι» άπό σταυροδρόμι, πρώτα κάνουν τó σταυρό τους λέγοντας άπό μέσα τους τó «πάτερ ήμῶν» κι ύστερα διαβαίνουν. "Αμα «γλέπουν άνεμοστρόφ'λα» άπό μακριά, τρέχουν νά κρυφτοῦν στα σπίτια τους, για νά γλυτώσουν άπό τά ξωτικά, πού βγήκαν και χορεύουν στοῦς δρόμους.

Πιστεύουν ότι οί «ξωτικές» έχουν ύπερφυσικές δυνάμεις και μπορούν νά κάνουν ό,τι θέλουν. Οί μπάμπες μολογοῦσαν ότι οί «ξωτικές» ήταν κάποτε ζωντανές γυναΐκες, πανέμορφες κοπέλλες, πού είχαν πεθάνει πρόωρα ή είχαν βρει τραγικό θάνατο άπό κακούς ανθρώπους. Γι' αυτό τά δωδεκαήμερα γίνονται άερικά, για νά έκδικηθοῦν τούς ζωντανούς!

1. Άγαθής Νοτιδου-Δριτσουνί: "Ηθη και Έθιμα παλαιότερων εποχών στα χωριά τού Πωγωνίου τής Ήπείρου, σελ. 38-39.

3. Ὁ στολισμὸς μὲ κλαργιὰ ἀπὸ ἔλατα.

Παρόλο πὸ οἱ παλποῦδες καὶ οἱ γονεῖς μας δὲν στόλιζαν Χριστουγεννιάτικο δέντρο, χρησιμοποιοῦσαν «κλάρες» ἀπὸ ἔλατο, γιὰ νὰ στολίζουν τὰ σπίτια τους, ὅσο κρατοῦσε τὸ γιορταστικὸ δωδεκαήμερο. Τάφερναν οἱ τσοπαναραῖοι ἀπὸ τὰ Σιάνιστα (ἀπὸ τὸν Ἄη-Λιά τὸ Στρατινιστιώτικο) τοῦ Κασσιδιάρη, ἀπὸ τ' Ἄκροκεραῦνια καὶ τὰ Νεμέρτσικα. Ἀνάμεσα στὰ βελονωτὰ τους φύλλα συνήθιζαν νὰ στηρίζουν ἐνθύμια καὶ φωτογραφία ἀγαπημένων προσώπων. Μὲ τὰ ἑλάτινα κλαδιὰ στόλιζαν τὸ τζάκι, τὸ ἴκονισμα τοῦ σπιτιοῦ καὶ προπάντων τὸν μοναδικὸ καθρέφτη τοῦ σπιτιοῦ. Σὲ ὅσα χωριὰ δὲν ὑπῆρχαν ἔλατα, χρησιμοποιοῦσαν γιὰ Χριστουγεννιάτικο στολισμὸ ἄγρια σπαράγγια καὶ «λαγομηλιές».

4. Τὸ σφάζιμο τοῦ μαναργιοῦ

Στὰ χωριὰ τοῦ Πωγωνίου δὲν ἦταν εὐκόλο νὰ βρεθῆ νωπὸ «κρηάσι» τὸ χειμῶνα, κι ἄς ὑπῆρχαν δεκάδες χιλιάδες γιδοπρόβατα. Οἱ τσελιγκάδες κοιτοῦσαν ν' αὐγατήσουν τὸ βιό τους καὶ τὸ εἶχαν σ' «ἀντροπή» νὰ τὸ λιγοστέψουν. Τὰ Χριστούγεννα οἱ γαῖγες κι' οἱ προβατίνες ἦταν ἐτοιμόγεννες ἢ λεχῶνες. Θὰ ὀρφάνευαν τὰ κατσίκια καὶ τ' ἄρνιά τους; Κάτι τέτοιο τὸ θεωροῦσαν ἁμαρτία.

Κατὰ τῶν ταξιαρχῶν συνήθιζαν νὰ σφάζουν ἕνα-δύο γίδια ἢ πρόβατα, ἀπ' αὐτὰ πὸ θὰ δυσκολεύονταν νὰ βγάλουν τὸ χειμῶνα. Τὸ κρέας τους τὸ ἀλάτιζαν καὶ τὸ διατηροῦσαν κομματιασμένο μέσα στὸ ἴδιο τὸ τομάρι τοῦ ζώου μέχρι τὰ Χριστούγεννα, ὁπότε τὸ ξαρμύριζαν κι' ἐξασφάλιζαν τὸ ἀπαραίτητο κρέας γιὰ τὴ μεγάλη γιορτή¹.

Παλιότερα δὲν ἔτρεφαν ἡμερα γουρούνια οἱ Πωγωνήσιοι, γιὰ τὴ θεωροῦσαν βρώμικα ζωντανά. Οἱ κυνηγοί, ὅμως, προμήθευαν ταχτικὰ τοὺς χωριανούς τους μὲ νόστιμα ἀγριογούρουνα, τὰ ὁποῖα ἀφθονοῦσαν στὰ δάση τῆς περιοχῆς. Μεταπολεμικὰ ἄρχισαν καὶ οἱ Πωγωνήσιοι νὰ μαναρίζουν γουρούνια.

Τὴν παραμονὴ τῶν Χριστουγέννων σφάζουν τὸ μαναρεμένο γουρούνι. Γιομίζει τὸ σπίτι κριάσι κι ὄλο τὸ δωδεκαήμερο τὸ τραπέζι εἶναι στολισμένο μὲ κριάσι γουρουνίσιο. Τὸ κάνουν καὶ «παστρομαῖ», ἀλλὰ κι οἱ μπριτζόλες στὰ κάρβουνα «πααίνουν ἀργιό»².

5. Οἱ «κουλοῦρες» (Χριστόψωμα) καὶ τὰ «κόλιαντα» Τὸ κόλιαντο τοῦ λαγοῦ

Τὴν παραμονὴ τῶν Χριστουγέννων, μόλις λαλήσουν τὰ ρίθια, κάθε νοικοκυρὰ σηκώνεται νὰ «πιάκει» τὸ ζυμάρι, γιὰ νὰ φκιαῖει τίς «κουλοῦρες» ἢ «κ'λούρες» ἢ «Χριστόψωμα» καὶ τὰ «κόλιαντα» ἢ «κολιαντίνες».

1. Ἀγαθῆς Νοτίδου-Δριτσου : Ἦθη καὶ Ἔθιμα παλαιότερων ἐποχῶν στὰ χωριὰ τοῦ Πωγωνίου τῆς Ἠπείρου, σελ. 36.

2. Πρεσβυτέρου Χρήστου Μ. Μήτσα: Πωγωνι-Δερόπολη, σελ. 92.

Οι **κουλούρες** είναι μεγάλα ψωμιά, τὰ ὁποῖα φέρουν μιὰ μεγάλη τρύπα στὴ μέση. Ἡ Χριστουγεννιάτικη κουλούρα λέγεται καὶ «Χριστόκ'λουρα» ἢ «χριστόψωμο». Ἡ νοικοκυρὰ φτιάχνει πολλές κουλούρες. Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν «καλή» ποὺ ἔχει μεγαλύτερο μέγεθος καὶ εἶναι στολισμένη μὲ «κεντίδια» (παραστάσεις ἐμπνευσμένες ἀπὸ τὸν ἀγροτικὸ καὶ κτηνοτροφικὸ βίο, ὅπως π.χ. πουλιά, ζῶα, δέντρα κ.λ.π.) ἢ νοικοκυρὰ πλάθει καὶ «δεύτερες», δηλ. ἀπλές κουλούρες δίχως στολίδια, οἱ ὁποῖες προορίζονται γιὰ τοὺς πιστικοὺς (γίδαρη, προβατάρη, ἀγελαδάρη) καὶ τοὺς παραγιούς τους. Ὁ Τζιομπάνος παίρνει πάντοτε μεγαλύτερη κουλούρα ἀπὸ τὸν παραγιό του.

Ἄξιζει νὰ σημειωθεῖ ὅτι οἱ κουλούρες ζυμώνονται ἴδια κι ἀπαράλλαχτα, ὅπως καὶ τὴν παραμονὴ τῆς Πρωτοχρονιάς. Σὲ πολλὰ χωριά ζυμώνουν καὶ τὶς Χριστουγεννιάτικες κουλούρες μὲ «ἀκριτο» νερό, ποὺ τὸ κλέβουν τὰ μεσάνυχτα ἀπὸ τὴν κεντρικὴ βρύση τοῦ χωριοῦ, ὅπως ἀκριβῶς συνηθίζεται τὴν Πρωτοχρονιά μὲ τὶς «βασιλόκ'λουρες».

Τὰ **κόλιαντα**³ εἶναι μικρά, ἄζυμα κουλουράκια. Πλάθονται σὲ σχῆμα ὀμικρον, κλειστοῦ ὀκτώ ἢ ἀνοικτοῦ ὀκτώ, ποὺ θυμίζει τὸ βυζαντινὸν «ου» (γ). Τὸ κόλιαντα μετὰ τὸ ψήσιμο ἀρμαθιάζονται στὸν «πιττέβριγο» ἢ «καλαμίδι» καὶ τοποθετοῦνται σὲ περίοπτη θέση γιὰ νὰ τὰ βλέπουν, ὅσοι μπαίνουν στὸ σπίτι.

Πρὶν ἀπὸ λίγα χρόνια ἡ θεία μου Οὐρανία Σταύρου Μήτση μοῦ περιέγραψε τὰ κόλιαντα ὡς ἐξῆς:

«Ξημερώνοντας τὴν παραμονὴ τῶν Χριστουγέννων ζῶναμαν ἀλεύρι καθάριο μὲ νερό κι ἀλάτι, γιὰ νὰ κάνομε τὰ κόλιαντα. Τὰ κόλιαντα τὰ κάναμαν «λειψά», δηλ. χωρὶς προζύμι. Γένονταν ὅπως τὰ συνηθισμένα κ'λούργια καὶ λίγο μεγαλύτερα. Τὰ πλάθαμαν στρογγυλά, ὅπως τὸ γράμμα ὀμικρον. Ψαίνονταν, εἴτε στὴ γάστρα, εἴτε στὸ φούρνο, ὅπου θέλαμαν. Τὰ δίναμαν στὰ παιδιά, ποὺ γύριζαν τὸ βράδυ στὰ σπίτια κι ἔλεγαν τὰ κάλαντα. Τάτρωγαν καὶ οἱ ἄνθρωποι τοῦ σπιτιοῦ. Κρεμάγαμαν ἓνα κόλιαντο δίπλα στὸ ἴκονισμα τοῦ σπιτιοῦ καὶ τὸ φυλούσαμεν ὅλη τὴ χρονιά. Ἦταν τὸ **κόλιαντο τοῦ λαγοῦ** ποὺ τὸν καλοπιάνεμαν, γιὰ νὰ μὴ μᾶς τρώει τὰ στάργια» (ἀφήγηση Οὐρανίας Στ. Μήτση, 68 ἐτῶν, Κρουονέρι).

6. Τὰ Χριστουγεννιάτικα κάλαντα («κόλιαντα»)

Τὸ βράδυ τῆς παραμονῆς τῶν Χριστουγέννων τὰ μικρὰ παιδιά γυρίζουν στὰ σπίτια τοῦ χωριοῦ καὶ λένε τὰ κάλαντα, κρατώντας «τζιομάκια», «κλίτσιους» ἢ «κοκκάλες» δηλ. χοντρά ραβδιά ἀπὸ κρανία γεμάτα ρόζους, ποὺ καταλήγουν σὲ «τζιόμπο». Ὁ «τζιόμπος» εἶναι ἓνα στρογγυλὸ ἐξόγκωμα γύρω ἀπὸ τὴ βάση τους, ποὺ μοιάζει μὲ μεγάλο ρόζο. Οἱ «κοκκάλες» διαλέγονται στὸ λόγγο ἀπὸ πολλές μέρες πρὶν κι ἀποτελοῦν ἀπαραίτητο ἐφόδιο γιὰ τὰ παιδιά ποὺ λέ-

3. Κόλιαντα (τὰ) Χριστουγεννιάτικα κάλαντα (ἀπὸ τὴ σλάβικη Koleda = Χριστουγεννιάτικο τραγοῦδι), τὰ ἄζυμα κουλουράκια ὀφείλουν τὴν ὀνομασίαν τους στὸ ἔθιμο ποὺ ὑπάρχει, νὰ φιλεύουν μ' αὐτὰ οἱ νοικοκυρὲς τὰ μικρὰ παιδιά, ποὺ γυρίζουν τὰ σπίτια καὶ λένε τὰ κάλαντα.

νε τὰ κάλαντα. Χρησιμεύουν κατά τὸ δύσκολο βᾶδισμά τους μέσα στὰ Χιόνια ἢ στὶς γλιστερές «νεροπάπαλες», γιὰ τὴν ἄμυνά τους ἐναντία τῶν σκυλιῶν μέσα στὶς σκοτεινὴ νύχτα, γιὰ τὸ κράτημα τοῦ ρυθμοῦ τῆς μελωδίας καὶ τέλος γιὰ τὸ ἀρμάθιασμα τῶν «κολιαντίνων», ποὺ μαζεύουν ἀπὸ τὶς νοικοκυρές.

Τὰ Χριστουγεννιάτικα κάλαντα ἀρχίζουν μὲ τὸ γνωστὸ στὸ πανελλήνιο τραγούδι:

*«Καλὴν ἐσπέραν ἄρχοντες, ἂν εἶναι ὀρισμός σας
Χριστοῦ τῆ θεία γέννηση νὰ ᾄω στ' ἀρχοντικό σας.
Χριστὸς γεννᾶται σήμερον ἐν Βηθλεέμ τῆ πόλει
οἱ οὐρανοὶ ἀγάλλονται, χαίρει ἡ φύσις ὄλη...»*

Τὰ κάλαντα συνεχίζονται μὲ τὰ γνωστὰ «**Κόλιαντα**»:

*Κόλιαντα, μίλιαντα
τρεῖς χιλιάδες πρόβατα
καὶ πεντακόσια γίδια
κι ὁ πιστικὸς ποὺ τᾶβοςκε,
ἄξιος καὶ παλληκᾶρι,
Τὰ μέτραγε, τὰ σιούραγε
τοῦ λείπουν πεντακόσια!...
Κόλιαντα, μπάμπω, κόλιαντα!
τοῦ πιστικοῦ κουλούρα
καὶ μένα κολιαντίνα,*

*νὰ βόσκω τὰ κατσίκια
στοῦ Λάζαρου τὸ λόγγο
στοῦ μέγα τὸ χωράφι
καὶ στοῦ μικρὸ τ' ἀμπέλι
"Ὅταν βρέχει, βρέχομαι
κι ὅταν χιονίζει, χίζι!
Κόλιαντα γυρεύουμε
ἂν μᾶς δίνουν παίρομε
κι ἂν μᾶς δεῖρουν φέ'ομε!...».*

(ἀφήγηση Ἀναστασίας Τρίκουλα 87 ἐτῶν, Κρουονέρι)

Τὰ «κόλιαντα» ἦταν τὰ πιὸ ἀγαπημένα κάλαντα τῶν Πωγωνησίων. Τὰ μικρὰ παιδιά, προκειμένου νὰ φθάσουν μιά ὥρα ἀρχήτερα στὸ φιλοδώρημα, παρέλειπαν ἢ κουτσούρευαν τ' ἄλλα τραγούδια. Τὰ κόλιαντα, ὅμως, δὲν τὰ παραλείπανε ποτέ τους, οὔτε τὰ κουτσούρευαν. Οἱ νοικοκυραῖοι ἦταν ὄλοι τους κτηνοτρόφοι καὶ τὰ κόλιαντα τὰ θεωροῦσαν ἀποκλειστικὰ δικὸς τους τραγούδι. Δὲν ἔλεγαν κι ἤρθαν τὰ παιδιά, νὰ ποῦν τὰ «κάλαντα», ἀλλὰ «ἤρθαν τὰ παιδιά νὰ ᾄδουν τὰ κόλιαντα». Στὸ Πωγῶνι ἡ λέξι «κάλαντα» ταυτίζεται μὲ τὰ «κόλιαντα».

Τὰ «κόλιαντα» σὲ ρυθμὸ καὶ μελωδία ἀντιγράφουν τὰ «Βαϊτικά» τραγούδια ἀγερμοῦ. Τὸ περιεχόμενό τους μαρτυρεῖ ὅτι παλιότερα ψάλλονταν μαζὶ μὲ τὰ τραγούδια τοῦ Λαζάρου καὶ τῆς «Περπερούνας» ἢ «Πιρπιρούνας» («Κυργιελέσιο»), δηλ. τῆς λιτανείας γιὰ τὴν ἀνοβρία, ποὺ γινόταν κάθε χρόνο ἀνήμερα τ' Ἀϊ-Λιὸς (20 Ἰουλίου).

Τὰ κάλαντα τελειώναν πάντοτε μὲ τὴν εὐχή:
*«Σ' αὐτὸ τὸ σπίτι τὸ ψηλὸ πέτρα νὰ μὴ ραῖσει
κι' ὁ νοικοκύρης τοῦ σπιτιοῦ χίλια χρόνια νὰ ζήσει!...»*

ἢ

1. Χίζι (δ) = φρουρός, φύλακας, σωτήρας (Τούρκ. Hafiz).

«'Αν εἶστε ἀπ' τοὺς πλούσιους, φλωργιὰ νὰ μὴ λυπᾶστε
κι ἂν εἶστε ἀπ' τοὺς δεύτερος, ξηντάρες καὶ ζολότες
κι ἂν εἶστε ἀπὸ τοὺς φτωχοὺς, ἓνα ζευγάρι κόττες!...»

ἢ

«Χίλια καληνυχτίζουμε τ' ἀφέντη μας τὸ σπίτι
μὲ τὴν ὑγεία, μὲ τὴ χαρά, τίποτε νὰ μὴ λείπει.
'Ανοίξε τὸ πουγκάκι σου τ' ἀργυροχρυσωμένο
κι ἄπλωσε τὸ χεράκι σου τὸ μοσκοβολισμένο
κι ἂν εἶναι ἀσῆμι ρίξε το, ἀφέντη, νὰ τὸ ἰδοῦμε.
Καὶ τοῦ Χρόνου!...»!

Τὰ μικρὰ παιδιά ποὺ τραγουδοῦσαν τὰ κάλαντα, τὰ φίλευαν μὲ «κόλιαντα» ἢ «κολιαντίνες» καὶ διάφορα ἄλλα «καλούδια» (μύγδαλα, κάχτες, σιουμπέκια, σκουμαίδες, σταφίδες, κ. ἄ.). Λεφτὰ δὲν εἶχαν, νὰ προσφέρουν. Ἐάν ἦταν τυχερὰ κι ἔμπαιναν σὲ σπίτι, στὸ ὅποιο εἶχαν καλοδεχτεῖ πρόσφατα ξενίτη, ἔπαιρναν καὶ κανένα γρόσσι ἢ μεντζίτι ἢ καμιὰ δεκάρα.

Ἐάν σὲ κάποιον σπίτι δὲν τοὺς ἄνοιγαν, εἶτε ἀπὸ παραξενιά, εἶτε γιὰτὶ βιάστηκαν νὰ πλαγιάσουν καὶ νὰ κοιμηθοῦν, τότε τραγουδοῦσαν τὰ παρακάτω σκωπτικὰ καὶ ὕβριστικὰ:

«'Εδῶ εἶν' τοῦ κούκου ἢ φωλιὰ τοῦ δαίμονα ἢ τρύπα!
οἱ κουκουβάγιες νὰ λαλοῦν, φοῦρνος νὰ μὴ καπνίσει».
Ἄλλο: «'Αφέντη μου στὴν κάππα σου χίλιες χιλιάδες ψεῖρες.
ἄλλες γεννοῦν, ἄλλες κλωσσοῦν κι ἄλλες αὐγὰ μαζώνουν».
Ἄλλο: «'Εσένα πρέπει, ἀφέντη μου, ντρουβᾶς καὶ δεκανίκη
νὰ σὲ τραβοῦνε τὰ σκυλιὰ καὶ πέντε, δέκα λύκοι.
Καὶ σὲ κυρά, ἢ ὁμορφιὰ γρήγορα νὰ σ' ἀφήκει
ὁ ἄντρας σου νὰ σε ἰδεῖ καὶ νὰ μὴ σὲ γνωρίσει.
Τὴν κόρη σου τὴν ὁμορφὴ βάλτηνε στὸ ζιμπίλι
καὶ κρέμασέ τη στὰ ψηλά, νὰ μὴ τὴ φᾶν' οἱ ψύλλοι.
'Απὸ χρόνους σας πολλοὺς
μ' ἓνα τάσι ποντικοὺς
κι ἓνα κόσκινο βολβοῦς...»!

Γιὰ τὰ Πωγωνήσια κάλαντα ταιριάζει ἀπόλυτα ἡ παροιμία «κάθε τύπος καὶ ζακόνι, κάθε μαχαλᾶς καὶ τάξη». Γιὰ παράδειγμα στὸ χωριό μου (Κρουνέρι Πωγωνίου) τραγουδοῦσαν κάλαντα μονάχα τὰ Χριστούγεννα. Στὴ Βήσσανη δὲν ἔλεγαν κάλαντα οὔτε τὰ Χριστούγεννα, οὔτε τὴν Πρωτοχρονιά, παρὰ μόνο τῶν Θεοφανείων¹. Ἀντίθετα στὰ χωριὰ τῆς Λάκκας Πωγωνίου ἔλεγαν τὰ κάλαντα καὶ τὶς τρεῖς μεγάλες γιορτές².

1. Νικολάου Β, Λώλη: Τὸ Δωδεκαήμερο στὴν Ἠπειρο, σελ. 14 καὶ 20..

1. Σπύρου Στούπη: Βήσσανη, σελ. 199

2. Βασίλη Καρρᾶ: Θύμησες ἀπ' τὸ Πωγώνι, σελ. 24-28.

7. Τὰ «σπάργανα τοῦ Χριστοῦ» («τηγανίτες» ἢ «λαλαγγίτες» ἢ «ἀλαγγίτες»)

Τὴν παραμονὴ τῶν Χριστουγέννων, πρὶν ἀκόμη λαλήσουν τὰ ρήθια, οἱ νοκοκρὲς ἀνάβαν μεγάλη στιά στὸ τζάκι μὲ τὰ «Χριστόξυλα» (ντουμπίτσια καὶ γκουτζούπια θεμωνιασμένα ἀπὸ μέρες στὴν κρεββάτα), γιὰ νὰ ψήσουν τηγανίτες στὴν πλάκα, ποὺ τὶς ὀνόμαζαν συμβολικὰ «σπάργανα τοῦ Χριστοῦ» ἢ «λαλαγγίτες» ἢ «ἀλαγγίτες». Ὡσπου «νὰ κόψει ἢ στιά ἀνθράκια» ἡ νοικοκυρὰ ἐτοιμάζει τὸ χυλὸ μὲ καθάργιο διπλοκοσκινισμένο ἀλεύρι καὶ νερό. Στὴ συνέχεια τραβᾶει παραέξω τὰ κάρβουνα, βάζει τὴν πυρωσιά στὸ κέντρο τῆς γωνιάς καὶ τοποθετεῖ πάνω σ' αὐτὴ μιὰ καλοδιαλεγμένη ἐπίπεδη, λεῖα καὶ καθαρὴ πλάκα, ἀπ' αὐτὲς ποὺ σκεπάζουν τὶς στέγες τῶν σπιτιῶν. Στὰ καμποχώρια, ὅπου οἱ πλάκες εἶναι δυσεύτερες χρησιμοποιοῦν μιὰ χοντρή λαμαρίνα ἢ κανένα παλιὸ δίσκο σερβιρίσματος («ἀπλάδα») ἀπὸ τὴν ἀνάποδη. Ἡ πλάκα γιὰ τὰ σπάργανα τοῦ Χριστοῦ διαλέγεται ἀρκετὲς μέρες πρὶν ἀπὸ τὴ μεγάλη γιορτὴ κι ἀφήνεται στὴν ἄκρη τῆς γωνιάς, κάτω-κάτω στὸ μπουχαρί, ὥστε νὰ ψηθεῖ σιγά-σιγά κοντὰ στὴ φωτιά καὶ νὰ μὴν ὑπάρχει φόβος νὰ ραγίσει καὶ νὰ σπάσει, ὅταν χρησιμοποιηθεῖ.

Μόλις πυρακτώνεται ἡ πλάκα, ἀλείφεται μὲ λίγο λάδι ἢ στάχτη γιὰ νὰ μὴ κολλάει τὸ ζυμάρι. Ἡ νοικοκυρὰ χύνει τὸν χυλὸ μὲ τὴν ξύλινη κοντάλα καὶ τὸν ἀνοίγει μὲ τὸν πιτέβριγο ἢ καλαμίδι σ' ὀλόκληρη τὴν ἐπιφάνεια τῆς πλάκας, γιὰ νὰ γίνῃ ψιλὸ τὸ φύλλο. Ὄταν ψηθεῖ ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά τὸ γυρίζει μὲ τὸ καλαμίδι κι ἀπὸ τὴν ἄλλη, ὥστε νὰ ψηθεῖ καλά. Ἡ διαδικασία θυμίζει πολὺ τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖον παρασκευάζονται οἱ σύγχρονες «δίπλες».

Οἱ ψημένες τηγανίτες τοποθετοῦνται μὲ τὴ βοήθεια τῆς ξύστρας σ' ἓνα «τεψί» καὶ περιχύνονται μὲ «πικουμέζι» ἢ μέλι ἢ σιρόπι. Τοποθετοῦνται ἢ μιὰ πάνω στὴν ἄλλη καὶ ταυτόχρονα πασπαλίζονται στὰ ἐνδιάμεσα μὲ ψίχα καρυδιοῦ. Ὄταν «ξεματηθοῦν» κι ἀπορροφήσουν τὸ πετιμέζι ἢ τὸ σιρόπι, γίνοντας πολὺ νόστιμες, ἀνώτερες κι ἀπὸ τὸν μπακλαβᾶ.

Τὰ καλοψημένα φύλλα μοσχοβολοῦν. Τὰ παιδιά, θεονήστικα ἀπὸ τὴν αὐστηρὴ νηστεία ἓνα ὀλόκληρο σαρανταήμερο, ἀρπάζουν τὰ νόστιμα φύλλα ἀπὸ τὸ τεψί καὶ τὰ καταβροχθίζουν λαίμαργα. Οἱ μαννάδες τους τὰ μαλώνουν κι ἐκεῖνα ἀπαντοῦν τραγουδιστά:

*«Νὸ μου, μάννα, ἀλαγγίτα,
θ' ἀνεβῶ ἀπ' τὴ φεγγίτα
ἄ σοῦ κλέψω ὅλη τὴν πίττα!...»³.*

Καταχωρῶ στὸ γλαφυρὸ Πωγωνίσιο ἰδίωμα τὴ συνταγὴ γιὰ τὰ «σπάργανα τοῦ Χριστοῦ» ὅπως ἀκριβῶς τὴν ἄκουσα ἀπὸ τὴ μάννα μου.

3. Ἀγαθὴς Νοτίδου - Δρίτσου: Ἡθὴ καὶ ἔθιμα παλαιότερων ἐποχῶν στὰ χωριά τοῦ Πωγωνίου σελ. 34-35.

«Δυναμώνομε τὴ στιά μὲ ξερὲς σκίζες, ποὺ τὶς φυλάμε στὴν κρεββάτα μάζους γι' αὐτὴ τὴ δουλειά. Κάνομε φωτιά μ πιμπινάρα. Σπρώχνομε παραμέσα τὴν πυρουστιά μὲ τὸ μασσιά καὶ βάνομε τὴν πλάκα ἀγ'μπάνω στὴν πυρουστιά, γιὰ νὰ καεῖ. Γιὰ νὰ καεῖ πιὸ γλήγορα, ρίχνομε μπρούσια ἀγ'μπάνω στὴν πλάκα μὲ τὸ μασσιά. Κάνομε ζ'μάρι μ' ἀλεύρι καθάριο σὲ μιὰ τέντζιερη, δίχως προζύμι. Συμπᾶμε τὴ φωτιά καὶ κατηβάζομε τὴ μπρούσια ἀπὸ τὴν πλάκα. Τῆς ρίχνομε στάχτη καὶ τὴ σκουπίζομε. Παίρομε τὴν ξύλινη τὴ χουλιάρα καὶ μ' αὐτὴ χύνομε στάχτη καὶ τὴ σκουπίζομε. Παίρομε τὴν ξύλινη τὴ χουλιάρα καὶ μ' αὐτὴ χύνομε τὸ ζ'μάρι στὴν καμμένη πλάκα καὶ τ' ἀπλώνομε μὲ τὸν πιτέβριγο γιὰ νὰ ψηθεῖ. Μόλις ψαίνεται ἀπὸ τὴ μιὰ μεργιά, τὸ γυρνᾶμε μὲ τὴν ξύστρα ἀπ' τὴν ἄλλη. Ἡ χουλιάρα χωράει ζ'μάρι ἴσια-ἴσια γιὰ μιὰ τηγανίτα. Τὶς ψημμένες τηγανίτες τὶς παίρομε μὲ τὴν ξύστρα καὶ τὶς βάνομε μέσα σ' ἓνα τεψί ἢ σινὶ ἀράδα, ἀράδα. Μόλις γιομίσει τὸ τεψί τὶς ζεματᾶμε μὲ πικουμέζι, μὲ μέλι ἢ ζάχαρη, ὅ,τι ἔχει ὁ καθένας... Τὸ σιορόπι τὸ ρίχνομε βραστό.

Τὴν τελευταία τηγανίτα, ποὺ ψαίνομε στὴν πλάκα, τὴ λέμε «ὄρφανή» καὶ τὴ φ'λάμε γιὰ τὸ κλέψιμο τοῦ νεροῦ τ' Αἰ-Βασιλιοῦ. Δίνομε καὶ στοὺς τζιομπαναραίους ἓνα πιάτο, ἔτσι γιὰ τὸ καλό!... Τοὺς «κοιτᾶμε», ὅπως κοιτᾶνε κι' αὐτοὶ τὸ βιό μας, κι' ὅπως λόγιαξαν τὸ Χριστό, ὄντας ἦταν στὰ σπάργανα...» (ἀφήγηση Χαρίκλειας Δημ. Μήτηρ, 78 ἐτῶν - Κρυονέρι Πωγωνίου).

Οἱ «λαλαγγίτες» ἢ «ἀλαγγίτες» συμβολίζουν τὰ σπάργανα μὲ τὰ ὁποῖα φασ κώθηκε τὸ θεῖο βρέφος μέσα στὴ φτωχικὴ φάτνη τῆς Βηθλεέμ.

Τὸ ἔθιμο μὲ τὰ «σπάργανα τοῦ Χριστοῦ» τὸ τηροῦσαν καὶ τὸ τηροῦν ἀκόμα μὲ θρησκευτικὴ εὐλάβεια. Ἀκόμα καὶ χαροκαμένες μητέρες ψήνουν «λαλαγγίτες» στὴν πλάκα, ἐκδηλώνοντας ἔτσι τὴν ἀπέραντη λατρεία τους πρὸς τὴν Θεομήτορα. Ὁ σεβασμὸς τοῦ ἐθίμου ἐπεκτείνεται ἀκόμα καὶ στὴ στάχτη, ποὺ ἀπέμεινε στὸ τζάκι ἀπὸ τὸ ψήσιμο τῶν «σπαργάνων τοῦ Χριστοῦ». Τὴν μαζεύουν στὸ «σταχτολόγο» (εἰδικὸ μέρος τῆς γωνιάς ποὺ προορίζεται γι' αὐτὸ τὸ σκοπὸ καὶ ὕστερα τὴ ρίχνουν σὲ ρίζες καρποφόρων δέντρων κυρίως σὲ συκιές καὶ κυδωνιές, χωρὶς νὰ τὴν ἀνακατεῦν καθόλου μὲ τὰ «σκούπρα».

Οἱ υἰοκυρὲς ξεσυνερίζονταν ἢ μιὰ μὲ τὴν ἄλλη, ποιά θὰ φκιάξει τὶς πιὸ νόστιμες «λαλαγγίτες». Ἔστελναν σὲ συγγενεῖς καὶ σὲ ἄτομα ἡλικιωμένα ἢ φτωχά, ποὺ δὲν μποροῦσαν νὰ φκιάξουν «λαλαγγίτες» μοναχὰ τους ἢ δὲ τὶς ἔφκιαναν ἀπὸ ἀνέχεια. Ἐπίσης ἔστελναν ἓνα πιάτο καὶ στὰ σπίτια, ποὺ εἶχαν νωπὸ πένθος καὶ ἀποφεύγανε κάθε γιορτινὴ ἐκδήλωση.

8. Μεσονύκτιος ἐκκλησιασμὸς καὶ ὁμαδικὴ θεία μετάληψη

Τὰ μεσάνυχτα τῶν Χριστουγέννων σημαίνει χαρμόσυνα ἢ καμπάνα κι' ὅλοι οἱ χωριανοὶ πηγαίνουν στὴν ἐκκλησία. Μονάχα ὅσοι εἶναι ἄρρωστοι βαριά δὲν ἐκκλησιάζονται. Ὅλοι οἱ ἄλλοι, μικροὶ καὶ μεγάλοι, «σιάζονται» καὶ κινοῦν γιὰ τὴν ἐκκλησία. Παλιότερα μεταλάβαιναν ὅλοι, δίχως νὰ προηγηθεῖ καμιὰ ἐξομολόγηση. Τὴν συγχώρεση τὴν ἔδιναν ἀναμεταξύ τους, ὁ ἓνας μὲ τὸν ἄλλον. Ἡ ἐκκλησία «ἀπολαίνει» τὰ χαράματα. Γυρνώντας σπῖτι τρῶνε «λαλαγγίτες» καὶ στὴ συνέχεια καταπιάνονται μὲ τὶς συνηθισμένες ποιμενικὲς τους ἀσχολίες.

Τὰ Χριστούγεννα ἔρχονται μαζί με τὸ «γέννο». Σ' ὅλα τὰ μαντριὰ στὰ «καλύβια» καὶ στὰ σπίτια ὑπάρχουν νιογέννητα ἀρνάκια καὶ κατσικάκια, ποὺ καίτεράνε γιὰ «προστήλασμα». Κι οἱ λεχῶνες μαννάδες τους πρέπει νὰ ποτιστοῦν μ' «ἀλευριά» γιὰ νὰ δυναμώσουν καὶ νὰ κατεβάσουν πιότερο γάλα. Οἱ μεγάλοι τσελιγκάδες, οἱ «σκουτέρηδες» κάνουν Χριστούγεννα στὶς στάνες τους. Οἱ πιστικοὶ καὶ οἱ «τζιομπαναραῖοι» με τοὺς παραγιοὺς τους κατεβαίνουν στὸ χωριὸ γιὰ νὰ ἐκκλησιαστοῦν, νὰ κάνουν Χριστούγεννα στὰ σπίτια τους, νὰ πλυθοῦν, νὰ ξεχειραστοῦν καὶ νὰ φᾶνε μιὰ στάλα ζεστὸ φαί καὶ ψωμί. Γι' αὐτὸ τὰ ζωντανὰ ἀνήμερα τῶν Χριστουγέννων μένουν κλεισμένα μέσα στὰ μαντριὰ καὶ στὰ κατώγια. Στὶς «τσιοπάρκες» κρεμοῦνται μπόλικο «τόπια κλαρί» καὶ τὰ «πανθιά» γιομίζουν με «ζαϊρέ».

9. Ἡ βίζιτα ἢ βίζ'ντα

Τὴ δευτέρη μέρα τῶν Χριστουγέννων, σὰν ἀπολύκει ἡ ἐκκλησία, ὅλοι οἱ ἄντρες τοῦ χωριοῦ ἐπισκέπτονται ὁμαδικὰ τοὺς χωριανοὺς ποὺ γιορτάζουν. Ἡ ὁμαδικὴ αὐτὴ εὐχετήρια ἐπίσκεψη ὀνομάζεται «βίζιτα» ἢ «βίζ'ντα». Πολλὲς φορές ἢ «βίζιτα» πραγματοποιεῖται μαζί με τὰ «λαλούμενα» ἢ «βιολιά». Εὐχονται τὰ «Χρόνια Πολλά» στοὺς Χρήστους, ποὺ γιορτάζουν, πίνουν ρακὶ καὶ κρασί, τρῶνε γιὰ μεζὲ σαλάτα ἀπὸ «τζιαρούχια» πασπαλισμένη με κοκκινοπίπερο καὶ γαρνιρισμένη με κομμάτια ἀπὸ τυρὶ φέτα. Ἐπίσης φιλεῦνται με ντόπιες σταφίδες, «σιουμπέκια» καὶ «σκουμαῖδες». Οἱ πιὸ θαρρετοὶ ἀνασηκώνουν τὸ καπάκι τοῦ τέντζερη καὶ δοκιμάζουν τ' ἀχνιστὸ «πετσίκι» (μπορεῖ νάναί καὶ νοστιμούλα». Πολλὲς φορές ἢ δοκιμὴ ἐπεκτείνεται σ' ἓνα «φελί» ἀπὸ τὶς νόστιμη «κριασὸπ'ττα». Ἡ χαρούμενη «βίζιτα» διανθίζεται μ' ἀργόσυρτα λυπητερὰ τραγούδια τῆς «τάβλας» ποὺ καταλήγουν σὲ ξέφρενο χορὸ στὴ «μεσοσπιτιά».

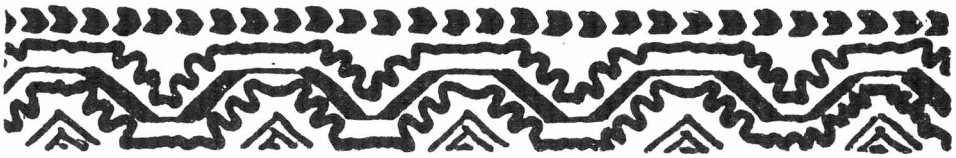
Τ' ἀπόγευμα πραγματοποιοῦν τὴ δική τους «βίζιτα» οἱ γυναῖκες. Μαζί με τὶς εὐχὲς ἀνταλλάσσονται καὶ τ' ἀπαραίτητα κουτσομπολιά.

Ἀξίζει νὰ σημειωθεῖ ὅτι τὰ παλιότερα χρόνια οἱ Πωγωνήσιες γυναῖκες δὲ γιόρταζαν τὴν ὀνομαστικὴ τους ἑορτὴ. Οἱ Πωγωνήσιες δὲ γιόρταζαν, ὄχι γιὰτὶ βρίσκονταν σὲ κατώτερη κοινωνικὴ θέση καὶ καταπιέζονταν ἀπὸ τὸν ἄντρα ἀφέντη. Ἦταν κυρὲς κι ἀφέντρες κι αὐτὲς ἔκαναν κουμάντο στὰ σπιτικά τους, ἐπειδὴ τὸν περισσότερο καιρὸ οἱ ἄντρες τους ἔλλειπαν στὰ ξένα. Ἀπλούστατα δὲν γιόρταζαν, ἐπειδὴ ὅλες τους σχεδὸν ἔφεραν καὶ φέρουν ἀρχαῖα ἑλληνικὰ ὀνόματα ἀπὸ μοῦσες, νηρηίδες νύμφες καὶ ἀμαδρυάδες, τὰ ὁποῖα εἶναι ἀγνωστα στὸ χριστιανικὸ ἑορτολόγιο!...

10. Πρόγνωση καιροῦ

Γενικὰ πίστευαν καὶ πιστεύουν ὅτι, «ὅ,τι καιρὸ κάνει τοῦ Χριστοῦ, θὰ κάνει καὶ τ' Ἀϊ-Βασιλιοῦ.

ΑΝΕΚΔΟΤΑ ΓΛΕΝΤΖΕΔΙΚΑ ΤΡΟΠΑΡΙΑ ΤΟΥ ΖΑΓΟΡΙΑΝΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΗ ΚΑΛΛΙΝΙΚΟΥ*

Ἔνα γαμήλιο γλέντι στὴ Ζαγορὰ τοῦ 1763

ΜΕΡΟΣ Β'

Ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Καλλίνικος ὁ Γ' ἀπὸ τὴ Ζαγορὰ τοῦ Πηλίου (1713-1791), δὲν εἶταν κανένας ξεκομμένος ἀπὸ τὸν κόσμον καὶ τὶς χαρὲς τοῦ ρασοφόρου, ὅπως ἀποδείχτηκε στὰ τριάντα περίπου χρόνια ποῦ ἔζησε στὴ Ζαγορὰ ὡς τὸ θάνατό του, ὕστερα ἀπὸ τὴν ἐκθρόνισή του στὰ 1757. Ἔστεργε ἀκόμα στὴ συμμετοχή του καὶ σὲ σπιτικά γλεντοκόπια μὲ τὴν εὐκαιρία γάμων, γιορτῶν κτλ. Σ' αὐτὰ τραγουδοῦσε κιόλα, κι εἶταν καλὸ ποτήρι φαίνεται. Ἄρ-εσκονταν ὁμως νὰ τραγουδάει στίχους καὶ φράσεις ποῦ ὁ ἴδιος σκάρωνε αὐτο-στιγμεί, στίχους προσαρμοσμένους σὲ ὕμνους τῆς Ἐκκλησίας, τοὺς ὁποίους γνῶριζε τέλεια. Σὲ κάποια ξεφαντώματα μάλιστα φίλοι του καταγράφανε τοὺς στίχους, κ' ἔτσι ἔχουμε σήμερα μιὰ μεγάλη σειρά γλεντζέδικων τροπαρίων ἀπὸ τὸν Πατριάρχη¹. Μεταφέρω τώρα ἐδῶ τὰ γλεντζέδικα τροπάρια, ποῦ σύνθεσε καὶ τραγούδησε ὁ ἴδιος σὲ γαμήλιο δέιπνον τῆς Ζαγορᾶς τοῦ 1763: «εἰς Φιλίπ-που χαρὰν· πρὸς τὸ βυθοῦ ἀνεκ: (άλυψε πυθμένα...).

Χαρὰ ἐτελείωσε Φιλίππου, καὶ διὰ χαρὰν οἱ φίλοι ἤλθον εἰς αὐτὴν κατατρυφήσαι γυ-θοσύνης, ἦν ὁ θεὸς ἀναδείξει αἴσιον ὑπερευχόμεθα. Χαρὰ ὁ Φιλίππου ἐγεγόνει, πόθω τῶν γονέων καὶ τῶν φίλων, τὰς εὐχὰς οὖν οἱ φιλοῦντες ἀποδῶμεν τῷ ποιητῇ τῶν καλῶν καὶ πρύτανι, ὅτι τετέλεσται.

«Ὅσοι παλαιῶν ἐκλελύμεθα βρόχων Φίλ' εἰς Φιλίππου γαμίλιον (SIC) ἡμέραν, εὐθυ-μῆσωμεν καὶ θεοῦ δεηθῶμεν ἵνα συζήση μετὰ τῆς ὁμοζύγου, εὐθυμος χαίρων ὡς οἱ γονεῖς ποθοῦσι, καὶ γραμματικὸς καὶ ἄρχων βιστιάρης².

* Συνέχεια ἀπὸ τὸ προηγούμενον (σελ. 327).

1. Τὰ τροπάρια τοῦτα σώζονται σήμερα στὸ 103 Χειρόγραφο τῆς Ζαγοριανῆς Βιβλιοθήκης.

2. Βιστάρης = Ἄδερφός. Πρόκειται γιὰ τὸν ἀδερφὸ τῆς νύφης Γεώργιο Λαπάτη, ποῦ εἶχε κατέβη ἀπ' τὴν Κωνσταντινούπολη ὅπου ἐργαζόταν, γιὰ νὰ βρεθεῖ στὸ γάμον τῆς ἀδερφῆς του. Εἶχε ἐγ-κατασταθεῖ ἐκεῖ ἀπ' τὰ νεανικά του χρόνια. Σπούδασε κ' ἔγινε γραμματικὸς σὲ ἄρχοντες Φαναριῶ-τες, φτάνοντας ἢ δρᾶση του ὡς τὴ Μολδοβλαχία.

Στὸ μεταξύ ἦρθαν σὲ γάμον κοινῶν μὲ κάποια Παλασίτζα σ' ὄνομα, ἀλλὰ δὲν ἀπόχτησε παι-διά. Διακρίθηκε γιὰ τὴ φιλοπατρία, τὴν ἀρετὴ καὶ τὶς μεγάλες εὐεργεσίες του καὶ πέθανε στὴν Πόλη τὸ 1794 ἢ 1795 (Ἀποστόλου Γ. Κωνσταντινίδου, Ἄδελφοὶ Εὐστάθιος καὶ Γεώργιος Λαπάται, Ἄλε-ξάνδρεια 1932, σελ. 6, 16, 19, 20).

“Όσοι συγγενείς ἐπευχρήθητε ἤδη, χαρὰ Φιλίππου ἴν’ αἴσιον ὑπάρχει καὶ εὐφρανθῶμεν. ἐπὶ τῇ ἐκτελέσει ταύτης λέγοντες ζήτησαν οἱ νυμφίοι, ὡ τὸν κηδεστήν (= γαμπρό), ἐπέτυχε τὴν νύμφην.

“Όσοι συγγενείς γαμβροῦ καὶ τοῦ πατρός του καὶ συμπεθέρας καὶ ἄρχοντος υἱοῦ του, συνευφρανθῶμεν καὶ συνεπευχθῶμεν ὅπως ζήσῃσι δυὰς τῶν νεονύμφων, ὡ καὶ ἴδωσιν υἱοὺς καὶ θηγατέρας.

“Ὡ τὸν κυρ γαμβρὸν πῶς τζούζει τὸ γεμάτο, τζούζει πρόθυμα ὡ τὸν εὐλογημένον, καὶ θέλει ὄλοι τοῦ νὰ τὸν μιμηθῆτε, νὰ τζούξετε ὄλοι σας εἰς τὴν χαρὰν του, λόγον λέγοντες, ζήτη μετ’ εὐτεκνίαν.

Καὶ γραμματικὸς³ εὐχεται μὲ νεράκι⁴ τοὺς νεονύμφους νὰ ζήσουν νὰ γεράσουν, καὶ ἀφθονίαν νὰ ἔχῃσιν εἰς ὅλα, ὡσπερ τὸ ὕδωρ τὸ πλούσιον στοιχίον (SIC), δρόσον ἄνωθεν ἔχειν παρὰ Ὑψίστου.

Δεῦτε καὶ ἡμεῖς συμπόται τοῦ νυμφίου, ὄλοι τζούξετε οἶνον τὸν ἀνθοσίαν, καὶ δεθήθητε, νυμφίος καὶ ἡ νύμφη, νὰ συζήσῃσιν εἰς χρόνους ἔτι πλείστους, καὶ νὰ ἴδωσι τέκνα τῶν τούτων τέκνων.

μεγαλ: (υνάρια)

Δεήθητι ψυχὴ μου Θεὸν τὸν πλάστην πάντων ὑπὲρ τῶν νεονύμφων. Παρακαλῶ Χριστὲ μου ἴν’ ἡ στεφροφορία καὶ ἡ χαρὰ νυμφίου εἶη εὐλογημένη. Εὐχήθητε τὴν νύμφην καὶ τὸν νυμφίον ἅμα νὰ ζήσουν νὰ γεράσουν ὄλοι οἱ καλεσμένοι.

Εὐχήσου, ὡ ψυχὴ μου, τοὺς στεφανωθέντας συγγενεῖς τρεῖς τούτων, εὐχήσου ὡ ψυχὴ μου γαμβρὸν τὸν τῶν ἀρχόντων γῆρας καλὸν ἰδέσθαι. Σήμερον ὁ Δημάδης (ἐννοεῖ τὸ γιό του Δήμου, τὸ γαμπρό) νυμφεύεται τὴν κόρην κυρίας τῆς σοφίας: σήμερον ὁ δεσπότης (ἐννοεῖ τὸν ἀδερφὸ του, μητροπολίτη Δημητριάδας Γρηγόριο) τοῦ εὐλογησαὶ ἦλθε Φίλιππον τὸν τοῦ δήμου. ...χάρητε καὶ εὐφράνθητε... τὸν τῆς τραπέζης ...νυμφίου καὶ οἱ κρατῆρι οἶνον ἀνθοσίαν γέμοντες καὶ κεκλημένοι (= καλεσμένοι) καὶ οἱ λοιποὶ αὐτὸν μεταλαμβάνετωσαν ὡς φίλοι καὶ εἶη χαρὰν τοῦ νυμφίου συνευρεσηνέσθωσαν(;) .. πᾶσαν ὥραν εὐλογοῦντα κατὰ χρέος γραμματικὸν υἱὸν⁵ τὸν περιπόθητον γονεῖς καὶ αὐταδέλφους, ὅμως ὁ καιρὸς ὁ τρέχων ...τὸν πόθον τέμνει καὶ Χριστός(;) τὸν πόθον οἶδεν ὁ ἀρχων τὸν ἡμῶν, ἅμα καὶ ἐπ’ εὐχῆσαι ἵνα ἔλθῃ ὁ βιστιάριος.

ἐπεφ: (άνης) σήμερον.

ἐτελέσθη ἡ χαρὰ Φιλίππου καὶ συνδράμετε, γείτονες φίλοι, συγγενεῖς καὶ εὐθυμήσατε καλῶς· καὶ εὐχηθῆτε πρὸς θεὸν διὰ νὰ καλοσύζῃσι καθάπερ ἐφίενται.

ἐπεφ: (άνης) σήμερον

Ἐτελέσθη σήμερον τοῦ κύρ Φιλίππου ἡ χαρὰ καὶ πρόεδρος⁶ ὑπερευχίθη (SIC) δι’ αὐτὴν καὶ καλεσμένοι καὶ φίλοι του, εἶθε γενέσθω καθὼς ἐπευχρήθημεν.

ἐπεφ: (άνη) ὁ σωτήρ

εὐθυμήσαμεν καλῶς οἱ φίλοι καὶ οἱ ἄρχοντες ἐν γάμῳ τοῦ Φιλιππάκι (SIC) καὶ τῆς συζύγου τῆς αὐτοῦ, εἴπωμεν τὴν ἀλήθειαν καὶ γὰρ ὁ ἀνθοσίας τὸν νοῦν μας ἐσκότισε⁷.

3. Ὁ παραπάνω ἀδερφὸς τῆς νύφης.

4. Ἄγνωστο γιατί ἀπόφυγε τὸ κρασί. Πάντως κι αὐτὸ τὸ πρόσεξε ὁ Καλλίνικος καὶ τὸ τόνισε καλοπρόθετα.

5. Πρόκειται πάλι γιὰ τὸν ἀδερφὸ τῆς νύφης.

6. Ἐννοεῖ τὸν ἑαυτὸ του ὁ Καλλίνικος.

7. Γιὰ νὰ ὁμολογῆ ὁ Καλλίνικος, μέσα ἀπὸ μιὰ διάθεση εἰλικρίνειας, ὅτι σκοτίστηκε καὶ ὁ δικὸς του ὁ νοῦς ἀπ’ τὸ κρασί, καταλαβαίνει ὁ καθένας τί εἰκόνας εὐθυμίας εἶχαν δημιουργηθεῖ σ’ ἐκεῖνο τὸ γαμήλιο ξεφάντωμα.

Ὁ Πατριάρχης εὐχεται τὸν γαμβρὸν καὶ τὴν νύμφην, τὰς εὐλογίας ἐπεμψεν ἀπὸ... οἱ ζητοῦντες ... δαφιλῶς ἐκλάβετε ἐκ χειλέων(;) γὰρ ταύτας ποταμηδὸν ... τοῖς λοιποῖς συγγενέσει καὶ φίλοις πᾶσι.

Εὐχήσου ὦ ψυχὴ μου ἵνα ὁ γεροδῆμος⁸ τὴν γνώμην μεταβάλλῃ· δεόμεθα κυρίου ἵν' ἀγαπήσῃ ὁ δῆμος τὴν νύμφην ὡς υἰὸν του⁹.

Δεήθητε πατέρα θεὸν τὸν πλάστην πάντων ὑπὲρ τῶν νεονύμφων, εὐχήθητε τὴν νύμφην καὶ τὸν νυμφίον ἅμα ὅλοι οἱ καλεσμένοι.

Ἐτελέσθη ἡ χαρὰ, καὶ ἔστω καλορρίζοικοι(;) καὶ ἴδωσιν υἱοὺς υἰῶν¹⁰, ἔγγονα καὶ δισέγγονα, καὶ χαίροντας διέλθωσι ζωὴν τὴν πολυτάραχον δυνάμει τῷ κρείττονι.

ἐπεσκ: (ἔψατο ἡμᾶς ἐξ ὕψους ὁ Σωτὴρ ἡμῶν...)

Ὁ εὐλογήσας ἐν Κανᾷ τὸν κἀνανίτην σίμωνα, εὐλόγησον καὶ στέφανα τοῦ φίλου καὶ συζύγου του, καὶ ὡς τὸν γάμον τὸν ἐκεῖ εὐλόγησον φιλάγαθε, καὶ γὰρ οἱ νυμφευθέντες(;) εἰς σὲ καταφεύγουσι.

Τὸ μοσχάτο τὸ κρασί καὶ τὸ συχνὸν τὸ κέρασμα καὶ βρώματα τὰ ἐκλεκτὰ καὶ συντροφιά σας ἡ καλὴ νὰ εὐθυμήσω μ' ἔκαμαν, καὶ γὰρ ἡ κεφαλὴ μου κλονίζει, ταράττεται¹¹.

Ἴδμεν τὸ πρῶτον

πίνομεν κρασί γεμάτο τὸ ποτῆρι, τώρα φίλτατοι εἰς ὄλων τὴν ὑγείαν καὶ ὁ θεὸς νὰ δώσῃ εὐτυχίαν εἰς τοὺς παρόντας μικροὺς τε καὶ μεγάλους καὶ νὰ γένωσι συμπέθεροι ἐγκαίρως.

Χρίεις τηλ

πίνει τραγουδεῖ, ὁ φίλος εἰς τοῦ φίλου γάμον χαίρεται, εὐχεται τὸν δεσπότην χαρὰ τοῦ φίλου ἵν' αἰσιος ὑπάρχη ζωὴν πανευδαίμονα νὰ τοὺς χαρίσῃ, καὶ πολύτεκνοι νεόνυμφοι νὰ γένωσιν.

Ἐπεσκ: (ἔψατο ἡμᾶς ἐξ ὕψους ὁ Σωτὴρ ἡμῶν...)

Συμπεθέρα χαιρετᾷ γαμπρὸν καὶ τὸν συμπέθερον καὶ πίνει ὡς τὴν βλέπετε εἰς τὴν ὑγείαν ὁλονῶν, καὶ εὐχεται τ' ἀνδρόγυνον νὰ ζήσῃ, καθέπερ ἐφίεται.

Διὰ χατῆρι τ' ἀκριβοῦ φίλου μας τοῦ γραμματικοῦ¹² ἤλθομεν πάλιν καὶ ἡμεῖς εἰς τὸ τραπέζι τὸ κοινόν, κι εὐχόμεθα νὰ ζήσωσιν νυμφῖοι καὶ συγγενεῖς αὐτῶν εἰς ἔτη πολυάριθμα.

Ὡ ἄς εὐρίσκετο ἐδῶ (SIC) καὶ ἄρχων βιστιάριος, Σταθάκης μου¹³ ἀγαπητὸς εἰς τὸ τραπέζι τῆς χαρᾶς, πόσον ἠθέλαμεν χαρῆ, καὶ φίλοι καὶ οἱ συγγενεῖς, εἴπωμεν τὴν ἀλήθειαν, καὶ γὰρ ἡ εὐφροσύνη ἔδεκαπλασίαζε».

8. Δῆμος Τζημπανίκου, ὁ πατέρας τοῦ γαμπροῦ καὶ ἄρχοντας τῆς Ζαγοράς.

9. Ἀποδῶ φαίνεται καθαρὰ, πὼς ὁ Δῆμος Τζημπανίκου δὲν εἶχε στέρξει σ' αὐτὸ τὸ συνοικέσιο. Ἀρχοντας αὐτὸς, ἤθελε καὶ νύφη ἀρχόντισσα, ποὺ δὲν εἶπαν. Οἱ γονεῖς τῆς ὄμως εὐποροῦσαν. Ὡστόσο ὁ γιὸς του τὴν ἀγάπησε καὶ τὴν πῆρε, παραβαίνοντας τὴ λαϊκὴ ἀντίληψη ποὺ ἤθελε τοὺς γονεῖς ἐκλέκτορες τοῦ συντρόφου τῶν παιδιῶν τους.

10. Ἡ εὐχὴ τοῦ Πατριάρχου: Νὰ ἀποκτήσει τὸ ἀντρόγυνο γιουὺς κι ἀγγόνια ἀρσενικά. Δὲν ἀναφέρει θυγατέρες. Ὁ Καλλίνικος ἐδῶ παρουσιάζεται φορέας τῆς λαϊκῆς ἐπιθυμίας τοῦ Πηλίου γιὰ τὴν ἀπόκτηση ἀγοριῶν. Ἄλλωστε ἡ εὐχὴ καὶ τῶν Πηλιοριτῶν «ἀντε μ' ἕνα γιό», τὰ λέει ὅλα.

11. Ἄλλη μιὰ ὁμολογία τοῦ Πατριάρχου γιὰ τὴ μεγάλη εὐθυμία του ἐκείνη τὴ νύχτα.

12. Ἡ φιλία τους κρατοῦσε ἀπὸ τὰ χρόνια τῆς διαμονῆς του Καλλίνικου στὴν Κωνσταντινούπολη καὶ τὴ Βλαχία.

13. Σταθάκης Λαπάτης. Εἶνας ὁ ἄλλος ἀδερφός τῆς νύφης, γραμματικὸς τότε στὴ Βλαχία. Νεαρὸς κι αὐτὸς εἶχε κατασταλάξει στὴν Κωνσταντινούπολη, ὅπου «ἔλαβεν ἐντιμον ὑπηρεσίαν πολιτικὴν ἐν τῇ τάξει τῶν Φαναριωτῶν...» («Ἄλ. Ρ. Ραγκαβῆ. Βλ. Ἀποστόλου Γ. Κωνσταντινίδου, Ἄδελ-

Στὸ σημεῖο τοῦτο ὁ Πατριάρχης κλείνει τὴ γραφὴ τῶν τροπαρίων, ποὺ σύνθεσε καὶ τραγούδησε ὁ υἱὸς στὸ γαμήλιο γλέντι τῆς Ζαγορᾶς τοῦ 1763. Ὁ-στόσο, συνειδητοποιώντας τὴν ιδιότητά του καὶ θέλοντας νὰ ἀφοπλίσει κάθε πιθανὸ μελλοντικὸ κατήγορό του γιὰ τὴ στάση ποὺ ἔδειξε στὸ γλέντι, σημειώνει στὸ τέλος:

«Μὴ ξενίζεσαι ἀναγνώστα· τοιαῦτα τῆς εὐθυμίας τὰ γενήματα. Διὰ μεσι-
τείας δὲ τῶν φίλων ἐποιήθησαν τὰ πλεῖστα ἐν τῇ τραπέζῃ· ἡμῶν λεγόντων, οἱ
φίλοι ἔγραφον».

Μὲ τὰ αὐτοσχέδια τροπάρια του ὁ Καλλίνικος ἀναλύεται σὲ εὐχὲς γιὰ τὴν προκοπὴ του νέου ἀντρόγυνου τῆς Ζαγορᾶς, χωρὶς νὰ παραλείπει βέβαια νὰ στρέψει τὰ εὐχετήριά του καὶ στοὺς λοιποὺς συμπότες τῆς νύχτας. Ὑπογραμμίζει καὶ κάποια ὀνόματα καὶ σατιρίζει ἐλαφρὰ τὸ γαμπρό, ποὺ «τζούζει τὸ ποτή-
ριον, «καλῶντας καὶ τοὺς ἄλλους νὰ ἀκολουθήσουν τὸ ...παράδειγμά του. Τέ-
λος δὲν διστάζει νὰ ὁμολογήσει τὴν εὐθυμη κατάσταση ὅπου βρέθηκε κι' αὐτός,
χάρη στὸ κλίμα τῆς βραδιᾶς, ἓνα κλίμα διαμορφωμένο -κατὰ τὸν Καλλίνικο- ἀπὸ
τὸ κρασί ποὺ ἀφθονα κυλοῦσε, τὰ καλὰ φαγητὰ καὶ τὴν καλὴ συντροφιά -πόσο
ἀνθρώπινος στ' ἀλήθεια καὶ πόσο ἐραστής τῆς ζωῆς εἶταν ὁ Πατριάρχης.

Οἱ εὐχὲς ποὺ διατύπωσε γιὰ τοὺς δυὸ νιόπαντροὺς βρῆκαν τὴν πραγμα-
τοποίησή τους. Πρόκοψαν κι' οἱ δυὸ κι' ἀνέβηκαν ψηλὰ στὴν κοινωνικὴ ζωὴ τοῦ
χωριοῦ τους, ἀποχτῶντας καὶ τέσσερα παιδιὰ, τρεῖς κόρες κι' ἓναν γιό. Μιὰ ἀπ'
αὐτές, ἡ Σοφία, ἔγινε ἀργότερα ἡ μητέρα τοῦ σοφοῦ Ζαγοριανοῦ κι' ἐπαναστά-
τη στὸ 1821 Φιλίππου Ἰωάννου¹⁴ καὶ μιὰ ἄλλη παντρεύτηκε τὸ Νικόλαο Κασ-

---

φοὶ Εὐστάθιος καὶ Γεώργιος Λαπάται, ὄπ. π., σελ. 16-17). Ποιὶ ὕστερα χρημάτισε γραμματικὸς τοῦ
Σπαθάρη Σταυράκογλου στὴ Βλαχία, ὅπου καὶ ἀσκούσε μεγάλη ἐπιρροή στὸν ἡγεμόνα Στέφανο Ρα-
κοβίτζα. Πῆρε γυναῖκα τὴν Κοκωνίτζα ἀπὸ τὴ Βιθυνία καὶ ἀπόχτησε δυὸ ἀγόρια καὶ τρία κορίτσια. Ἀπὸ
τὰ τελευταῖα ἡ Ζωὴ παντρεύτηκε τὸ γνωστὸ Ἰάκωβο Ρ. Ραγκαβῆ. Κατόρθωσε κι' αὐτός, ὅπως καὶ ὁ ἀ-
δερφός του Γεώργιος, νὰ γίνῃ πλούσιος καὶ νὰ εὐεργετήσῃ τὴν πατρίδα του. Τὰ πλούτη του ὅμως ἔ-
γιναν αἰτία νὰ χάσῃ πρόωρα τὴ ζωὴ του. Συγκεκριμένα κάποιοι Τοῦρκοι ὀρέχτηκαν τοὺς θησαυροὺς
του ποὺ εἶχε κρυμμένους μέσα στὰ ντουβάρια τοῦ σπιτιοῦ του, καὶ μὲ μανία ἔπεσαν ἀπάνω του νὰ
τοὺς ἀρπάξουν. Αὐτὸς ὅμως μὲ κανένα τρόπο δὲν ὁμολογοῦσε τὴν κρύπτη. Στὸ τέλος τὸν ὑποβάλα-
νε σὲ ἀνήκουστα βασανιστήρια, χωρὶς ὅμως καὶ πάλι νὰ μπορέσουν νὰ ἀποσπάσουν τὴν ὁμολογία, κι
ἔτσι πολὺ μαρτυρικὰ τελείωσε τὴ ζωὴ του, ὕστερα ἀπὸ τὸ 1808 (βλ. Ἀλεξάνδρου Ραγκαβῆ, Ἔπαν-
τα τὰ Φιλολογικά, τόμ. Δ', σελ. 64. βλ. καὶ Ἀποστόλου Γ. Κωνσταντινίδου, Ἀδελφοὶ Εὐστάθιος καὶ
Γεώργιος Λαπάται, ὄπ.π., σελ. 14,15).

14. Προσεγγμένη μελέτη γιὰ τὸ Φίλιππο Ἰωάννου ἔχει γράψῃ ὁ Π.Ν. Πατριαρχέας (Φίλιππος
Ἰωάννου ὁ ἀπὸ καθέδρας Ἑλλην φιλόσοφος τοῦ 19ου αἰῶνος, Ἐν Ἀθήναις 1936). βλ. ἀκόμα: α) Βαγγέλη Σπουβαρᾶ, Ἔνα ἀνέκδοτο χαιρετιστήριον Ἰασμα τοῦ Φιλίππου Ἰωάννου στὸν Ἰωάννη Κα-
ποδίστρια, Ἐπανησιακὴ Πρωτοχρονιά 1960, σελ. 33-47. β) Γιώργου Θωμᾶ, ἀνέκδοτα γράμματα
τοῦ Φιλίππου Ἰωάννου πρὸς τὸν Γρηγόριο Κωνσταντᾶ. Ἀρχεῖο Θεσσαλικῶν Μελετῶν, τόμ. Η'. Βό-
λος 1988, σελ. 151-188 (καὶ ἀνάτυπο).

σαβέτη, τὸ Λογιώτατο, ποὺ ὑπῆρξε «εἷς των σοφωτέρων διδασκάλων τῆς περι-
πτύστου σχολῆς τῆς Ζαγορᾶς»¹⁵.

Ἄλλὰ ὁ Πατριάρχης Καλλίνικος μᾶς ᾄφησε κι' ἄλλα γλεντζέδικα τροπά-
ρια κι' ἀπὸ ἄλλα ὁμαδικὰ γιορτάσια στὴ Ζαγορά. Τὰ σημείωσε κι' αὐτὰ μὲ τὸ κον-
τύλι του, γιὰ νὰ βρεθοῦν σήμερα στὸ 103 Χειρόγραφο τῆς ζαγοριανῆς Βιβλιο-
θήκης, ἀπ' ὅπου τ' ἀντέγραψα. Θὰ τὰ ἰδοῦμε ὄλα στὸ ἐπόμενο καὶ στὰ μεθεπό-
μενα σημειώματά μου.

(Συνεχίζεται)

---

15. Ἀποστόλου Γ. Κωνσταντινίδου, Ἄδελφοὶ Εὐστάθιος καὶ Γεώργιος Λαπάται, ὄπ. π., σελ.
7. Γιὰ τὸ Νικόλαο Κασσαβέτη βλ. Γιώργο Θωμά, Πέντε ἀνέκδοτα γράμματα τοῦ Νικολάου Κασσαβέ-
τη πρὸς τὸν Γρηγόριο Κωνσταντᾶ, Τρικαλινά, τόμ. Β', Τρίκαλα 1982, σελ. 139-146 (καὶ ἀνάτυπο).

ΝΙΚΟΣ Α. ΤΕΝΤΑΣ

ΓΛΥΚΥ ΜΟΥ ΕΑΡ

Μνήμη Ἀρσένη Γεροντικοῦ

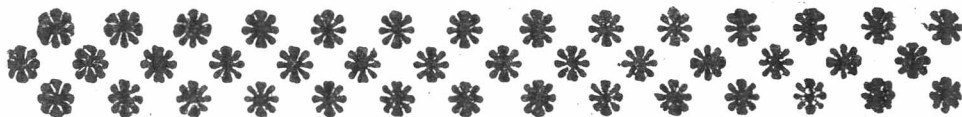
*Γλυκιὰ ἢ Πασχαλιά. Τραγοῦδι θεῖο
ὁ λόγος γιὰ τὸ Λόγο ἀντηχάει.*

*Μεθάει ἢ ψυχὴ καὶ ξεκινάει
ἀντάμα στὴν Ἐδέμ μὲ τὸ Νυμφίο.*

*Χρυσογραμμμένη εἶναι στὸ βιβλίο
ζωῆς γεμάτη ὁμορφιά. Μηνάει
ὀράματα τὸ πνεῦμα καὶ ξηπνάει
περήφανους σὲ λαϊκὸ σχολεῖο*

*τιμῆς ἀγωνιστές. Τὸ γιὸ πονάει
ἢ Κέρκυρα. Ἡ Ἥπειρος θρηνάει
τὸ φῶς ποὺ ἔφερε καθάρια Γνώση*

*πολύπαθο λαὸ νὰ λευτερώσει.
Τὰ Γιάννινα «Γλυκὸ μου Ἐαρ» τῶρα
σὲ προβοδοῦν μὲ ἄνθη μυροφόρα...*

Η ΓΕΩΡΓΙΑ ΣΤΟ ΜΑΤΣΟΥΚΙ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ*

Δ) ΧΟΡΤΟΛΙΒΑΔΑ

1. Τὰ χορτάρια.

Τὸ ἀγριόχορτο καὶ μέχρι σήμερα ἀποτελεῖ σπουδαῖο πρᾶγμα, γιὰ τὸ Μασσοῦκι, σὲ παλιότερες μάλιστα ἐποχὲς περισσότερο δύσκολες ἀπὸ κάθε πλευρὰ ἦταν πιὸ πολὺ ἀκόμα ὑπολογίσιμο.

Ἀποτελεῖ κύρια τροφή τῶν ζώων, τὰ ὁποῖα θεωροῦνται τόσο ἀναγκαῖα.

Τὸ χωριὸ ἔχει μὲν τὰ κοινόχρηστα κοφτολίβαδα, ἀλλὰ ὁ καθένας ἀφῆνε πάντοτε μέρος ἀκαλλιέργητο γιὰ νὰ κόψει χορτάρια (τὶς λεγόμενες παραβόλες ἢ μεσαργιές). Ἀγριόχορτο ἔκοβαν ἐπίσης στὶς πλαγιὲς στοὺς ὄχθους, γύρω ἀπὸ τὶς πέτρες καὶ τὶς πατουλιές κλπ. Καὶ κατὰ τὸν Σεπτέμβριο ἔκοβαν τοῦφες χορτάρια ψηλὰ στὰ βουνά.

Στὰ μέρη μας καὶ τὰ χορτάρια λόγῳ τοῦ ψύχους γίνονται κάπως ἄργα. Τὸ κόψιμο ἄρχιζε Ἰούλιο μῆνα καὶ τέλειωνε τὸν Σεπτέμβριο.

— Μωρὲ τότε ὅλο τὸ καλοκαίρι κόβαμε χορτάρια, μαζεύαμε γιὰ τὸν χειμῶνα.

Τὸ χορτάρια εἶναι ἄγριο καὶ σκληρὸ καὶ σὲ μερικὰ μέρη γίνεται μεγάλο μέτρο.

Κόβεται ἀνάλογα μὲ τὴν κοσιὰ ἢ τὸ δρεπάνι. Τὴν κοσιὰ προηγουμένως γιὰ νὰ κόβει καλὰ τὴν τροχοῦσαν ἢ ὅπως ἔλεγαν κοινὰ τὴν σφύριζαν· τὴν χτυποῦσαν δηλαδὴ στὴν κόψη μὲ τὸ σφυράκι πάνω σ' ἓνα σίδερο, ποὺ τὸ ἔμπηζε στὴν γῆ μὲ τὶς δυὸ διχάλες του. Ἐν συνεχείᾳ τῆς ἔδιναν ἀθήρα μὲ τὴν λίμα.

Τὴν κοσιὰ σφύριζαν καὶ δυὸ φορές τὴν ἡμέρα, ἐνῶ τὸ δρεπάνι ἀραιά, διότι μὲ αὐτὸ ἔκοβαν λιγότερο σὲ σύγκριση μὲ τὴν κοσιὰ.

Τὸ κομμένο χορτάρια πρέπει πρῶτα νὰ στεγνώσει. Τὸ ἀπλώνουν λοιπὸν σὲ κατάλληλα μέρη (προσηλιακά, ὑψώματα, κλπ), τὸ γυρίζουν 3-4 φορές μὲ φ'κούλια καὶ ἀνάλογα μὲ τὸν καιρὸ σὲ 2-3-4 μέρες ἔχει ξηραθεῖ.

Στὴν συνέχεια τὸ δένουν ἐπὶ τόπου. Τὸ κάνουν μπάλλες: τὸ πατοῦν μὲ τὰ πόδια στὰ ξύλινα κασόνια, ὅπου τὸ δένουν μὲ σύρμα.

Κυρίως παλιότερα τὸ ἔδεναν ἀπλὰ δεμάτια (στρῶσες) μὲ τὸ ἴδιο τὸ χορτάρια. Τὸ χορταρόσχοινο γίνεται ὡς ἐξῆς: Διαλέγουν χλωρὸ χορτάρια ποὺ εἶναι καὶ μακρὰ (σικαρίνα, ψηλὸ σὰν βρίζα), γιὰτὶ κρατᾷ γερά, δὲν κόβεται. Τὸ ἀνακατεύουν, ὁ ἓνας πιάνει μὲ τὴν μύτη τοῦ δρεπανιοῦ λίγο χόρτο καὶ τὸ στρίβει φέρνοντας γύρω τὸ δρεπάνι, (ἐγνεθε) ἐνῶ ὁ ἄλλος τάιζει, προμήθευε λίγο-λίγο τὸ ἀπαραίτητο χορτάρια, ὅσο χρειάζονταν γιὰ νὰ γίνει ἓνα χορτόσχοινο πάχους 2-3

δακτύλων περίπου και μήκους μέχρι έναμισυ μέτρο. Μόλις τέλειωνε τὸ δίπλω-
ναν στὰ δύο γιὰ νὰ κάθεται στριμμένο καὶ ἔκαναν ἄλλο σχοινί. Ἐπισημαίνουμε
ὅτι κάθε δεμάτι δένεται σὲ δυὸ μεριές, γιὰτὶ τὸ χορτάρι ἦταν συνήθως κοντὸ καὶ
θὰ τῶχανες μέχρι νὰ πάει στὸ χωριδὶ καὶ τὰ χορτόσχοινα (δεματίτσια) γίνονται ὀ-
χι καὶ πολὺ χοντρά γιὰτὶ τότε δὲν σφίγγουν, δὲν δένουν καλὰ τὴν στρώση.

Τέλος τὸ χορτάρι μὲ τὰ ζῶα μεταφέρεται στὴν ἀχυρῶνα ὅπου φυλάγεται
γιὰ τὸν χειμῶνα. Κάθε φόρτωμα ἔχει 8-10 δεμάτια, 4-5 ἀπὸ κάθε μεριὰ τοῦ σα-
μαριοῦ.

Κι ὅταν ἔχαναν τὸ δρεπάνι ἔστριβαν μὲ τὰ χέρια λίγο ἄκοπο χορτάρι λέ-
γοντας.

— Στρίβω· τί στρίβω; Στρίβω τὸν δαίμονα νὰ μωπαρουσιάσει τὸ δρεπάνι.
Κοιτοῦσε ὕστερα γύρω κι εὔρισκε τὸ δρεπάνι!

2. Τὰ Κοινοτικά χορτολίβαδα.

α. Οἱ τοποθεσίες

Βρίσκονται στὰ παρακάτω μέρη:

Α) Μπαλντίκα.

Περιεῖχε

1. Τὸ Πηγάδι. Εἶναι τὸ μεγαλύτερο Κοινοτικὸ κοφτολίβαδο, 1.000
στρέμματα περίπου τὸ κυρίως ζευγαρολίβαδο (βοϊδολίβαδο). Βρίσκεται ἀπέναν-
τι ἀπὸ τὸ ἐξωκκλήσι τῆς Παναγίας, κάτω ἀπὸ τὸν ἅγιο Κωνσταντῖνο. Ἐδῶ βρί-
σκεται καὶ ὁ φτελιάς, ὀνομαστὸς γιὰτὶ σπανίζουν τέτοια δένδρα στὸν τόπο μας,
ὅλοι ξέρουν αὐτὸν τὸν φτελιά καὶ λένε· ὁ φτελιάς στὸ Πηγάδι. Ἄλλ' ὅμως εἶναι
δυὸ φτελιάδια μαγάλα, τὰ ὁποῖα ἀπὸ μακριὰ φαίνονται σὰν ἕνας.

Κοντὰ στὸν φτελιά μὰ βρῦση μὲ τσιμεντένια κοπάνα σήμερα ἐξυπηρετεῖ
πολὺ τὸ πότισμα τῶν ζώων. Μιὰ ἄλλη τσιμεντένια κοπάνα δέχεται νερὸ ἀπὸ τὸ
παρακείμενο ποταμάκι τοῦ Γαλάζιου.

Βγάζει πολὺ χορτάρι, σκληρὸ καὶ ἄγριο, ψηλὸ ἴσια μ' ἕνα μέτρο (6 Ἰου-
λίου 1985, ποὺ πέρασα ἀπὸ ἐδῶ).

2. Τὸ Σιλοῦ. Κοντὰ στὸ Πηγάδι, πρὸς τὰ στεφάνια, 400-500 περίπου
στρέμματα.

Β) Τὴ Σκάλα.

Στὰ βράχια τῆς Ὀρνίας, πρὸς τὸ ποτάμι Καρλίμπου, σύνορο μὲ τοὺς Κα-
λαρρύτες, περίπου 300 στρέμματα.

Γ) Τὸ Χελιδόνι.

Ἄλλα 400-500 περίπου στρέμματα, στὸ ἐλάτινο δάσος.

Πρέπει νὰ σημειώσουμε ὅτι κατὰ καιροὺς ἢ χρῆση τῶν παραπάνω λιβα-
διῶν εἶναι διαφορετικὴ, χρησιμοποιοῦνται δὲ ἀνάλογα καὶ ἄλλες βοσκές. Ἔτσι ἡ
Πράξη 71/14-11-1937 τῆς Κοινότητος Μασσοκίου «τὸ λειβάδιον «Μπαλντί-
κα» ...προσδιορίζει ἀπολύτως διὰ τὰ μεγάλα ζῶα τῶν κατοίκων τῆς Κοινότητος»
ἡ δὲ Σκάλα εἶναι «κοφτολεῖβαδον».

Σε Πράξη τῆς Κοινότητας Ματσουκίου τοῦ ἐπομένου ἔτους (80/28-12-1938) καθορίζεται· «Τὸ παλαιὸν Βοΐδολεΐβαδον θὰ χρησιμοποιηθῆ γιὰ Κοφτολεΐβαδον πρὸς συλλογὴν χόρτου διὰ τροφὴν τῶν ζῶων κατὰ τῶν χειμῶνα ...». Ἐπίσης «ὀρίζει ὅπως τὸ λειβάδιον τοῦτω «Πλατάνια-Παιρέση» χρησιμοποιηθῆ τὸ ἥμισυ ὡς βοΐδολεΐβαδον, τὸ δὲ ἕτερον ἥμισυ διὰ βοσκὴν ἡμιόνων, ἵππων φορβάδων καὶ προβάτων...».

Κατὰ τὴν Πράξη 8/3-3-1940 τῆς Κοινότητας Ματσουκίου «3. Τὸ Λειβάδιον Μπαλντίκαν (παλαιὸν Βοΐδολεΐβαδον) θέλει χρησιμοποιηθῆ ὡς Κοφτολεΐβαδον».

β. Τὸ κόψιμο τοῦ χορταριοῦ

Δικαίωμα νὰ κόψει χορτάρι στὰ Κοινοτικά κοφτολεΐβαδα ἔχει ὁ κάθε χωριανός, ἀλλὰ σὲ τακτὴ ἡμερομηνία, ποὺ ὀρίζει ἡ Κοινότητα.

«.....
7) Εἰς τὰ Κοφτολεΐβαδα Κοινότητος «Μπαλντίκα», Σκάλαν, καὶ Χελιμόδιον», ἢ ἔναρξιν τῆς κοπῆς τοῦ χόρτου, ὑπὸ τῶν κατοίκων, θὰ γίνῃ διὰ γνωστοποιήσεως τοῦ προέδρου τῆς Κοινότητος, δι' ἧς θὰ ὀρίζει τὸν χρόνον τῆς κοπῆς δι' ἕκαστον ἐκ τῶν ἄνω λειβαδίων, τὰ ὄργανα τῆς ἀγροτικῆς ἀσφαλείας εἶναι ὑποχρεωμένα νὰ φυλάξωσιν τὰ ἄνω κοφτολεΐβαδα.

..... 20
Δέκα - εἴκοσι ἡμέρες πρὶν τὸ κόψιμο ὁ κλητῆρας τῆς Κοινότητος διαλαλεῖ μὲ τὸ στόμα ἀπ' τὴν γωνιὰ τῆς πλατείας.

— Χωριανοί! ἔ.ε.ε. χωριανοί!... Στὶς 25 τοῦ μηνὸς θὰ κόψουμε τὸ Πηγιάδ'!
Τὴν παραμονὴ τῆς κοπῆς ἔκανε ὑπενθύμιση.

— Ἔεε!.. χωριανοί! αὔριο θὰ κόψουμε τὸ Πηγιάδ'.

Ἄολο σχεδὸν τὸ χωριὸ συγκεντρώνεται ἀπὸ πολὺ πρῶτ' στὸ κοφτολεΐβαδο καὶ περιμένει τὸ σύνθημα, ποὺ δίνεται ἀπὸ τὸν πρόεδρο τῆς κοινότητος ἢ τὸν ἀγροφύλακα τοῦ χωριοῦ μ' ἕνα σφύριγμα. Ἐτρεχαν τότε ὄλοι νὰ πιάσουν ὅσο μέρος προλάβουν περισσότερο καὶ τὸ ἀσφάλιζαν ἀφήνοντας γύρω-γύρω διάφορα ἀντικείμενα (ροῦχα, παπούτσια, ἐργαλεῖα, τριχιά, τροβᾶ καὶ ἄλλα πράγματα). Ἐν συνεχείᾳ ἔκοβαν ὀλόγυρα στὸ μέρος ποὺ ἔπιασαν μιὰ λωρίδα χορτάρι, σημάδευαν δηλαδὴ τὸν τόπο γιὰ νὰ κόψουν ὕστερα μὲ τὴν ἡσυχία τους ὄλο τὸ χορτάρι ποὺ ἔπιασαν. Σύμφωνα μὲ νόμο ἀγραφο καὶ ἀπαράβατο ἀπαγορεύεται ἀπολύτως στὸν ὁποιοδήποτε νὰ κόψει χορτάρι ἀπὸ τὸ μέρος ποὺ ἔπιασε ὁ ἄλλος.

Ἀπαγορεύεται ἡ κοσιὰ, τὸ κόψιμο γίνεται μόνον μὲ τὸ δρεπάνι, γιὰ τοὺς παρακάτω λόγους.

α. Νὰ μὴν κοπεῖ ὄλο τὸ χορτάρι, ἀλλὰ νὰ μείνει καὶ γιὰ τὰ ζῶα. Ἡ μέριμνα γιὰ τὰ ζωντανὰ εἶναι διαρκῆς. Τοῦτος ὁ λόγος εἶναι ὁ κυριώτερος.

β. Νὰ μὴν κόβονται μεταξύ τους· ἔπεφτε πολὺς κόσμος, παρατηροῦνταν συνωστισμὸς καὶ πάντοτε ὑπῆρχε ὁ κίνδυνος ἀπὸ τὴν μακρὰ κοσιὰ.

γ. Για ισότητα (να κόβουν όλοι αν είναι δυνατόν το ίδιο χορτάρι σε ποσότητα) Μὲ τις κοσιές θὰ μάλωναν, θάπιαναν πολὺ χῶρο καὶ θὰ γίνονταν τοῦ σκοτωμοῦ.

δ. Ἄκόμα δὲν εἶχαν τότε καὶ ὄλοι κοσιές.

ε. Τέλος τὴν ἐποχὴ ποὺ κόβονταν τὰ χορτάρια ἀπὸ πολλὰ σπίτια ἀπουσίαζαν οἱ ἄντρες καὶ οἱ γυναῖκες ἢ δὲν μπορούσα νὰ κόψουν μὲ τὴν κοσιὰ ἢ ἀκόμα τότε ντρέπονταν νὰ κρατᾶνε κοσιὰ (ποὺ τὴν χρησιμοποιοῦσαν οἱ ἄντρες), δὲν ἔπαιρναν δηλαδὴ ἀντρίκια δουλειά. Ἐπομένως δὲν ἦταν δίκαιο οἱ μὲν νὰ κόβουν πολὺ χορτάρι μὲ τὴν κοσιὰ καὶ οἱ δὲ λίγοι μὲ τὸ δρεπάνι.

Τὸ χορτάρι μένει ἀπλωμένο 1-2 ἡμέρες γιὰ νὰ στεγνώσει καὶ ἔπειτα τὸ μαζεύουν γιὰ τὸ σπίτι (τὴν ἀχυρώνα).

Ὁ παραπάνω τρόπος τῆς μοιρασιάς τοῦ χόρτου στὰ Κοινοτικά κοφτολίβαδα μερικὲς φορὲς ὀδηγοῦσε τὸν κόσμο σὲ μικροπαρεξηγήσεις, ἀλλὰ συγχρόνως ἔνωνε καὶ τοὺς χωριανούς μεταξὺ τους.

Μετὰ τὸ κόψιμο τοῦ χορταριοῦ ἀπολοῦσαν στὰ παραπάνω κοινοτικά χορτολίβαδα γιὰ βοσκὴ τὰ χοντρά χωριανὰ ζῶα (βόδια, ἀγελάδες, μπάρια, ἄλογα). Ἦταν δηλαδὴ τὰ ζευγαρολίβαδα τοῦ Ματσουκίου.

Ἐξαίρεση ἀποτελοῦσε μόνον τὸ Χελιμόδι, ὅπου τὸ δάσος ἀπομάκρυνε τὴν βοσκὴ τῶν ζῶων.

«Τὸ λειβάδιον «Μπαλτίκα» ... προσδιορίζει ἀπολύτως διὰ τὰ μεγάλα ζῶα... μὴ ἐπιτρεπομένης τῆς βοσκῆς παντὸς μικροῦ ζώου μέχρι τοῦ θερισμοῦ τῶν ἀγρῶν τῶν ἐσαρμένων διὰ σίτου καὶ λοιπῶν πρῶιμων... ἀπαγορεύεται ἡ βοσκὴ 1938... ὀριζομένης τῆς ἡμέρας εἰσόδου τῶν μεγάλων ζῶων.... πρὸς βόσκησιν ὑπὸ τοῦ κοινοτικοῦ συμβουλίου»²¹.

«Εἰς τὸ κοφτολείβαδον «Σκάλα» ἐπιτρέπεται μετὰ τὴν κοπὴν τοῦ χόρτου ἡ βόσκησις μόνο ἵππων, ἡμιόνων, ὄνων καὶ φορβάδων»²².

Τὰ Κοινοτικά χορτολίβαδα ἀπαντοῦν καὶ σήμερα, ἀλλὰ περισσότερο γιὰ βοσκὴ παρὰ γιὰ νὰ κόψουν χορτάρι. Ἐδῶ καὶ 5-10 χρόνια ἔχουν καλλιτερεύσει κατὰ πολὺ οἱ συνθηκὲς ζωῆς καὶ στὸ Ματσούκι, ἀλλ' ὕστερα τὰ τελευταῖα χρόνια καὶ τὰ ἀλογομούλαρα ἔχουν λιγοστέψει. Πλήθαιναν μὲν τὰ γελαδικὰ (σταῦλοι), ἀλλὰ σήμερα φτάνει στὸ Ματσούκι μὲ τὸ φορτηγὸ ἔτοιμο χόρτο-μπάλλες ἀπὸ ἄλλα μέρη (Ἄρτα, Τρίκαλα, Αἰτωλοκαρνανία, κλπ.).

Ὅπωςδὴποτε ὄταν κατὰ τὸ τέλος Ἰουλίου κόβεται τὸ χορτάρι στὰ Κοινοτικά χορτολίβαδα ἂν δὲν πηγαίνει σήμερα ὄλο τὸ χωριὸ ὅπως παλιότερα πάντως μερικὰ ὄνόματα ἀνεβαίνουν. Πρὸ παντὸς δὲ κόβουν χορτάρι στὸ Πηγάδι καὶ τὴν Σκάλα.

3. Ἰδιωτικά χορτολίβαδα.

Λόγω τῆς ἐξαιρετικῆς σημασίας ποὺ ἔχει τὸ χορτάρι γιὰ τὰ ζῶα στὸ Ματσούκι καὶ ἐπειδὴ δὲν ἔφτανε βέβαια ἐκεῖνο ποσὸν ὅσο βάλαν στὰ Κοινοτικά λιβάδια

21.22. Πρακτικὸ 71/14-11-1937 Κοινότητος Ματσουκίου.

(για μεταφορά από άλλοι ήταν πολύ δύσκολο- αδύνατο) γιαυτό πάντοτε κάθε οικογένεια άφηνε άσπαρτα μερικά χωράφια, όλόκληρα ή τμήματα συνήθως μέρη άγωνα για να βγάλουν χορτάρια για κόψιμο.

Ο ιδιοκτήτης δέ ή και ό άγροφύλακας τοπανιάζουν τώ χωράφι· βάζουν δηλαδή γύρω - γύρω για να προφυλάξουν τώ λιβάδι από τις βοσκές πέτρες, τήν μία πάνω στην άλλη, έκαναν κοϋκο.

Έννοείται ότι ό τόπος για τώ χορτάρι φυλάγονταν βέβαια πάντοτε στην μεριά όπου θα έσπερναν τώ σιτάρι. Άλλα και σήμερα που δέν καλλιεργείται ή γή τώ παλιό έθιμο όσον άφορά τά χορτάρια πάλι φυλάγεται και μάλιστα με πολύ έπιμέλεια. Τώ κόψιμο τού χορταριού από τούς Ματσοκιώτες στα χωράφια τους έζησα για πρώτη φορά τώ 1985. Έγραψα²³ σχετικά:

«6 Ιουλίου 1985, πρώτη ήμέρα φέτος στο Ματσούκι. Είναι Σάββατο και πολλά πρωί ανακατεμένος με τούς Ματσοκιώτες ξεκίνησα, πρὸς Άγιο Νικόλαο. Αὐτή τήν εποχή κόβουν τώ άγριόχορτο, είναι ή φύουρια τής δουλειάς και όλο έξορμούν με κοσιές και δρεπάνια, μπάρια και κασόνια και άπαραίτητα τόν ντροβά με τώ ψωμοτύρι. Όλοι τους είναι άφοσιωμένοι στην δουλειά, άντρες, γυναίκες και παιδιά. Κόβουν μέχρι τώ μεσημέρι, τώ άπλώνουν για να στεγνώσει, ύστερα τώ δένουν δεμάτια ή τώ κάνουν μπάλλες στα κασόνια. Χράπ-χράπ άκούγεται ή κοσιά, τίκ-τάκ, τίκ-τάκ τήν σφυρίζει ό Γιάννης με ύπομονη κι ό Τάκης με τήν γυναίκα του κολατίζουν στον ίσκιο τής γκορτσιάς δίπλα στο σαμάρι.

Μέχρι τώ 1983 που ύπήρχε γεωργία στο Ματσούκι οι κάτοικοι έσπερναν στις δύο γεωργικές ζώνες Άγίου Νικολάου και Άγίου Άθανασίου έναλλάξ σιτάρι και καλαμπόκι, έκοβαν βέβαια και τώ άγριόχορτο για τά ζωα. Σήμερα και μετά τήν έγκατάλειψη τής γεωργίας εξακολουθοϋν να τηροϋν τώ παλιό έθιμο, δηλαδή να μη παραδίδουν στις βοσκές ταυτόχρονα τις δυο ζώνες. Έτσι άπαντοϋν έναλλάξ τήν μιá ένωρίτερα (άπό 10 Μαρτίου), κόβουν τά χορτάρια και κατά τώ τέλος Ιουλίου τήν άπολάνε για βοσκή έλεύθερα. Η άλλη πλασιά (μεριά) άπαντάται λίγο άργότερα (25 Μαΐου) μέχρι 15 Αϋγούστου, όποτε είναι έλεύθερη κι αὐτή για τις βοσκές. Η συνήθεια αὐτή τηρείται πρὸ παντός για να-έχουν τά ζωα να τρώνε όσο γίνεται μεγαλύτερο χρονικό διάστημα. Και τά ζωα στο Ματσούκι τουλάχιστον σήμερα είναι άπαραίτητα και οι άνθρωποι του τά ύπολογίζουν πολύ.....

Όλη ή μεριά τού Άγίου Νικολάου γεμάτη κόσμο, που κόβει χορτάρι. Πάιρνω δυο μπουκιές στοϋ Τάκη, τραβάω μερικές φωτογραφίες. Άλλος φορτώνει τώ στεγνό άγριόχορτο στο μπάρι, τώ τραβάει τώ παιδι και ή μάνα του έχει ζαλικωθεί λίγο χορτάρι άκόμα για τά μανάρια. Στον δρόμο τώ ζωο τώρα αναμεράει για νερό, τώρα ν' άρπάξει δυο μπουκιές. Όλοι οι Ματσοκιώτες δουλεύουν σκληρά έδώ σήμερα, σκυμμένοι και δεμένοι με τόν τόπο τους».

Οί Ματσοκιώτες ξέρουν καλά τώ ποιήμα.

– Είναι παλιό έθιμο οι γεωργικές ζώνες· τούτο γίνεται να μη φάνε μαζί όλο τώ χορτάρι τά ζωα, θα πεινοϋσαν τότε, τώρα παίρνουν και δεύτερη άμαλαιά.

23. Ματσούκι, Πρωινά Νέα έφ' Ιωαννίνων, 2-10-1985, σελ. 3, 5-10-1985, σελ. 3.

Ε) ΤΑ ΚΗΠΑΡΙΑ

1. Ἡ Παραγωγή

Κάθε σπίτι στὸ Ματσούκι ἔχει ὅπωςδήποτε ἀπὸ ἓνα τουλάχιστον λαχανόκηπο, μικρὸ μὲν ἀλλὰ τόσο ἀπαραίτητο. Τὰ κηπάρια αὐτὰ βρίσκονται συνήθως μέσα στὸ χωριό, δίπλα στὰ σπίτια, μερικὰ δὲ καὶ λίγο ἔξω ἀπὸ τὸ χωριό. Τὰ φράζουν μὲ παλιούρια, ἀγριοτριανταφυλλιές ἢ μὲ πέτρινους τοίχους (ξηρολιθία).

Τὰ κύρια προϊόντα τῶν κήπων μας ἦταν ἀνέκαθεν· ντρομάτες, ἀγγουράκια, φασολάκια (παστάλια), κολοκυθάκια, λάχανα, καμπρολάχανο, ἄνθος, γίγαντες. Ἀκόμα φράουλες, πατάτες καὶ ρόκες.

— Εἶχα ἓναν κήπο στὴ Μαυριά πέρα ποὺ τᾶφτιαχνε ὄλα, δὲν ἀγόραζα τίποτα· εἶχα τὰ κρεμμύδια, τὶς πατάτες, τὴ ντομάτα, ἀπ' ὄλα.

Τὸ καλαμπόκι τῶν κήπων εἶναι ἀπὸ διαλεγμένο καὶ βελτιωμένο σπόρο, ποὺ τὸν ἀγοράζουν εἰδικὰ ἀπὸ τὰ Τρίκαλα. Καθὼς δὲ εἶναι καὶ ποτιστικὸ γίνεται μεγαλύτερο καὶ μεστώνει καλλίτερα ἀπὸ ἐκεῖνο τῶν ξερικῶν χωραφιῶν. Τὸ σπέρνουν καὶ βαθεῖα μὲ σουβλί, γιὰ νὰ ριζώσει γερὰ καὶ ἔτσι νὰ μὴν τὸ ρίχνει κάττω ὁ ἀέρας.

Τοῦτες οἱ ρόκες κυρίως τρώγονται, χλωρὲς (ψημένες ἢ βρασμένες). Ἄλλα καὶ ἡ καλαμποκιά καθὼς εἶναι γερὴ καὶ ψηλὴ χρησιμεύει καὶ σὰν φασουλόξυλο (ἀναρριχῶνται δηλαδὴ σ' αὐτὴν τὰ ψηλὰ φασόλια).

Τὰ προϊόντα τοῦ λαχανόκηπου προορίζονται κυρίως γιὰ τὴν συντήρηση τῆς οἰκογένειας, εἶναι τὰ κηπάρια τὸ μαγαζὶ τοῦ σπιτιοῦ. Ἄλλα μερικές φορές ἡ παραγωγή περισσεύει. Ἔτσι ἔχουμε τὴν περίπτωση Ματσουκιῶτες νὰ πωλοῦν κηπευτικὰ προϊόντα μέχρι τὶς ἀρχὲς τουλάχιστον τοῦ αἰῶνα μας κυρίως στοὺς Καλαρρύτες καὶ πρὸ παντὸς ἡμέρα Πέμπτη ποὺ εἶχαν παζάρι (ἐβδομαδιαία ἀγορά), ἀλλὰ καὶ στὰ Πράμαντα ἀκόμα.

Γενικὰ τὰ κηπευτικὰ ἀργοῦν μὲν νὰ ὠριμάσουν ἐδῶ λόγω τοῦ ψύχους (γίνονται τέλη Ἰουλίου μὲ Αὐγουστο) ἀλλ' εἶναι ὅμως ἀσύγκριτα στὴν νοστιμάδα.

Γιὰ νὰ μὴ ματιάζονται τὰ κηπευτικὰ βάζουν στὰ παλούκια τοῦ κήπου κρανία ἀπὸ σκυλί, ἄλογο, κλπ.

Ἐπίσης κρεμοῦν σὲ παλούκια παλιὰ ροῦχα, κοῦκλες - ἀνθρώπους (δηλαδὴ σκιάχτρα) ποὺ τὰ κατασκευάζουν μὲ κουρέλια κλπ.

Τὰ κρεμμύδια, φασόλια καὶ λοιπὰ φυτὰ τοῦ κήπου τὰ σπέρνουν στὴν γιόμιση τοῦ φεγγαριοῦ γιὰ νὰ γεμίσουν καὶ αὐτὰ, δηλαδὴ νὰ προκόψουν.

Ἐὰν θὰ φυτευθοῦν στὴν χάση (χάσιμο) τοῦ φεγγαριοῦ τότε τὰ φυτὰ θὰ χαθοῦν κι αὐτὰ, δὲν θὰ προκόψουν.

Ὅταν τὸ σκουλίκι τρῶει τὶς ντομάτες παίρνουν 2-3 ρίζες ντομάτας καὶ τὶς κρεμᾶνε μέσα στὸν μπουχαρὴ νὰ καπνιστοῦν, πιστεύουν ὅτι ἔτσι θὰ προφυλάξουν ἀπὸ τὸ σκουλίκι τὶς ἄλλες ντοματιές.

Στὰ κηπάρια θὰ βροῦμε καὶ πολλὰ ἀπὸ τὰ ὀπωροφόρα δένδρα.

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑ:

«Η ΠΑΡΗΣΙΑ ΤΟΥ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΟΥ (ΤΟΠΟΛΙΩΝ ΚΑΙ) ΛΥΚΟΣΤΑΝΗΣ

ΣΗΜΕΙΩΣΗ

Ἐκ τῆς τυπογραφικῆς παράλειψης δὲν περιελήφθησαν, στὸ τέλος τῆς παραπάνω ἐργασίας τοῦ Λ.Ι. Παπαγεωργίου (σελ. 340 τοῦ προηγουμένου τεύχους οἱ παραπομπὲς ποὺ καταχωροῦνται. Παρακαλοῦμε γιὰ τὴν σχετικὴ διόρθωση.

1. Ἡ φράση: **Ἡ πατρίδα του** εἶναι ἀπὸ ἄλλο χέρι γραμμένη.
2. Ἡ λέξη *μυνεα* εἶναι γραμμένη ἀπὸ τὸ χέρι ποὺ ἔγραψε καὶ τὴν φράση: Ἡ πατρίδα του (βλ. σημ. 1).
3. Ἀκολουθεῖ τὸ ἐπώνυμο ἀλλὰ εἶναι πολὺ κακογραμμένο καὶ δὲν διαβάζεται.
4. Σηλαῖον (κοντινὸ χωριό)
5. Ζωῖτσας
6. Ἐδῶ τελειώνουν τὰ κτητορικὰ ὀνόματα καὶ ἀρχίζουν οἱ προθέσει τῶν χωριῶν. Μάλιστα μεταξὺ πρώτης καὶ δεύτερης στήλης τῆς σελίδας αὐτῆς ὑπάρχει κάθετη κυματοειδῆ γραμμὴ γιὰ νὰ φανεῖ καθαρὰ ὁ διαχωρισμὸς.
7. Ἡ συνέχεια ἀπὸ τὸν πρῶτο γραφέα εἶναι παρακάτω στὸ φ. 3ν.
8. Εἶναι συνέχεια ἀπὸ πῶς πάνω (βλ. σημ. 7), ἀφοῦ παρεμβλήθησαν οἱ μεταγενέστεροι γραφεῖς.
9. Πάνω ἀπὸ τὴ λ. **γοριάνιστας** μεταγενέστερο χέρι ἔχει γράψει **Χίνικας**.
10. Συνεχίζεται ἀπὸ πῶς πάνω φ. 3ν.
11. **πρου:χοριον** = προηγούμενο χωριὸν (;)
12. Εἶναι συνέχεια ἀπὸ τὸ φ. 5ν
13. Ὑπάρχει μόνο αὐτὴ ἡ ἐπικεφαλίδα χωρὶς ν' ἀκολουθοῦν ὀνόματα.
14. Τὰ ὀνόματα τοῦ Σηλαίου χωρίζονται ἀπὸ τὰ προηγούμενα μὲ κάθετη κυματοειδῆ γραμμὴ.
15. Ἡ φράση *χορηγο πογδορας* γράφηκε ἀπὸ μεταγενέστερο χέρι πάνω στὴ λ. Σηλαίου (βλ. φ. 8ν) σὰ νὰ ἤθελε νὰ τὸ διορθώσει.
16. **ιεργηανο** = ἱερέως γιάννου (;)
17. Ἡ πρόθεση τοῦ Γραμμένου χωρίζεται ἀπὸ τὴν προηγούμενη μὲ κάθετη κυματοειδῆ γραμμὴ.
18. διάβαζε: *τέκνων*
19. Κ = κοιμημένα
20. Ἐδῶ ἡ κάθετος σημαίνει τέλος στίχου καὶ ὄχι στήλης, ὅπως στὰ προηγούμενα.
21. **αωνβ'** = 1852
22. Ζ = ζῶντων ἢ ζῶντα Κ = Κοιμημένων ἢ κοιμημένα
24. Κουβιλιανήτον = Κοβιλιανιτῶν (δηλ. ἀπὸ τὸ χωριὸ Κοβίλιανη).

ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ

Γ.Δ. ΔΕΠΟΥ

Ο ΜΟΝΙΣΜΟΣ, Ο ΥΛΙΣΜΟΣ καὶ οἱ περιπέτειές τους (δοκίμιο)

Τὸ πρόβλημα τοῦ «ἓνα», τοῦ «δύο», ἢ τοῦ «πολλά» ἀπασχόλησε ἀπὸ νωρὶς τὴν ἀνθρώπινη σκέψη.

Τὸ Σύμπαν, ὁ Κόσμος, ξεκίνησε καὶ συνθέτεται ἀπὸ μιά, ἀπὸ δυό, ἀπὸ πόσες ἀρχές; Ποιὰ εἶναι τὰ βασικά, τὰ πρωταρχικά του στοιχεῖα; Στὴν ἐποχή μας, παρὰ τὴν ἐπιστημονικὴ πρόοδο, τὸ ζήτημα παραμένει ἀναπάντητο. Πολλοὶ δὲ σύγχρονοι φιλόσοφοι ἐξακολουθοῦν νὰ τὸ θεωροῦν σὰν τὸ σπουδαιότερο θέμα μέσα στὴ φιλοσοφία ὅπως ὁ Ἀμερικάνος Οὐίλιαμ Τζαίημς (+ 1910) ποὺ δηλώνει μάλιστα καὶ ἀποφασιστικὰ πολυαρχικός.

Στὴν ἀρχαιότητα (τὴν ἑλληνικὴ βέβαια γιατί μόνο αὐτὴ λογαριάζεται - κι ἂς ἀφήσουμε στὴν πάντα τὰ ἰνδικὰ καὶ τὰ κινέζικα τῆς μόδας ποὺ πολὺ τὰ ψάχνουμε τελευταῖα), ὁ μέγας Παρμενίδης, ἡ κορυφὴ τῆς «Ἱταλικῆς» σχολῆς, εἶναι ὁ πιὸ συνεπὴς ἐνιστὴς (μονιστὴς). Δίδασκε ὅτι ἡ ἀνάλυση τῆς πραγματικότητας μᾶς ὁδηγεῖ στὴ ἀπόλυτη ἐνότητα καὶ σταθερότητα τοῦ ὑποστρώματός της, στὸν πυρῆνα τῆς ἀλήθειας, στὸ θεϊκὸ «ἓνα». Αὐτὸ θὰ πρέπει νὰχεὶ τὴν μορφὴ μιᾶς ἀκίνητης σφαίρας. Μιᾶς σαφῶς ὀριοθετημένης αἰώνιας σφαίρας, ὁμοιομεροῦς καὶ ἀνάλλαγης ἐσωτερικὰ (μιᾶς νεκρῆς πραγματικότητας) ποὺ ἀποτελεῖ τὸν Κόσμο. Ὅλα τ' ἄλλα εἶναι ὑποκειμενισμοὶ καὶ φανερωμάτα, «γνώμες» τῶν θνητῶν, ποὺ δὲν ἔχουν καμμιά ἀντικειμενικὴ ἀξία. Πάρτε π.χ. τὸ «ζεστό», ἢ τὸ «κρύο». Εἶναι θέμα θερμοκρασίας τοῦ αἵματός μας, σὲ σχέση μὲ τὰ ἐξωτερικὰ ἀντικείμενα. Γιὰ τὴν ἴδια τὴν φύση, ποὺ δὲν ἔχει αἷμα στὶς φλέβες της, τὸ «ζεστό», ἢ τὸ «κρύο», ποὺ λέμε ἐμεῖς, δὲν τῆς κάνει, οὔτε κρύο, οὔτε ζέστη... Πάρτε τὸ «δεξιὸ» καὶ τὸ «ἀριστερό». Ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸ ποῦ ὁ ἴδιος βρίσκεσαι. (Μπροστά, ἢ πίσω ἀπὸ τὸ ἀντικείμενο;)

Γιὰ κεῖνο, δὲν ὑπάρχει «δεξιὸ» κί' «ἀριστερό»...

Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ μὲ τὴν «ταχύτητα». Ὑπολογίζεται μὲ βάση τὶς δυνάμεις μας...

Ἀνάλογα συμβαίνουν μὲ ὅλα τὰ κατηγορήματα, ποὺ θὰ μπορούσε νὰ ἀποδώσει κάποιος... Δὲν ἔχουν κανένα νόημα, γιὰ τὰ ἴδια τὰ πράγματα - καὶ γιὰ τὴ μητέρα Φύση. Ἐν πάσῃ περιπτώσει ἡ οὐσία, πίσω ἀπ' τὴ φαινομενικότητα, εἶναι πάντα ἡ οὐσία. Κάτι τὸ ἀπόλυτο σταθερὸ καὶ βέβαιο. Ἡ βαθυτέρα ἀλήθεια ποὺ ψάχνει νὰ βρεῖ ὁ ἄνθρωπος. Καὶ δὲν ἐπιδέχεται μεταβολή. Ἄν ἄλλαζε, θάπαυε νὰναι «ἡ οὐσία». Γιατὶ τότε κάτι ἄλλο θάπρεπε νὰ τὴν ἀλλάξει, ὅποτε αὐτὸ θάταν πιά ἡ οὐσία. Στὸ ἐσωτερικὸ της μάλιστα, δὲν χωράει οὔτε κἄν τὸ κενό,

γιατί όντας αυτό το τίποτα, δέν μπορεί νά ύπολογιστεί ώστε νά γίνει άποδεκτό. Καί, μñν ύπάρχοντας, τñν άφήνει μόνη, άκίνητη, πυκνή κι' άδιατάραχτη...

Αυτό ήταν τò έκμαγείο τñς πραγματικότητας, τò ύποτύπωμα τñς φύσης στήν άμμοδόχο τñς **άφηρημένης σκέψης** - πού κατασκεύασε ó Παρμενίδης - τò περίφημο «ένα» του, ή μόλυβένια μπάλλα του Σýμπαντος! Όχι κίνηση, óχι διαφορά - όλα ένα πηχτό «ένα». Σέ κείνους δέ πού τυχόν διατηρούσαν αντίρρñσεις, αναλάβαινε ó Έλαιάτης Ζήνωνας (ένα είδος πρωτοπαλλήκαρου τñς Σχολής) ν' άποδειξει, óτι óχι εκείνος, ó δάσκαλος, άλλ' αυτοί, πού πίστευαν στήν άπατηλή «πολλαπλότητα» και στήν έωλη «κίνηση», είχαν τò άδικο. Καί τòκανε με μιá σειρά άκαταμάχητα έπιχειρήματα, πούχαν μείνει στήν Ίστορία, και άπασχολοϋν άκόμα.

Στους αντίποδες αυτñς τñς θέσης, στή Μικρασία, ó δεϋτερος μεγάλος τñς προσωκρατικñς φιλοσοφίας, ó Ήράκλειτος, είχε θυσιάσει έντελώς τñν οϋσιαστικότητα του Κόσμου (για τñν όποία τόσο πάσχιζε ó Παρμενίδης) στήν ιδέα τñς μεταβολής. Μόνο αυτñ (ή άδιάπτωτη άλλαγή) ύπήρχε. «Κανένας δέν μπορεί νά μπει δύο φορές στο ίδιο ποτάμι». Γιατί όταν «ξαναμπεί», τò νερό θάχει τρέξει, έστω και λίγο, έν τώ μεταξύ. .

Και δέν θάνα πιá τò ίδιο νερό... «Ποτάμι» λοιπόν δέν ύπñρξε ποτέ. Τίποτα δέν ύπήρχε. Μόνο άστατη, άπιαστη κίνηση και μεταβολή. Μιά ανήσυχη μεταποίηση τών πάντων και μεταφορά.

Τίποτα σταθερό και μόνιμο. Οϋτε για ένα δευτερόλεπτο. Ή «ώραία βασιλοπούλα του δάσους», πού κοιμήθηκε για έκατό χρόνια και ξύπνησε όλόϊδια, ανήκει μόνο στα παραμύθια. Στη φύση, άκόμα και τά μέταλλα, αλλοιώνονται με τòn καιρό. Δέν έχει σημασία αν αλλοιώνονται «αργά» - πάντως αλλοιώνονται. Τίποτα δέν άντέχει στο ίσχυρό διαλυτικό του χρόνου.

Τò χάσμα τών σχολών ήταν λοιπόν άγεφύρωτο.

Δυό αντίθετοι ένισμοί (μονισμοί) τñς Ίταλίας και τñς Μικρασίας, δύο μοναδικές αρχές, του άμετάβλητου «όντως όντος» (του πραγματικά ύπαρκου) άπ' τñ μιá και τñς άσταμάτητης σκέτης κίνησης και συνεχούς μεταβολής άπ' τñν άλλη, πάλευαν μεταξύ τους. Ήταν άδιέξοδο... Καί τότε ήρθε ó έλλαδίτης Δημόκριτος, για νά λύσει τñ διαφορά, μ' ένα πρωτότυπο συμβιβασμό. Ό Παρμενίδης μπορούσε νά κρατήσει τñν οϋσία, άλλ' έπρεπε μαζί νά παραδεχτεί και τñν κίνηση μέσ' στο κενό. Ό Ήράκλειτος μπορούσε νά κρατήσει τñ συνεχή κίνηση, άλλ' έπρεπε νά παραδεχτεί και τñν οϋσιαστικότητα του Κόσμου.

Κι όλα αυτá μπορούσαν νά γίνουν μ' ένα άπλο τέχνασμα. Συντρίβοντας, θρυματίζοντας, κάνοντας σκόνη τñ «σφαίρα» του Παρμενίδη. Διαιρώντας τñ, σε άπειροελάχιστα και άπειράριθμα κομματάκια, πού τò καθ' ένα όμως, θά εξακολουθοϋσε νά παραμένει πανομοιότυπο ποιοτικά με τñ μεγάλη εκείνη και μοναδική σφαίρα άπ' τñν όποία πρόκυψε. Δηλαδή άκίνητο έσωτερικά όμοιομερές και άδιάσπαστο. Ανάμεσα στα συντρίμμια θά μεσολαβοϋσε τότε τò κενό. Καί θά-ταν δυνατή ή κίνησή τους. Έτσι άποφεϋγονταν οι άκρότητες τών δύο σχολών, πού πρόσβαλλαν τò κοινό αίσθημα: Σωζόταν και ή οϋσιαστικότητα του Κόσμου (πού εξαφάνιζε ó Ήράκλειτος) και ή προφανής του κίνηση και μεταβολή (πού άρνιόταν ó Παρμενίδης).

Άπ' τñ στιγμή όμως, πού ó Δημόκριτος μπήκε στον δρόμο ένδς τέτοιου συμβιβασμού και συνδυασμού τών αντίθετων άπόψεων, γινόταν αυτόμετα του-

λάχιστο διαρχικός. Ἐπὶ τῆ μιᾶ τὰ ἀδιαχώρητα, νεκρὰ στὸ ἐσωτερικὸ τους, ἄτομα (οἱ μικρὲς «σφαῖρες»), ἀπὶ τὴν ἄλλη τὸ ἀπόλυτο κενὸ κί' ἡ κίνηση, ποῦ αὐτὸ ἐπέτρεπε ἀνάμεσά του. Κι ἂν μάλιστα προσθέσουμε καὶ τὴν περίφημη αἰτία (τὴν παντοῦ καὶ πάντα δεσπόζουσα ἀλυσσίδα αἰτίας καὶ ἀποτελέσματος) ποῦ ἐνσωμάτωσε στὸ σύστημά του παραλαβαίνοντας τὴν ἀρχὴ αὐτὴ ἀπὶ τὸν προσωπικὸ του δάσκαλο, τὸν Λεύκιππο, ἔχουμε τρεῖς ἀρχές. Μιὰ, τὰ ἀδιάφθορα, ἀναρίθμητα ἄτομα. Δύο, τὸ κενό, μὲ τὴν κίνηση μέσα του, τῶν ἀτόμων αὐτῶν. Τρεῖς, ἡ τρομερὴ κι ἀναπόδραστη ἀνελευθερία, ποῦ ἐπιφέρει ἡ ἀδιάσπαστη ἀκολουθία ἀφορμῆς καὶ ἀποτελέσματος. Ὁ ὀλοκληρωτικὸς ἐνισμὸς (οἱ μονισμοὶ τοῦ Παρμενίδη καὶ τοῦ Ἡράκλειτου) εἶχε κατακερματιστεῖ... Ἄς ἀφήσουμε δέ, ὅτι θρυμματίζοντας τὸ «Ἐνα» (τὴ σφαῖρα) τὴν κάνουμε «πολλά», ὁπότε, ὁ Δημόκριτος, εἶναι ὁ λιγώτερο ἐνιστῆς ποῦ ὑπάρχει. Γιατὶ κάθε ξεχωριστὸ ἄτομο εἶναι καὶ μιὰ ἰδιαίτερη ἀρχή: Ἐνα κομμάτι οὐσίας.

Ἐν τῷ μεταξύ παρὰ τὶς τρεῖς ἀρχές του, ὁ ὕλισμὸς ἐξακολουθοῦσε νὰ μένει ἀρκετὰ λειψός. Δὲν μπορούσε νὰ ἐξηγήσει τρία πράματα. Πού, μπορεῖ μὲν νὰ ἐναρμονίζονται μὲ τὴν ὕλη, νὰ ἐφαρμόζονται πάνω της, δὲν ἦταν ὅμως τὰ ἴδια ὕλη. Ἦταν πρῶτα - πρῶτα ἡ κίνηση τῶν ἀτόμων. Ἀποτελοῦσε πρόβλημα, γιατί ἡ ὑπαρξὴ τοῦ κενοῦ δὲν τὴ συνεπάγεται ἀναγκαστικά. Τῆς δίνει μόνο τὴ δυνατότητα. Ἄν δὲν ὑπῆρχε κάποια ὦθηση, νὰ τὰ σπρώξει, τὰ νεκρὰ αὐτὰ θραύσματα τῆς σφαῖρας, θάμεναν ἀκίνητα στὴ θέση τους. Μπορεῖ νὰ τὴν εἶχε λιανίσει ὁ Δημόκριτος τὴ σφαῖρα, σὲ πολλὰ τρισεκατομμύρια κομματάκια, ἀλλ' αὐτὸ δὲν ἔφτανε. Γιατί, καθ' ὅσο ξέρομε, μόνο τὰ σημερινὰ αὐτοκίνητα, ποῦ χρησιμοποιοῦν βενζίνη, μποροῦν νὰ τρέχουν ἀπὸ μόνον τους καὶ μάλιστα, ἂν θέλουν, νὰ πάνε νὰ τσακιστοῦν μεταξύ τους. Τὰ ἄτομα ὅμως δὲν ἔχουν αὐτοκίνηση. Μόνο «βαρύτητα» ἔχουν. Ἄλλ' αὐτὴ δὲν ἀρκοῦσε. Ὅπως δὲν ἀρκοῦσε κι ἡ μαθηματικὴ ἰδιοφυΐα τοῦ Δημόκριτου γιὰ νὰ τὴ συναγάγει, τὴν κίνηση, ἀπὶ τὶς δυὸ προηγούμενες ἀρχές: Τὰ ἄτομα καὶ τὸ κενό. Τότε δέ, βαρύτητα, δὲν σήμαινε ἔλξη ὅπως σήμερα. Τότε σήμαινε ἀπλὰ μιὰ κίνηση, «πρὸς τὰ κάτω». Πού ἦταν, αὐτὸ τὸ «κάτω», στὸ ἀπέραντο κενὸ διάστημα; Γνωρίζουμε, ὅτι τὰ ἄτομα συνεργάζονται γιὰ νὰ φτιάξουν τοὺς Κόσμους καὶ τὰ ἀντικείμενα ἐπὶ Γῆς καὶ ὄξαιρε κι ὁ Δημόκριτος αὐτό. Ὅποτε, στὸ σημεῖο αὐτό, τὸ σύστημά του δὲν λειτουργοῦσε. Ἀπὸ ποῦ πρόκυψε ὁ Κόσμος; Ἄν ὅλα τὰ ἄτομα ἔτρεχαν, «πρὸς τὰ κάτω», θάχαν παράλληλες τροχιές καὶ δὲν ἐπρόκειτο νὰ συναντηθοῦν ποτέ. Ἐπρεπε νὰ ἐφευρεθεῖ ἕνας ἀπὸ μηχανῆς Θεός. Ἐπρεπε νὰ ἐγκαθιδρυθεῖ μιὰ καινούργια ἀρχή. Τὸ σύστημα χρειαζόταν ὑποστήριγμα, ἐνίσχυση στὰ θεμέλια. Κι ἐφευρέθηκε ἡ «δίνη», ὁ στρόβιλος. Εἶναι μιὰ νέα ἀρχή, δίπλα στὶς ἄλλες, ἢ πρέπει νὰ τὴν ὑπαγάγουμε στὸ κενό; Ἀρχὴ σημαίνει μιὰ ἀρχικὴ, αὐθαίρετη μὲν παραδοχὴ, ἀπὶ τὴν ὁποία ὅμως ὅλα τ' ἄλλα λογικὰ νὰ προκύπτουν, ἢ τουλάχιστον ἀρκετά. Ἄλλὰ ἡ-δὴ εἶχαμε ἐδῶ τρεῖς ἀρχές. Ἄτομα, κενὸ καὶ αἰτία. Τώρα ἔπρεπε νὰ βάλουμε καὶ τὴ δίνη καὶ κίνηση; Οἱ πολλὲς ἀρχές κουράζουν καὶ κατεβάζουν ἕνα σύστημα. Τὸ κάνουν κοινό. Τέτοια συστήματα πολυαρχικὰ χρησιμοποιοῦμε κάθε μέρα ὅλοι μας, θέλουμε δὲν θέλουμε. Μόνο οἱ φιλόσοφοι εἶναι ὑποχρεωμένοι σὲ οἰκονομία ἀρχῶν καὶ σὲ συνέπεια τῶν πορισμάτων τους πρὸς τὶς ἀρχές τους... Ὀλβιοι οἱ μεγάλοι μονιστὲς δάσκαλοι: Ὁ Παρμενίδης!... Ὁ Ἡράκλειτος!... Αὐτοὶ γύρεψαν νὰ βγάλουν ὅλον τὸν Κόσμο ὁ καθένας κι ἀπὸ μιὰν ἀρχὴ (ὅπως οἱ θαυματοποιοὶ

ἀπ' τὸ μανίκι τους). Ὁ Ἡράκλειτος εἶχε ἀποδείξει, ὅτι δὲν ὑφίσταται «πραγματικότητα» στὸν χῶρο... Ὁ Χρόνος τοῦ Ἡράκλειτου δὲν ἀποτελοῦνταν ἀπὸ στιγμές.

Δὲν ὑπῆρχαν μονάδες χρόνου, ἄτομα χρόνου. Κάθε διαίρεση ἦταν τενητή. Ὁ Χρόνος ἦταν ἓνα συνεχές. Αὐτὸ ἐξαφάνιζε τὴν ὕλη, ἀφοῦ τῆς ἀφαιροῦσε τὴν ταυτότητα. Ὅταν ἓνα πρᾶμα γλυστράει καὶ μεταποιεῖται, ἀκόμα καὶ μέσα στὰ πιδὸ μικρὰ χρονικὰ διαστήματα, τότε σχεδὸν δὲν ὑπάρχει, ἢ μᾶλλον ἐντελῶς δὲν ὑπάρχει, μοιάζει μὲ φάντασμα. Δὲν εἶναι σὲ τόπο. Δὲν ἔχει μήκος, πλάτος ὕψος. Γιατὶ αὐτὰ μεταβάλλονται. Τὰ πράματα κι οἱ ἐντυπώσεις τους ὑπάρχουν μόνο στὸν χρόνο. Οἱ διαστάσεις, λοιπὸν, δὲν εἶναι дуό, χῶρος καὶ χρόνος, ἀλλὰ μόνο μιά, παντοδύναμη... Εἶναι ἡ ἀρχὴ τοῦ χρόνου: Ὁ Παρμενίδης πάλι καταργοῦσε τὸν χρόνο καὶ δεχόταν μόνο τὴν ἔκταση, τὸν τόπο. Τὸ πελώριο, ἀκίνητο ἀτομὸ του, ἡ «σφαῖρα» του, ὑπῆρχε: Ἐλλείπει δὲν κουνιόταν (σὲ σχέση μὲ τὶ νὰ κουνηθεῖ;) καθὼς δὲν εἶχε μέσα τῆς καμμιὰ ἐξέλιξη, ὥστε νὰ μεταβληθεῖ, ὄντας ὁμοιομερῆς καὶ ἀμετάβλητη, ὑπῆρχε στὸν χῶρο ἀμετακίνητη, ὀλόπυκη, ἀλλὰ μ' αὐτὴ τῆς τὴν οὐσία, τὴ μοναδική, ἔλλειπε ἀπ' τὸν χρόνο, ποὺ πιδὸ δὲν ἔτρεχε. Κι ἔνας σταματημένος Χρόνος, δὲν εἶναι Χρόνος. Εἶναι ἄγνωστος - δὲν ὑπάρχει.

Αὐτὲς εἶναι πραγματικὲς «ἀρχές»! Μονιστικὲς ἀρχές!... Ὁ Δημόκριτος ὁ μω, ἤδη προχωροῦσε γιὰ τὴν τέταρτη. Τὴν κίνηση, τοὺς «στρόβιλους»... Εἶναι μία γραφικὴ εἰκόνα, ποὺ δὲν διαφέρει καὶ πολὺ ἀπ' τὴ γνωστὴ σήμερα περιδίνηση τῶν οὐράνιων σωμάτων, ποὺ τὴ βλέπουμε πιδὸ μὲ τὰ μάτια μας στὰ ἀστεροσκοπεῖα καὶ στὰ πλανητάρια. Ἀνεξάρτητα ἀπ' τὸ φιλοσοφικὸ σύστημα, δηλαδὴ τὴν ἐσωτερικὴ του οἰκονομία καὶ ἐπιτυχία του, στὴ διερμήνευση τοῦ Κόσμου, ἐδῶ μποροῦμε νὰ τὸν χαροῦμε τὸν Δημόκριτο, γιὰτὶ μᾶς μιλάει μὲ μία γλώσσα, ποὺ χρησιμοποιοῦν μόνο οἱ σύγχρονοι ἀστρονόμοι καὶ στὴν ὁποία δὲν μᾶς εἶχαν συνηθίσει οἱ παλιοί.

«Ὑπάρχουν ἄπειροι Κόσμοι καὶ μόνο στὸ μέγεθος διαφέρουν. Σὲ κάποιους, δὲν ὑπάρχει οὔτε ἥλιος οὔτε φεγγάρι. Σὲ ἄλλους, ὁ ἥλιος καὶ τὸ φεγγάρι εἶναι μεγαλύτερα. Καὶ μερικοὶ Κόσμοι ἔχουν ἀπὸ περισσότερα φεγγάρια κι ἥλιους. Οἱ ἀποστάσεις ἀνάμεσα στοὺς διάφορους Κόσμους δὲν εἶναι ἴδιες. Στους μὲν εἶναι μικρές. Μεταξὺ ἄλλων μεγαλύτερες. Ἄλλοι Κόσμοι αὐξάνουν κι ἀκμάζουν κι ἄλλοι λειώνουν καὶ πεθαίνουν. Ἀπ' τὴ μιά γεννιοῦνται κι' ἀπ' τὴν ἄλλη χάνονται. Καταστρέφονται κι' ὅταν συγκρούονται μεταξὺ τους. Ὑπάρχουν καὶ κάποιοι ἄλλοι Κόσμοι, στοὺς ὁποίους δὲν ὑπάρχουν ζῶα καὶ δέντρα, οὔτε νερό».

Τὶ θάρρος σκέψης, ἀνάμεσα σὲ στίφη ἀγράμματα καὶ προληπτικὰ στὴν ἐποχὴ του, ποὺ πίστευαν μόνο στὸ φυτεμένο χῶμα, τὴ θάλασσα, τοὺς βράχους καὶ μερικὰ στολίδια στὸν οὐρανό! Πόσο διέυρυνε τὸν κόσμο τους! Καμμιὰ λέξη του, ἐδῶ, δὲν εἶναι λάθος... Ἐφεῦρε λοιπὸν τὴ «δίνη» γιὰ τοὺς Κόσμους, ποὺ ἔτσι μᾶς περιγράφει. Ἄλλὰ τὶ νὰ τὴν προκαλεῖ; Ὁ συνεχιστὴς τῆς διδασκαλίας τοῦ Δημόκριτου, ὁ ἰδρυτὴς τῆς σχολῆς τοῦ «κήπου», ὁ Σάμιος Ἐπίκουρος, θέλησε νὰ συμπληρώσει, στὸ σημεῖο αὐτό, μὲ ἄνοστους ἰσχυρισμούς. Ὅτι κάποια ἀρχικὴ «ἀπόκλιση» θὰ προηγήθηκε τῶν στρόβιλων καὶ τῶν συγκρούσεων, κατὰ τὴν «πρὸς τὰ κάτω», λόγῳ τῆς βαρύτητας, ἐλεύθερη πτώση τῶν ἀτόμων. Ἔστω κι ἡ παραμικρὴ ἀπόκλιση πρέπει νὰχεῖ κάποιο «αἴτιο». Ἐδῶ, ἡ ὑπὸ ἐκκόλαψη ἀρ-

χή τῆς κίνησης, ἐρχόταν σὲ σύγκρουση μὲ τὴν ἀρχὴ τῆς αἰτίας... Ἄλλὰ ἐμεῖς, ἄς μὴν ἐπιμείνουμε. Ἄς θεωρήσουμε κενὸ καὶ κίνηση ταυτόσημα, μεροληπτῶντας ὑπὲρ τοῦ Δημόκριτου: Ὅτι ἅπαξ κι ὑπάρχει κενὸ θὰ ὑπάρχει καὶ κίνηση, πρὸς ὅλες τὶς κατευθύνσεις, ὡσὰν αὐτὸ νὰ τὴν προκαλεῖ. Ἄς θυμίσουμε μόνο, ὅτι στὶς νεώτερες φυσικὲς θεωρίες τὸ ἀπόλυτο κενὸ δὲν ὑπάρχει. (Ἄπλὰ καὶ μόνο γιὰ νὰ ξέρομε ποῦ βρισκόμαστε).

Ἄς ἔρθουμε στὸ ἐπόμενο ζήτημα, ποῦ ἀφήνει ἀπόξω ἡ δημοκρατικὴ θεωρία, μὲ τὶς τρεῖς ἀρχές. Εἶναι τὸ θαύμα - θαυμάτων τῆς φυσιολογίας. Οἱ ζωντανοὶ ὀργανισμοί, τὸ αἶσθημα, ἡ διάνοια κι ἡ συνείδηση τοῦ ἀνθρώπου. Μὲ τὰ ἄτομα σκέτα κι ὅπως ὀρίζονται, σὰν ἐσωτερικὰ νεκρά, οἱ λειτουργίες αὐτὲς εἶναι κατορθώματα ἀνεπίτευκτα. Πῶς πλάσματα, ἐρμητικὰ κλεισμένα ἀπὸ τὸν κόσμο ἔξω, ὅπως τὰ ἄτομα, αὐτάρκη καὶ «πλήρη», ποῦ δὲν διαθέτουν τὴν παραμικρὴ εὐαισθησία τὰ ἴδια καὶ ποῦ κινουῦνται μόνο, τυφλά, στὸ ἀπέραντο διάστημα, θὰ κατῶρθωναν νὰ χτίσουν τὸ οἰκοδόμημα ἐνὸς εὐαίσθητου ὀργανισμοῦ; Πῶς νὰ μεταδώσουν περισσότερα ἀπ' ὅσα διαθέτουν; Ὑπάρχει ἔμπορος ποῦ νὰ πουλάει ἔμπορεύματα, ποῦ δὲν ἔχει στὴν ἀποθήκη του; Μιὰ κούκλα, πού νὰ μοιάζει μὲ ἄνθρωπο, ἕνα μαρμάρινο ἔστω ἄγαλμα, θὰ τὸ κατάφερναν ἴσως, μέσα στὴν ἀπειρία τῶν ἐτῶν καὶ τῶν συναντήσεων... Ἄλλὰ ἕνα ἔμψυχο ὄν, αὐτοκινούμενο, ποῦ ἀντιμάχεται τὴ βαρύτητα κι ἕνα ὄν ποῦ μεγαλώνει κι ἔχει ὄργανα, μὲ καταμερισμὸ λειτουργιῶν, ποῦ νοιώθει πόνο, ἕνα συνειδητὸ πλᾶσμα, ποῦ μέσα του καθρεφτίζονται ὅλοι οἱ Κόσμοι τοῦ Δημόκριτου; Ἐδῶ, πρόκειται γιὰ γεγονὸς ἄλλης τάξης. Πρόκειται γιὰ δημιουργία μέσα στὴ δημιουργία, ποῦ, τὰ κοινὰ ἄτομα, δὲν ἀρκοῦν.... Δὲν εἶμαι κληρικὸς καὶ δὲν θέλω ἐδῶ νὰ ὑπαινιχθῶ τὸν Θεό, ἀπλὰ νὰ μάθω... Ἡ κίνηση μπορεῖ νὰ φτάσει, ἔστω, μέχρι τὶς θαυμάσιες ραβδώσεις στὰ φτερά της πεταλούδας. Μέχρι τὴν αὐξηση τοῦ χόνδρινου θώρακα μιᾶς χελώνας. Ἄλλὰ οἱ θεληματικὲς κινήσεις, ὁ πόνος κι ἡ ἠδονή;

Οἱ συνειδητὲς κινήσεις ἐνὸς ὀργανισμοῦ καὶ τὸ αἶσθημα εἶναι ἕνα ἐπαναστατικὸ φαινόμενο, ποῦ μοιάζει σὰ νὰ μὴν ἔχει τὶς ρίζες του μὲς τὴ «ζωή» καὶ τὴ συμπεριφορὰ τῶν ἀτόμων καὶ τῶν οὐράνιων σφαιρῶν. Ὅλα τὰ ἀντικείμενα μπορεῖ νὰ ἐκκρίνουν ὄσες θέλεις «ἀπορροές» καὶ «εἶδωλα», ἀλλὰ πρέπει νὰ βρίσκεται δίπλα τους τὸ πρόσωπο. Ἐκεῖνο ποῦ θὰ συλλάβει τὶς ἀπορροές καὶ θὰ ἐρμηνεύσει τὰ εἶδωλα. Ἡ δυσκολία εἶναι μεγάλη. Καὶ ὁ Δημόκριτος, ἀλοίμονο, τὴν αἰσθάνεται.

Ἄλλὰ τὸ πρόσωπο ὑπάρχει, εἶναι κι αὐτὸς ὁ ἴδιος κι ἡ ἐξήγηση θὰ ὑπάρχει καὶ πρέπει νὰ βρεθεῖ. Πρέπει νὰ ἐφεύρει μιὰ καινούργια ἀρχή; Ἄλλὰ δὲν θέλει νὰ τὸ παρακάνει. Τὸ σύστημα εἶναι ἀρκετὰ φορτωμένο, μὲ ἀνεξάρτητες ἀρχές. Τὸ ἰδεῶδες θάταν νὰ λύνονταν ὅλα μὲ μιᾶς. Ὑστερ' ἀπὸ μιὰ μόνο σύλληψη κεντρικὴ: Μία μαγικὴ μπαγκέτα, τὴν ὁποία σηκώνοντας... ὅλα τὰ προβλήματα νᾶχαν λυθεῖ! Δὲν θέλει, λοιπὸν ν' ἀπομακρυνθεῖ.

Καὶ συνεχίζει μὲ τὰ ἄτομα, μόνο ποῦ, τώρα, ἰδρύει νέα κατηγορία ἀπ' αὐτά, νέο σῶμα, λὲς κι εἶναι ταξιαρχία ἀγγέλων. Εἶναι μικρά, κόκκινα ἀπ' τὴ θερμότητα καὶ σφαιρικά, δὲν ἀγκυλώνουν σὰν τ' ἄλλα (ποῦ μ' αὐτὸν τὸν τρόπο μπλέκουν συχνὰ μεταξύ τους σὲ σταθερές, ὀπωσδήποτε, ἐνώσεις) ὥστε νὰ μποροῦν αὐτὰ τὰ εἰδικὰ ἄτομα, νὰ ξεγλυστροῦν καὶ νὰ χάνονται, ἀλλὰ ταυτόχρονα μπο-

ροῦν νὰ χώνονται καὶ παντοῦ. Εἶναι οἱ φορεῖς τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ζωῆς, ἢ μᾶλλον αὐτὰ τὰ ἴδια μονάδες ζωῆς καὶ διάνοιας καὶ ἐμψυχώνουν ζῶα, ἀνθρώπους, θεοὺς καὶ Σύμπαν... Ἄλλὰ τὸ βῆμα δὲν εἶναι δειλό. Γιατὶ ἔτσι, ἡ ζωὴ ἀποκταίει δική της ρίζα, ἀνεξάρτητη, παράλληλη μέσσοις Ἰσχυρίας... Θὰ μπορούσε ὁ Δημόκριτος νὰ μείνει στὰ κοινὰ ἄτομα, ἂν τᾶχε φορτώσει ὅλα μὲ πυρῆνες ζωῆς. Ἄλλὰ δὲν τὸ κάνει. Δημιουργεῖται δὲ μὲ τὰ καινούργια ἄτομα καὶ καινούργιο θέμα. Μὲ τὴν θερμοκρασία τους, μὲ τὴν ὅποια θερμαίνονται τὸ αἷμα στους ὀργανισμούς. Γιατὶ δὲν χάνεται, τόσες χιλιετηρίδες, μὲς τὸ κατάψυχο Σύμπαν; Ἡ θερμοκρασία, δίπλα στὴν κίνηση, γίνεται νέα ἀρχή; Εἶν' ἡ ἀλήθεια πῶς, ἀπὸ τότε, ἡ Ἐπιστήμη ἀναπτύχθηκε ἐξαιρετικά. Πῶς σήμερα ζοῦμε στὴν ἐνοποίηση τῶν μορφῶν ἐνέργειας, μὲ τὴν ἀλληλομετατροπὴ τους (καὶ στὴν ἐνοποίηση ἐνέργειας καὶ ὕλης, μὲ τὴν ἀλληλομετατροπὴ τους ἐπίσης). Ζοῦμε τὴν ἀνακάλυψη τοῦ D.N.A., τῆς σπειροειδοῦς ἑλικας καὶ τῶν χημικῶν ἀντιδράσεων. Ἄλλ' ἔτσι τὸ πρόβλημα ἀνέβηκε ἀπλά, σὲ ἀνώτερη σφαῖρα, χωρὶς νὰ λυθεῖ. Γιατὶ τί εἶν' ἐκεῖνο ποῦ προκαλεῖ τὴ ζωὴ; Τὸ ὑλικὸ δοχεῖο τῆς ἑλικας (ἡ δομὴ) ἢ οἱ δυνάμεις καὶ οἱ ἀντιδράσεις ποῦ κρύβονται μέσα του; Ἐξαρτᾶται πῶς θὰ τὸ δεῖς. Μερικοὶ μάλιστα, αὐτὲς τὶς δυνάμεις, θέλουν νὰ τὶς ὀνομάσουν «Θεό». Ἄλλοι «πνεῦμα» - εἶναι ζήτημα λέξεων. Τὸ περίεργο εἶναι ὅτι ὑπάρχει ἀντιστοιχία: Ἀναπτυσσόμενη ἢ ὑλικὴ δομὴ, ἀναπτύσσονται καὶ ἐξευγενίζονται καὶ οἱ δυνάμεις ποῦ περικλείνει. Καὶ ἀναπτυσσόμενες καὶ ἐξελισσόμενες οἱ λειτουργίες καὶ οἱ ἐνέργειες τελειοποιεῖται καὶ ἡ ὑλικὴ δομὴ. Ἰδιαίτερα, ὅπως μιὰ οἰκογένεια, ποῦ γίνεται πολυμελὴς καὶ ἀλλάζει τὸ μικρὸ τῆς σπῆτι, ποῦ δὲν τὴ χωράει. Ἡ, στὶς πολυμελεῖς οἰκογένειες, ὅταν παντρεύονται τὰ παιδιὰ καὶ οἱ γέροι πιάνουν ἄλλο μικρότερο. Ἄλλὰ ἡ ὕλη, μὲ τὴν παραδοσιακὴ τῆς ἔννοια, τὴν Δημοκριτικὴ ἔννοια, δὲν σημαίνει τίποτα πιά. Ἄς σταματοῦσε μονάχα μιὰ στιγμή ἡ περιστροφή τῶν ἠλεκτρονίων γύρω ἀπὸ τὸν πυρῆνα τους καὶ ἡ ὕλη τοῦ Σύμπαντος θὰ γκρεμιζόταν στὸ τίποτα. Ἄς ἔπαυαν οἱ χημικὲς ἀντιδράσεις καὶ κάθε ζωὴ θὰ ἐξέλιπε. Ἄλλὰ οἱ «ἀντιδράσεις» καὶ ἡ περιστροφή» εἶναι ὕλη;

Λέγοντας ὕλη δὲν ξέρομε πᾶν γιὰ τὴν μιᾶ. Οἱ φυσικοὶ βρίσκουν σήμερα «κύματα», «πεδία», «γεγονότα», «ἀκτινοβολίες», «ἠλεκτρισμούς», πυκνώσεις ἐνέργειας καὶ ἀλληλεπιδράσεις «ἀσύρματες». Μόνο ἄτομα σκληρὰ, γεμάτα καὶ ἀναλλοίωτα δὲν βρίσκουν. Εἶναι ἡ χαριστικὴ βολή; Κάποτε, ἡ ὕλη, ἦταν τὸ ἕνα τρίτο τοῦ μίγματος, μαζί μὲ τὴν αἰτία καὶ τὸ κενὸ καὶ κίνηση. Τώρα, αὐτὴ ἡ ἴδια, ἀλλάζει τὸ χαρακτῆρα της. Τί μένει; Στὴν ἐποχὴ του, ὁ Δημόκριτος, δὲν θὰ τὴν ἀναγνώριζε. Ἡ μεγάλη σκιὰ τοῦ Παρμενίδου, μὲ τὴν ἀναλλοίωτη, κατάπικτη καὶ σὲ νεκρικὴ σιγὴ «σφαῖρα» του, εἶχε καλύψει καὶ ἐπηρέασε τὴ δουλειὰ του: Ὁ Δημόκριτος ἀπλά διαίρεσε τὸ τεράστιο ἄτομο τοῦ Παρμενίδου. Αὐτὴ ἡ σκιὰ μόλις σήμερα ἀποσύρεται, ἀργά, ἀπ' τὴν ὀθόνη τῆς ἐπιστήμης, χάρις στὰ ὄργανα: Ἄλλὰ οἱ σημερινοὶ ἐπιστήμονες ἀγωνιοῦν - προσπαθοῦν πάντα νὰ βροῦν τὴν «ἐνοποιημένη» θεωρία, ποῦ θὰ τοὺς ἀπαλλάξει ἀπ' τὶς πολλὰς ἀρχές, ποῦ θὰ τοὺς λύσει μονομιᾶς τὰ μυστήρια. Καὶ ζηλεύουν τὸν Παρμενίδου, μὲ τὴν προσήλωσή του καὶ ἀφαιρετικὴ του δύναμη...

Ἄλλὰ ὑπάρχει καὶ τὸ τρίτο κενὸ τῆς θεωρίας Δημόκριτου. (Μετὰ τὴν αἰτία τῆς κίνησης* καὶ τὸ μυστήριό τῆς Ζωῆς).

Πρόκειται γιὰ τοὺς «φυσικοὺς νόμους», τοὺς ρυθμούς, τὸν κανονισμὸ λειτουργίας τῆς Φύσης, τὸ Καταστατικὸ τοῦ Σύμπαντος. Ποῦ εἶναι ἄυλα. Ποῦ ἀ-

ποτελοῦν, ὄχι τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ τῆς Φύσης... Ὑπάρχουν φραγμοὶ καὶ ὄρια, ποὺ ἀποκλείουν τὸ ἓνα κ' ἀφήνουν διέξοδο σ' ἄλλο. Ὑπάρχουν μυστικὲς στρόφιγγες καὶ κρουνοί, ἀπαίσια βάραθρα καὶ ἀνθισμένες ἐξοχές, ὁ μαῦρος θάνατος κι ἡ σιωπή, ὁ ἔρωτας κι ἡ δημιουργία. Κι ἡ ἀγωνία. Κι ἡ χαρά.

Ὅλα ἄοριστα καὶ δοσμένα σὰν δυνατότητες. Κι ὕστερα πραγματικότητας. Ὑπάρχει καὶ χρόνος καὶ τόπος, ποὺ μπερδεύονται, ποὺ τὰ κάνουν ὅλα ψεύτικα κ' ὅλα ἀληθινά. Κι ὕπάρχουν καὶ Κόσμοι ἀπάνω σὲ Κόσμους κι ἄλλοι ἀπὸ κάτω τους. Κόσμοι μετὰ τοὺς Κόσμους καὶ Κόσμοι πρὶν ἀπ' αὐτούς. Κι ἄρνητικοί. Ἀνάποδα ἀντίγραφα τοῦ δικοῦ μας Κόσμου καὶ Κόσμοι παραπληρωματικοί. Ἡ «σφαίρα» τοῦ Παρμενίδη, κρύβει στὴν πραγματικότητα ἀφάνταστη ποικιλία. Πολιτισμοὶ παράξενοι ἀνάβουν καὶ σβήνουν κ' ὄντοτες ἀπίθανες παρουσιάστηκαν καὶ παρασύρθηκαν, σὰν δάκρυα στὴ βροχή. Τὸ Σύμπαν εἶναι ἀσύλληπτο. Δὲν εἶναι μόνο αὐτὸ ποὺ μαθαίνουμε στὰ σχολεῖα Δυνατότητες, τόσο πολλές, ποὺ ἀγγίζουν τὸ ἄπειρο. Γιατὶ στὸ κενὸ δὲν ὑπάρχουν νόμοι, ποὺ ν' ἀπαγορεύουν ὁ,τιδήποτε. Καὶ γι' αὐτὸ τοὺς βγάζει ὅλους καὶ θὰ γεννήσει κ' ἄλλους... Τάξη μαζὶ καὶ σύγχυση, μέτρο κ' ἀναρχία. Χάος κ' ὀργάνωση. Τὸ μὴδὲν κι ἡ ὑπαρξη... Ἰλλίγιος! Μπροστὰ σ' αὐτὰ τὰ μυστήρια, μπροστὰ στὴν ἀκατανόητη δύναμη καὶ συνεχῆ ἀναμόρφωση, σ' αὐτὴ τὴν κλιμάκωση τῶν ἐπίπεδων ὑπαρξης, ἡ «ὕλη», εἶναι πολὺ μικρὴ κι ἀναιμική. Μακρὰ δέ, στὴ Πύλες τοῦ Διαστήματος, μᾶς περιμένουν ἀκόμα πιὸ καταπληκτικὰ μυστικά, ποὺ οὔτε τὰ ὑποπτευόμαστε. Ἡ ἱστορία τῆς ἐπιστήμης μᾶς προειδοποιεῖ. Ὅτι, μέρα τὴ μέρα, θὰ μπαίνουμε σ' αὐτά, πιὸ βαθειά. Ἡ ἴδια ἡ μορφή τῆς ζωῆς, στὴ Γῆ μας, δὲν εἶναι νέα, ἔχει ἐπαναληφθεῖ ἄπειρες φορές, (τῶπαν οἱ Στωικοὶ) καὶ θ' ἀκολουθήσουν κι ἄλλες. Ὅλ' αὐτὰ ἀσφαλῶς θὰ ὑπονοοῦσαν οἱ μεγάλοι ὀραματιστὲς Φιλόσοφοι, ποὺ ἀγνόησαν τὰ δεσμὰ τῆς «ὕλης». Ὁ Ἡράκλειτος, ὁ Πυθαγόρας, ὁ Πλάτωνας. Τὰ ὀνόμασαν «μέτρα» ὁ πρῶτος, «ἀριθμούς» ὁ δεῦτερος καὶ «ιδέες» ὁ τρίτος. Καὶ τὰ πρότειναν, σὰν κλειδιά, γιὰ τὴν κατανόηση τῆς ζωῆς καὶ τοῦ Κόσμου. Ἀλλά, μικροί, καθημερινοὶ ἄνθρωποι, ἀπορρίψαμε τὰ μηνύματα καὶ τοὺς κατηγορήσαμε γιὰ ἰδεαλισμὸ καὶ μυθολογία...

Στὸ κεφάλαιο γιὰ τοὺς νόμους καὶ τοὺς ρυθμοὺς Φύσης καὶ Σύμπαντος, πρέπει νὰ ὑπαγάγουμε καὶ τὴν τρίτη ἀρχή, τοῦ ὕλισμοῦ. Τὴν αἰτιότητα. Ποῦ ἡ κοσμοθεωρία αὐτὴ θεώρησε σὰν ὄντολογικὸ της συνταίρο. Ὑπῆρξε, θὰ λέγαμε, ἡ πιὸ κοινωφελὴς ἀρχή, γιατί καταπολέμησε τὶς προλήψεις, τὶς αὐθαίρετες κ' ἄστοχες ἐξηγήσεις, τὴν ἄοριστη ἔννοια τῆς «τύχης», τὴ θαυματολογία, τὴ μυστικοπάθεια, τὴν ἀστρολογία, τὴ μαντικὴ καὶ κάθε εἶδους εὐπιστία καὶ ἀγυρτία, σὲ βάρος τῶν ἀφελῶν, ποὺ εἶναι συνήθως οἱ περισσότεροι... Τὴν ἐλπίδα ἢ τὸν φόβο ἐπέμβασης ὑπερφυσικῶν δυνάμεων στὴν παροῦσα ζωὴ... Εἶναι, θεμέλιο τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς ἔρευνας. Τὸ «γιατί» τοῦ σοφοῦ - ἂν καὶ, τελευταῖα, ἀρχισε (κάπως ἐπιπόλαια) νὰ κλονίζεται, μὲ βάση ὀρισμένα φαινόμενα τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ ἀτόμου... Ἡ οὐσία της, ὅμως, εἶναι πνευματοκρατική. Γιατὶ ὁ φυσικὸς νόμος, γιὰ τὴν ὑπαρξη, ὅπωςδήποτε, ἐνὸς προηγούμενου γεγονότος, ποὺ νὰ προκαλεῖ τὸ ἐπόμενο, δὲν εἶναι ἀπτόξ κι ὕλικὸς καὶ μόνο ἀπ' τὴ σκέψη διακρίνεται. Ἀποτελώντας ἔτσι καὶ τὸ γερότρο θεμέλιο τῆς ἴδιας τῆς λογικῆς μας. Ἀλλ' ὅταν ἐνώνεις τὴν αἰτία μὲ τὴν ὕλη, ὑλοποιεῖς τὴν αἰτία, ἄλλο τόσο, ὅσο πνευματοποιεῖς τὴν ὕλη. Ἐκεῖνο ὅμως, ποὺ ἰδιαίτερα πρέπει ἐδῶ νὰ καταδειχτεῖ, εἶναι ἡ δύναμη τοῦ νόμου. Εἶναι γενικὴ καὶ ἀπαράβατη, ὅπως τὴν ἤθελε ὁ Δημόκριτος;

Ἦδη, ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα ἀκόμα, ὁ Ἄριστοτέλης (ὄταν ἀκοῦμε τέτοια ὀνόματα, καλὸ θὰ εἶναι νὰ σηκωνόμαστε ὄρθιοι καὶ νὰ στεκόμαστε προσοχή) ἔδειξε, ὅτι δὲν ἔχει γενικὴ ἐφαρμογὴ κι ὅτι ἀργεῖ καὶ ἀνατρέπεται στὰ φαινόμενα τῆς ζωῆς. Ὅπου ἰσχύει καινούργιος νόμος πιά. Ἡ σκοπιμότητα. Κι ἐνῶ στὴν αἰτιοκρατικὴ ἀντίληψη προηγεῖται πάντοτε χρονικὰ τὸ αἴτιο κι ἀκολουθεῖ τὸ ἀποτέλεσμα, στὴ ζωὴ συμβαίνει τὸ ἀντίθετο: Τὸ «ἀποτέλεσμα» προηγεῖται τῆς «αἰτίας». (Εἶναι ὁ τρόπος, ποῦ ἡ ζωὴ ἐπεμβαίνει ρυθμιστικὰ στὴν πορεία τῆς φύσης καὶ τὴν κατευθύνει). Ἔτσι, ὁ Ἄριστοτέλης, κατάφερε νὰ λύσει τελεσιδικὰ τὸ πρόβλημα τῆς ἐλευθερίας τῆς θέλησης. Ὅτι ἔχει εἰπωθεῖ ἀπὸ κεῖ κι ἔπειτα γύρω ἀπ' αὐτό, εἶναι, ἡ ἀναμάσσημα, ἡ ἀνοησία: Μιὰ πέτρα δὲν κουνιέται, ἂν προηγούμενα δὲν τὴ σπρώξεις. Ἐνας ἄνθρωπος ὅμως, (χωρὶς σπρώξιμο) ἐνεργεῖ τώρα, γιατί προβλέπει γιὰ ὕστερα. Μαζεύει π.χ. ἀπ' τὸ καλοκαίρι τροφή, γιὰ νάχει γιὰ τὸν χειμῶνα. Δηλαδή ἡ αἰτία εἶναι μελλοντικὴ. Ἐχει μετατραπεί σὲ σκοπὸ, ποῦ ἀναιρεῖ τὴν αἰτία, ποῦ θὰ ὑπῆρχε τώρα, ἂν δὲν παρενέβαινε αὐτὸς ὁ σκοπός. Ὁ ἄνθρωπος δημιουργεῖ πρωθύστερα μέσα στὴ Φύση. Σπάζει τὴν ἀλυσίδα τῆς αἰτιότητας, μεταθέτοντας ἀμοιβαῖα τοὺς κρίκους τῆς.

Ὁ Ἄριστοτέλης, μάλιστα, τὸ ἐπέκτεινε τὸ σκεπτικὸ αὐτὸ καὶ πέρα ἀπ' τὴ συνειδητὴ ζωὴ, στὸ ἔνστικτο καὶ στὸ (σήμερα ὀνομαζόμενο) ἀσυνείδητο: Στὴ ζωὴ τῶν φυτῶν καὶ τῶν ζώων. Κάνοντας τὸ ἕνα καινούργιο νόμο τῆς Φύσης, ποῦ δὲν ὑπῆρχε στὸν Δημόκριτο. Εἶναι λοιπόν, ἡ ζωὴ, ἕνα ἐπαναστατικὸ φαινόμενο μέσα στὴ Φύση. Ὅχι μόνο κατὰ τὴν ἔννοια ποῦ προείπαμε, δηλαδή κατὰ τὴν ἔννοια τῆς συμπτωματικῆς τυχὸν συνάντησης ἄψυ χων μονάδων ὕλης, πρὸς δημιουργία ἐνὸς οργανισμοῦ καὶ ζωῆς, ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς τὴν ἔννοια τῆς ἀπλῆς αἰτιότητας, σὰν ἀπαρέγκλιτης ἀρχῆς. (Μὲ τὴ μορφὴ δηλαδή τῆς μηχανικῆς δράσης καὶ ἀντίδρασης, ποῦ εἶχε στὸν ὕλισμό: Σὰν ἀπαράβατη σειρά προηγούμενου αἰτιοῦ καὶ ἐπόμενου ἀποτελέσματος).

Σιγὰ-σιγὰ, μὲ τοὺς αἰῶνες, οἱ πάρα - πάνω ἐλλείψεις ἔγιναν μισοσυνειδητές. Γι' αὐτὸ καὶ στὴ νεώτερη ἐποχῇ, ὁ ὕλισμός, θέλησε κάπως ν' ἀνανεωθεῖ. Δανείστηκε τότε μία νέα, τέταρτη ἀρχή, ποῦ βρῆκε στὴν ἀποθήκη τοῦ ἰδεαλισμοῦ. Μιὰ στολὴ ποῦ κρεμόταν ἄτοιμη στὸ ντουλάπι τοῦ Χέγκελ. Ἦταν ἡ διαλεκτικὴ. Καὶ τὴ φόρεσε... Τὸ ἀποτέλεσμα ἦταν ἕνας καινούργιος τριχασμός: Θέση, Ἀντίθεση, Σύνθεση. Ἀλλὰ γιατί γίνεται αὐτὸ ποῦ ἰσχυρίζεται αὐτὴ ἡ διαλεκτικὴ; Γιατί νὰ ὑπάρχει ἡ σύγκρουση τῶν ἀντίθετων (Θέσης κι Ἀντίθεσης) καὶ γιατί νὰ αἴρεται ἡ σύγκρουση, μέσα στὴ Σύνθεση, γιὰ ν' ἀνανεωθεῖ πάλι καὶ πάλι, μὲ τὴν ἀνάπτυξη νέων ἀντιθετικῶν τάσεων, μέσα στὴν κάθε φορὰ καινούργια πραγματικότητα (τὴ Σύνθεση); Αὐτὸ δὲν μπορούσε νὰ τὸ ἐξηγήσει. Ὅπως δὲν μπορούσε νὰ ἐξηγήσει, τὶ δουλειὰ εἶχε αὐτὸς ὁ τριποδισμός, μέσα στὴν ἴδια τὴν ὕλη, ἀφοῦ δὲν ἦταν ὕλη. Ὁ Μάρξ (γιατί αὐτὸς ἔφερε τὴ διαλεκτικὴ στὸν ὕλισμό) ἰσχυρίστηκε ὅτι ναὶ μὲν τὴν πῆρε ἀπ' τὸν ἰδεαλιστὴ Χέγκελ, ἀλλὰ τὴν ἔστησε ὄρθια στὰ πόδια τῆς, ἐπειδὴ ὁ Χέγκελ, τάχα, τὴν εἶχε ἀνάποδα «μὲ τὸ κεφάλι κάτω». Πρόκειται γιὰ τολμηρὴ καὶ προκλητικὴ περιαιτολογία, ἀπ' αὐτές, ποῦ μᾶλλον συνηθίζονται στοὺς κύκλους τῶν διανοούμενων καὶ γιὰ νάχει ἴσως κι ἡ ζωὴ τὴ νοσημάδα τῆς. Ἀλλὰ εἶναι ἀκατανόητη. Ἡ διαλεκτικὴ δὲν ἔχει πόδια, οὔτε κεφάλι. Εἶναι μέθοδος, γιὰ ὅλες τὶς δουλειές. Εἶναι διαδικασία καὶ τρόπος. Μπορεῖ νὰ δουλέψει παντοῦ, ὅπως μιὰ γραφομηχανὴ ποῦ τὴν παίρνεις ἀπ' ἕνα γραφεῖο καὶ τὴν πᾶς σ' ἄλλο. Δὲν χρειάζεται καθόλου μηχανικὲς μετατροπές... Ἀ-

ναποδογύρισμα τῆς διαλεκτικῆς θὰ σήμαινε νὰ βάλεις πρῶτα τὴ Σύνθεση (γιὰ νὰ συνθέσει τί;) ὕστερα τὴν Ἀντίθεση καὶ στὸ τέλος τὴ Θέση. Τέτοιο πρᾶμα δὲν ἔκανε ὁ Μάρξ. Ἄπλὰ τὴν πῆρε ἀτόφια, ἀπὸ τὸν χῶρο τοῦ ἰδεαλισμοῦ (ὅπου κατασκευάστηκε) καὶ τὴν ἔβαλε νὰ λειτουργήσῃ στὸν δικό του χῶρο, ὅπως τὸν εἶχε διαμορφώσει. Ἐκεῖνο πάντως ποῦχει περισσότερο ἐνδιαφέρον νὰ δειχτεῖ εἶναι, ὅτι, σὰν μέθοδος, ἡ διαλεκτικὴ θὰ μπορούσε ἴσως νὰ χρησιμοποιηθεῖ καὶ πρὸς ἐπίλυση αὐτῶν τῶν ἴδιων τῶν διαφορῶν τοῦ ὕλισμου καὶ τοῦ ἰδεαλισμοῦ, ἂν τὴν ἔβαναν νὰ δουλέψῃ καὶ κατὰ κεῖ. Περίπου, ὅπως ρωτᾶνε ἕναν ἠλεκτρονικό ἐγκέφαλο. Ἄν καὶ, σὲ πολλὰς περιπτώσεις, δίνει συμβουλὲς ἀπαντήσεις: «Καὶ ναὶ καὶ ὄχι». (Ἔτσι καθὼς ἀναιρεῖ τὸ ἀξίωμα τῆς ταυτότητας...). Ἐν πάσῃ περιπτώσει, ἡ διαλεκτικὴ, ἀποτελεῖ μιὰ λογικὴ. (Ἄκριβῶς προσπάθεια ἀνασκευῆς τῆς λογικῆς, σὲ νέες βάσεις). Καὶ κατὰ συνέπεια εἶναι φύσει ἀπολιτογράφητὴ σὲ μιὰ μόνο ἀπ' τὶς σχολές...

Ἐδῶ ὅμως θάπρεπε νὰ προσθέσουμε ὅτι ὁ Ἔγκελς, «ὁ ὁμοούσιος συνεργάτης» τοῦ Μάρξ, τὰ μπλέκει λίγο τὰ πράματα κι ἀντὶ «ν' ἀναποδογυρίσει» αὐτὸς τὴ διαλεκτικὴ τὸν «ἀναποδογυρίζει» ἐκεῖνη. Καὶ τὸν παρασύρει ἄρκετὰ πρὸς τὴν πλευρὰ τοῦ ἰδεαλισμοῦ. Τόσο, ὥστε νὰ τὸν ἀφήσῃ λαχανιασμένο στὴ μέση. Ἄλλὰ πρὶν ἀναφέρουμε ποῦ τὸ βρήκαμε αὐτό, ἄς προσδιορίσουμε, μιὰ καὶ καλὴ, ὅτι ὁ ὕλισμὸς κι' ὁ ἰδεαλισμὸς εἶναι μονόδρομοι. Δὲν εἶναι τόσο τὸ ζήτημα, ἂν ὁ ἕνας κι ὁ ἄλλος ἀρنيοῦνται ἐντελῶς τὴν ὕλη, ἢ τὸ πνεῦμα (ἂν κι' αὐτὸ γίνεται μερικὲς φορὲς) ὅσο, ἀπὸ ποιά ἀφετηρία ξεκινᾶνε. Ἄν θέτεις σὰν ἀφετηρία τὴν ὕλη, γιὰ νὰ ἐξηγήσεις τὸ πνεῦμα, ἢ τὸ ἀντίστροφο. Ὄταν τὰ θέτεις καὶ τὰ δύο, δὲν εἶσαι τίποτα. (Ἄνεξάρτητα ἀν τοῦτο εἶναι καλύτερο, ἀπ' τὸ νὰ εἶσαι κάτι ἢ χειρότερο). Ὁ Ἔγκελς λοιπὸν λέει:

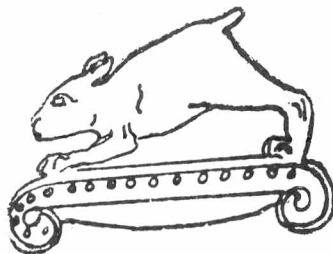
«Στὴν πορεία... ἀσκοῦν ἐπίσης τὴν ἐπίδρασή τους καὶ σὲ πολλὰς περιπτώσεις καθορίζουν (τῆς ἐξελίξεις) οἱ διάφορες πλευρὲς τοῦ ἐποικοδομήματος: Οἱ πολιτικὲς μορφές... τὰ συντάγματα... οἱ νομικὲς μορφές κι' ἀκόμα ἡ ἀντανάκλαση στὸ μυαλό... οἱ φιλοσοφικὲς θεωρίες... οἱ θρησκευτικὲς ἀπόψεις ... τὸ σύστημα δογμάτων».

Κ. Μαρξ, Φ. Ἔγκελς: «Ἐκλογή ἀπ' τὴν ἀλληλογραφία» σ. 430).

Αὐτὲς τὶς πάρα πάνω λέξεις, κανένας ποτὲ σωστὸς ὕλιστὴς δὲν θὰ τὶς ἔγραφε. Γιατὶ ἐδῶ, ὁ Ἔγκελς, παραδέχεται τὴν ἐπίδραση τοῦ πνεύματος στὴν ὕλη. Καὶ τὰ πράματα γίνονται ἀκόμα χειρότερα, ἂν ἀναλογιστοῦμε τὰ ἀποτελέσματα αὐτῆς τῆς «κακῆς ἀντανάκλασης στὸ μυαλό» στὸν αἰῶνα μας. Ἡ ἴδια ἡ ὀγδοντάχρονη ἱστορία τοῦ παγκόσμιου κομμουνιστικοῦ κινήματος, μὲ τοὺς θυελώδεις φανατισμούς, σ' ὅλες τὶς χώρες καὶ τὰ ἑκατομμύρια θύματα, γιὰ μιὰ τρύπα στὸ νερὸ (στὸ βωμὸ δηλαδὴ τῆς μὲ κάθε τρόπο «πραγματοποίησής» του, ἀποδείχνει τὶ δύναμη ἔχει αὐτὴ ἢ «ἀντανάκλαση» (ἢ ἰδεολογία, τὸ πνεῦμα, ἢ προπαγάνδα) στὴ ζωὴ τῶν Λαῶν - πέρα ἀπὸ τὶς ὕλικες λεγόμενες οἰκονομικὲς συνθήκες... Γιατὶ τὶ θὰ πεί, «στὴν πορεία ἀσκοῦν ἐπίσης ἐπίδραση»; Ἐδῶ τὸ δίλημμα εἶναι σαφές: Ἡ ἢ ὕλη ἐπίδρα τὸ πνεῦμα καὶ ποτὲ τὸ πνεῦμα στὴν ὕλη, ἢ τὸ πνεῦμα ἐπίδρα τὴν ὕλη καὶ ποτὲ ἢ ὕλη στὸ πνεῦμα. Ἀντίθετα, στὶς κυκλικὲς ἐπιδράσεις, ὅπως αὐτὴ ποὺ προτείνει ὁ Ἔγκελς, στὶς ἀλληλεπιδράσεις, δὲν ὑπάρχει πρωτιά. Ἡ ἀρχὴ γίνεται τέλος καὶ τὸ τέλος ἀρχή. Κανένας κύκλος δὲν ἔχει ἀρχὴ καὶ τέλος. Τὸ ἀπάνω μέρος, τῆς ρόδας ποὺ γυρίζει, γίνεται κάτω. Καὶ τὸ κάτω ἀπάνω. Δὲν ὑπάρχει τότε «βάση» καὶ «ὑπεροικοδόμημα». Εἶναι καὶ τὰ δυὸ

ισοδύναμα. Τὸ αὐγὸ γίνεται κότα κι ἡ κότα αὐγὸ. Ἄλλὰ καὶ πέρα ἀπ' αὐτό. Τί θὰ πεῖ «ὕλική οικονομική βάση»; Οἱ τεχνικὲς ἐφευρέσεις τί εἶναι; Πνευματικοῦ χαρακτήρα (ἐφευρέσεις); Ἡ ὕλικού (τεχνικές); Ὁ Μάρξ «ποιεῖ τὴν νήσσαν»... Λοιπόν, ὁ Ἔγκελς, δὲν μπορεῖ νάταν τόσο ἀφελής, ὅταν ἔλεγε τὴν παραπάνω κουβέντα κι ἄλλες παρόμοιες. Ἄπλᾶ εἶχε ὠριμάσει. Εἶχε πεθάνει ἐν τῷ μεταξύ κι ὁ Μάρξ καὶ προσπαθοῦσε νὰ ξεφύγει ἀπ' τὰ δεσμὰ τοῦ διλήμματος, μὲς ἀπ' τὴ σήραγγα τῆς διαλεκτικῆς. Πρὸς τὸν ἐλεύθερο ἀέρα, δίχως ὄντολογικὲς προκαταλήψεις «πνεύματος» καὶ «ὑλης».

Ἄλλὰ οἱ λεπτότητες τῆς σκέψης τοῦ Ἔγκελς δὲν ἔγιναν εὐρύτερα συνειδητές. Τὸ μεγάλο πλῆθος τῶν ὁπαδῶν ἐξακολουθοῦσε νὰ ἐπιμένει σ' ἓναν στενόκαρδο ὕλισμό. Ἀνακάλυψε δὲ μέσα στὸ λεξιλόγιο μιὰ λέξη μαγική. Τὴ λέξη ἰδιότητα. Μποροῦσες νὰ βουτήξεις, νὰ βαπτίσεις, μέσα σ' αὐτὴ, ὅλα τὰ ξένα, τὰ πρόσθετα, τὰ ἰδεαλιστικὰ στοιχεῖα (ὅπως εἶχε ἤδη γίνει μὲ τὸ ἀφηρημένο σχῆμα τῆς Ἑγγελειανῆς διαλεκτικῆς, μὲ τὴ χωρὶς ταυτότητα μορφή τοῦ Κόσμου, τοῦ Ἡράκλειτου καὶ τὴν ἀδιάκοπη μεταμόρφωσή του καὶ μὲ τὴν ἀόρατη καὶ μόνο μὲ τὴ σκέψη συλλαμβανόμενη αἰτιοκρατία τοῦ Λεύκιππου καὶ νὰ τὰ βγάλεις ὕστερα, ἔξω ἀπ' τὴν καλυμπήθρα, σὰν ὕλισμό. Θάλεγες, τότε ὅτι ὅλα αὐτά, εἶναι «ἀπλὲς ἰδιότητες» τῆς ὑλης. Καὶ θὰ ξεπερδεύεις... Ἄλλὰ γιατί νάναι, τάχα ἰδιότητες καὶ ὄχι τὰ κύρια συστατικά, μιᾶς μορφοποιούμενης καὶ σὲ ὕλη πραγματικότητας, αὐτό, δὲν θὰ μποροῦσες νὰ τὸ ἐξηγήσεις πειστικά. Ἀφοῦ εἶναι ἀδύνατο νὰ φανταστεῖ κανένας τὴν ὕλη, δίχως πλαίσιο ὄρων καὶ προϋποθέσεων, τρόπων καὶ νόμων φυσικῶν, πὺ μόλις τελευταῖα ἀρχίσαμε ν' ἀνακαλύπτουμε τὸν πονοκέφαλό τους... Ἡ φύση «κρύπτεσθαι φιλεῖ». Δὲν τῆς ἀρέσει νὰ προδίνεται. Κι ὁ,τι μᾶς δείχνει τὴ μιὰ μέρα, μᾶς τὸ ξανακρύβει, πολλὲς φορές, τὴν ἐπόμενη. Ἀλοίμονο, ἡ ἴδια ἡ «ὑλη» εἶναι πολὺ πιὸ σύνθετη καὶ πνευματοκρατικὴ ἀπ' ὅσο θὰ θέλαμε... Ὁ ὕλισμός πάντως, μένει ἀκόμα ἓνα κονιάκ «τεσσάρων ἀστέρων»: Ἄτομα + Κενὸ καὶ Κίνηση + Αἰτιότητα + Διαλεκτικὴ. Λεῖπουν δύο ἀστρα ἀκόμα, γιὰ τὴν καλύτερή του ποιότητα: Ἡ συνείδηση τοῦ Ἀνθρώπου, μὲ τὴν ἀνατρέπουσα τὴ φυσικὴ τάξη Τέχνη του. Καὶ τὰ ζωντανὰ μαθηματικὰ τῆς Φύσης, πὺ δημιουργοῦν στὸ Σύμπαν ἀσύλληπτα θαύματα. (Πάρα πολλὰ, ἀπ' τὰ ὁποῖα εἶναι βέβαιο ὅτι ἀκόμα ἀγνοοῦμε). Ἀνεξάρτητα ὅμως ἀπ' τὶς ἐλλείψεις αὐτὲς (σοβαρὲς γιὰ μιὰ καθολικὴ θεωρία) ὁ ὕλισμός, εἶναι στὰ γνωστὰ του στοιχεῖα μιὰ θεωρία ἐκλεκτικίστικη. Ὅχι ἀποτελούμενη ἀπὸ μιὰ μόνο ἀρχή, ἀλλὰ μικτὴ καὶ πολυδύναμη, ἰδιαίτερα πλουραλιστικὴ. Ὁ «Ἰδεαλισμός» ἀπ' τὴν ἄλλη, εἶναι ἄλλου παπᾶ Εὐαγγέλιο. Καὶ εἶναι ὄχι λιγώτερο ἐνδιαφέρουσα ἢ ἐξελίξή του.

ΡΟΔΑΝΘΗ ΒΑΛΕΡΑ - ΚΟΥΝΑΒΑ

ΑΝΑΛΥΤΙΚΗ ΕΡΓΟΓΡΑΦΙΑ ΣΤΟ ΔΙΗΓΗΜΑΤΟΓΡΑΦΙΚΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΜΩΡΑΙΤΙΔΗ

Το πεζογραφικό έργο του 'Αλεξάνδρου Μωραϊτίδη είναι γραμμένο ανάμεσα στα χρόνια 1884-1908. Στο διάστημα αυτό εντάσσεται κυρίως το διηγηματογραφικό έργο και το μεγαλύτερο μέρος των ταξιδιωτικών του έντυπων σεων. Στο υπόλοιπο διάστημα προγενέστερο και μεταγενέστερο αυτής της περιόδου ο 'Αλέξανδρος Μωραϊτίδης είχε ασχοληθεί σχεδόν αποκλειστικά με ποίηση, θέατρο, μυθιστορήματα, μεταφράσεις (αρχαίων ελλήνων συγγραφέων, ελληνικής χριστιανικής φιλολογίας) καθώς και με εκκλησιαστικά ύμνογραφήματα. 'Επίσης δημοσίευσε δημοσιογραφικά άρθρα, χρονογραφήματα και εξέδιδε εφημερίδα με τίτλο: «'Αγορά εφημερίς σατυρική». 'Από το διάστημα αυτό σώζονται επίσης και αρκετές επιστολές.

Την ποικιλία αυτή δραστηριότητα περιλαμβάνει ή γενική εργογραφία στο βιβλίο του 'Ιω. Ν. Φραγκούλα *'Αλέξανδρος Μωραϊτίδης (1850 - 1929)*, Βοστώνη 1950 καθώς και συμπληρωματική από τον Χρήστο Β. Χειμώνα στο άνατυπο «Συμβολή στην περι Μωραϊτίδη βιβλιογραφία», *'Αρχεῖον Σκιαθίου* 10, Τεύχος 1, Σκιάθος 1979.

Κατόπιν αυτού επιχειρώ αυτή την έκδοση αποβλέποντας στη συμπλήρωση των ελαχίστων κενών, στη συμπερίληψη όλων των μέχρι τώρα εκδόσεων και στη μεθοδικότερη προβολή του διηγηματογραφικού έργου. Για την ευληπτότερη προσφορά δίνω αναλυτικότερα τα πραγματικά στοιχεία για κάθε αυτοτελή έκδοση και για κάθε διήγημα μεμονωμένα.

Οι δημοσιεύσεις και αναδημοσιεύσεις ολοκλήρων των διηγημάτων ή αποσπασμάτων αυτών σε εφημερίδες ή περιοδικά δεν ανέρχονται για το κάθε διήγημα σε περισσότερες από μία, δύο ή το πολύ τρεις. Το ίδιο συμβαίνει και με τις εκδόσεις ή επανεκδόσεις καθενός από τα διηγήματα σε αυτοτελείς τόμους. Αυτά ισχύουν γενικά για τα διηγήματα του 'Αλεξάνδρου Μωραϊτίδη από την πρώτη τους δημοσιότητα ως σήμερα. Σημειωτέον ότι είναι το τμήμα του λογοτεχνικού του έργου που είδε τη μεγαλύτερη δημοσιότητα.

Οι δημοσιεύσεις αυτές έγιναν κυρίως στην έφ. «'Ακρόπολις». Δέκα επτά διηγήματά του πρωτοδημοσιεύτηκαν σ' αυτήν. 'Ισως οι σχέσεις του με τον Βλάση Γαβριηλίδη -δούλευε για επαγγελματικούς λόγους στην εφημερίδα του- τον διευκόλυναν να δημοσιεύσει εκεί τα διηγήματά του. 'Εξ άλλου, χρονικά, οι δημοσιεύσεις του από την εφημερίδα «'Ακρόπολις» (1884-1901) εντάσσονται στο χρόνο εργασίας του σ' αυτήν (1884-1907).

Παραθέτω δύο προσωπικές μαρτυρίες του 'Αλεξάνδρου Μωραϊτίδη: α) «...άλλα ιδίως ήμουν αναπόσπαστος από τον πρώην σύνοικόν μου Γαβριηλίδην, αναπτυχθείσης μιᾶς ιδιαιτέρας δλως δημοσιογραφικής μεταξύ μας ἐμπιστοσύνης. Λοιπὸν παρηκολούθουν με τὸ τραπεζάκι μου ὄλην αὐτὴν τὴν θαυμασίαν δημοσιογραφικὴν ἐξέλιξίν του ἐκ τῆς Πόλεως φυγάδος, ὡς πρακτικογράφος τῆς Βουλῆς, κυρίως παριστάμενος κατὰ τὰς συνεδριάσεις αὐτῆς, ἀλλὰ συνάμα περιγράφων καὶ τὴν κίνησιν τῆς πόλεως, σταχυολογῶν δὲ καὶ ἐκ τῶν ἐπαρχιακῶν εφημερίδων τὰ πλεόν ἐνδιαφέροντα γεγονότα». 'Αλεξάνδρου Μωραϊτίδου. *Διηγήματα*, τόμος ΣΤ', ἔκδοσις τιμητικὴ ἐπὶ τῇ πενήνταετηρίδι τοῦ συγγραφέως 'Αθήναι, ἔκδ. 'Ιω. Ν. Σιδέρης 1928 «Προλεγόμενα. 'Η ἐξέλιξις τοῦ πανηγυρικοῦ μου διηγήματος» σ. 6. β) «Αἱ εφημερίδες εἰς ἅς τακτικώτερον εἰργάσθην εἶνε αἱ ἐξῆς: 'Εφημερίς τοῦ Κορομηλά, *Νέα 'Εφημερίς*, *'Ασμοδαῖος*,

Ραμπαγιάς, Μη χάνεσαι, Ἀκρόπολις, Ἀθῆναι καὶ Θόρυβος. Ἐγραφον δὲ ἓνα διάστημα καὶ ἰδίαν σατυρικήν ἐφημερίδα τὴν Ἀγοράν. Ἐκ δὲ τῶν Περιοδικῶν εἰργάσθη ἐν τὸν *Παρνασσόν*, καὶ ἐπιμονώτερον ἐν τὰ *Παναθήναια*. Ὀλίγον τι καὶ ἐν τὸν *Παρθενώνα*, ὃν διηύθυνεν, ἀπουσιάζοντος ἓνα καιρὸν τοῦ ἰδιοκτήτου Μανιτάκη, ὁ ἀχώριστος φίλος μου Ἰ. Παπαδιαμαντόπουλος, ὁ μετέπειτα μέγας ποιητὴς Μορεάς». Ἀ. Μωραϊτίδου. *Μὲ τοῦ βορηᾶ τὰ κύματα, Ταξείδια - Περιγραφαί - Ἐντυπώσεις, Ἅγιος Ὅρος, Προλεγόμενα (1874 - 1924)*, ἔκδοσις τιμητικὴ ἐπὶ τῇ πεντηκονταετηρίδῃ τοῦ συγγραφέως, τόμος Γ', ἔκδ. Ἰω. Ν. Σιδέρης, ἐν Ἀθήναις 1924, σ. 6.

Στὴν ἐφημερίδα *Νέα Ἐφημερίς* ἐπίσης πού ἐργαζόταν δημοσίευσεν τέσσερα διηγήματα καὶ στὸ περιοδικὸν *Παναθήναια* δύο. Χωρὶς νὰ ἔχει ἐπαγγελματικὰς σχέσεις δημοσίευσεν ἓνα στὸ περιοδικὸν Ἀττικὸν Μουσεῖο, στὸ Ἐθνικὸν Ἡμερολόγιον τοῦ Σκόκου τρία, στὴν ἐφ. Ἐστία ἓνα, ἐνὼ ἄλλα δύο δημοσιεύτηκαν ἀπευθείας στὸν ΣΤ' τόμο τῶν διηγημάτων του. Ἐνα εἶναι ἀνεξαρκρίβωτο πού δημοσιεύτηκε («Τῶν θαλασσῶν ὁ Ἅγιος») καὶ ἄς σημειώσουμε, τέλος, ὅτι τὸ «Ἀη-Δημητρίτης» συμπεριελήφθη καὶ στὸν Δ' τόμο *Μὲ τοῦ βορηᾶ τὰ κύματα* ὑπολογιζόμενον καὶ ὡς ταξιδιωτικὸν κείμενον.

Δημοσιεύσεις τῶν διηγημάτων του θὰ περιμέναμε νὰ ἀνακαλύψουμε καὶ στὴν ἐφημερίδα τοῦ Κορομηλιά *Ἐφημερίς*. Φαίνεται ὅμως ὅτι μὲ τὸ τέλος τῆς ἐπαγγελματικῆς σχέσεως μαζί της ἀτόνησε καὶ ἡ προθυμία τοῦ Μωραϊτίδου νὰ δημοσιεύσει ἐν τῇ ἐφημερίδῃ αὐτῇ. «Ὅταν ἐγὼ κατὰ τὸ 1880 διορισθῆς καθηγητὴς, ἀπεσύρθη ἐκ τῆς Ἐφημερίδος...» Ἀ. Μωραϊτίδου *Μὲ τοῦ βορηᾶ τὰ κύματα ταξείδια-Περιγραφαί-Ἐντυπώσεις*. Ἐκδοσις τιμητικὴ ἐπὶ τῇ πεντηκονταετηρίδῃ τοῦ συγγραφέως. Πρόλογος «Πῶς ἔγινον δημοσιογράφος - Αἱ ἐξετάσεις μου - Τὸ δίπλωμά μου». Σειρὰ Α', ἔκδ. Ἰω. Ν. Σιδέρης, Ἀθῆναι, σ. 14.

Ἀργότερα (1919 καὶ ἐξῆς) ὁ ἴδιος ὁ Μωραϊτίδης παρακινημένος ἀπὸ τὸν Στέφανο Δάφνη ἐπιμελήθηκε σὲ αὐτοτελεῖς τόμους τὰ διηγήματα του. Ὁ Στέφανος Δάφνης σημειώνει σχετικὰ μ' αὐτὴν τὴν πρωτοβουλίαν του: «...Εἶναι ἀλήθεια ὅτι ἐδοκίμασα πολὺν κόπον διὰ νὰ τὸν ἀνασύρω ἐν τῇ ζωῇ. Δὲν ἤθελε νὰ ὀμιλήσῃ. Δὲν ἤθελε ν' ἀσχοληθῇ μὲ τὰ «ἐγκόσμια», ἤμουν μὲ τὴν φιλολογίαν. Ἀλλ' ἔβαλα εἰς ἐνέργειαν τὰ μεγάλα μέσα. Ἀνεκάλυφα κάτω ἀπὸ τὴν στάχτην μίαν μικρὰν σπύθην ἀνθρώπινης ματαιοδοξίας, ἀπὸ τὴν ὁποίαν δὲν εἶναι ἀπηλλαγμένα καὶ τὰ ἰσχυρότερα πνεύματα. Ἐκολάκευσα τὴν ἀδυναμίαν αὐτὴν, ἔβαλα τὴν κατάλληλον καύσιμον ὕλην μὲ δημοσιογραφικὴν ἐπιτηδεύματα, ἐφύσησα εἰς τὴν σπύθην καὶ ἡ φωτιὰ ἀνάφη. Ὁ Θεὸς νὰ μου συγχωρήσῃ ὅτι ἐτάραξα τὴν ἡσυχίαν ἐνὸς ἀναχωρητοῦ. Ἀλλὰ τὸ ἔκαμα διὰ τὰ Ἑλληνικὰ Γράμματα. Ὁ Ἀλέξανδρος Μωραϊτίδης, χωρὶς νὰ παύσῃ νὰ εἶναι ἄνθρωπος τοῦ θεοῦ, ἔγινε καὶ ἰδικὸς μας ἄνθρωπος... Ὁ ἀνακλιθεὶς εἰς τὴν ζωὴν Λάζαρος τῆς λογοτεχνίας ἐκατάλαβε, ὅτι δὲν εἶχε κανένα δικαίωμα ν' ἀφήσῃ ἔκθετα εἰς τὴν μανίαν τοῦ πανδαμάτορος τὰ πνευματικὰ του τέκνα, ὅτι θὰ ἦτο θανάσιμον ἀμάρτημα νὰ τὰ ἀφήσῃ νὰ ἐξαφανισθοῦν ἐν τὸν τάφον του. Τὰ συγκεντρώσει τὰ κατέταξε, καὶ ὅταν ὁ φιλότιμος ἐκδότης κ. Ἰ. Σιδέρης ἐπήγγε νὰ τὸν εὐρῆ, ὁ Μωραϊτίδης τοῦ παρέδωσε τὸν πρῶτον τόμον τῶν «Διηγημάτων του» ὁ ὁποῖος εἶδε τώρα τὸ φῶς εἰς κομφοτάτην ἔκδοσιν: Στέφ. Δάφνης, «Ἀλέξανδρος Μωραϊτίδης», ἐφ. Ἀθῆναι 21 Δεκ. 1920.

Κάτω ἀπὸ τέτοιαις εὐνοϊκῆς συνθήκῃς τὸ διηγηματογραφικὸν τοῦ ἔργου εἶχε τὴν τύχην νὰ συγκεντρωθῇ ὀλόκληρον καὶ νὰ δημοσιευθῇ σὲ αὐτοτελεῖς τόμους. Ἡ πρώτη ἔκδοσις τοῦ πρώτου τόμου τῶν διηγημάτων του βραβεύτηκε καὶ τιμήθηκε μὲ τὸ Ἐθνικὸν Ἀριστεῖον τῶν Γραμμάτων καὶ τῶν Τεχνῶν, γιὰ τὸ ἔτος 1920, τὸν Μάρτιον τοῦ 1921.

Πρὶν ὑπεισέλθω ὅμως εἰς λεπτομέρειαις τῶν αὐτοτελεῶν ἐκδόσεων τῶν διηγημάτων ὅπως διαμορφώνονται ἀπὸ τὸ 1921 καὶ μετὰ, θὰ ἀναφερθῶ σὲ ἓνα συλλογικὸν τόμον συγγραφέων, πού δὲν ὑπάρχει εἰς δημόσιαις βιβλιοθήκῃς. Πληροφορίες τοῦ Ἰω. Ν. Φραγκούλα μᾶς λένε ὅτι τὸ βιβλίον αὐτὸ βρίσκεται ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῆς κυρίας Ἀρετῶς Σ. Χονδροπούλου ἀνιψιάς τοῦ Μωραϊτίδου ἐν τῇ Σχιάθῃ καὶ ἐπιγράφεται *Χριστούγεννα - Πρωτοχρονιά - Φῶτα* (πρωτότυπα

διηγήματα), ἐν Ἀθήναις, ἐκδ. Β. Γαβριηλίδης, 1890. Τὸ σχῆμα εἶναι 16ο καὶ οἱ σελίδες 144.

Οἱ συγγραφεῖς πού συμμετέχουν μὲ διηγήματα εἶναι:

α) Ὁ Μωραϊτίδης μὲ τὰ διηγήματα: «Ὁ ἀναποδιασμένος», «Τὸ ὄνειρο τῶν Χριστουγέννων», «Εἰκόνες» καὶ «Τὰ Φῶτα».

β) Ὁ Παπαδιαμάντης μὲ τὰ διηγήματα: «Ἡ σταχομαζώχτρα» καὶ «Ὁ Σημαδιακός, ἀναμνήσεις τῆς ἑορτῆς τῶν Φώτων».

γ) Ὁ Ἀ. Σπηλιοτόπουλος μὲ τὸ διήγημα: «Πρὸς ἀναζήτησιν τῆς εὐτυχίας».

Ἀπὸ τὰ στοιχεῖα πού δίνονται γι' αὐτὸ τὸ βιβλίον γίνεται ἀμέσως ἀντιληπτὸ ὅτι διαφοροποιεῖται ἀπόλυτα ἀπὸ τὶς ἐκδόσεις τοῦ ὑπόλοιπου διηγηματογραφικοῦ ἔργου καὶ ὅτι ὑπεύθυνος τῆς ἔκδοσης αὐτῆς εἶναι ὁ Βλ. Γαβριηλίδης. Εἶναι τὸ μοναδικὸ βιβλίον πού περιέχει διηγήματα τοῦ Μωραϊτίδη μαζί μὲ ἄλλους συγγραφεῖς Βλ. Ἰω. Ν. Φραγκούλας. Ἀλέξανδρος Μωραϊτίδης (1850-1929) Βοστώνη 1950, σ. 43.

Διηγήματα τοῦ Ἀλεξάνδρου Μωραϊτίδη συναντᾶμε καὶ σὲ ἕναν ἀπὸ τοὺς συλλογικοὺς τόμους τῆς σειρᾶς *Λογοτεχνήματα 30 Νεοελλήνων συγγραφέων*, Τόμ. 8ος, Κωνσταντῖνος Θεοτόκης, Ἀλέξανδρος Μωραϊτίδης, Ἰωάννης Βηλαράς, ἐκδ. Γιάννη Ρίζου, Ἀθήνα Χ.Χ. Ὁ Ἀλέξανδρος Μωραϊτίδης συμμετέχει μὲ τὰ διηγήματα «Ὁ ἀναποδιασμένος», σσ. 110-133, «Χριστὸς Βοσκρις», σσ. 133-146 καὶ «Ἄη -Δημητρίτης», σσ. 147-155.

I. Ἀναλυτικὴ περιγραφή τῶν αὐτοτελῶν ἐκδόσεων.

Μπροῦμε νὰ διακρίνουμε δύο φάσεις στὴν πορεία τῶν ἐκδόσεων τῶν διηγημάτων τοῦ Ἀλεξάνδρου Μωραϊτίδη. Στὴν πρώτη φάση περιλαμβάνονται οἱ ἐκδόσεις πού ἔγιναν μὲ προσωπικὴ του ἐπιβλεψὴ καὶ εὐθύνη ἐνῶ στὴ δευτέρα περιλαμβάνονται οἱ μεταθανάτιες καὶ νεώτερες ἐκδόσεις τοῦ ἔργου του.

A' ΠΡΩΤΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ

1. α. Ἀλεξάνδρου Μωραϊτίδου, *Διηγήματα*, Α' τόμος. Ἐκδοσις τιμητικὴ ἐπὶ τῇ πεντηκονταετηρίδι τοῦ συγγραφέως, ἐκδ. Ἰωάννης Ν. Σιδέρης Ν. Σιδέρης, Ἀθήναι 1921, σχ. 8ο.

Ἡ πρώτη αὐτὴ ἔκδοσις τοῦ πρώτου τόμου τῶν διηγημάτων τοῦ Μωραϊτίδη, πού, ὅπως εἶπαμε, τιμήθηκε μὲ τὸ Ἐθνικὸ Ἀριστεῖο τῶν Γραμμάτων καὶ τῶν Τεχνῶν τὸ 1921 περιέχει τὰ διηγήματα: «Τὰ Βακούφικα», «Μὲ τὰ πανιά», «Νεράιδες», «Ἀρφανούλα», «Ὁ πτωχὸς καὶ ἡ μοίρα του». Ἀντὶ προλόγου στὸν τόμο αὐτὸ ὑπάρχει τὸ ἄρθρο τοῦ Βλάση Γαβριηλίδη πού δημοσιεύθηκε στὴν ἐφ. «Ἀκρόπολις» τὴν 1 Ἰανουαρίου τοῦ 1892, καὶ περιέχει 190 σελίδες.

Ἡ ἔκδοσις κοσμεῖται μὲ μία εἰκόνα τοῦ συγγραφέα καὶ στὸ ἐξώφυλλο μὲ ἕνα σκίτσο πού παριστάνει μία γρη῏ φιλή, μαυροφορεμένη, εἶναι ἡρωίδα τοῦ Μωραϊτίδη, ἡ ὁποία κάθεται σ' ἕνα βράχο καὶ κοιτάζει λυπημένη ἕνα μακρινὸ παραβάκι. Τὸ σκίτσο ἔχει ὑπόγραφή σὲ ἰταλικὴ γλώσσα. Ὁ Στέφανος Δάφνης μᾶς πληροφορεῖ ὅτι εἶναι ἔργο τοῦ κ. Μπισκίνη-ἑλληνα ζωγράφου-φιλου του. Στέφανος Δάφνης «Πρόσωπα καὶ πράγματα Ἀλεξ. Μωραϊτίδης», ἐφ. Ἀθῆναι 21 Δεκ. 1920.

Σὲ κάποιον ἄλλο σημεῖο τοῦ ἔργου του ὁ ἴδιος ὁ Μωραϊτίδης ἡ ὁ ἐκδ. οἶκος τοῦ Ἰω. Ν. Σιδέρη στὸν τόμο *Μὲ τοῦ Βορηᾶ τὰ κύματα Ταξείδια-Περιγραφαί-Ἐντυπώσεις*. Ἐκδοσις τιμητικὴ ἐπὶ τῇ πεντηκονταετηρίδι τοῦ συγγραφέως Σειρὰ Α', ἐκδ. Ἰω. Ν. Σιδέρης, Ἀθῆναι 1922, στὴ σελίδα 175, ὅπου κάνει μία διαφημιστικὴ περιγραφή τῶν διηγημάτων του, δὲν μᾶς

ἀναφέρει ὅτι ὁ τόμος αὐτὸς περιέχει καὶ τὶς Νεραΐδες, μᾶς πληροφορεῖ ὅμως ὅτι ὁ τόμος αὐτὸς τιμᾶται ἀντὶ 10 δρχ.

β. Ἀλεξάνδρου Μωραΐτιδου, *Διηγήματα Α'* τόμος. Ἐκδοσις τιμητικὴ ἐπὶ τῇ πεντηκονταετηρίδι τοῦ συγγραφέως, ἔκδοσις δευτέρα, ἐκδ. Ἰωάννης Ν. Σιδέρης, Ἀθήναι 1926, σχ. 8ο.

Ἡ δευτέρα καὶ τελευταία ἔκδοσις τοῦ Α' τόμου ἔγινε τὸ 1926 ἀπὸ τὸν ἴδιο ἐκδοτικὸ οἶκο καὶ στὸ σημεῖο πού διαφοροποιεῖται εἶναι στὶς τελευταῖες σελίδες, ὅπου ἀντὶ γιὰ 193 ἔχει 200 καὶ σ' αὐτὲς τὶς ἑπτὰ περιέχει πέντε ἄρθρα ἐφημερίδων μὲ γενικὸ τίτλο «Ἀπονομὴ τοῦ Ἀριστείου- Διάφοροι κρίσεις. Ἐπίσης ἡ δευτέρα ἔκδοσις παραλείπει τὸ σκίτσο τῆς προηγούμενης ἔκδοσης, ὅχι ὅμως καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ συγγραφέα.

2.α. Ἀλεξάνδρου Μωραΐτιδου, *Διηγήματα Β'* τόμος. Ἐκδοσις τιμητικὴ ἐπὶ τῇ πεντηκονταετηρίδι τοῦ συγγραφέως, ἐκδ. Ἰωάννης Ν. Σιδέρης, Ἀθήναι 1921, σχ. 8ο.

Ὁ τόμος αὐτὸς περιέχει 180 σελίδες καὶ τὰ ἐξῆς διηγήματα: «Κουκίτσα», «Ὁ ἀναποδισμένος», «Τῶν θαλασσῶν ὁ ἄγιος», «Ὁ μπάριμπα δήμαρχος Σ», «Ἀλτανού», «Ἡ Πορταΐτσα», «Ἡ θεῖα Μυδαλίτσα», καὶ τὸ «Ἄρατε Πύλας». Κοσμεῖται μὲ δύο εἰκόνες. Ἡ πρώτη παριστάνει ἄποψη τῆς Σκιάθου καὶ ἡ δευτέρη εἶναι ἐμπνευσμένη ἀπὸ τὴ θρησκεία.

β. Ἀλεξάνδρου Μωραΐτιδου, *Διηγήματα Β'* τόμος. Ἐκδοσις τιμητικὴ ἐπὶ τῇ πεντηκονταετηρίδι τοῦ συγγραφέως, ἔκδοσις δευτέρα, ἐκδ. Ἰωάννης Ν. Σιδέρης, Ἀθήναι 1938, σχ. 8ο. Ἡ δευτέρα αὐτὴ ἔκδοσις δὲν διαφοροποιεῖται καθόλου ἀπὸ τὴν πρώτη.

3. Ἀλεξάνδρου Μωραΐτιδου, *Διηγήματα Γ'* τόμος. Ἐκδοσις τιμητικὴ ἐπὶ τῇ πεντηκονταετηρίδι τοῦ συγγραφέως, ἐκδ. Ἰωάννης Ν. Σιδέρης, Ἀθήναι 1921, σχ. 8ο.

Ὁ τόμος αὐτὸς ἐκδόθηκε μία μόνο φορὰ, περιέχει 162 σελίδες καὶ περιέχει τὰ ἐξῆς διηγήματα: «Ἡ χρυσὴ καδένα», «Ὁ δεκατιστής» καὶ «Τὰ Φαντάσματα».

4.α. Ἀλεξάνδρου Μωραΐτιδου, *Διηγήματα Δ'* τόμος. Ἐκδοσις τιμητικὴ ἐπὶ τῇ πεντηκονταετηρίδι τοῦ συγγραφέως, ἐκδ. Ἰωάννης Ν. Σιδέρης, Ἀθήναι 1921.

Ὁ τόμος αὐτὸς ἐκδόθηκε σὲ 8ο σχῆμα, μὲ 164 σελίδες μὲ τὰ ἐξῆς διηγήματα: «Ὁ κύρ. Μανωλάκης», «Βαρυχειμωνιά», «Χριστὸς Βοσκρὲς», «Σὲ μιὰ παράκλησι», «Ψυχοσάββατον», «Χριστούγεννα», καὶ «Συντροφιά μὲ τὴν θάλασσαν».

β. Ἀλεξάνδρου Μωραΐτιδου, *Διηγήματα Δ'* τόμος. Ἐκδοσις τιμητικὴ ἐπὶ τῇ πεντηκονταετηρίδι τοῦ συγγραφέως, ἔκδοσις δευτέρα, ἐκδ. Ἰωάννης Ν. Σιδέρης, Ἀθήναι 1927.

Ἡ δευτέρα ἔκδοσις τοῦ τόμου αὐτοῦ ἔχει τὸ ἴδιο σχῆμα ἀλλὰ 168 σελίδες. Σ' αὐτὴν τὴν ἔκδοσις δύο διηγήματα παίρνουν διαφορετικὸ τίτλο καὶ ἀντὶ γιὰ «Χριστούγεννα» ἔχουμε τὸν τίτλο «Χριστούγεννα στὸν ὕπνον μου» καὶ ἀντὶ «Συντροφιά μὲ τὴν θάλασσαν» ἔχουμε «Χριστούγεννα», στὶς τρεῖς μπουξες». Ἐπίσης ἀπὸ τὴ σελίδα 166-168 ἔχει Παράρτημα-Κρίσεις ἐφημερίδων (πού παραλείπονται ἀπὸ τὴν Α' ἔκδοσις).

5.α. Ἀλεξάνδρου Μωραΐτιδου, *Διηγήματα Ε'* τόμος. Ἐκδοσις τιμητικὴ ἐπὶ τῇ πεντηκονταετηρίδι τοῦ συγγραφέως, ἐκδ. Ἰωάννης Ν. Σιδέρης, Ἀθήναι 1921.

Ὁ τόμος αὐτὸς ἔχει σχῆμα 8ο, ἀποτελεῖται ἀπὸ 168 σελίδες καὶ περιέχει ἓνα μόνο ἐκτενὲς διήγημα «Τὸ Τάξιμον».

β. Ἀλεξάνδρου Μωραΐτιδου, *Διηγήματα Ε'* τόμος. Ἐκδοσις τιμητικὴ ἐπὶ τῇ πεντηκονταετηρίδι τοῦ συγγραφέως, ἔκδοσις δευτέρα, ἐκδ. Ἰωάννης Ν. Σιδέρης, Ἀθήναι 1927.

Ἡ δευτέρα αὐτὴ ἔκδοσις ἔχει 8ο σχῆμα καὶ στὸ μόνο σημεῖο πού διαφοροποιεῖται ἀπὸ τὴν πρώτη ἔκδοσις, εἶναι ὅτι οἱ ὀκτώ πρώτες σελίδες, παρουσιάζουν κάποια ἀνακατανομὴ καὶ ἀναφέρονται: α) σὲ διαφήμιση τῶν ἔργων τοῦ Μωραΐτιδου πού ἔχουν ἐκδοθεῖ μέχρι τὴ χρονιά αὐτὴ ἀπὸ τὸν ἐκδοτικὸ οἶκο τοῦ Ἰω. Ν. Σιδέρη, β) σὲ δημοσιεύσεις ἄρθρων γιὰ τὴν ἀπονομὴ τοῦ Ἀριστείου, γ) σὲ εἰκονογραφημένη ἄποψη τοῦ Ἁγίου Ὀρους, δ) σὲ στίχους ἀφιερωμένους «Εἰς τὸν Ἱερὸν Ἄθωνα», καὶ ε) εἰκονογραφημένη εἰκόνα ἀφιερωμένη σὲ κάποιους ἱερεῖς πού πρσεύχονται.

6. 'Αλεξάνδρου Μωραϊτίδου, *Διηγήματα*, ΣΤ' τόμος. Έκδοσις τιμητική επί τῇ πεντηκονταετηρίδι τοῦ συγγραφέως, ἐκδ. Ἰωάννης Ν. Σιδέρης, Ἀθήναι 1928.

Ὁ τόμος αὐτὸς ἐκδόθηκε μία μόνο φορά σὲ 80 σχῆμα καὶ ἔχει 158 σελίδες. Στις σελίδες 5-28 περιέχει τὰ «Προλεγόμενα-Εἰκόνες» ὅπου ὁ Ἀλέξανδρος Μωραϊτίδης ἀφηγεῖται τὴν ἐξέλιξη τῶν ἑορταστικῶν τοῦ διηγημάτων. Ὁ τόμος αὐτὸς περιέχει τὰ διηγήματα: «Μανουήλα», «Ἱστορία μιᾶς τυρόπηττας», «Βαρκαρογιάννης», «Σκαλικάντζαρος» καὶ «Παλατιανὰ Χριστούγεννα». Στις σελίδες 145-157 περιέχονται σημειώσεις-παρατηρήσεις γιὰ τὰ διηγήματα αὐτοῦ τοῦ τόμου.

7. Ἀλεξάνδρου Μωραϊτίδου, Ἐκλεκτὰ *Διηγήματα*, ἐν Πειραιεῖ 1921, σχ. 160.

Συνολικὰ ἔχει 82 σελίδες. Πρόκειται γιὰ μιὰ ἐπιλογή τῶν ἐξῆς διηγημάτων τοῦ Ἀλεξάνδρου Μωραϊτίδη ποὺ δημοσιεύονται στοὺς ἄλλους τόμους: «Ὁ ἀναποδιασμένος», «Χριστὸς Βοσχερὶς», «Ψυχοσάββατον». Τὸ διήγημα «Ἐπιδημητρίτης» δημοσιεύεται πρώτη φορά. Ἀπὸ τὸν πρόλογο ποὺ ἔγραψε ὁ Δ. Ι. Κουϊμουτσόπουλος σ. 8 πληροφοροῦμεθα ὅτι τὴν ἐκδοσὴ ἀνέλαβε ἡ «Βιβλιοθήκη τῶν Νέων», στὴν ὁποία ὁ Ἀλέξανδρος Μωραϊτίδης παρεχώρησεν μὲ ἀληθινὴν στοργὴν καὶ ἐνθουσιασμόν αὐτὰ τὰ διηγήματα.

Ἡ ἐκδοσὴ αὐτὴ περιέχει δύο εἰκόνες, μία τοῦ Ἀλεξάνδρου Μωραϊτίδη, στὴν ἀρχὴ σ. 3 καὶ μία ἄλλη ἐνδιάμεσα στὴ σ. 33 μὲ ὑποσημείωση: «Τὸ ἐρημητήριον τοῦ Μωραϊτίδη» καὶ μὲ τὴν ἐξῆς ἐπεξήγηση τοῦ Στέφανου Δάφνη στὴ δεύτερη: «Διέκρινα μιᾶν χαμηλὴν πορτοῦλαν, δύο παραθυράκια, τὸν κορμὸν μιᾶς γηραιᾶς κληματαριάς, ἡ ὁποία βγαίνει ἀπὸ κάποιαν τρύπαν τοῦ τοίχου καὶ ἐλίσσεται μέχρι τῆς στέγης».

Μετὰ ἀπὸ τὴν ἀναλυτικὴν περιγραφή τῶν αὐτοτελῶν πρώτων ἐκδόσεων τῶν διηγημάτων τοῦ Ἀλεξάνδρου Μωραϊτίδη ἔχουμε νὰ παρατηρήσουμε ὅτι:

α) Ὁ Γ. καὶ ΣΤ' τόμος ἐκδόθηκαν μία μόνο φορά ἀπὸ τὶς ἐκδόσεις Σιδέρη (Γ' 1921, ΣΤ' 1928).

β) Στοὺς τόμους ποὺ ἐπανεκδόθηκαν προστέθηκαν ὀρισμένες σελίδες ποὺ μεταφέρουν τὶς ἀπόψεις τῆς κριτικῆς γιὰ τὶς ἀρχικὰς ἐκδόσεις.

γ) Ὁ Ἀλέξανδρος Μωραϊτίδης στὶς ἀναδημοσιεύσεις καὶ στὶς αὐτοτελεῖς ἐκδόσεις ἄλλαξε τὸν τίτλο τῆς ἀρχικῆς δημοσίευσης σὲ ἐφημερίδες ἢ περιοδικὰ ὡς ἐξῆς στὰ παρακάτω διηγήματα:

1) «Τῶν θαλασσῶν ὁ ἅγιος» σὲ «Χριστούγεννα εἰς τὸ πέλαγος».

2) «Τὸ ὄνειρον τῶν Χριστουγέννων» σὲ «Ἡ Θεία Μυγαλιτσα».

3) «Ὁ μπάριμπα - Κώστας ὁ Ὀλλανδέζος, θαλασσινὰ ἔθιμα» σὲ «Ἄρατε Πύλας» καὶ σὲ «Ἐπίκαιρον. Εὐμορφὸν Πάσχα».

4) «Τὸ δῶρον τοῦ κολλήγα» σὲ «Βαρυχειμωνιά».

5) «Καθ' ἐμπόδιο γιὰ καλὸ» σὲ «Ἡ ψαροπούλα τοῦ ψαρᾶ».

6) «Χαρᾶς φαντάσματα» σὲ «Τὰ φαντάσματα»

7) «Χριστούγεννα στὸν ὕπνο μου» σὲ «Χριστούγεννα», σὲ «Ἑλληνικὰ Διηγήματα. Χριστούγεννα» καὶ σὲ «Χριστούγεννα στὸν ὕπνο μου».

8) «Χριστούγεννα, στῆς τρεῖς μπουκαῖς» σὲ «Συντροφιά μὲ τὴν θάλασσαν» καὶ σὲ «Χριστούγεννα, στῆς τρεῖς μπουκαῖς».

9) «Ἡ Ἀρφανούλα καὶ ὁ ἀδελφὸς τῆς» σὲ «Ἀρφανούλα».

10) «Κουκίτσα» σὲ «Ἑλληνικὰ διηγήματα. Κουκίτσα» καὶ σὲ «Ἡθογραφία Ὁ παπὰ Οἰκονόμος».

11) «Ἡ Τυρόπηττα» σὲ «Ἱστορία μιᾶς τυρόπηττας».

δ) Μόνο ἓνα τὸν διήγημα «Καθ' ἐμπόδιο γιὰ καλὸ» δὲν περιέχει στοὺς τόμους τῶν Διηγημάτων του, ἄγνωστο γιὰ ποιὸν λόγον.

ε) «Τὸ ὄνειρον τῶν Χριστουγέννων» μεταφράστηκε στὰ γερμανικὰ ἀπὸ τὸν Karl

Dieterich, περ. *Die Hilfe*, Φεβρουάριος - Μάρτιος 1898. Βλ. Ίω. Ν. Φραγκούλας, *Ἀλέξανδρος Μωραϊτίδης (1850-1929)*, Βοστώνη 1950, σ. 77.

Β' ΝΕΩΤΕΡΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ

1. α. Ἀλεξάνδρου Μωραϊτίδου, *Μὲ τὰ πανιά καὶ ἄλλα διηγήματα*, ἐκδ. Ἀστήρ, Ἀθήναι 1976.

Ὁ πρῶτος αὐτὸς τόμος ἔχει σχῆμα 8ο καὶ 328 σελίδες. Ἡ σελίδα ζ' περιέχει πρόλογος τῶν ἐκδοτῶν. Στὶς σελίδες θ'-ις ὑπάρχει ἄρθρο τοῦ Ι.Μ. Παναγιωτόπουλου «Ο ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΚΑΙ Ο ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΣ». Ὁ τόμος αὐτὸς περιέχει τὰ διηγήματα: «Μὲ τὰ Πανιά», «Βαρκαρογιάννης», «Ὁ Κύρ Μανωλάκης», «Ὁ πτωχὸς καὶ ἡ Μοῖρα του», «Φαντάσματα», «Ὁ Μπάριμπα-Δήμαρχος», «Σκαλικάντζαρος», «Ἀρφανούλα», «Μανουήλα», «Νεραΐδες», «Τὰ Βακούφικα», «Ὁ Ἀναποδιασμένος», «Ἀλτανού», «Ἡ Ἱστορία μιᾶς Τυρόπιττας». Γλωσσάριο μὲ τὶς δυσνόητες λέξεις ὑπάρχει στὶς σελίδες 319-324. Ἡ εἰκονογράφηση εἶναι τοῦ Ντίνου Ἀναστασόπουλου μὲ θέματα παρμένα ἀπὸ τὰ διηγήματα του. Οἱ ἐκδότες στὸν πρόλογος ἐκφράζουν τὴν ἐπιθυμία τους ἕργο ἀργότερα νὰ ἐκδόσουν καὶ ἕναν τρίτο τόμο ὅπου θὰ κλείσουν μὲ τὸ περιεχόμενον του τὸν κύκλο τῶν ἀπάντων τοῦ συγγραφέα.

β. Ἀλεξάνδρου Μωραϊτίδου, *Χριστουγεννιάτικα καὶ ἄλλα διηγήματα*, ἐκδ. Ἀστήρ, Ἀθήναι 1976.

Ὁ τόμος αὐτὸς ἔχει σχῆμα 8ο καὶ ἀποτελεῖται συνολικὰ ἀπὸ 344 σελίδες. Στὶς 24 πρῶτες σελίδες περιέχεται πρόλογος τοῦ Π.Β. Πάσχου μὲ τίτλο «ΜΩΡΑΙΤΙΔΗΣ Ο ΠΟΙΗΤΙΚΟΣ». Περιέχει τὰ διηγήματα: «Χριστοῦγεννα στὶς τρεῖς μοῦκες. «Χριστοῦγεννα στὸν ὕπνο μου», «Παλατιανὰ Χριστοῦγεννα», «Ἡ θεία Μυγδαλίτσα», «Βαρυχειμωνιά», «Ἄρατε Πύλας», «Χριστὸς Βοσκρὲς», «Ὁ Δεκατιστής», «Σὲ μιὰ Παράκλησι» «Πορταίτισσα», «Τῶν Θαλασσῶν ὁ Ἅγιος», «Ἡ Χρυσὴ Καδένα», «Κουκίτσα», «Ψυχασάββατον». Στὶς δέκα τελευταῖες σελίδες 311-320 ὑπάρχει Γλωσσάριο. Καὶ σ' αὐτὸν τὸν τόμο ἡ εἰκονογράφηση εἶναι τοῦ Ντίνου Ἀναστασόπουλου μὲ χαρακτηριστικὰ θέματα τῶν ἔργων τοῦ Μωραϊτίδη.

2. Ἡ πεζογραφικὴ μας παράδοση. Σειρὰ Α.4 Ἀλέξανδρος Μωραϊτίδης. *Τὸ τάξιμον*. Ἐπιμέλεια: Μανόλη Ἀναγνωστάκη, ἐκδ. Νεφέλη, Ἀθήνα 1984.

3. Ἀλέξανδρος Μωραϊτίδης, *Τὰ διηγήματα*, τόμος Α'. Φιλολογικὴ ἐπιμέλεια: Νίκος Δ. Τριανταφυλλόπουλος, ἐκδ. «Γνώση» καὶ «Στιγμὴ», Ἀθήνα 1990.

Ὁ τόμος αὐτὸς περιέχει τὰ δέκα παρακάτω διηγήματα: «Προλεγόμενα», «Τῶν θαλασσῶν ὁ Ἅγιος», «Ἡ θεία Μυγδαλίτσα», «Ὁ Ἀναποδιασμένος», «Σκαλικάντζαρος», «Ἄρατε πύλας...», «Τὰ Βακούφικα», «Νεραΐδες», «Βαρυχειμωνιά», «Ὁ Μπάριμπα-Δήμαρχος».

Στὶς σελίδες 9-22 περιέχεται πρόλογος τοῦ Νίκου Δ. Τριανταφυλλόπουλου, ἀκολουθεῖ ἀναδημοσίευση χρονολογικοῦ δείκτη τῆς ζωῆς τοῦ Μωραϊτίδη (σσ. 23 - 29) ἀπὸ τὰ *Σκιαθίτικα*, Α' Ἱστορία τῆς Σκιαθίου, ἐκδόσεις Ἰωλκός, Ἀθήνα 1978, τοῦ Ίω. Ν. Φραγκούλα. Στὶς σελίδες 31-32 ὑπάρχει ὀρθογραφικὸς πίνακας, ἀκολουθεῖ (σσ. 33-35) ἀναδημοσίευση βιβλιογραφίας τοῦ Ίω. Ν. Φραγκούλα καὶ στὴ συνέχεια (σ. 37) συντομογραφίες καὶ κριτικὰ σημεῖα. Τὸ τέλος τοῦ τόμου συμπληρώνουν Ὑπομνήματα (σσ. 349-360), Προσθήκες στὸ κριτικὸ ὑπόμνημα (σσ. 361-362) καὶ Γλωσσάριο (σσ. 363-371).

Πρὶν ὑπεισέλθω στὴν ἀναλυτικὴ περιγραφή τῶν δημοσιεύσεων τῶν διηγημάτων, ὁμολογῶ ὅτι ἔλαβα ὑπόψη τὶς πρῶτες δημοσιεύσεις στὶς ἐφημερίδες καὶ τὰ περιοδικὰ καὶ κατόπιν ἀντιβολῆς τὶς ὀριστικὲς δημοσιεύσεις στὶς αὐτοτελεῖς ἐκδόσεις. Τυχὸν σωζόμενα χειρόγραφα τῶν διηγημάτων τοῦ Ἀλεξάνδρου Μωραϊτίδη δὲν εὑρέθησαν.

ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

Σ.Γ.Γ. ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΤΟΥ

ΔΡΥΩΝ ΚΑΤΑΚΡΗΜΝΙΣΙΣ

Με τὸ πρῶτο κείμενο («Δρυῶν κατακρήμνις») τὸ, ὡς «ἀριστούργημα» γνωστό, καβαφικὸ ποίημα «ΙΘΑΚΗ» καταγγέλεται-καταδεικνύεται: ἀφ' ἑνὸς φθοροποιὸ τῆς συνειδησιακῆς σκελέτωσης τῶν νεοελλήνων (ἦτοι τῆς φυλετικῆς μας ἀλκῆς ὡς συνισταμένης ρώμης-έτοιμότητος-φρονήματος-έμμονης εἰς βιολογικὴ προσαρμογὴν), ἀφ' ἑτέρου δὲ τεκμήριον τῆς ἐξ ἀντικειμένου ἀνεπαρκείας εἰς διανόησιν τοῦ Ἑλληνα -πὺδ σωστὰ αὐτοῦ ποῦ τὸ πνευματικὸ μάρκειγκ τοῦ καιροῦ μας προβάλλει «παγκόσμια διανόησιν»... Πρόκειται γὰρ τῆ λακωνικότατη ἀπ' τὶς σχετικῆς μετὰ τὸ περιώνυμον ποίημα «ΙΘΑΚΗ» ἐργασίης μου, ἐξ ἴσου, θαρρῶ, ἀποδεικτικῆ.

Προλεγόμενα - ἐλάχιστα

Ἄν θέλαμε, πειραματιζόμενοι, νὰ πειθοῦμε... κάθετα γὰρ τὴν περὶ τὸ καβαφικὸ... ἀριστούργημα «ΙΘΑΚΗ» νεοελληνικὴ προπέτεια-ἐλαφρολογία-ἀνευθυνολογία, θὰ ἔφθανε νὰ ἐπιλέξουμε ἕναν ἐκ τῶν προβαλλομένων «Ἰθακολόγων», νὰ τοῦ δώσουμε χαρτί καὶ μολύβι, καὶ νὰ τοῦ ζητήσουμε νὰ ΓΡΑΨΕΙ τί, κατὰ τὴν ἀντιληψί του, ἐπενδύει στὸ σύμβολον «Ἰθάκη» ὁ σημερινὸς φυλετικὸς μας κομπορμισμός. Βεβαίως, ὅπως τὸν ἐκφράζει ὁ... ἴδιος, τουτέστι σύσσωμη ὁμόθυμη καὶ ὁμόγνημη ἢ (ἐξουσιαστικά-παζαρίτικα ἐν προσκηνίῳ) διανόησις -αὐτὴ ποῦ ἐπίμων καὶ ἄμυαλη μᾶς φορτῶνεται (διακελεύει-ἐξωθεῖ):

«Τὸ φθάσιμον στὴν Ἰθάκη» εἶν' ὁ προορισμός σας
μόνο νὰ φθάσετε σέ .... προχωρημένο στάδιον
ἐκφυλιστικῶν διεργασιῶν, μετὰ ἀπολείπουσες
ἢ ἐξόχως ἀμβλυμένες τὶς δυνατότητές σας
εἰς βούλησιν - ἐπιλογὴν - δρασιν» -πρὸς τί, λοιπόν;

Ἐπισημαίνοντες μέγα χρέος τὸν ἐκ τῶν προτέρων ὀρισμὸν τοῦ τί διαγιγνώσκειται πίσω ἀπ' τὸ «καρτίνι», στὸ ὁποῖον ὀφείλουμε δῆθεν νὰ φέρομε τὴ ρότα μας μετὰ τὴ λῆξιν τοῦ ἐνεργοῦ βίου μας, ὑπογραμμίζουμε ταυτόσημη τὴν εὐθύνη παντὸς «κοινωνικοῦ», οἰοῦδήποτε ποῦ ἔρχεται σ' ἐπαφὴν μετὰ τὸ καβαφικὸ «ἀριστούργημα»...

— Ποῦ θὰ εἶπῃ;

— Ποῦ θὰ εἶπῃ πῶς, μετὰ περισσότερο ἀπὸ βέβαιον πῶς ποτὲ κανεὶς δὲν κατάλαβε «ἢ Ἰθάκες τί σημαίνουν», ἢ ἐργασία αὐτῆ,

συνιστᾶ ὑπεύθυνον-ἀποδεικτικὸν ποιητικὸν ἀντίλογο στὸ

ἀκρίτως καὶ ἀμαθῶς κατὰ τὴν γνώμην μας περασμένο στὴ Μέση Ἑκπαίδευση (!)
διαβρωτικότατο καβαφικὸ ποίημα

— πρωτίστως εἰς δεῖξιν τοῦ ... βολικότατου: ἐνῶ, στὸ περιλάλητο «ΙΘΑΚΗ» ὄλοι ἐπισημαίνουν... προθύμως τὸν οὐδαμοῦ καὶ οὐδέποτε ὀνομαζόμενον (προσδιοριζόμενον) «ἕνα

σκοπὸν (τὴν Ἰθάκη)»¹, οὐδεὶς βλέπει *ὑπόβλητον* (ὑποκαταστάτην) τὸν δολερὰ συνιστώμενον *σκοπὸν «ώραῖο ταξίδι»*.

Τὸ «μήνυμα τοῦ γοητευτικά ... «ἀνωποταμικοῦ» τούτου ποιήματος θὰ κατανοηθεῖ εὐχερῶς ἂν τὰ διαλαμβανόμενα δύο σύμβολα («πτωχική Ἰθάκη» καί... πλούσιο² ὠραῖο ταξίδι») εἰδωθοῦν κατ' ἀκριβῆ συνάρτησιν (ἐκάτερο): εἴτε πρὸς τὸ *ΑΠΟΛΛΩΝΕΙΟ ΣΤΟΙΧΕΙΟΝ* (φῶς ἁρμονία ἰσορροπία μαντική ἐρμηγεία), εἴτε πρὸς τὸ *ΔΙΟΝΥΣΙΑΚΟΝ* — ἐνθουσιασμός (μὴ ἰσορροπία!!) ἐόρτασμός ἀσωτία *ΟΡΓΙΑΣΜΟΣ!* Ἔτσι, ἡ πεποιθήσις γιὰ τὸ εὐάρμοστον-δυνατὸν *ζεύξης* τοῦ μὲν ὁμηρικοῦ συμβόλου (Ἰθάκης - ἀρετῆς)³ μετὰ τὸ *ΑΠΟΛΛΩΝΕΙΟΝ*, τοῦ δὲ καβαφικοῦ («ὠραῖο ταξιδίου») ⁴ μετὰ τὸ *ΔΙΟΝΥΣΙΑΚΟ* στοιχείον, δὲν ἀφήνει ἀμφιβολίαν γιὰ τὸ «ποῦ τὸ πάει» ὁ Καβάφης... Ἦτοι πὼς ἐπιχειρεῖ νὰ μᾶς ἐξαπατήσῃ ὅτι ἡ «πρότασις» ποῦ κοσμίζει εἶναι δῆθεν ὁ πλοῦς πρὸς τὴν *Ἰθάκην-ἀρετὴ* — ἀξιοθρήνητον κι ὁρατὸ φεῦδος ἂν διερωτηθοῦμε: «Ἄν συμβαίνει αὐτὸ *γιατί*... ἀπαγορεύεται νὰ σκοπεύσῃ ἡ *πλώρη μας* τὴν Ἰθάκην;

— Πῶς... «ἀπαγορεύεται»; Ποιὸς τὸ ἀπαγορεύει;

— Πρῶτα ἡ σαφῆς προτροπὴ εἰς *διαμετρικὰ ἀντίθετα ῥότα* (ἐκατὸν ὀγδόνα μοῖρες: ἡ Ἰθάκην πέφτει βορειοδυτικὰ κι ὁ Καβάφης μᾶς στέλνει νοτιοανατολικά, στὴ Φοινίκη!), κ' ὕστερα ὁ ... *κίνδυνος ν' ἀράξουμε νέοι* — ἡ διάτα-παραίνεσις «καὶ γέρος πιά ν' ἀράξεις στὸ νησί»...

— «Ἐγὼ στὸ φῶς, στὴν ἁρμονία, στὴν ἰσορροπία σᾶς κατευθύνω», φεύδεται ὁ Καβάφης. «Ἄλλο ποῦ ... λόγου συμπασόντος, προτείνω καὶ λιγούλι (ὡς ἐν παρόδῳ...) *ὀρηγισμόν!*... Νὰ ὀμως ποῦ αὐτὸ τὸ «ἐν παρόδῳ» διαρκεῖ... *ὀλόκληρη ζωὴ*, ὄλο τὸν *ἐνεργὸν βίον* — τρέχα-γ ὕρευε τί σημαίνει ἡ... ἐπίτρεψις (νὰ φθάσουμε) «γέροι πιά»...

— Ἄλλ' ἔτσι, ποῦ λοιπὸν κολλάει ἡ καβαφικὴ μεγαλωσύνη;

— Στὴν *ποιητικὴ* τοῦ ἀλεξανδρινοῦ. Ποῦ (καί) ἐδῶ συλλαμβάνει τὴν παγκόσμια «διανόησι» ὄχι καὶ τόσο... διανοουμένην...

ΤΟ ΠΤΥΕΛΟΔΟΧΕΙΟΝ

ἤδη θὰ τὸ κατάλαβες ἡ Ἰθάκες τί σημαίνουν

Ἄουπο ἡ ὡς «ἀριστούργημα» γνωστὴ περιώνυμη καβαφικὴ «*ΙΘΑΚΗ*» *καταγγέλεται-καταδεικνύεται*: τὸ μὲν *φθοροποιὸς* τῆς συνειδησιακῆς σκελέτωσις τῶν νεοελλήνων, ἤγουν τῆς φυλετικῆς μας ἀλκῆς ὡς συνισταμένης ρώμης-έτοιμότητος-φρονήματος-ἐμμονῆς εἰς βιολογικὴν προσαρμογὴν, τὸ δέ, τεκμήριον τῆς ἐξ ἀντικειμένου *ἀνεπαρκείας* τοῦ σημερινοῦ Ἑλλήνα (ἀνθρώπου) *εἰς διανόησιν*...

ΟΧΙ λοιπὸν!

Ἔμεῖς *ΔΕΝ ΚΑΤΑΛΑΒΑΜΕ* «ἡ Ἰθάκες τί σημαίνουν».

1. Οἱ ἐντὸς εἰσαγωγικῶν 4 λέξεις εἶναι τοῦ Καβάφης.

2. Δικαίως: κρουαζιέρες, καλὲς πραγμάτειες, ἔβεννοι, κοράλλια, μαργαριταρόριζες...

3. Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία: ἡ *ὁμηρικὴ Ἰθάκη* προσκυροῦται συμβολικῶς τῆς *ἀρετῆς* -ὑπάρχουν ἐργασίες ἀμάχητες περὶ τὸ ἀντικείμενον.

4. Τὸ *καβαφικὸ «ὠραῖο ταξίδι»* (ὁ Ὀμηρος δὲν ἀνεφέρθη σὲ κανένα «ὠραῖο ταξίδι»...) προσκυροῦται συμβολικὸν τοῦ *ἐνθουσιασμοῦ* (μὴ ἰσορροπίας!), τοῦ ἐόρτασμοῦ καὶ λοιπῶν συναφῶν κατὰ περίπτωσιν.

Γιατί

τά «ἄν μὲν ἡ σκέψις σου *ΥΨΗΛΗ*»,
 ἔν «*ΕΚΛΕΚΤΗ* συγκίνησις...» (τὰ συναφῆ καὶ τὰ λοιπὰ ὅλα)
 τὰ εὐτελίζει, ἐδῶ, ἐγγύτης μειωτικῆ
 — ὕφος πού μημουαπτικά,
 μὲ συγκατάβασι ἐπιτηδευμένη,
 πάει νὰ καταπλήξει ὀψιφανεῖς:
 τοὺς ὑποφιασθέντας ὀπωσοῦν,
 τοὺς πληροφορηθέντας ἄρτι.

Ἐξ ἄλλου τοὺς *ΣΥΝΑΝΤΗΣΑΝ*

«τοὺς Λαιστρυγόνας καὶ τοὺς Κύκλωπας,
 τὸν ἄγριο Ποσειδῶνα»
 αὐτοὶ πού *ΔΕΝ ΤΟΥΣ ΚΟΥΒΑΛΟΥΣΑΝ ΣΤΗΝ ΨΥΧΗ ΤΟΥΣ*:
 οἱ συναπεῖς Λεύκιοι Ἰούνιοι⁵,
 οἱ Κάτωνες, ἐκεῖνοι τῆς Οὐτίκῃς
 — ἔχουμε δὰ τὸν Γολγοθά, τὸ κώνειον, τοὺς Φιλίππους,
 ἐκεῖνο τὸ ἀκατάλυτο: «... *ΜΗΤΗΡ ΤΩΝ ΓΡΑΚΧΩΝ*»^{6!}

ΟΧΙ λοιπόν.

Ἐμεῖς *ΔΕΝ ΚΑΤΑΛΑΒΑΜΕ* «ἡ Ἰθάκες τι σημαίνουν».
 Γιατ' εἶναι ἀπίθανο ἄκρωσ
 νὰ *ΜΠΑΙΝΟΒΓΑΙΝΟΥΝ* σ' ἐμπορεῖα φοινικικά
 οἱ *ΥΨΗΛΕΣ* οἱ σκέψεις, οἱ συγκινήσεις οἱ *ΕΚΛΕΚΤΕΣ*

5. *ΒΡΟΥΤΟΣ* Λεύκιος Ἰούνιος - ὄχι ὁ γνωστός. Τ' ὄνομά του παρέμεινε σύμβολον τοῦ συνεποῦς δημοκράτου: ὡς ὕπατος ἐπέβλεψε στὴν *ΕΚΤΕΛΕΣΙ* τῶν δύο υἱῶν του, πού συμμετέσχον εἰς συνομοσίαν διὰ τὴν ἐπαναφορὰν (τῆς δυναστείας) τῶν Ταρκυνίων...

6. Πρότυπον ρωμαϊκῆς μητρὸς «θαυμασθεῖσα διὰ τε τὰς ἄλλας ἀρετὰς καὶ δὴ τὰς πρὸς *ΑΝΑΤΡΟΦΗ* τῶν υἱῶν αὐτῆς φορντιδας...», συνεπεία...»

— Ὅλες οἱ μανάδες δὲν *ΦΡΟΝΤΙΖΟΥΝ* τὰ τέκνα τους;

... τῆς ὁποίας (παιδαγωγίας) ὁ πρεσβύτερος (Τιβέριος, 168-133 π.χ.), ἀφοῦ εὐεργέτησε μεγάλως τὸ λαὸν ὑπερασπιζόντάς τον ἔναντι τῶν πατρικίων, κατεσφάγη μαζί μὲ τριακόσιους πιστοὺς ὀπαδοῦς του (τριανταπέντε μόλις ἐτῶν!), ἐπειδὴ «ἠπειλεῖ νὰ σείσῃ ἐκ θεμελίων τὴν ἀριστοκρατίαν» — Ἐλευθερουδάκης. Ὅσο γιὰ τὸν κατὰ ἐννέα ἔτη νεότερον Γάϊον, αὐτός, ὁμοίως ὑπερασπιζόμενος τὸ λαόν, ἔπεσεν μετὰ τριῶν χιλιάδων συμπολεμιστῶν του τὸ 121 π.χ. -στὰ τριανταοκτώ του χρόνια αὐτός!..

— Κακοί... στρατηγοί.

— Ἐλευθερουδάκης: «Ὁ λαὸς βραδέως ἀντελήφθη τὸ λάθος εἰς τὸ ὁποῖον ὑπέπεσεν *ΕΓΚΑΤΑΛΕΙΨΑΣ ΤΟΥΣ ΔΥΟ ΓΡΑΚΧΟΥΣ* |σημ. τοῦ ποιητοῦ ἐξαπατηθεὶς δις ἀπ' τὴν... προπαγάνδα τῶν ἀριστοκρατῶν4|, ἔστησε δὲ ἀνδριάντας αὐτῶν καὶ ἐκήρυξεν *ΙΕΡΑ ΤΑ ΜΕΡΗ ΕἰΣ ΤΑ ΟΠΟΙΑ ΕΠΕΣΑΝ*. Ἡ μήτηρ αὐτῶν ἐπέζησε πολὺ τῶν δύο υἱῶν τῆς, οἱ δὲ Ρωμαῖοι τιμῶντες αὐτὴν καὶ τὰ τέκνα τῆς, ἐπέγραψαν ἐπὶ τοῦ τάφου τῆς *ΚΟΡΜΗΛΙΑ, ΜΗΤΗΡ ΤΩΝ ΓΡΑΚΧΩΝ*».

— Καλά, δὲν βαρέθης νὰ μελετᾷς ὄλ' αὐτά, νὰ τὰ φορτώνεσαι, νὰ τὰ κουβαλεῖς, νὰ τ' ἀποθέτεις στὰ πόδια μας;

— Ὅχι, λαέ μου, φύλῃ μου, πατριδα μου· δὲν *κουράσθηκα*. Γι' αὐτὸ καὶ δὲν θὰ χαθεῖς εὐθύνη μου...

— ΔΕΝ ΕΧΟΥΝΕ ΚΑΙΡΟ για χάσιμον αὐτές
 κι ἀντιλαμβάνονται ΑΛΛΩΣ «τὲς καλὲς πραγμάτειες»⁷.

Πλέον αὐτῶν

ἀντιπαρέρχονται τὲς ἐπικουρείες παραινέσεις
 (τὰ «ὄσο μορεῖς πιδ ΑΦΘΟΝΑ ΗΔΟΝΙΚΑ ΜΥΡΩΔΙΚΑ»),

δὲν ἐνδημοῦν στὴ Σύβαρι, δὲν εὐκαιροῦν

— τοῦτο ἀκριβῶς: ΔΕΝ ΕΥΚΑΙΡΟΥΝ.

Ἔσο για κεῖνο, τὸ

«μὴ προσδοκῶντας ΠΛΟΥΤΗ νὰ σὲ δώσει ἡ Ἰθάκη»⁸

εἶναι για νᾶναι: τῶρα

ἔχουμε πιά κ' Ἰθάκην ΑΓΟΡΑΙΑ

— ἔχει ὁ ΚΑΘΕΝΑΣ ΜΙΑΝ ΙΘΑΚΗ

ὅπως τὴ θέλει, ΒΟΛΙΚΗ, ΣΤΑ ΜΕΤΡΑ ΤΟΥ,

τὸ ἐξάσιο σύμβολο ΕΥΤΕΛΙΣΘΗΚΕ ΑΝΟΙΚΕΙΩΣ.

...

Γι' αὐτὰ κι ἄλλα πολλὰ λοιπὸν

ΔΕΝ ΚΑΤΑΛΑΒΑΜΕ «ἡ Ἰθάκες τὶ σημαίνουν»⁹.

7. ΥΨΗΛΕΣ σκέψεις καὶ συγκινήσεις ΕΚΛΕΚΤΕΣ δὲν ἐνδιαφέρονται για ΥΛΙΚΑ ἀγαθὰ, ἄλλα τὲς ἀπασχολοῦν, ΑΛΛΕΣ ἀνάγκες ἔχουν -ποτέ... μαργαριταρορίζα, μυρωδικὰ, καλὲς πραγμάτειες, Φοινί-κη...

8. Ὅχι, κ. Καβάφη: μᾶς συνιστᾶς νὰ μὴ προσδοκοῦμε πλούτη... Ἄπ' τὸ ἄλλο μέρος ὅμως, ἐπι-μένεις στὸ «ῥαῖο ταξίδι», δηλαδὴ στὸ νὰ κάνουμε δλόκληρη τὴ ζωὴ μας (ἐνεργὸ βίον) γιορτῆ («ἀργία», σκόλη, ΜΗ ΕΡΓΑΣΙΜΗ), «ἀτέλειωτη κρουαζιέρα», νὰ κηδεταί μόνον ὑλικῶν «ἀγαθῶν» λούσων, μέ-σων καὶ ὀργάνων ἡδονῆς, ἀλλὰ δὲν μᾶς λὲς οὔτε ποιδς θά... παράγει, οὔτε πῶς θά... πληρώνονται ἔλ' αὐτά! Μᾶς ὀφείλεις ἀπάντησιν συνεπῶς - ἰδιαιτέρα ἀφ' ὅτου τ' αὐτὰ δὲν βᾶφονται πιά με τὸν παλιὸ ἀνέξο-δο τρόπον καὶ τὰ «ἐμπορεῖα» δὲν δέχονται πελάτες χωρὶς μονέδα πεζὴ στὴν τσέπη (ἡ «πνευματικὴ» δὲν γίνεταί δεκτὴ). Τοῦτα μόνον -ἐνωῶ χωρὶς νὰ σταθοῦμε ἰδιαιτέρα στὰ... πονηρὰ «ἄφθονα ἡδονικὰ μυρω-δικὰ», ἢ στὸ «φοινικίζω» ἴσον «ἀσελγῶ παρὰ φύσιν»...

9. Τὸ ὅτι, ἐνῶ ποτὲ κανεὶς δὲν κατάλαβε «ἡ Ἰθάκες τὶ σημαίνουν» τὸ γεγονός οὐδαμῶς ὁμολογεῖ-ται, ὀφείλεται, θαρρῶ, ἢ στὴ διαβρωτικὴν τοῦ Εἶδους μονοπωλῆσιν τῆς δημοσιότητος, τουτέστι στὴν ἄ-νεσι τῆς Ἰσχύος (ἐξουσίας-ἐμπορικότητος) νὰ ΦΙΜΩΝΕΙ τὸν ἀνεπιθύμητο ΛΟΓΟΝ, ἢ στὴν ἔνοχη διά-θεσιν τοῦ ἀτόμου εἰς ΕΥΘΥΓΡΑΜΜΙΣΙ του με τὴν Ἰσχύ...

«νὰ μάθεις καὶ νὰ μάθεις ἀπ' τοὺς ΣΠΟΥΔΑΣΜΕΝΟΥΣ»

καὶ

«γεμάτος περιπέτειες, γεμάτος ΓΝΩΣΕΙΣ» —;

Ἐδῶ ἡ ἀπάντησις, σαφὴς, ἀπροσχημάτιστη, θὰ μᾶς ξαφνιασει: «Βεβαίως: καθὼς «περιπέτειες» εἶναι εἴτε «ἀπρόοπτες ταλαιπωρίες» εἴτε «σύντομοι» ἢ ἀπρόοπτοι ἐρωτικοὶ δεσμοί», εἴτε «γεγονότα ἐνέχοντα κίν-δυνον (ἐνδεχόμενον κακόν) ἢ συγκίνησιν (ταραχὴν ψυχῆς!)», γίνεταί φανερὸ πῶς δὲν ἔχουν καμιά δου-λειὰ δίπλα σὲς... γνώσεις (ἴσον δαημοσύνη, γνωριμία τῶν πραγμάτων...), ὅπου πονηρὰ, ὑστερόβουλα, σκοτεινὰ τὲς τοποθετεῖ ὁ Καβάφης! Τὶ ἄλλο ἀφοῦ δὲν ἔχουν καμιά συγγένεια, συνάφεια, ὁμοειδεῖα, ὁμο-τροπίαν -ἀφοῦ οἱ μὲν πρῶτες («περιπέτειες») τεχμαίρονται ἀπευκταῖες (καθὸ ἀνώφελος, μάταιος, βλα-πτικὲς, φθαρτικὲς, καταστρεπτικὲς), οἱ δὲ δεῦτερες (γνώσεις) εὐκταῖες (καθὸ ὀφέλεις, συμφέρουσες,

προσ-θετικές)! Προεξοφλούμενοι, συνεπώς, πώς αυτή τούτη ή *ἐπιδίωξις γνώσεων* συνιστᾶ αὐτονόητη τὴν ἀπόκρισι τῶν (ἐκ διαμέτρου ἀντίθετης φύσης -δομῆς, ποιότητος, εἶδους)... *περιπετειῶν*, ἀναγνωρίζουμε ἔκπληκτοι τὴν... ἀποκάλυψι: «Σπουδασμένοι» καὶ «γνώσεις», ἐδῶ, ἀφοροῦν στὴν γνωριμία *ΕΙΔΙΚΩΝ ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ*, ἥτοι τῶν περὶ τὸν *ὄργασμόν-ὄργισμόν* -αὐτὰ ἔχει κατὰ νοῦν ὁ Ἀλεξανδρινός

— Δὲν ἀποδεικνύεται.

— Βεβαίως ἀποδεικνύεται: ὅτι ἀκριβῶς ἀπόδειξιν συνιστᾶ ἡ μὴ ἀναφορὰ του σὲ συγκεκριμένον τομέα γνώσης, σὲ συγκεκριμένην ἐπιστήμη -τὸ γεγονός δτι τὰ μόνα συγκεκριμένα ποῦ βρῆκε ν' ἀναφερθεῖ ἐφάπτοντο τῶν ὁμολογημένων πρωταρχικῶν ἐνδιαφερόντων του -ἔσων κυρίαρχα τὸν ἀπασχολοῦσαν... Ἄκριβέστατα δέ, τά:

α. «καλοκαιρινὰ πρωιά» (ἐορτασμός λαμπρότης ἄπλα ποίκιλισ...)

β. «χαρὰ εὐχαρίστησις» (γλυκασμός τέρψις ἡδονὴ ἀπόλαυσις...)

γ. «ἐμπορεῖα φοινικικά» (μὴ ξεχνοῦμε: φοινικισμός ἴσον παρὰ φύσιν ἀφροδισία, γενετήσια διαστροφή· ἐπίσης: φοινικίζω ἴσον ἀσελγῶ παρὰ φύσιν)...

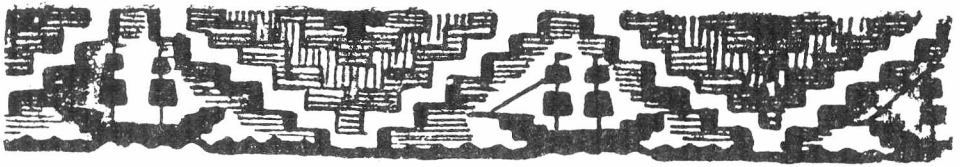
δ. «πόλεις Αἰγυπτιακές». Πού, βέβαια, δὲν μποροῦν νάνα παρὰ μόνη ἡ... Ἄλεξάνδρεια! Ἡ συγκεκριμένη ἀκριβῶς πόλις, «ὁ Ἡδονισμός κ' ἡ Τέχνη» τῆς ὁποίας, μονοπωλοῦντες τὴν ἀφοσίωσι παντός... Ἰάνθη Ἀντωνίου, ἀποκλείουν κάθε ἰδέαν ἀπαγκίστρωσης - χειραφεσίας ἀπ' τὴν... «κυρίαρχη προσήλωσι» |δῆτε στὰ ἴδια τὰ λόγια τοῦ Ἀλεξανδρινοῦ γιὰ ποιᾶν ἀκριβῶς «κυρίαρχη προσήλωσι» πρόκειται, ἐπ' εὐκαιρία δὲ θυμηθῆτε τὴν αὐθεντικὴ *καβαφικὴ βεβαίωσι* («Τῶν Ἑβραίων, 50 μ.χ.) πὼς «ὁ ὠραῖος καὶ σκληρὸς ἑλληνισμός... δὲν ἐγκαταλείπεται μὲ... καμία κυβέρνησι», πὼς δηλαδὴ τὰ περὶ... «τιμιότερων ἡμερῶν...» εἶναι καὶ μένου, μόνον εὐσεβεῖς πόθοι:

«Ἡ τιμιότερές μου μέρες εἶναι ἐκεῖνες
ποῦ τὴν αἰσθητικὴ ἀναζήτησιν ἀφίνω,
ποῦ ἐγκαταλείπω τὸν ὠραῖο καὶ σκληρὸν Ἑλληνισμό,
μὲ τὴν κυρίαρχη προσήλωσι
σὲ τέλεια καμωμένα καὶ φθαρτὰ ἄσπρα μέλη».

Αὐτονόητον πὼς ὁ ἀναγνώστης τούτου τοῦ περιοδικοῦ γνωρίζει καλύτερα τοῦ γράφοντος τι σημαίνουν αὐτὰ τὰ γελοῖα περὶ... «αἰσθητικῶν ἀναζητήσεων» καὶ «σκληρῶν ἑλληνισμῶν»...

ε. «καλὲς πραγματεῖες» (σεντέφια κοράλλια ἔβενοι ἡδονικά μυρωδικά...) -σαφῶς δηλαδὴ, κατ' ἀποκλειστικότητα ὕλικα ἀγαθὰ |ὅποιος βλέπει κάπου κάνα... Πανεπιστήμιο, καμιά Σχολή, κάνα σοφὸ-σοφιστὴ-Δάσκαλον, παρακαλεῖται νὰ μᾶς τὸ φανερώσει... Λίγην ὑπευθυνότητα, Ἑλληνες, λίγη σοβαρότητα... Ὅτι χάνεται ἡ πατρις|.

ΔΗΜΟΣΘ. ΚΟΚΚΙΝΟΥ

ΤΑ ΠΑΝΗΓΥΡΙΑ ΚΑΙ ΟΙ ΓΙΟΡΤΕΣ ΩΣ ΕΘΝΙΚΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Δημοσθένη Κόκκινου Λογοτέχνη
Δ/ντου Περιοδικού «ΗΠΕΙΡ. ΕΣΤΙΑ»

Στήν εποχή τούτη με τὰ νέα εἰδῶλα καὶ τὶς ἀπατηλὲς ἐντυπώσεις ποὺ ὁ σύγχρονος ἄνθρωπος πάσχει νὰ κρατηθεῖ ἀπ' τὶς ρίζες του γιὰ νὰ μὴν εξαφανιστεῖ μέσα στὴν ὑπερεθνικὴ κοινωνία τοῦ αἰῶνα μας, οἱ σταθμοὶ τῶν ὁμαδικῶν ἐκδηλώσεων κάθε λαοῦ, ποὺ διαφυλάχτηκαν ἀπὸ τὴν γέφυρα τῆς παράδοσης, ἀποτελοῦν τὶς προσβάσεις καὶ τὸ ἀδαπάνητο ἀκόμα κεφάλαιο γιὰ τὴν πνευματικὴ καὶ πολιτιστικὴ τους φυσιογνωμία.

Ἔτσι, γιὰ τοὺς νεοέλληνας, ποὺ συνέδεσαν τὴν ἐθνικὴ τους ζωὴ με τὶς γιορτὲς καὶ τὰ πανηγύρια, καθ' ὅλη τὴν μακροαἰωνήν περίοδο τῆς νεώτερης ἱστορίας τους, αὐτὲς οἱ παραδοσιακὲς ἐκδηλώσεις ἀποτελοῦν τὰ ὀριακὰ ἐκεῖνα σημεῖα συνάντησης, ποὺ προσφέρουν τὶς ἀφετηρίες γιὰ τὴν διάθροιση τῆς νέας ἐκκίνησης. Κι' αὐτό, ἀκριβῶς, συνιστᾷ τὸ ἀντίκρουσμα ἐνὸς πολυτίμου ἐθνικοῦ κεφαλαίου, ποὺ κρατεῖ τὸ κλίμα, τὸ ἦθος καὶ τὴν ἀντανάκλαση τῆς διαχρόνου μεγάλης τοιχογραφίας τῆς πατρίδας μας.

Γιὰ τοὺς παραπάνω λόγους, χρειάζεται εἰδικὴ μέριμνα, γιὰ τὴν κατοχύρωση καὶ τὴν ἀξιοποίηση, με τὴν μεγαλύτερη εὐαισθησία καὶ τὴν καλύτερη δυνατὴ προβολὴ τῶν παραδοσιακῶν μας ἐκδηλώσεων, δεδομένου ὅτι, περ' ἀπ' τὴν ἀνάγκη γιὰ τὸ τοπικὸ φιλικό, πιστεύω πὼς ἔχουν τὸ μῆνυμα γιὰ τὴν πραγματικὴ μας ἐθνικὴ ταυτότητα.

Ὁ σύγχρονος ἄνθρωπος, ποὺ πασχίζει νὰ κρατηθεῖ ἀπ' τὴν ἀντανάκλαση τῶν εἰδῶλων τῆς ἐποχῆς τούτης, εἶναι ἕνας ναυαγὸς πού, ἀκολουθώντας τὴν φωνὴ τῆς πῆλινος Κίρκης, ἀπομακρύνεται ἀπ' τὴν μνήμη καὶ τὸ ὄνειρο τῆς ζωῆς.

Καί, λεηλατημένος ἀπ' τὶς ἴδιες του τὶς γνώσεις, νοιώθει τώρα νὰ εἶναι παγιδευμένος, κάτω ἀπὸ ἕναν ἄδειον οὐρανὸ, χωρὶς νέφη καὶ χωρὶς ἀποδημητικά. Ἔτσι, δὲν μπορεῖ νὰ κουβεντιάσει με τὸν χρόνο, νὰ συναντήσει τοὺς προγόνους του, νὰ περπατήσει πάνω στὰ βήματα τῆς γῆς, νὰ ἰδεῖ τὸν Θεὸ στὴν δροσοῦλα ἐνὸς φτωχοῦ ἄνθρου καὶ χορτάσει τὴν ὁμορφιά ποὺ δίνει ὁ μόχθος στὴν ἄκρη τοῦ δρόμου, ὅταν πέφτουν τὰ περιστέρια κι ἔρχεται τὸ νύχτωμα με τὸ πικρὸ ἀγιόκλημα καὶ τὴν στάχτη. Γιατί, τοῦτος ὁ αἰώνας με τὰ ἐπιτεύγματα, δυστυχῶς, φέρνει γιὰ τὸν ἄνθρωπο μιὰ φοβερὴ πτώχευση, ποὺ ὀδηγεῖ ἔξω ἀπ' τὴν κλίμακα τῆς δικῆς του δυνατότητας, ποὺ ὑπόσχεται ἕναν παράδεισο στὴν ἄβυσσο καὶ πού, ἀκόμα, μικραίνει τὴν διάσταση τῆς ὑπαρξῆς του μέσα στὸν σύμπαν. Ἔτσι ἀπογυμνωμένος ἀπ' τὸν μῦθο τῆς ζωῆς, ἕνας τραγικὸς καὶ μεθυσμένος Ἑλπίνορας, παραλύει κάτω ἀπ' τὸ φάσμα μιᾶς ἀνταπάτης, παραδίνεται ἄβουλος στὸν ἱλιγγο τῆς μηχανῆς, γιὰ νὰ χάσει τὴν θέαση καὶ τὴν αἴσθησι ποὺ τοῦ ἔδιναν ἕνα ὑπαρξιακὸ ἀντίκρουσμα καὶ μιὰ μεταφυσικὴ προσδοκία. Γι' αὐτό, δὲν τοῦ ἀπομένουν, ὡς πηγὴ ζωῆς, παρὰ τὰ ἔστικτα καὶ μιὰ σπιθα πνεύματος στὸν ξηραμένο πηλὸ, σ' ἕνα ἀτέλειωτο ταξίδι χωρὶς σκηπὸ - ἔστω αὐτὸν τὸν σκοπὸ ποὺ ἔχουν τὰ λουλούδια, τὰ πουλιὰ καὶ τὰ θηρία τοῦ λόγγου,

πού, στις θαυμαστές ημέρες μας, με την μορφή του τουρισμού, μεταβάλλεται σε βιβλική μετοικησία. Και κεντρίζει, αυτός ο άνθρωπος χωρίς γέφυρες και μυθολογία, τὰ ένστικτα, ποτίζοντάς τα με βαρὺ ἀλκοόλ και παραισθησιογόνα, για να θολώσει την συνείδηση τῆς τραγικῆς αἰχμηλωσίας του ἀπ' τις δυνάμεις που ὑπόταξε στὰ χέρια του ἡ γνώση και ἡ θρίαμβος τῆς οὐδέτερης ἐπιστήμης. Αυτό είναι τὸ τίμημα για τὴν ἐξαγορὰ τῆς εὐδαιμονίας, που τοῦ ὑποσχέθηκε ἡ ἀπομυθοποίηση τῶν ἀξιών, μ' ἓναν λωτὸ που δὲν ἔρχεται ἀπὸ κάποια γαλάζια ἀκτή, ὅπου τὰ εἶδωλα τῆς καταναλωτικῆς κοινωνίας δὲν θεοποιούνται. γι' αὐτό, τώρα, οἱ ἀναζητήεις τῶν νέων που συνταράσσουν τὸν ὄριζοντα, ἡ πικρὴ φωνὴ τῶν ποιητῶν, ἡ ἀγωνιώδεις φάσεις τῶν φιλοσόφων και ὁ τρόμος τῶν ἐπιστημόνων, ἀποτελοῦν ἴσως τὸ πρῶτο μήνυμα μιᾶς ἀνοιξης που θὰ ἔρθει ἀπὸ κάποια νέα μυθογονία. Καί, παρὰ τις βαρεῖες νεφώσεις και τὴν ἐπιχειρηματικὴ ἀπειλὴ που σωρεύουν τὰ μεγάλα μεγέθη, πιστεύω πὼς ὁ πάσχων ἄνθρωπος, ἐφ' ὅσον δὲν ὑποκύψει στὸ νόμο τῆς ἀμνήμονης ἀγέλης, δικαιούται νὰ ὄνειρευέται, ἀκόμα και κάτω ἀπ' τις ἀναθυμιάσεις τῶν ἐργοστασίων και πὼς μπορεῖ νὰ φυτέψει ἓνα δεντράκι στὸ διαβρωμένο χῶμα ἢ νὰ στῆσει τὸν ἥλιο πάνω σ' ἓνα βουνὸ ἀπὸ θειάφι και ὀξέα.

Ἔτσι, πρέπει νὰ ξεκινήσουμε, για τὴν καινούργια μυθογονία, ἀναζητώντας τὸ ὄνειρο, τὸ θάμβος και τὴν πρωῖα τοῦ ψυχικοῦ τοπίου, που ἔφεραν ὡς ἐδῶ οἱ ἀξίες τοῦ λαϊκοῦ πολιτισμοῦ οἱ ὁποῖες προσφέρουν κάποιες χλωρὲς ἀρτηρίες, για νὰ ἐνοφθαλμίσουμε αὐτὴν τὴν ἐποποιῖα τοῦ τεχνολογικοῦ πολιτισμοῦ, που ἐκκολάπτει τὴν οἰκουμενικὴ συνείδηση τοῦ αἰῶνα μας. Γι' αὐτό, ἀνακύπτει, παράλληλα μὲ τὸν θρίαμβο τῆς τεχνικῆς και τῆς ἐπιστήμης, ἡ ἀνάγκη γιὸ μιὰ μυθικὴ ἐξίσου πορεία, για νὰ μὴν μείνουμε πάνω ἀπ' τὸ χάος, κρεμασμένοι ἀπὸ χαρταετούς, χωρὶς τὴν δυνατότητα ἀποπαγίδευσης ἀπ' τὴν παραίτηση τῆς συμμετοχῆς μας στὴν μοίρα τοῦ σύμπαντος που θέτει ἐνώπιόν μας ἡ ἄνοια τῆς ἀνθρώπινης ὑπαρξης.

Καί, γι' αὐτό, θὰ πρέπει νὰ στηριχθοῦμε στὴν βιωμένη, ἀπὸ αἰῶνες, διάσωση τῆς παράδοσης, για νὰ μὴν ὑποστοῦμε τὴν φοβερὴ ἐκείνη φλεβοτόμηση, που μᾶς ἐνέκλειε μέσα στὰ διαστημικὰ ὄχηματα διακίωνοντας τὸν γενναῖο κόσμο τοῦ Χάκξλεϋ, τραγικὰ δρόμενα ἀπὸ ἓναν ἐνώπιον τυφῶνα, που θὰ μᾶς γύριζε στὶς σκοτεινὲς πηγές, δίχως πάθος και δίχως ὄραμα, για μιὰ παρανοικὴ γήινη ἐξάρτηση. Κάλιστα, σήμερα, που μίχραινει ἡ γῆ, που καταργήθηκαν τὰ σύνορα και που οἱ ἄνθρωποι, μὲς' ἀπ' τις ἐκπληκτικὲς κατακτήσεις τῆς ἐπιστήμης, χάνουν τὴν προσωπικότητα και τὴν μνήμη τῆς δικῆς τους ὄντοτητας, ἔχουν ἀνάγκη νὰ κρατηθοῦν μέσα στὰ ὄρια τῆς φυλετικῆς τους ρίζας, νὰ σμικρύνουν τὸν χῶρο τῆς ὑπαρξιακῆς κατάφασης στὴν ἄλω τῆς κλίμακας τῶν πεπερασμένων παραμέτρων. Καί, γι' αὐτό, παρατηρεῖται τὸ φαινόμενο νὰ ἀνιχνεύουν, μὲ σωβινιστικὴ περίπου διάθεση τὶς πρωταρχικὲς, τὶς πολὺ μακρινὲς ρίζες τους, λαοὶ και ἔθνη, που γεννήθηκαν, χωρὶς συγκεκριμένη πατρίδα, μὲς' ἀπὸ κάποια ἔκρηξη διεθνιστικῶν ιδανικῶν. Γιατί, φαίνεται πὼς, ἐνώπιον τοῦ κινδύνου νὰ ἐξαφανιστοῦν, μέσα στὸν συγκριτισμὸ τῶν μεγάλων ἐνοτήτων και τῆς οἰκουμενικῆς ἀντίληψης, ξαναγυρίζουν στὸν νόμο τῆς ἔσχατης ἄμυνας, που κρατεῖ τὴν ἀντιτερμινιστικὴ ἰσορροπία στὴν σημαντικὴ νομοτέλεια, ὥστε ὥστε νὰ μὴν γίνουμε ἓνας κομήτης που καίγεται. Ἔτσι, στὴν ἐποχὴ τούτη, που ἀντανάκλαται ὁ πυρακτωμένος βυθὸς στὴν ἀπατηλὴ ἐπιφάνεια και πού, μὲ τὸν βομβαρδισμὸ τῶν ἐντυπώσεων δημιουργεῖται μιὰ τερατογένεια στὴν κοινωνικὴ μεταβιομηχανικὴ ἐξέλιξη, πρέπει νὰ ἐνανθρωπίσουμε, ἐν πρώτοις, τὶς μηχανές, νὰ διαφυλάξουμε τὴ φύση ἀπ' τὴν καταστροφή νὰ δώσουμε σκοπὸ και συνείδηση στὸ παραλήρημα τῆς διεύρυνσης τῶν δυνατοτήτων τῆς ἐπιστήμης και νὰ παραιτηθοῦμε ἀπ' τὴν φαρμακερὴ γοητεία τῆς ἀνοικονόμητης φιλοδοξίας νὰ ἀναιρέσουμε, μὲ τὴν ἀκύρωσή μας, τὴν ἀνθρώπινη καταξίωση πέρ' ἀπ' τὴν πρωτόγονη φιλοσοφικὴ ἀνεπάρκεια. Διότι, ἡ ἠθικὴ ἀκρασία και ἡ αἴσθηση τῆς στάχτης, που ἐξάγεται ἀπ' τὸν ἀπολογισμὸ τοῦ Δεύτερου Παγκοσμίου Πολέμου, δὲν ἀφήνουν κανένα μονοπάτι διαφυγῆς, δεδομένου ὅτι, πέρ' ἀπ' τις διυλισμένες ἀξίες και τὴν συνομιλία μὲ τὴν ἀδαπάνητη συνέχεια ἐνὸς λαοῦ, ἐνεδρεύει ἡ ἔρημος, τὸ κενὸ και ταριχευμένη ἀνοιξη τῶν γενεῶν που θὰ μείνουν δίχως μιὰ γέφυρα για τὴν ζεύξη τοῦ χῶρου μὲ τὸν χρόνο.

Ξεκινώντας απ' τις παραπάνω διαπιστώσεις, έρχόμαστε στην άφετηρία τών όριακων ά-
ξιων, που διαφύλαξαν την πρωταρχική σπίθα-έστω κάτω την όξειδωση και την χόβολη τών έ-
σβησμένων έστιων -, για να ζητήσουμε ένα κεφάλαιο, με το όποιο θα κρατήσουμε τις διαρροές
και θα εξασφαλίσουμε την ανασύνταξη τών αξιών εκείνων, που συνιστούν την έθνική μας φυσιο-
γνωμία. Κι' αυτό το κεφάλαιο, κατά κύριο λόγο, είναι ο λαϊκός πολιτισμός κάθε λαού, που
μπορεί να δώσει τώρα την σηματοδότηση και τη μνήμη, για να μην χάσουμε τα ίχνη πάνω
στην ιστορία, που μάς έφεραν ως τον αιώνα της μετάβασης στον άσύνορο χώρο της ύπερεθνικής
κοινωνίας, στην όποια αφεύκτως θα υποχρεωθούμε να ζήσουμε. Γι' αυτό, άκριβώς, οι παραδο-
σιακές έκδηλώσεις, ιδιαίτερα στους λαούς, που δεν έχουν άπύσταση απ' την άρχέτυπη μορφή του
λαϊκού πολιτισμού άποτελούν έδάφος ζών, για άνανέωση της βλάστησης πάνω στον χιλιόχρονο
κορμό της ύπαρξιακής μας ύπόστασης στα έθνικά σύνορα. Και το κύριο κεφάλαιο, σ' αυτές τις
περιπτώσεις είναι οι όμαδικές έκφανσεις, που κρατούν, δίχως τηχόμενου κρυστάλλου, την ά-
ποθησαύριση της ψυχής, της ποιοτικής αίσθησης και της ήθικης όντότητας, μέσ' απ' την συνπαί-
νική μοίρα και την μεταφυσική προσδοκία ενός λαού.

Και, ειδικότερα, οι γιορτές, τα πανηγύρια και τα σημαντικά γεγονότα που έχουν την
κοινή πρόσφαση στην κοινότητα ζωής, προσφέρουν την ηλεκτρισμένη ακόμα άτμόσφαιρα και το
πυρακτωμένο ύπόστρωμα ανάφλεξης, που μπορεί να δώσει, όχι μονάχα το κέντρισμα, αλλά
και την πυξίδα πορείας και την ζεύξη του χρόνου, για την συνάντηση της μνήμης και τών βιω-
μένων, άνεπιγνώτως και κληρονομικώς, βημάτων μας πάνω στην δική μας γη. Κι αυτό, στην
έποχή έφιαλτικής κατάπληξης του τεχνολογικού έπους, παίρνει ιδιαίτερο βάρος, γιατί προσφέ-
ρει ένα δρομάκι, μέσα στην διάρκεια και στον άρρητο κόσμο του σύμπαντος, που θα μάς προφυ-
λάξει απ' την ψυχική άφυδάτωση και την άκύρωση της κοινωνικής ύπόστασης, που διαγράφε-
ται τώρα καθαρά στον όρίζοντα. Διότι, με τα μέσα που δίνει ή γνώση στην διάθεση του σημερι-
νού ανθρώπου, ή συντέλεια είναι δυστυχώς δυνατή, έφ' όσον δεν κάμουμε κοινό όραμα την άν-
θρώπινη ύπαρξη.

Και οι γιορτές και τα πανηγύρια, για την συνάντηση τών ανθρώπων και για το όνειρο
στο ίδιο προσέφαλο τών λαών, συνιστούν μιάν άκαταμάχητη δύναμη ή όποια μπορεί να στηρί-
ξει την έλπιδα για την είρηνη, για την άμβλυνση τών συνθημάτων, για την άφύπνιση απ' τον
μανδραγ ορα της χοϊκής εύδαιμονίας και για την αναβάπτιση στην Κασταλία πηγή. 'Ιδιαίτερα
για μάς που έρχόμαστε από χιλιάδες χρόνια χωρίς να χάσουμε την δύναμη που δίνει ή μακρά
πορεία της συνέχειας, τις έκδηλώσεις αυτές τις έχουμε ζωντανές στην τρέχουσα ζωή, στην κα-
θημερινότητα και, γι' αυτό, δεν είναι δύσκολο να τις αξιοποιήσουμε, ως πηγή και θησαυρό άνα-
νέωσης και άντοχής, πριν άπομακρυνθούμε απ' την όχθη της δικής μας γενεάς. Γιατί, οι άνί-
δρωτοι εύτυχεις λωτοφάγοι της άσφάλτου, που σύρονται πίσω απ' τις στίλβουσες λαμαρίνες,
δυστυχώς, χάνουν αυτόν τον όρίζοντα, στον όποιο αιωρούνται ακόμα τα δικά μας περιστέρια
με το μήνυμα για την είρηνη και την όμορφιά της πατρίδας.

Και, με την κατάργηση της ανάγκης για την καθημερινή άλληλεγγύη, τρομακτικά μέ-
σα εικόνας και φωνής, άφ' ενός και, άφ' έτέρου, με την σχολική περίπου κωδικοποίηση, στην
μορφή της μουσειακής άναπαράστασης /δυστυχώς, όχι άποκαθαμένης κι' αυτής και, στις πε-
ρισσότερες φορές, παραμορφωμένης τερατωδώς/, το κεφάλαιο αυτό, που είναι πρωταρχικής ά-
ξίας γι' αυτήν την ίδια την ύπόσταση μας άνα μέσον τών συγχρόνων λαών, καταστρέφεται άνε-
πανόρθωτα. Γι' αυτό, θα πρέπει να αξιολογηθεί, απ' την πολιτεία και απ' τους πνευματικούς
παράγοντες, ως ιερή έθνική αξία, προκειμένου να σώσουμε αυτό που φυλάχτηκε, με «τις ριζού-
λες στο νερό και την δροσιά στα φύλλα», όταν περιμέναμε την Ανάσταση του Γένους, κρεμών-
τας πάνω απ' τις κούνιες τών παιδιών μας, μαζί με το σταυρό, το καριοφύλι, και τις ύποσχέ-
σεις τών δημοτικών μας τραγουδιών. Αυτά τα πανηγύρια κι αυτές οι γιορτές τών εφάστιων ά-
γιων, που συνομιλούσαν με τους προγόνους μας, πιστεύω πως είναι το μέγα κεφάλαιο, για να
μην μείνουμε μονάχα στα λεξικά τών άλλων λαών.

“Ίσως εκφράζομαι με την φωνή ποτισμένη απ’ την μέθη τῶν ποιητῶν, προκειμένου νά δώσω, μέσ’ απ’ την ἀχλή και την ἀτιμόσφαιρα τοῦ ἀνθρώπινου σύμπαντος, γιά τὸ θέμα τοῦτο, πού χλωτίζεται απ’ τοὺς αἰῶνες τοῦ λαϊκοῦ μας βίου. Δὲν πιστεύω πὼς θὰ γίνονταν καλύτερα, γιὰ τὶ οἱ λέξεις, πρὸ παντὸς, φέρουν τὸ εἰδικὸ φορτίο, πού τοὺς δίνει τὴν δύναμη νά τήκουν τὴν κρυσταλλωμένη συγκίνηση. Καὶ ἀκόμα, θεωρῶ εὐτύχημα πού τὸ συνέδριο τοῦτο, στὰ Γιάννινα, πού ἔδωσαν, γιά τὸ ἔπος τοῦ νεώτερου ἑλληνισμοῦ, μάρτυρες, ἀρματωμένους, ἥρωες ἀγίους εὐεργέτες και διδασκάλους τοῦ Γένους τῶν Ἑλλήνων. Σ’ αὐτὸν τὸν τόπο, μὲ τοὺς ἴσκιους τῆς πορείας τῆς φυλῆς μας, μὲ τὴν εὐωδία τῶν ρόδων πάνω στὶς φράχτες, τὸ πυκνὸ φῶς και τὴν βυζαντινὴ μνήμη, φυλάξαμε τὴ πατρίδα και δώσαμε τὴν πρώτη καταβολὴ τῆς νεώτερης ἑθνικῆς μας συνειδήσεως, Καλῶς, λοιπόν, ἐπιλέχτηκε και ἀντιπροσωπεύει τὸν χῶρο τῆς παράδοσης και τὶς ὀρθιες ἐπάξεις τῆς πνευματικῆς ἐπαρχίας. Καὶ ὁ ὁμιλῶν, απ’ τὶς ἐπάξεις αὐτές, θὰ ἤθελα νὰ ὑπομνήσω, πὼς τὰ μεγάλα κινήματα, γιά τὴν ἀνανέωση τοῦ κόσμου, δὲν ξεκίνησαν οὔτε ὁ Ἀπόστολος Παῦλος απ’ τὴν Ρώμη οὔτε τὸ Εἰκοσιένα, οὔτε τὸ 40 οὔτε ἡ Ἑθνικὴ Ἀντίσταση απ’ τὰ μεγάλα ἀστικά κέντρα.

Κλείνοντας, θὰ ἤθελα γιά τοὺς ξένους, νὰ τοὺς καλωσωρίσω ἰδιαίτερα, στὴ Δεύτερη τούτη Πόλη τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ὅπου φυλάχτηκε ἡ ἀκοίμητη συνείδηση τοῦ ἔθνους και τὸ γλυκύτατον ὄραμα τῆς Ἀνάστασης τοῦ Γένους, μαζί μὲ τὰ στέφανα τῶν γονέων και τὸν μόσκο τῆς γαργιάς γιά τὶς πλεθούσες τῆς παρθένας ἀδερφῆς στὸ ἐφέστιο εἰκονοστάσι. Καὶ χαίρομαι πού ἔχετε τὴν εὐκαιρία νὰ συναντήσετε, στοὺς δρόμους τῆς, στὶς πλατείες και στὸ κάστρο τῆς, τὰ ὀνόματα και τὸν ἴσκιό τοῦ ἑθνικοῦ μας πανθέου.

ΑΓΓΕΛΙΚΗ ΤΣΙΜΑ

ΑΚΙΝΗΣΙΑ ΣΤΙΣ ΡΑΓΕΣ

*Σπανίζει ἡ αἴσθησι τῶν ἀσπραγγέλων
στὴ σκεβρωμένη κόρνιζα
κι ἐσὺ ἐχθρὸς στὸ πέρασμα τοῦ χρόνου
κινδυνεύεις ἀνεπανόρθωτα
σὰν τὴν Ἀλίκη στὴ χώρα τῶν θαυμάτων:
ἄρα δὲν ὄνειρεύομουν,
ἐκτὸς ἄν
εἴμαστε ὅλοι πρόσωπα τοῦ ἴδιου ὄνειρου*

*Σαπίζει ἡ αἴσθησι τῆς μοναξιᾶς
στὴ μαγεμένη πόλη
πόλη πού κούρσεφες μὲ τὰ μάτια σου
κι ἔκαφες τὸ φῶς τοῦ ἡλίου
μὲ τὰ χέρια σου
σὰ λύκος πού ἀναμετριέται
μὲ τὰ φῶτα τοῦ κεντρικοῦ δρόμου*

*Κι ἔτρεξες γρήγορα
νὰ προλάβεις τὸ σφύριγμα τοῦ
σταθμάρχη, κρατῶντας τὸ
πράσινο μπουφάν παραμάσχαλα.*

Π. Μ. ΣΩΤΗΡΧΟΣ

ΜΙΚΡΟΝ ΕΓΚΩΜΙΟΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΤΑΠΕΙΝΟΦΡΟΣΥΝΗΝ

(*Ἑσωτερικὸς Μονόλογος*)

«Χαίρε λαμπρὴ στολὴ τῆς Θεότητος - χαίρε τὸ φῶς ἀνεσπέρου λαμπρότητος...». Μὲ αὐτοὺς τοὺς δύο στίχους ἐσκόπευα ν' ἀρχίσω ἕνα ἐγκώμιον γιὰ τὴν ταπεινοφροσύνην, ποὺ χρο-
νία τώρα ἤθελα νὰ γράψω. Κάθε φορὰ ὅμως, ποὺ ἀρχίζα τὸ γράψιμο, κάτι μὲ συγκρατοῦσε καὶ
μὲ ἔκανε νὰ τὸ ἀναβάλω γι' ἀργότερα. Ἡ κρυφὴ μου ὑπερηφάνεια μού φιθύριζε στὸ αὐτὶ ὅτι ἔ-
πρεπε νὰ γράψω κάτι πολὺ σπουδαῖο καὶ σημαντικὸ, ποὺ νὰ κάνει ἐντύπωση στοὺς ἀνθρώπους
καὶ νὰ μείνει σὰν ἕνα κλασικὸ κείμενο στὸ εἶδος του. Ἡ δαιμονικὴ ὑπερηφάνεια μ' ἔκανε νὰ μι-
λῶ γιὰ τὴν ταπεινοφροσύνη ἀπομακρύνοντας με ἀπὸ αὐτήν, γιὰ νὰ κρύψω τὴν δική μου ἔπαρ-
ση. Πῶς μπόρουσα λοιπὸν νὰ γράψω καὶ μάλιστα κάτι καλὸ, κάτι ἀληθινὸ γι' αὐτήν καὶ νὰ εἴ-
μαι ὑποταγμένος στὸν ἐχθρὸ της; Νὰ μιλήσω γιὰ κάτι, ποὺ δὲν ἤξερα: Πῶς νὰ ζωγραφίσω μὲ
κλειστὰ τὰ μάτια; Πῶς νὰ τραγουδήσω μὲ κλειστὸ τὸ στόμα;

Σήμερα ὅμως τολμῶ νὰ γράψω γιὰ τὴν ταπεινοφροσύνη καὶ ἄς μὴ τὴν ἔχω γνωρίσει.
Τολμῶ γιατί εἶδα τὴν ὁμορφιά της σὲ ἄλλα πρόσωπα καὶ θαμπώθηκα καὶ ἡ συγκλονιστικὴ, ἡ
ἀπερίγραπτη αὐτὴ ὁμορφιά μὲ σπρώχνει αὐτὴν τὴν ὥρα νὰ γράψω τὶς γραμμές, ποὺ ἀκολου-
θοῦν, σὰν μιὰ μικρὴ, ἔστω καὶ φλύαρη, ἐπίκληση στὴν "Ἁγία Σιωπὴ της. Γι' αὐτὸ καὶ δὲν εἴ-
μαι φουσκωμένος ἀπὸ βεβαιότητα γιὰ τὰ λόγια μου, ἀλλὰ μᾶλλον μουδιασμένος καὶ συμμαζε-
μένος γιὰ τὸ θάρρος, ποὺ παίρνω καὶ δὲν βρίσκεται πολὺ μακριὰ ἀπὸ τὸ θράσος καὶ τὴν ἀναί-
δεια. Ἀλλὰ πρὶν νὰ πῶ τὸ παραμικρὸ γιὰ τὴν ἱερὴ μορφὴ τῆς ταπεινοφροσύνης, ἔστω καὶ σὰν
ἀντιγραφὴ τῆς ἔξωτερικῆς, θέλω νὰ κάνω μιὰ μικρὴν ἐξομολόγησι. Θέλω νὰ ὁμολογήσω εἰλι-
κρινὰ πῶς ἡ ταπεινοφροσύνη εἶναι ἀπὸ τὰ λίγα πράγματα, πρὸ ἀγάπησα μὲ ὅλη τὴν καρδιά
μου, ἀλλὰ εἶναι ἀπὸ ἐκεῖνα τὰ πράγματα, ποὺ δὲν μπόρεσα ποτὲ νὰ φτάσω. "Ὅχι στὸ ἀπύθμενο
ὑψοποιὸ βάθος της, ἀλλὰ οὔτε τὸ μικρὸ δαχτυλάκι τοῦ ποδιοῦ της νὰ ἀγγίξω. Κι' αὐτὸς ὁ κατη-
μὸς δαγκώνει τὴν καρδιά μου, κάθε φορὰ, ποὺ σκέφτομαι πόσο μακριὰ της ἔζησα καὶ πόσα ἔ-
χασα χωρὶς αὐτήν.

"Ἔτσι, ὡς τώρα, δὲν μπόρεσε οὔτε δυὸ λόγια ὑμνητικὰ νὰ γράψω γι' αὐτήν ποὺ ὅμως πάντα
μὲ συγκινεῖ καὶ μὲ συγκλονίζει, γιατί εἶναι ἡ ἀληθινὴ πύλη τῆς σωτηρίας, ἡ ἀληθινὴ βασίλισσα
τῶν ἀρετῶν, ὅπως τὴν ὀνομάζουν οἱ θεωμένοι "Ἁγιοὶ Πατέρες.

Καὶ σήμερα, ποὺ τολμᾶς νὰ γράψεις, ποιὸς ὁ λόγος; Μήπως τὴν γνωρίσεις;

Αὐτὰ θὰ μποροῦσε δίκαια νὰ ρωτήσῃ κανεὶς. Κι ἐγὼ εἰλικρινὰ πρέπει ν' ἀρνηθῶ καὶ νὰ
ἐξηγήσω τὸ γιατί ἐπιχειρῶ νὰ γράψω τὸ μικρὸ τοῦτο ἐγκώμιό της. Τὸ χέρι μου τὸ σπρώχνει ἡ
κατάνυξι, ποὺ μού ἔδωσαν δύο πράγματα. Τὸ ἕνα εἶναι τὸ κείμενο κάποιου μεγάλου Ἁγίου
καὶ τὸ ἄλλο ἡ εὐτέλεια ἐνὸς ὑφάσματος, ποὺ ἔζησα μαζί του τριάντα ὀλόκληρα χρόνια... Γερά-
σαμε μαζί σ' αὐτὸν τὸν κόσμον καί... "Ἄς δοῦμε ὅμως καὶ τὰ δυὸ μὲ τὴν σειρά.

Τὸ κείμενο, ποὺ μὲ σταμάτησε σήμερα καὶ μού ἔδωσε τὸ κουράγιο νὰ μιλήσω εἶναι τοῦ
'Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Σιναιτοῦ («Κλίμαξ», Λόγος ΚΕ' Περὶ ταπεινοφροσύνης), ποὺ τὸ ἔχω
διαβάσει ἀρχετὲς φορές, ἀλλὰ πάντοτε εἶναι καινούριο καὶ ἀνεξάντλητο. Κι' αὐτὴ εἶναι ἡ ἀρετὴ

τῶν σημαντικῶν κειμένων. Εἶναι πάντα σάν τὴν βρύση, ποὺ δίνει νερὸ τὴν ὅποια ὥρα κι ἂν τὸ ζητήσεις. Πολλοὶ ἔχουν γράφει γιὰ τὴν ταπεινοφροσύνη. Σχεδὸν ὅλοι οἱ ἄγιοι Πατέρες μιλοῦν γι' αὐτὴν, γιατί ἀπέκτησαν καὶ ἀποκοτῶν τὶς ὑπέρχονες καὶ ὑπερτοπικὲς ἐμπειρίες τους καὶ στὸ δικό της εὐφορο χῶμα ἔχουν φυτέψει τὶς καρδιές τους. Ἄνοιξα λοιπὸν καὶ σήμερα τὸ βιβλίο αὐτὸ καὶ ἄρχισα νὰ διαβάζω γιὰ τὸν πιὸ πιστὸ σύντροφο τῆς σωτηρίας, ποὺ νικᾷ τοὺς δαίμονες καὶ τὰ πάθη καὶ μᾶς πάει, ὅταν τὴν ἔχουμε, ὀλόγισα στὸν θρόνο τοῦ Θεοῦ:

Ἄρχισε λοιπὸν τὸ συνέδριον... Ἐνᾶς ἔλεγε ὅτι ταπεινοφροσύνης εἶναι τὸ νὰ λησμονεῖς ἀμέσως τὰ κατορθώματά σου. Ἄλλος τὸ νὰ θεωρεῖς τὸν ἑαυτὸ σου πιὸ τελευταῖον καὶ πιὸ ἀμαρτωλὸν ἀπὸ ὅλους. Ἄλλος, τὸ νὰ γνωρίζεις καλὰ μὲ τὸν νοῦ σου τὴν δική σου ἀδυναμία καὶ ἀσθένεια. Ἄλλος, τὸ νὰ προλαμβάνεις σὲ φιλονεικίες νὰ διαλύεις πρῶτος τὴν ὀργή. Ἄλλο, τὸ νὰ γνωρίζεις καλὰ τὴν χάριν καὶ τὴν εὐπλαχνίαν τοῦ Θεοῦ. Καὶ ἕνας ἄλλο πάλι, τὸ νὰ αἰσθάνεσαι φυικὴ συντριβὴ καὶ νὰ ἀπαρνησῶναι τὸ δικό σου θέλημα...

... Ἀφοῦ ἐμάζεψα, ὅπως ὁ σκύλος τὰ ψίχουλα, ποὺ ἔπεσαν ἀπὸ τὸ τραπέζι τῶν γνωστικῶν ἐκείνων καὶ μακαρίων Πατέρων, κατέληξα στὸν ἐξῆς ὀρισμὸ: «Ἡ ταπεινοφροσύνη εἶναι ἀνώδυμη χάρις τῆς ψυχῆς, ἡ ὅποια μπορεῖ νὰ ὀνομαστῆ μόνον ἀπὸ ὅσους τὴν ἐδοκίμασαν ἐκ πείρας. Εἶναι ἀνέκφραστος πλοῦτος, ὀνομασία τοῦ Θεοῦ, δωρεὰ τοῦ Θεοῦ, ἐφ' ὅσον ἐκεῖνος λέγει: «Μάθετε οὐκ ἀπ' ἄγγελου, οὐκ ἀπ' ἀνθρώπου, οὐκ ἀπὸ δέλτου, ἀλλ' ἀπ' ἐμοῦ», δηλαδὴ ἀπὸ τὴν ἐνοίκησί μου καὶ τὴν ἔλλαμφί μου καὶ τὴν ἐνέργεια μου μέσα σας, «ὅτι πρὸς εἰμὶ καὶ ταπεινὸς τῆ καρδίᾳ καὶ τῷ λογισμῷ καὶ τῷ φρονήματι, καὶ εὐρίσετε ἀνάπαυσιν πολέμων καὶ κουφισμὸν λογισμῶν ταῖς ψυχαῖς ὑμῶν» (Βλέπε καὶ Ματθ. ΙΑ' 29)...

... Δὲν λέγει ὁ Ψαλμωδὸς ἐνήστευσα, οὔτε ἀγρύπνησα, οὔτε ἐκοιμήθηκα κατὰ γῆς, ἀλλὰ «ἐταπεινώθη καὶ ἔσωσέ με συντόμως ὁ Κύριος» (Ψαλμ. ΡΙΔ' 6). Ἡ μὲν μετάνοια μᾶς ἀνεγειρεῖ, τὸ δὲ πένθος κρούει τὴν πύλη τοῦ οὐρανοῦ, ἡ δὲ ὀσία ταπεινώσις τὴν ἀνοίγει. Ἐγὼ δὲ ὀμολογῶ καὶ προσκυνῶ τὴν τριάδα μέσα στὴν μονάδα καὶ τὴν μονάδα μέσα στὴν τριάδα...

... Ὅποιος ἔχει νυμφεῦθὴ τὴν ταπεινοφροσύνη εἶναι ἥπιος, προσηνής, εὐκατάνυκτος, εὐσπλαχνικὸς περισσότερον ἀπὸ κάθε ἄλλον. Εἶναι ἀκόμη γαλήνιος, χαρωπός, εὐκολοκυβέρνητος, ἄλυπος, ἄγρυπνος, ἄοικνος καί, γιατί νὰ λέγω πολλά, εἶναι ἀπαθής. Ἀφοῦ «ἐν τῇ ταπεινώσει ἡμῶν ἐμνήσθη ἡμῶν ὁ Κύριος καὶ ἐλυτρώσατο ἡμᾶς ἐκ τῶν ἐχθρῶν ἡμῶν» (Ψαλμ. ΡΛΕ' 23-24) καὶ ἐκ τῶν παθῶν καὶ μολυσμῶν».

Τὴν ὥρα, ποὺ διάβαζα τὴν «Κλίμακα», ἡ γάτα τοῦ σπιτιοῦ ἄρχισε νὰ παίζει μὲ ἕνα μικρὸ ταπέτο, μᾶλλον τὸ ὑπόλοιπο, ποὺ εἶχε μείνει ἀπὸ αὐτό. Ἦταν περίπου ἕνα μέτρο μῆκος ἀρχικὰ καὶ μισὸ μέτρο πλάτος σὲ χῶμα φυσικὸ, μὲ ἄσπρες καὶ μαῦρες κομμένες ρίγες. Τὸ εἶχα πάρει γιὰ τὸ σκούπισμα τῶν παπουτσιῶν στὴν εἴσοδο τοῦ σπιτιοῦ. Τὸ ἀγόρασα ὅταν τέλειωσα τὴν στρατιωτικὴ μου θητεία, ἀλλὰ ποτὲ δὲν τὸ εἶχα προσέξει ἰδιαίτερα, ὅπως σήμερα, ποὺ ἡ γάτα μας ἡ Κίτυ, ἕνα πολὺ συμπαθητικὸ ζῶάκι, ἔξυνη μόνον του κι ἀνήμπορο δὲν ἔκανε τίποτα γιὰ νὰ προστατευθεῖ...

Τὶ μποροῦν νὰ κάνουν τὰ ἄψυχα, σκέφτηκα κι' ἄρχισα νὰ παρατηρῶ τὸ παιχνίδι τῆς γάτας μὲ τὸ ταπέτο, ποὺ δεινοπαθοῦσε καὶ ἡ μιὰ σκέψη ἔφερνε τὴν ἄλλη.

Πάντα ἔζησε ταπεινὰ τὸ πλεκτὸ τοῦτο κομμάτι. Πάντα στὸ πιὸ χαμηλὸ μέρος, στὸ πάτωμα. Πάντα νὰ τὸ πατοῦν ὅλοι, μὲ τὰ λασπωμένα ἢ τὰ σκονισμένα παπούτσια τους, χωρὶς ποτὲ νὰ τὸ χαιρετήσουν, νὰ τοῦ μιλήσουν ἢ νὰ ποῦν ἕνα εὐχαριστῶ, ἕναν λόγιο καλὸ, γιὰ τὴν βοήθεια του στὴν καθαρὴτητα τοῦ σπιτιοῦ. Περιφρονημένο καὶ ἀσήμαντο, σὲ σύγκριση μὲ τὰ ἄλλα χαλιά, τὰ μεγάλα τοῦ σαλονιοῦ, ποὺ ὅλοι τὰ σχολίαζαν καὶ τὰ ἐπαινοῦσαν, ἔμενε βουβὸ θαρρεῖς καὶ ὑποταγμένο στὴν μοῖρα του στὴν ἄκρη τοῦ σπιτιοῦ, σάν ξένο καὶ ἀνεπιθύμητο ἀπὸ ὅλους...

Τὸ μυαλό μου ἄρχισε νὰ ρεμβάζει καὶ νὰ μετεωρίζεται μὲ τὴν φαντασία κι αὐτὸ γίνεται συχνὰ μιὰ παγίδα φοβερῆ, γιὰ νὰ μᾶς παραπλανήσουν οἱ δαίμονες μὲ πολλοὺς καὶ διάφορους λογισμοὺς τῆς πονηρίας. Γύρισα λοιπὸν τὸ βλέμμα μου στὴν ἀνοιχτὴ «Κλίμακα» καὶ συνέχισα

νά διαβάζω τὸν ἀποκαλυπτικὸ λόγον τοῦ ἀγαπημένου μου Ἀγίου:

— «...Θὰ γνωρίσεις καὶ δὲν θὰ ἀπατηθεῖς ὅτι ἀπέκτησες μέσα σου τὴν ὅσια αὐτὴ οὐσία, δηλαδὴ τὴν ταπεινώση, ἀπὸ τὸ πλῆθος τοῦ ἀρρήτου φωτὸς καὶ ἀπὸ τὸν ἀπερίγραφτον ἔρωτα τῆς προσευχῆς. Πρὶν κατακτηθοῦν αὐτὰ προηγείται μία κατάστασις κατὰ τὴν ὁποία ἡ καρδιὰ δὲν περιφρονεῖ τοὺς ἁμαρτάνοντας, οὔτε κατακρίνει τὰ ἁμαρτήματα τους. Καὶ πρὶν ἀπὸ αὐτὴν τὴν κατάστασις προηγείται ἄλλη, κατὰ τὴν ὁποία ἡ καρδιὰ μισεῖ κάθε κενοδοξία...

... Ὅσοι ἐπιζητοῦμε τὴν ταπεινοφροσύνη ἅς μὴ σταματοῦμε νὰ ἐξετάζουμε καὶ νὰ ἀνακρίνουμε τὸν ἑαυτὸ μας. Καὶ ὅταν αἰσθανώμεθα, μὲ τὴν καρδιὰ μας, ἀνώτερον σὲ ὅλα τὸν πλῆθον, τότε εἶναι κοντὰ μας τὸ ἔλεος (δηλαδὴ τὸ ἐκ Θεοῦ δῶρον τῆς ταπεινοφροσύνης)...

...Εἶναι ἀκατόρθωτο νὰ προέλθει ἀπὸ τὸ χιόνι φλόγα. Περισσότερον ἀκατόρθωτον ὁμῶς εἶναι νὰ βρεθῆ ταπεινώσις στοὺς ἑτεροδόξους, διότι τὸ κατόρθωμα αὐτὸ ἀνήκει μόνον στοὺς πιστοὺς καὶ ὀρθοδόξους καὶ μάλιστα σὲ ὅσους ἀπὸ αὐτοὺς ἔχουν καθαρθεῖ ἀπὸ τὰ πάθη»...

Ξαφνικὰ ἡ γάτα, παίζοντας μὲ τὸ κουρελιασμένο πιὰ χαλάκι, τυλίχτηκε μαζὶ του, ἔκανε τοῦμπες, τὸ χτυποῦσε, τὸ ἄφηνε, σὰν νὰ ἔπαιξε μὲ κάποιον πάνινο ποντικὸ. Καὶ θυμήθηκε, ὅταν τὸ ἀγόρασα καινούριο, πόσον ὠραῖο καὶ καθαρὸ ἦταν. Καλοτυλιγμένο στὸ χαρτί, ἦρθε στὸ σπίτι καὶ μὲ τὰ ὠραῖα του χρώματα, ὄλο ἀρχονιτὰ καὶ μεγαλεῖο, ἔμοιαζε σὰν ζωγραφιά, σὰν ἕνας θαυμάσιος πίνακας σὲ φυστικὸ χρῶμα, ποὺ ἀντὶ νὰ τὸν κρεμάσουν σὲ τοῖχο, τὸν εἴχαμε ρίξει μπροστὰ στὴν πόρτα μας. Τὶ ὀμορφιά καὶ τὶ δόξα τότε καὶ τὶ ἀθλιότητα καὶ ἐξευτελισμὸς τώρα... Τὶ ἀσχήμια καὶ τὶ διασυρμὸς καὶ τὶ πίκρα... Ἄλλὰ τὸ ἴδιο δὲν συμβαίνει καὶ μὲ τὰ ἀνθρώπινα σώματα καὶ τὰ ἀνθρώπινα μυαλά; Πῶς ξεκινοῦν καὶ πῶς κατανοοῦν στὸ τέλος ἄδοξα, τσακισμένα καὶ θλιβερὰ ἀπὸ τὰ πάθη καὶ τὶς ἁμαρτίες, πόσο ἀποχρυστικά γίνονται τὰ σώματα τῶν ἁγίων εἶναι ὠραῖα καὶ μοσχοβολοῦν. Εἶναι γεμάτα δύναμη καὶ Θεῖα Χάρη, μὲ τὴν ὁποία ἔζησαν ὅλη τὴν ζωὴ τους...

Αὐτὸ τὸ κουρελιασμένο χαλάκι, ὅσο τὸ βλέπω τόσο μὲ σπρώχνει στὴν φιλοσοφία τῆς ζωῆς καὶ τῆς ματαιότητος, ποὺ μᾶς περιβάλλει, ἀλλὰ πῶς πολὺ μὲ ὀδηγεῖ στὴν ταπεινοφροσύνη, ποὺ ὁ Ἅγιος Ἰωάννης τὴν περιγράφει θαυμάσια στὴν «Κλίμακα» του, ὅπου στρέφω καὶ πάλι τὴν προσοχή μου καὶ διαβάζω τὴν θεοφώτιστη διδασκαλία του:

— «Ἄγάπη καὶ ταπεινώσις: Ἱερὸν ζευγὸς: Ἡ μία ὑψώνει καὶ ἡ ἄλλη συγκρατεῖ ὅσους ὑψώθηκαν καὶ δὲν τοὺς ἀφήνει ποτὲ νὰ πέσουν...

... Θὰ μᾶς ἀναγνωρίσουν ὅλοι ὡς μαθητὲς τοῦ Θεοῦ, ὅχι διότι μᾶς ὑποτάσσονται οἱ δαίμονες, ἀλλὰ διότι τὰ ὀνόματα μας ἔχουν γραφεῖ στὸν οὐρανὸ τῆς ταπεινώσεως. (Σχετικὸν στὸ κατὰ Λουκᾶν Ι' 20).

... Ὅσο συνεχίζουμε νὰ ἁμαρτάνουμε ἐκουσίως, δὲν ὑπάρχει μέσα μας τοῦτο, ἡ ἀνόθευτη δηλαδὴ ταπεινοφροσύνη. Ὅταν ὁμῶς ἁμαρτάνουμε ἀκουσίως, αὐτὸ ἀποτελεῖ ἀπόδειξις τῆς παρουσίας τῆς.

... Δρῦμο καὶ ἀφορμὴ γὰρ τὴν ἀπόκτηση αὐτῆς τῆς ἀρετῆς οἱ αἰμίμηστοι Ἅγιοι Πατέρες μας ὤρισαν τοὺς σωματικούς κόπους. Ἐγὼ δὲ συνιστῶ τὴν ὑπακοή καὶ τὴν εὐθύτητα τῆς καρδιάς, ποὺ ἐκ φύσεως εἶναι ἀντίθετες πρὸς τὴν οἴησι.

... Ἐὰν αὐτὴ, ἡ ὑπερφάνεια, μερικὸς ἀπὸ Ἀγγέλους τοὺς μετέβαλε σὲ δαίμονες, ἐκείνη, ἡ ταπεινοφροσύνη, ὅπωςδήποτε μερικὸς ἀπὸ δαίμονες μπορεῖ νὰ τοὺς μεταβάλλει σὲ Ἀγγέλους. Γι' αὐτὸ ἅς ἔχουν θάρρος ὅσοι ἔψεσαν...

Ἡ γάτα παράτησε τὸ παιχνίδι τῆς μὲ τὸ θλεβερό κουρέλι, ποὺ τὸ εἶχε σχεδὸν κομματιάσει μὲ τὰ νύχια καὶ τὰ δόντια τῆς καὶ ὅπως ἦταν τόσο γερασμένο καὶ διαλυμένο, τὸ παράτησε τσαλακωμένο καὶ ἄχρηστο σὲ μιὰν ἄκρη, ὅπως τὰ πτώματα τῶν ἀνθρώπων στὰ πεδία τῶν μαχῶν. Κι' ὅπως τὸ ξανακοίταξα γιὰ μιὰ στιγμὴ, ἔνοιωσα μιὰ τέτοια συμπόνοια, σὰν νὰ ἦταν ἕνα ζωντανὸ πλάσμα: Λίγο ἀκόμα καὶ θὰ τὸ ἐκλαιγα καὶ θὰ τὸ μακάριζα, ποὺ ἔζησε τριάντα ὀλόκληρα χρόνια μέσα στὴν καταφρόνια καὶ τὴν ταπεινώση, σὰν ἕνας τέλειος ἀσκητής...

Τι συγκίνηση και πονοφυχία ήταν αυτή για το μικρό αυτό έρειπιο, που το κατασπάραξαν τα νύχια τῆς γάτας. Τό λυπήθηκα ολόκαρδα και άπλωσα πάνω του τήν σκέψη μου, σάν νά ἤθελα νά τό χαϊδέψω, νά τοῦ δώσω λίγο κουράγιο τώρα στά ἄθλια στερνά του, νά τοῦ δείξω τήν συμπάθεια και τήν φιλία μου, που ἔζησε τόσα χρόνια μαζί μας και τώρα βρισκόταν στά ἔσχατα του και ποιός ξέρει τι θά αποφάσιζε ἡ γυναίκα μου για τήν τύχη του. Πιό πολὺ ὅμως ἀπό τήν συμπόνοια ἔνοιωθα ἕνα θαυμασμό, κάτι σάν ἐκτίμηση και σάν σεβασμό, γιατί ἔζησε τόσον ἀπλά, ταπεινά, χρήσιμα και ὀλοκλήρωσε μιὰ πορεία και μιὰ προσφορά πολὺ ἀξιοζήλευτη: Μέσα μου μακάριζα τήν θυσία του κι ἄς ἦταν ἕνα ἄφυχο πράγμα. Εἶχε δώσει τόσα πολλά, ἦταν μιὰ ζωὴ στά πόδια μας και πάντα ὑποτακτικό, πρόθυμο και χωρίς παράπονα.

Ἐέχασα νά πῶ ὅτι ἀρκετὲς φορές μᾶς εἶχε ἐξυτηρηθῆσει και σὲ ἄλλες δουλειές, στά μπαλκόνια, στήν κουζίνα και κάποια μέρα εἶχε σκιστεῖ πολὺ και ἡ γυναίκα μου τό ἔκοψε, τό ἔραφε και εἶχε μείνει σχεδὸν τό μισό, σάν τὰ παραγερασμένα σώματα τῶν ἀνθρώπων, που κατατοῦν στά τελευταῖα τους μιὰ χούφτα κόκκαλα και πετσίαι ἐτοιμοθάνατα. Σήμερα ὅμως μετὴν γάτα ἔγινε ἡ τελευταία μάχη, ἡ ὕστατη θυσία..

Μερικοι μπορεῖ νά γελάσουν με ὅλα αὐτὰ για τὸ μικρὸ αὐτὸ χαλάκι, τὸ «ποδόμακτρον», ὅπως τό ἔλεγαν τὸν παλαιὸ καιρὸ και νά τὰ θεωρήσουν ὡς ὑπερβολές και συναισθηματισμοὺς ἀκράτους και φαντασίες για ἕνα παλιοκούρελο..

Δὲν θά συμφωνήσουμε ὅμως μαζί τους και μετὴν σκληρὴ λογικὴ τους, γιατί ἐδῶ μιλοῦμε για πράγματα, που ξεπεροῦν τήν δύναμη τῆς λογικῆς και τήν συντρίβουν. Ἡ ταπεινοφροσύνη δὲν εἶχε ποτὲ ἀριστες σχέσεις μετὴν λογικὴ τοῦ κόσμου τούτου. Πάντα ἦταν ἕνα οὐράνιο, δῶρο, πάντα ἔχει πηγὴ τῆς τὸ μυστήριό τοῦ Θεοῦ, πάντα ἔμεινε ἀμετάφραστο κείμενο για τήν γλῶσσα τῆς λογικῆς. Γι' αὐτὸ και οἱ πραγματικότητες, σκληρές, ὑπερβολικῆς. Εἶναι σάν τὸν λόγο τοῦ Θεοανθρώπου ὅταν εἶπε στους μαθητὲς του ὅτι πρέπει νά φᾶνε τὸ σῶμα του και νά πιοῦν τὸ αἷμα του για νά παίρουν δύναμη (Ἰω. ΣΤ' 54-63). Και τότε οἱ «λογικοὶ» ἀκόμη μαθητὲς του τρώμαξαν. Δὲν μπορούσαν νά ἀντέξουν τήν ἀλήθεια αὐτή.

— «Ἔτσι πολλὰ ἔχω λέγειν ὑμῖν», εἶπε κάποιον ἄλλην ὥρα ὁ Κύριος, «ἀλλ' οὐ δύνασθε βαστάζειν ἄρτι» (Ἰω. ΙΣΤ' 12).

Πολλὰ δὲν μπορούμε νά βαστάξουμε ἀμέσως και σήμερα, γιατί κάτι τέτοιο ἀπαιτεῖ θυσίες, στερήσεις, πόνος και κόπος και ἀλλαγὴ νοοτροπίας. Κι' ἐμεῖς δὲν εἶμαστε πρόθυμοι γι' αὐτὰ. Αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος, που ἡ ἐποχὴ μας ἀντιπαθεῖ τόσο πολὺ τήν ταπεινοφροσύνη και διδάσκει, με χιλίους τρόπους, τήν δαιμονικὴν ὑπερηφάνεια. Ἡ ταπεινοφροσύνη για νά γεννηθεῖ μέσα μας πρέπει νά σκοτώσει πρῶτα τὸ πιὸ ἀγαπημένο μας παιδί, τὸν ἐγωϊσμό. Κι αὐτὸ εἶναι πολὺ ὀδυνηρὸ στὸν σημερινὸν ἄνθρωπο τῆς λογικῆς και τῆς ἡδονῆς.

Θυμᾶμαι τὸ πρῶτο μάθημα ταπεινοφροσύνης, που πῆρα στήν ζωὴ μου. Ἦταν τὸν καιρὸ τῆς γερμανικῆς κατοχῆς, ὅταν δὲν ὑπῆρχαν σπύρτα και με ἔστειλαν νά ζητήσω, κατὰ τήν συνήθεια τῆς ἐποχῆς, ἕνα δαυλὸ ἀναμμένο για νά ἀνάψουμε φωτιά.

— Εὐχαριστῶ πολὺ, εἶπα στὸν ἄγνωστο και ὑπέργηρο Καλόγερο, που ἐφρόντιζε στήν αὐλὴ τοῦ Μοναστηριοῦ τὸ μαγακαλάι του. Ἐμεῖς, ἕνα τσοῦρμο ἄνθρωποι για τὸ μᾶζεμα τῶν ἐλιῶν, εἴχαμε νοικιάσει κάποιο σπιτάκι ἔξω ἀπὸ τὸ Μοναστήρι:

— Τὸν Θεὸ νά εὐχαριστεῖς, παιδί μου, εἶπε καλοσυνάτα.

— Μὰ ἐσύ μου ἔδωσες τήν φωτιά, παπποῦ, ἀντιμίλησα μετὴν ἄγνοια τῆς ἡλικίας, που με καθωδηγοῦσε λογικά.

— Ὁ Θεὸς μᾶς τὰ δίνει ὅλα, παιδί μου, ξανάπε ὁ ἀσπρομάλλης Μαναχός. Και τήν φωτιά και τὸν ἀέρα και τὸ νερὸ και τήν ζωὴ και τήν τροφὴ και ὅλα τὰ καλά... Ἐκεῖνον πρέπει νά εὐχαριστοῦμε και νά δοξάζουμε για ὅλα:

Νὰ ἡ ἀρχὴ τῆς ταπεινοφροσύνης. Τὸ ξεκίνημα και ἡ οὐσία τῆς. Νὰ εὐχαριστοῦμε τὸν θεὸ, νὰ θυμόμαστε τὸν θεὸ, νὰ ὑπακοῦμε στὸν Θεό. Αὐτὴ ἡ ἀλήθεια, ἡ θεοκεντρικὴ, που ἔχει ἀρχὴ και τέλος τὸν θεὸ, δοκιμάζεται σήμερα και πολεμεῖται ἀπὸ τήν ἀντίθετη και φανερὰ λαθε-

μένη αντίληψη ότι αρχή και τέλος σε όλα πρέπει να είναι ο άνθρωπος. Και μου έρχεται αυτήν την στιγμή στο μυαλό ή συγκλονιστική διατύπωση του 'Αποστόλου Παύλου: «Τί δὲ ἔχεις ὃ οὐκ ἔλαβες; εἰ δὲ καὶ ἔλαβες, τί καυχᾶσαι ὡς μὴ λαβών;» (Α Κορ. Δ' 7).

Ἡ φωνὴ τῆς γυναίκας μου, πού μάλλωνε τὴν γάτα γιὰ τὰ καμώματα τῆς μετὰ τὸ σπα-ραγμὲνο πιά ταπέτο, με σταμάτησε ἀπὸ τὶς σκέψεις μου γιὰ τὴν Ἁγία Ταπεινοφροσύνη, ὅπως τὴν ἀποκαλεῖ ὁ Ἅγιος Ἰωάννης τῆς Κλίμακος καὶ ὠδήγησε τὸ βλέμμα μου καὶ πάλι στὸ βιβλίο:

« Ἡ ταπεινοφροσύνη εἶναι ἓνας οὐράνιος ἀνεμοστρόβιλος, πού μπορεῖ νὰ ἀνεβάσει τὴν ψυχὴ ἀπὸ τὴν ἄβυσσο τῆς ἁμαρτίας στὰ ὕψη τοῦ οὐρανοῦ».

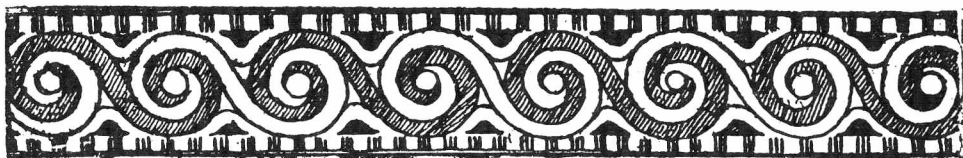
Σταμάτησα στὴν φράση αὐτή, πού δίνει μιὰ οὐράνια παρηγοριὰ σὲ ὅλους τοὺς ἁμαρτω-λούς. Κι' ἄρχισα πάλι νὰ θυμᾶμαι τὴν μορφὴ τοῦ ἀσπρομάλλη Μοναχοῦ, πού ἔδειχνε νὰ εἶναι διαποτισμένος ὀλόκληρος μετὰ τὸ πνεῦμα τῆς ταπεινοφροσύνης. Ὑστερα κάποιες ἄλλες μορφές γεροντικές καὶ βρεφικές, λὲς καὶ οἱ δυὸ αὐτὲς ἡλικίες βρίσκονται πιὸ κοντὰ στὴν ταπείνωση ἀπὸ φυσικὴ ἀδυναμία καὶ ἀπὸ συναίσθηση τῆς ἀδυναμίας αὐτῆς. Κι' ὅμως ἡ ταπεινοφροσύνη μοιάζει πιὸ ὁμορφὴ στοὺς δυνατοὺς καὶ στοὺς ἀχμαίους, πού λάμπουν ἀπὸ τὴν σεμνότητα τῆς σωπῆς, τῆς ἀπλότητας καὶ τῆς πραότητος.

Τὸ κουρελιασμένο χαλάκι τελικὰ πετάχτηκε στὰ σκουπίδια. Τέλειωσε ἀπλᾶ καὶ ταπει-νά, ὅπως ταπεινὰ πέρασε κοντὰ μας ὅλη τὴν ζωὴ του. Καὶ σήμερα τὸ τέλος του με συγκλόνισε τόσο πολὺ, ὅταν νὰ ἔχασα ζωντανὸν ἄνθρωπο... Ἕνας κύκλος ζωῆς μέσα στὸ μεγαλεῖο τῆς χαρμολύπης. Μιὰ μορφὴ ταπεινώσεως ἀπερίγραπτη...

Ἦμῶν καὶ χαιρετῶ τὴν ταπεινοφροσύνη ὅπως ἓνας τυφλὸς δοξολογεῖ τὸ φῶς. «Χαῖρε λαμπρὴ στολὴ τῆς Θεότητος - Χαῖρε τὸ φῶς ἀνεσπέρου λαμπρότητος...». Σταματῶ ἐδῶ τὸ μικρὸ μου ἐγκώμιον, ἀφοῦ δὲν μπόρεσα νὰ γράψω πέραν ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς δύο στίχους, τίποτε ἄλ-λο, διότι «κατεδίωξεν ὁ ἔχθρος τὴν ψυχὴν μου: ἐταπεινωσεν εἰς γῆν τὴν ζωὴν μου...». Ἕλα ἐ-σὺ λοιπόν, Ἁγία Ταπεινοφροσύνη, καὶ δίδαξε μετὰ τὴν ἄφατη σοφία σου καὶ ὠδήγησέ με στὴν ὑ-πακοή, ὅπου βρίσκονται οἱ ζωοδότρες ρίζες σου!...

— «Κάποιος ἀντίκρουσε μιὰ μέρα τὴν ὁμορφιά τῆς μέσα στὴν καρδιά του καὶ ἀφοῦ θαμ-πώθηκε ἀπὸ αὐτὴν, ρωτοῦσε τὸ ὄνομα τοῦ πατέρα τῆς, λέγει ὁ Ἅγιος στὴν «Κλίμακα» του. Κι' ἐκείνη μετὰ ἓνα παιδρὸ καὶ γαλήνιο μεϊδιάμα τοῦ ἀποκρίθηκε: «Πῶς βιάζεσαι νὰ μάθεις τὸ ὄ-νομα τοῦ πατέρα μου, ἐνῶ αὐτὸς εἶναι ἀνώνυμος; Δὲν θὰ σοῦ τὸ φανερώσω, ἕως ὅτου δεχθεῖς μέσα σου τὸν Θεόν. Σ' αὐτὸν ἀνήκει ἡ δόξα στοὺς αἰῶνες. Ἀμήν».

ΓΙΩΡΓΟΥ ΠΑΠΑΣΤΑΜΟΥ

Η ΚΑΡΔΙΑ

ή άγρυπνη και σπαραγμένη

Πέρασε μιá ὄμορφη κοπέλλα, μιá μπωντλαιρική περαστική - διαβάτισσα και φορούσε ένα λαμπρό φόρεμα με πουά. Κατάφορτο με χρυσές και κόκκινες καρδιές. Μικρές βούλες καρδούλες. Και στά μάτια της ἦτανε, λέει, γραμμένο τὸ βελούδινο έρωτικό παράπονο τῆς Βαλμύρ. — "Αχ καρδιά καρδούλα - μου γιάτρισσα, γύφτισσα, συννεφούλα - καρδούλα πὼς νά σέ πὼ σέ λησμόνησαν ὄλοι... ἦταν σά νά ἔλεγε, ἡ σαγηνευτική περαστική...

Κι' ἐγὼ... ἴσως και ἄλλοι πολλοί ὄσοι τὴν εἶδαν μπορεῖ νά φιθύριζαν, ἅμα τὸ ἤξεραν, τὸ σονέττο τοῦ ποιητῆ τῶν «'Ανθῶν τοῦ Κακοῦ» και μετὰ νά σώπαιναν... με μιᾶς:

*Τοῦ δρόμου τ' ἀχλαλοητὸ ξεκούφαινε τριγύρα
ψηλή, λιγνή, στά μαῦρα της, ἀρχοντολυπημένη
κάποια γυναῖκα διάβηκε κρατώντας σηκωμένη
μ' ἐπίδειξη τῆς ρόμπας της τὴ νταντελένια γύρα.*

*Εὐγενικιά και λυγερὴ με πόδι ὡς ἀγαλμάτου.
Κι ἐγὼ ρουφούσα, ὅπως αὐτὸς ποὺ τρέλα τὸν χτυπάει,
στά μάτια της τεφρὸ οὐρανὸ ποὺ θύελλες γεννάει
μιὰ γλύκα σαγηνευτικὴ και μιὰ ἡδονὴ θανάτου.*

*Κάποια ἀστραπή... νύχτα μετὰ! - Διαβάτισσα μου ὠραία
ποὺ ξαφνικὰ στὸ βλέμμα σου ξανάνιωσα, γιὰ πέ μου
ἄλλοῦ πιά μόνο θὰ σέ δῶ, σὲ κάποια ζωὴ νέα;
ἄλλοῦ, πολὺ μακριὰ ἀπὸ δῶ! ἀργά! κ' ἴσως ποτέ μου!
Γιατὶ δὲν ξέρω ἂν πουθενὰ θέλω πιά σ' ἀνταμῶσει
ὦ, ἐσένα ποὺ θ' ἀγάπαγα, ὦ ἐσύ, ποὺ τὸ 'χες νιώσει!*

(μετ. Γ. Σημηριώτη)

Και τελειώνοντας αὐτοὺς τοὺς αἰσθαντικούς στίχους τοῦ μπωντλαιρικοῦ σονέττου, ποὺ τοὺς μεταγλώττισε Ἑλληνικά, ὁ ἀξέχαστος Γιώργης Σημηριώτης (γράφω γιαυτὸν στὸ δίσημο-ρο ΣΚΑΡΙΜΠΙΑ μου)... ἄκουσα ἕναν τρομερὰ σιωπηλὸ -συν- ἄνθρωπο μου, - και τάφος νά ἦτανε ὁ καημένος - ν' ἀνοίγει τὸ στόμα του, γιὰ πρώτη φορά και νά λέει:

— Κάθε μέρα παρακολουθῶ ἐπὶ μίαν ὥρα και πλέον στὸ δρόμο, τὶς γυναῖκες ποὺ λόγω τῆς ἡλικίας τους κανένας δὲν μπορεῖ πιά νά τις ἐρωτευτεῖ... Εἶναι τόσο εὐτυχισμένες!!!

Καθόταν αὐτὸς ὁ μεσόκοπος ἄνθρωπος - τῆς δικῆς μου ἡλικίας - μόνος κι' αὐτὸς στοῦ Καφενεῖου τὸ μέσα μέρος. Δὲν ἦταν βέβαια γέρος, ὅπως θὰ ἦθε ε ὁ Καβάφης... Και δὲν θὰ εἶ-

δε, την περαστική γυναίκα με τις «καρδιές», άλλες συνομηλικές του έβλεπε... βλέπετε...

— 'Από πού, τὸ διαπίστωσες αὐτό; (Μπορεῖ νὰ μὲ ρωτήσετε).

— Μὰ ἀπὸ τὸ γεγονός, τὸ μέγα γεγονός, πὺ εἶναι ἡ νέα ὁμορφὴ γυναίκα πὺ ἂν εἶναι νέα, σίγουρα εἶναι μελαγχολικὴ.

Ἔκουσε τὸν μονόλογο μου ὁ σιωπηλὸς συγκαθήμενος μεσήλξ.

— Συμφωνεῖς βλέπω, δάσκαλε, οἱ συνομηλικές - μὲ μᾶς γυναῖκες εἶναι... εὐ-τυχισμένες, οἱ δύστυχες... Ἔτσι.

— Ἔτσι... τοῦ λέω κι' ἐγὼ τοῦ κυρίου Σιωπηλοῦ μόνον οἱ ἀνέρασες εἶναι «χαρούμενες κι' εὐτυχισμένες». Οἱ νέες μὲ τις «καρδιές πουὰ» Πάντα κλαῖνε.

— Ναὶ μοῦ κάνει κι' αὐτὸς Χαρούμενος πιά γιατί ἦταν ἄντρας... Καὶ ὄχι κανεὶς νέος τῆς Σιδωνος... Ναὶ, οἱ νέες γυναῖκες ἔχουν καρδιά, πὺ σκιρτᾷ λυπημένα. Καὶ εἶναι ὑπάρξεις πὺ σίγουρα δὲν μιλοῦν... Μοιάζουν σὰν τοὺς καθρέφτες.

— Σὰν τοὺς καθρέφτες τοῦ λέω... χαμογελώντας γιατί σίγουρα δὲν κατάλαβα, τί ἤθελε νὰ πεῖ... ἀναφέροντας τοὺς «Καθρέφτες».

— Ναὶ, γιατί σᾶς φαίνεται περίεργο. Σὰν τοὺς Καθρέφτες Ἄχ, καὶ νάξερεις ἄγνωστε συνομιλητῆ μου νὰ σὲ πῶ καλύτερα Φίλο γιατί ἐγὼ ἀποχωτῶ φίλους ὄχι ὄλους ὄσους θέλουν τῆ φιλία μου, ἀλλὰ ἐκείνους πὺ προσαρμόζονται μὲ τὸ χαρακτήρα μου... Ἄχ νάξερεις, λοιπὸν Φίλε, - Φιλαράκο τοῦ σιωπηλοῦ Μωπασσάν καὶ ὄχι τοῦ Ὀνορέ ντε Μπαλζακ τοῦ Φλύαρου σὰν καὶ σένα, πὺ ἐπέμενε, πὺς «Ἐνας ἄνθρωπος, ἐφόσον ἐκφράζεται ἡ γράφει - ὅπως ἐσύ- ἔστω καὶ ὕβρεις, ἀγαπάει ἀκόμα... Ὁ θάνατος τοῦ ἔρωτα εἶναι ἡ σιγή»... Καὶ ὅμως οἱ «σιωπηλοὶ» καθρέφτες νάξερεις, πόσο εὐτυχισμένοι εἶναι.

— Εὐτυχισμένοι τοῦ λέω καὶ γιατί εὐτυχισμένοι; Μήπως ἐπειδὴ εἶναι γέροι;

— Ὅχι ὄχι... γιατί εἶναι γέροι, πρὸς Θεοῦ... ἀλλὰ γιατί βλέπουν τὰ πάντα καὶ δὲν μιλοῦν ποτέ!!!

Χάζεψα! Ἔμεινα ἐνεός, ἐμβρόντητος, ἀναυδος κεραυνοχτυπημένος.

— Αὐτό, πὺ εἶπατε Κύριε, τοῦ λέω σιγαλόφωνα εἶναι εὐρημα - μαργαριτάρι σωστό, ὄχι «ψεύτικο» σὰν καὶ κεῖνα πὺ λένε καὶ... γράφουν οἱ νέοι, στὶς πανελλήνιες.

Γέλασε καὶ σῶπασε κι' ἐγὼ ἔβγαλα τότες τὸ μπλοκάκι μου καὶ τὸ σημείωσα τὸ μαργαριτάρι.

— Μὴ σημειώνετε, μοῦ λέει ὁ «σιωπηλός» συνομιλητῆς μου ἔχουν καὶ συνέχεια οἱ ... καθρέφτες... Βλέπουν ἀμίλητοι τὰ πάντα ἐκτὸς ἀπὸ ἓνα πρᾶγμα.

— Τὶ πρᾶγμα;

— Τὴν καρδιά!

— Τὴν καρδιά;

— Τὴν καρδιά, νὰν τὴν καρδιά. Ποιὸς μπορεῖ νὰ τὴ δεῖ αὐτὴ ἐκτὸς ἀπὸ ζωγραφιστῆ ἢ σπαραγμένη ἀπ' τοὺς καρδιοχειρουργούς, τοὺς μεγάλους τέτοιους, καθὼς ὁ Γιακόπ.

Γιὰ ὄλους τοὺς ἄλλους - ἐμᾶς - ἡ καρδιά δὲν εἶναι παρὰ ἡ ἔνδον Ἐπαρχία μας. Μιὰ ἐπαρχία πὺ δὲν τὴν βλέπουμε. Ἡ ἐπαρχία εἶναι ἡ ἔνδον σάρκα! Ἡ Ἀθήνα, τὸ Παρίσι... εἶναι μόνον τὸ δέρμα... Αὐτὸ τὸ «δέρμα» τὸ βλέπουν μόνον οἱ καθρέφτες, ἀλλὰ, ἔχουν τὸ προνόμιο καὶ πάλι νὰ σιωποῦν ἐνὼ οἱ πολιτείες καὶ δὴ ἡ Ἀθήνα βοοῦν καὶ ἡ Χαλκίδα τὸ ἴδιο.

Ἐγὼ... ξέρεις εἶμαι Καθηγητῆς ὄχι φυσικά του ἔρωτα ἀλλὰ τῆς ψυχῆς. Εἶμαι ψυχολόγος. Μιὰ περαστικὴ κάποτε, μοῦ εἶπε ἓνα τρομακτικὸ στίχο τῆς: «Ἄγαπημένος μου εἶναι - μοῦ εἶπε - καθὼς τὸ ποτάμι. Κάτω ἀπὸ τὴ γέφυρα τῆς καρδιάς μου κυλάει, παρασέροντας τὴ ζωὴ μου...».

Ἦταν γιὰ μένα μιὰ πολὺ συγκλονιστικὴ, μὰ καὶ πολὺ ἀληθινὴ παρομοίωση...

Ὁ φίλος μου τότε φάνηκε σὰ νὰ εἶχε μιὰ πολὺ μεγάλη Καρδιά, σὰν κι' ἐκείνη τοῦ Ναζωραίου, ἀγαποῦσε τοὺς φτωχοὺς μὲ τὴν καρδιά του, τοὺς λυπόταν βαθιὰ βαθύτατα.

— Ήσεις τούς αγαπάτε τούς φτωχούς; Μὲ ρώτησε ἐντελῶς ξαφνικὰ, ἀναπάντεχα θὰ ἔλεγα. Μὰ εἶχα τὴν ἐτοιμότητα νὰ τοῦ ἀπαντήσω σωστά:

— Οἱ πραγματικὰ φτωχοί, ἀγαπητέ μου, εἶναι ἐκεῖνοι ποὺ δὲν ἔχουν τίποτα στὴν καρδιά τους.
— Συμφωνῶ, μοῦ κάνει ὁ σιωπηλὸς μου φίλος, ποὺ ἡ «καρδιά» τὸν κατάντησε λαλίστατο... Καὶ ξέρεις ἡ καρδιά, εἶναι τὸ μόνο ὄργανο, ποὺ ἔχει σχέση μὲ τὸ χρόνο. Ξέρεῖ νὰ τὸν μετρᾷ. Ἄμα πάφει νὰ μετρᾷ ἔρχεται ὁ θάνατος. Τότες ἀκριβῶς, παθαίνει μὲ μιᾶς, τότε καὶ μόνο ὁ... ἔρωτας. Ἡ καρδιά, ὅσο ὑπάρχομε εἶναι κυρίαρχη μ' ἄλλους τούς σφυγμούς της σιγῆς της. Αὐτὸ τὸ ἀγέραστο σαρκικὸ ρολοὶ τῆς ζωῆς μιλάει μ' ἕνα ἀνεπαίσθητο τικ-τακ σὲ ὄλες τίς γλώσσες τοῦ κόσμου αὐτὸ καὶ τὰ μάτια.

Πρὶν σταματήσει νὰ λειτουργεῖ τὸ σάρκικο αὐτὸ ρολοὶ ὁ εὐαίσθητος ἄνθρωπος πὲς ὁ ποιητῆς τὸ παρακαλεῖ παρακαλεῖ τὴν καρδιά του νὰ εὐδοκίσει κι' ἀπ' τὴ φθορὰ της ἕνα θανάσιμο λουλούδι - ἕνα αἵματοστάλαχτο λουλούδι νὰ βγεῖ ἀπὸ τὸν τάφο του, ν' ἀνθοφορήσει... Σὺμβολο τῆς «ἀναστημένης» καρδιάς...

Μπορεῖ τὰ πάντα νὰ κοιμούνται, ὅμως αὐτὴ ξαγρυπνᾷ... Θυμηθεῖτε κύριε, ἐκεῖνο τὸ σφαιρικὸ τραγοῦδι, ποὺ τόσο ἀγαπήθηκε αὐτὸ τὸν καιρὸ, ἐκεῖνο τὸ ὑπέροχο... «ὄνειρο».

*Κοιμοῦμαι κι' ἡ καρδιά μου ξαγρυπνᾷ
κοιτάζει τ' ἄστρο στὸν οὐρανὸ καὶ τὸ δοιάκι.*

καὶ πῶς ἀνθοβολᾷ τὸ νερὸ στὸ τιμόνι.

τὸ τραγουδάει, νομίζω ἡ Ἄλκηστη του... Εὐριπίδη.

— Naί, του εἶπα τοῦ μεσόκοπου - μεσοκαιρίτη, τὸ ξαναλέω, σοφὸς της... καρδιάς καὶ καθόλου τοῦ νοῦ-του...

Ἵστερα περιήλθα στὰ εἰς ἑαυτὸν. Ἐναλογίστηκα ξανά τὴν περαστικὴ του Μπωντλαίρ καὶ τὴν... καρδιά της, ποὺ κάποτες ξυπνᾷ πιδὸ πολὺ στὴν αἰώνια της ἀγρυπνία, βρίσκοντας τὴν ἀγάπη της νὰ λείπει, μὲ λύπη νὰ ἀπουσιάζει. Τότες - περιστέρι πορφυρὸ - σπαράζει μέσα στὸ στῆθος. Καὶ τίποτα, ἀπολύτως τίποτα, λὲς πῶς δὲν καρτερεῖ κοιτώντας τὴ θάλασσα... μὰ πάντοτε προσμένει. Καὶ μαζί της ἀγρυπνεῖ, ὀλοένα ἀγρυπνεῖ καὶ μέσα στὴ ψυχὴ της, μιὰ ἰδέα συλλογισμένη.

Ἡ ἀδάχρυτη, λὲς εἶναι καλοκυρά, του σέρ Keats, ποὺ πιάνει καὶ πιάνεται στὸ δίχτυ τῆς λυγμογαλιᾶς.

Μιᾶς λυγμογαλιᾶς ποὺ τὴν ξαναλένε συμβολικὰ τὰ φθινοπωρινὰ βιολιὰ του Βερλαίν... Τ' ἀκούει θαρρεῖς καὶ σπαράζει ἀκόμα κι' ἐκεῖνος ὁ ἄμοιρος δικὸς μας.

— Ὁ Τέλλος Ἄγρας - ποὺ τὸν σκότωνε, κάθε στιγμὴ ὅσο ὑπῆρχε: ἡ μελαγχολία του Φθινοπώρου, τὰ μάτια τῆς περαστικῆς ὁ νοσίου τῆς φυγῆς καὶ ἡ ὀριστικὴ του φυγὴ ἀπ' τ' ἀδέσποτο βόλι του κατοχικοῦ Χειμῶνα:

*Κάθου ντυμένος περασμένα
που τ' ἀχεις καὶ τὰ κατοικεῖς
γιὰ νὰ γευτεῖς τ' ἀφαιρεμένα
τὰ μάτια τῆς περαστικῆς.*

— Καρδιά μου, λέω, αὐτὴ ἡ ὥρα, αὐτὴ ἡ στιγμὴ εἶναι τῆς περαστικῆς, μὲ τ' ἄνθια τῆς καρδιάς στὸ... φρέμα της. Γιὰ μιὰ τέτοια ἀρνήθηκε ὁ ἀπάνθρωπος ἀγροίκος της Βρετάννης καὶ τὴν καρδιά τῆς μάνας του ἀκόμη...

Τὸ ξέρετε τὸ τραγοῦδι τοῦ Ζᾶν Ρισπέν! Μὰ δὲν βλάπτει νὰ τὸ ξανακούσει κανεὶς:

Ἔνα παιδί, μοναχοπαίδι ἀγόρι
 Ἀγάπησε μιᾶς μάγισσας τὴν κόρη
 — Δὲν ἀγαπῶ ἐγὼ, τοῦ λέει, παιδιά,
 Μ' ἂν θέλεις νὰ σοῦ δώσω τὸ φιλί μου
 Τῆς μάνας σου νὰ φέρεις τὴν καρδιά.
 Νὰ ριξῶ νὰ τὴ φάει τὸ σκυλί μου.
 Τρέχει ὁ νιὸς τὴ μάνα του σκοτώνει
 καὶ τὴν καρδιά τραβᾷ καὶ ξεριζώνει
 καὶ τρέχει νὰ τὴν πάει· μὰ σκοντάφτει
 καὶ πέφτει ὁ νιὸς κατάχαμα μὲ δαύτη
 Κυλάει ὁ γιὸς καὶ ἡ καρδιά κυλάει
 Καὶ τὴν ἀκούει νὰ κλαίει καὶ νὰ μιλάει
 Μιλάει ἡ μάνα στὸ παιδί καὶ λέει:
 — Ἐχτύπησες, ἀγόρι μου;... καὶ κλαίει.

ΕΥΗ ΠΑΠΑΔΗΜΑ — ΘΕΟΔΩΡΑΚΗ

Ἐσὺ μιὰ φλόγα κι ἐγὼ ἓνα κερί...

Κι ἂν γιέμισαν οἱ θάλασσες μὲ γκριζωπὰ στεφάνια
 ἀπὸ χιλιάδες φύκια
 Κι ἂν σκόρπισαν στοὺς οὐρανοὺς οἱ τρομαγμένοι γλάροι
 τὰ τρυπημένα τους φτερὰ
 Κι ἂν διαλύθηκαν στοὺς δρόμους των αἰμόφυρτων ἐλπίδων
 τὰ ὄνειρα κι οἱ προσδοκίες
 Κι ἂν ξεχύθηκαν κι ὠρίμασαν στὶς ταιμεντένιες γειτονιές
 τὰ πάθια τῶν παιδιῶν μας
 Κι ἂν φορτώσαμε στὸ μυριοδάκρυτο δεντρί τοῦ ἀγώνα
 τὰ πικρὰ στολιδία ποὺ ξεριζώσαμε, μιὰ νύχτα, ἀπ' τὴν ψυχὴ μας
 Κι ἂν τὰ χλωμὰ τριαντάφυλλα σκορπίσανε τὶς δροσοστάλες
 ἀπ' τὶς ρωγμὲς τῶν μίσχων
 πάνω στὴ γύρη τῆς ἀζύμωτης χαρᾶς
 Κι ἂν νιώσαμε τὸν ἄγριο βορῆνὰ στὸ μεσοχείμωνο
 νὰ μαστιγώνει τὴν καρδιά μας
 Κι ἂν ἀντέξαμε καρτερικᾶ στὸν πόνο
 δταν τὸ χιόνι τῆς ἀπελπισίας μᾶς στέγνωγε στὸ στόμα
 τὴν ἄχνα τῆς ὑπομονῆς
 Κι ἂν στὴν ὕδρῳγειο τῆς φωτιᾶς στεριώσαμε ἀντάμα
 καὶ στὰ κλωθογυρίσματα τοῦ μυθοπλάστη χρόνου
 Κι ἂν εἶσαι σὺ μιὰ φλόγα κι ἐγὼ εἶμ' ἓνα κερί
 τότε, πιστέ μου σύντροφε, στοχάσου καὶ ὀρθώσου:
 Καὶ βροντοφώναξε στοὺς περιώνυμους κριτὲς
 καὶ στὸς ἐπικριτὲς τοὺς καιροσκόπους
 πῶς σωφροσύνης λάβαρο ἀνάβοντας στὸ πνεῦμα
 καὶ σάλπιγγας κρουστὸ παλμὸ κροτώντας
 συνοδοιπόροι ταιραστοὶ στὸ δρόμο ἐνὸς Γολγοθᾶ
 μὲ τῆς εἰρήνης τὸν κότινο
 θὰ διπλαναστηθοῦμε:

ΣΤΙΧΗΡΑ ΓΥΜΝΑΣΜΑΤΑ

N.B. ΤΥΠΑΛΔΟΣ

ΔΟΞΑΣΤΙΚΟ

Τοῦ Στέργιου Δημοῦλη

Στὴν Κάρπαθο, στὴν Κῶ καὶ στὴν Ἀστυπάλια
ἢ σμέρνα κι ὁ ροφὸς γλεντοῦν μὲς σὲ σπηλιά,
*

Καὶ τὰ πετροχελίδονα καὶ τὰ χελιδονόφαρα
παίζουν μὲ τὰ γλαρόπουλα κι ἀνεμοκννηγιούνται.
*

Μελίσσι βουερὸ ἀνθοῦς κορφολογεῖ
καὶ κρύσταλλο νερὸ τὴν γῆ κερνάει πηγὴ.
*

Λαλάρια μυριοπλούμιοτα πετράδια ἀξετίμητα,
καὶ χρώματα κι ἀρώματα καὶ ἡλιοστραφαλισμάτα.
*

Στὸν Εὐαγγελισμό, στὴν Φωτοπασχαλιὰ
ἀνθοῦν βατομουριές, ροδιές, φασκομηλιά.
*

Στὸ χάραμα, στὸ μούχρωμα, τὸ λυγμικὸ μινόρε του
κρυφαηδονάκ' ἱεροργεῖ στ' ἀπόσκια κλεισορέματα...
*

Στὸ Βῆμα τ' Ἀη-Λιᾶ, ἐκεῖ στὴν σιγαλιά,
στ' ἀκοίμητο καντήλι, πνοὴ ἀπ' τὰ παλιά,
*

Δειλά-δειλά θὰ πῶ, φωνὴ τοῦ ταπεινοῦ:
«οἱ Οὐράνοι διηγοῦνται δόξαν Θεοῦ»...

ΑΝΤΩΝΗΣ ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΜΕΣΟΝΥΧΤΙΑΚΟ ΕΛΕΓΕΙΟ

Τώρα ποὺ εὐτύχισα, νὰ γιομίζω τὶς μέρες ἐλπίδα
καὶ τὶς νύχτες μου ὄνειρα Κύριε,
Καταξίωσε ὄλες αὐτὲς τὶς κρυφὲς κοίτες τῶν δακρύων μου,
γιατὶ σὲ λίγο τυφλὸς θάχω μείνει, ἄοπλος στὰ βάσανα
τῆς θύμησης.

Ἄκρωτηριασμένο τὸ χέρι μου, ἀποκομμένο ἀπ' τὶς μνήμες
δὲν θὰ μπορεῖ πιά νὰ σκάβει!

Δὲν θὰ μπορεῖ νὰ συνθέτει φωνὲς ἀηδονιῶν, μῆτε
μιὰ δέσμη φωτός, ἀπὸ κείνη πὸν ζεσταίνει τὸ χῶμα,
καὶ ὠρμάζει τοὺς καρπούς της ἢ ἄνοιξη.

— Καὶ τότε, τὶ θ' ἀπαντῶ στὴν βουβὴ λιτανεία τῶν δέντρων;
στὸ κλάμα τῶν χελιδονιῶν;

Πῶς θὰ μοιράζω εἰρήνη, φιλία,
τὶς σκοτεινὲς αὐτὲς μέρες τῆς παγκόσμιας σύγχισης,
τῆ νέα σου βούληση Κύριε;

ΙΩΑΝΝΑ Δ. ΚΟΚΚΙΝΟΥ

ΑΠ' ΤΗ ΜΑΝΝΑ ΓΙΑ ΤΟ ΠΑΙΔΙ

Ἄπόψε,

Θὰ πετάξω πάνω ἀπ' τὰ σύννεφα
γιὰ νὰ φτάσω τὸ φεγγάρι,
θὰ τὸ κάνω ὄχημα λαμπρὸ καὶ φωτεινὸ
καὶ θὰ γίνω ἐγὼ

ὁ δορυφόρος ὁ χρυσὸς τῆς γῆς
φέρνοντας τὴν στοργὴ καὶ τὰ ὄνειρα
σ' ἓναν ἀσημένιο καὶ ἀδαμάντινο τάσι
μὲ τὴν σιωπὴ καὶ τὴν χαρὰ,
σὰν ἀστραπή,
παιδί μου.

Ἄπόψε,

θὰ σκίζω τὰ σύννεφα μ' ἓνα σου γέλιο
γιὰ νὰ πιάσω τὴν ἀνάσα τῆς γῆς
πὸν γίνεται δροσοῦλα γιὰ τὰ δέντρα
μὲ ροδοπέταλα στὰ μάτια μου
κυνηγώντας τ' ἀγαπημένα σου βήματα
τὰ ἀσταθῆ καὶ ἀβέβαια
στὸ ξεκίνημα τῆς νηπιακῆς ἡλικίας
νὰ γίνονν γιγάντιες ἀδρασκελιές
ἀπὸ ἀστέρι σὲ ἀστέρι.

Καὶ στὴν ἀνασφάλεια τοῦ ἐφήβου
θὰ ρίξω τὴ γέφυρα τῆς μουσικῆς
στὸ ρυθμὸ τῶν βημάτων σου
πάνω στὴν πεδιάδα μὲ τὶς ὑποσχέσεις
καὶ τὸν χορὸ τῶν χιονοστιβάδων
στὸ ἀνοιξιὰτικο τοπίο μὲ τὶς ἀγράμπελες
καὶ τὴ φωνὴ τῶν ἀηδονιῶν
σὲ μιὰν ἀγνὴ συνομιλία,
παιδί μου μὲ τὴν ὑπαρξή μου
παιγνίδι στὰ χέρια σου.

Ἄποψε,
 οἱ στοχασμοί μου
 ἀστερόεσα νύχτα χωρίς κρύο
 καὶ δροσερὴ ἀναπνοή
 δίχως τὴν θέρμη τοῦ καλοκαιριοῦ
 δροσοσταλίδα τῆς ἀνοιξῆς
 μὲ τὸ πικρὸ ἐρωτιμακὸ στὰ μάτια σου
 καὶ στὰ ἀθῶα χεῖλη σου,
 γιὰ νὰ εἴμαστε ἀνυπότακτοι
 στὴν ἀναγκαιότητα τῆς ζωῆς
 σὰν τὸ ἄλογο ποῦ δὲν δέχεται καβαλλάρη
 μοναχὸ καὶ ἀπείραχτο
 νὰ χαίρεται τὴν ἐλευθερία του,
 παιδί μου,
 γιὰ νὰ σὲ προφυλάξω ἀπ' τὶς σειρῆνες
 καὶ τὰ φῶτα τῆς ὑποπτης ἀγορᾶς,
 σ' ἔναν αἰῶνα ποῦ ἔρχεται φορτωμένος λωτοῦς
 πάνω σὲ μιὰ σχεδία κενή,
 χωρίς ὄνειρα παιδικὰ καὶ χωρίς ἀγγέλους φύλακες
 μ' ἓνα λεηλατημένο κατάρτι
 ἔξω ἀπ' τὴν εὐτυχία τῶν παραμυθιῶν.

Ἄποψε,
 θὰ νοιώσεις τὴν ἀνάσα μου
 νᾶρχεται μὲ εἰκόνες ἐξαισιᾶς
 πάνω ἀπ' τὰ βλέφαρά σου
 καὶ θὰ μετρᾶς τοὺς χτύπους τῆς μητρικῆς καρδιάς μου
 ρολοῖ ρυθμικὸ καὶ χορὸ νεράϊδας
 φύλακα τοξότη
 καὶ χρυσαετὸ στίς γραμμὲς τῶν βουνῶν
 γιὰ νὰ γνωρίζεις τὴν θαλπωρὴ
 ποῦ βρῆκε ὁ Χριστὸς
 στὴν ἀγκαλιὰ τῆς Παναγίας
 γιὰ τὴν τρικνυμισμένη θάλασσα
 τὴν κιβωτὸ στὸ Ἄραράτ
 καὶ τὸν κλάδον ἐλαίας τῆς περιστερᾶς
 ποῦ φωλιάζει στὸ στόμιο τῶν πυροβόλων.

ΜΑΝΩΛΗ ΜΑΡΚΑΚΗ

ΑΠΟ ΤΗΝ ΚΕΡΚΥΡΑ ΣΤΗΝ ΔΩΔΩΝΗ

(*Ὀδοιπορικό*)

Ἡ Κέρκυρα εἶναι μιὰ κραυγή ἀπὸ τὰ δαχτυλικά ἐξάμετρα, πού ἐγείρεται νὰ ὑπενθυμίσει τὴν ἐγγύτητα πρὸς τὴν ρίζα τῶν πραγμάτων· στὴν ἀμεσότητα τῆς ἰθαγένειας αὐτοβειαιώνεται ὡς ἐπιστροφή. Καραδοκεῖ στὴν ἄκρα τοῦ πάτριου, τὸ μπλάβο βλέμμα τοῦ μόνιμα στραμμένο πρὸς τὴν Δύση, μεταφέροντας τὸν πλοῦτο τῆς συγκομιδῆς καὶ τὸ νόημα τοῦ πιὸ ὑπερήφανου ἄλγους, ἀφοῦ πρῶτα τὸ ὑφώσεις ὡς συνειδηση.

Στὴν Κέρκυρα ἡ ἔνταση ἀνάμεσα στὸ πραγματικὸ καὶ στὴν ἰδέα συνιστᾶ πυρήνα ἀξιοθετήσεων, μὲ πρόθεση πολιτικῆ, στὴν κοινωνία καὶ στὴν ἱστορία. Πρὶν ἀπὸ τὴν ἱστορία, ὁμολογεῖς τὴν κλήση σου στοὺς λατρευτικούς πευκῶνες καὶ στὰ ξέφωτα, στὴν ἀνάσα τῶν πιὸ ζεστῶν γυαλῶν σου, θωρακίζοντας τὸ γηγενὲς στὶς ἀπειλὲς τοῦ ἀποτρόπαιου. Ξέρεις καὶ περιμένεις, ἀκόμη καὶ στὴν ἱστορικότητά σου, διαφυλάσσοντας ὡστόσο αὐτὸ πού σέ συνιστᾶ. Διαλαλεῖς τὴν αὐτοτέλειά σου μὲ αὐτάρχεια· κι ὅμως ἡ αὐθυπαρξία σου δὲν εἶναι αὐτόνομη.

Στὴν μουσικῆ, ἡ ψυχὴ σου θὰ σηκώσει μοναδικούς τόνους στὸν ἀρμυρὸ ρυθμὸ τοῦ πελάγους καὶ τοῦ αἵματός μου, ὅπου ὁ χρόνος συμπυκνώνεται στὴν ἐκφορά μιᾶς μελωδίας πού παραμερίζει τὸν θάνατο. Ὡστόσο χωρὶς τὴν αἴσθηση τοῦ ἀποτρόπαιου δὲν φθάνεις σὲ αὐθεντικὴ βίωση οὔτε τοῦ τιτάνιου οὔτε καὶ τοῦ δλύμπιου στοιχείου, κατοχυρώνοντας μιὰ μορφὴ κρίσιμη ὡς ὄντολογικὸ ἢ ὡς αἰσθητικὸ κατηγορήμα. Στέκεσαι πέρα ἀπὸ τὴν μορφὴ, ἄρα καὶ πέρα ἀπὸ τὸ περιεχόμενο, δηλαδὴ πέρα ἀπὸ τὴν οὐσιαστικὴ ἱστορικότητα.

Οἰκτεῖς στὴν σφαῖρα τῆς ὑπαρξῆς γιὰ νὰ διαλαλήσεις τὴ μέθη τοῦ πεπερασμένου ὡς βεβαιότητα τῆς θεμελιώσεως τοῦ παντός· μιὰ ἐπίγνωση πού παρέχει στὴν ὑπαρξὴ ἔκφραση οὐσιαστικῆ. Μορφοποιεῖς τὴν διονυσιακὴ ὄψη τοῦ διθυραμικοῦ μὲ ἀσύγχριτη καλλιέπεια, τῆς δίδεις συνοχὴ καὶ κατεύθυνση στὶς συνειδήσεις τῶν ἐπιγόνων.

Ματιὰ καθοριστικὴ πού ἐπιδιώκει νὰ περισώσει τὴν μοναδικὴ αὐτὴ αἴσθηση στὴν πολιτικὴ παραγγελία, ἀλλὰ καὶ στὸ μυθικὸ περιεχόμενο τῆς ὑπαρξῆς. Ἦσουν πρὶν ἀπὸ τὸν λόγο καὶ τὴν μεγάλη ποίηση, καί, κατὰ τοῦτο, ἦσουν χρόνος, ὅπως χρόνος εἶναι καὶ οἱ πιὸ μύχιες ἐξομολογήσεις σου· τίθεται ἀνεξάρτητο ἀπὸ κάθε καιρικότητα. Βιώνεις μόνον ψιχία τοῦ καιροῦ, μιὰ βίωση πού δὲν ἀνατρέπει τὴν καθοριστικὴ σου παραστατικότητά, καὶ τὰ ὑπερασπίζεσαι γιὰ νὰ τὰ μεταπλάσεις σὲ πολιτικὴ κοινωνία. Ἡ ἀπόσταση ἀπὸ τὴν πάτρια ἐστία σου ἐπιτρέπει ἐμπράγματα τὴν σύλληψη τοῦ καθόλου, ἐνῶ θέτοντας τὴν στὴν διακονία του τὸ μερικὸ, ἐπιδιώκεις ν' ἀξιοθετήσεις τὸ σύνολο ὡς πολιτικὴ παραγγελία.

Ὁ νόστος σου δὲν εἶναι καταλυτικὸς οὔτε κι ἀπόλυτα μεταπλαστικὸς τῆς ἀτομικότητος. Οὔτε καὶ ἡ συνοχὴ τῆς πολιτικῆς κοινωνίας σου μεταπλάθει τὸ ὑποκείμενο σὲ πολιτικὴ μονάδα ἢ σὲ πολιτικὸ τέλος. Τὸ ἄδηλο καὶ τὸ ἄλογο παραμένουν κρίσιμα ἀτομικὰ κατηγορήματα, κοινὰ σὲ ὄλους καὶ ἀνεπίδεκτα συμβιβασμοῦ ἢ συναινέσεως. Ἡ πολιτικὴ κοινωνία ἐπιτρέπει στὴν σχετικὴ αὐτοτέλεια τοῦ ἀτομικοῦ νὰ ἐκφρασθεῖ μὲ πρωρρομαντικὲς ἐνατενίσεις. Κατὰ τοῦτο τὸ πεπερασμένο δὲν ἀξιοθετεῖται μόνον ὡς πολιτικὴ πράξη, ἀλλὰ φέρει καὶ τὴν σφραγίδα τοῦ ἀτομικοῦ, χωρὶς ὡστόσο μιὰ τέτοια ἀπόκλιση νὰ εἶναι καταλυτικῆ. Ἐπιτρέπεις στὸ μερικὸ τὴν ἀναζήτηση τοῦ σημείου ἀναφορᾶς του καὶ τὴν εὐθύνη γιὰ αὐτὸ πού ὑπερέχει.

Υπάρχεις και σὲ ὁμολογῶ στὴν σαφήνεια τῆς πολιτικῆς σκέψης, στὴν ἀνιδιοτέλεια και στὴν προσήνεια τοῦ πρώτου Ἑλληνα Κυβερνήτη ἢ τοῦ Βραίλο Ἀρμένη· εἶσαι ἓνα βῆμα πρὶν ἀπὸ τὴν εὐρωπαϊκὴ ἔμπειρία.

Στὴν Δωδώνη, ὁ ἱερός φίθυρος τῶν φυλλωμάτων τῆς δρυός, ὁ ἦχος ποῦ ἀνεβαίνει ἀπὸ τοὺς κρουόμενους χάλκινους τρίποδες, μαζί μὲ τὰ κρωξίματα τῶν περιστεριῶν ἐπικαλοῦνται ἀκόμη τὸν Δία στὸν τόπο τῆς χθόνιας λατρείας του. «Ζεὺς ἦν, Ζεὺς ἐστί, Ζεὺς ἔσεται· ὦ μεγάλε Ζεῦ, σὰ καρπούς ἀνίει», μιὰ συγκλονιστικὴ ὁμολογία γιὰ τὸ ἄπειρο τοῦ Θεοῦ ποῦ ἀπαντοῦμε και στὸ ἀποκαλυπτικὸ κείμενο τοῦ εὐαγγελιστῆ τῆς Πάτμου, νὰ διαλαλεῖ τὸ ἄπειρο. Οἱ «Ἀπειρώτες» εἶναι οἱ προφήτες τῶν αἰῶνων στὶς ρίζες τῆς ἱερῆς φυγῆς. Καὶ ἡ «μητέρα γαῖα» στὸν ἐναρμόνιο και συνεχῆ ἦχο τῶν «Κορκυραίων μάστιγος» ἀφουγκράζεται τοὺς ἱερούς ψιθύρους αὐτοῦ ποῦ τὴν συνιστᾶ στοὺς πρόποδες τοῦ Τόμαρου. Καὶ νὰ συγκλονίζου τὴν ὑπαρξή μου τὰ λατρευτικὰ αὐτὰ ἀναθήματα, ποῦ συγκράτησαν τὴν ψυχὴ τῶν πιστῶν σου, ἀκόμη κι ἂν δὲν μπόρεσαν νὰ σταθοῦν ὡς πολιτικὴ κοινωνία κι ὡς ἱστορικότητα.

Ὁ Θεὸς τοῦ χαλκοῦ ἔμεινε γιὰ πάντα καρφωμένος στὴν ὑπαρξή, χωρὶς νὰ μετακινήθῃ στὸν πρακτικὸ λόγῳ ὡς πολιτειακὴ παραίνεση τῶν Ἑλλῶν. Ὡστόσο ἐνισχύει τὴν ὑπαρξή μου, τὴν συγκροτεῖ και τὴν κάνει πυργώδη. Καὶ νὰ νοιώθει τὰ μεγέθη τῆς στὶς ἄκρες τῶν πράξεών μου και τῶν διλημμάτων μου, ἐπικλητικὰ και μὲ παρρησία, ποῦ δίδουν κατεύθυνση στὴν πρόθεση και βεβαιότητα στὴν ἀπόφαση. Καὶ ν' ἀκολουθῶ τὴν ὑπαρξή μου ποῦ γκρεμίζεται ἀνυπεράσπιστη -κάπου κοντὰ ἦταν ἡ φρικώδης καταχθόνια εἴσοδος ὅταν τὸ πελέκι θὰ κόψει τὸν αἰώνιο δρῦα στὴν ἀνεπίκαιρη παγανιστικὴ ἐπίκληση τοῦ παραβάτη αὐτοκράτορα. Εἶσαι ὁ τόπος ὅπου ἡ ὑπαρξὴ ἐγείρεται στὰ σημεῖα τῆς θεότητας μὲ αὐτάρσκεια, στὸν δροσερὸν ἀγέρα τῶν βουνῶν και στὴν ἀνεπίστρεπτη ροὴ τοῦ μεγάλου ποταμοῦ.

— Ἡρθα, κραυγάζει ἡ θεότητα, γιὰ νὰ οἰκήσω μαζί σας, ὡς βεβαιότητα γιὰ τὸ ἐπερχόμενο, κι ἔσχατα νὰ λυτρωθῶ ἀπὸ τὸ δρᾶμα τῶν ἀναγκαιοτήτων.

Ὡστόσο μόνο ἡ μετακίνηση ἀπὸ τὴν ὑπαρξὴ στὴν ἱστορία ὡς πολιτικὴ κοινωνία ἰδιαίτερα θ' ἀποτελοῦσε τὴν ἐπιθυμητὴ φερεγγυότητα γιὰ μιὰ θεῖα οἰκείωση. Χωρὶς μιὰ τέτοια μετακίνηση, καταλάμπει ὠραία στὴν μοναξιά τῆς, ἀλλὰ και ἀνυπεράσπιστη στοὺς σκοτεινοὺς δρυμούς. Ὡστόσο ὑποδαυλίζει τὴν ἱστορικὴ συνείδηση, ἐναποθέτοντας τὴν μαρτυρία τῆς σὲ συμβολικὲς παραστάσεις, μιὰ αἴσθηση πανελληνία ποῦ χύνεται πρὸς τὸ νότο και στὴν ἀνατολὴ ὡς ἐλευθερία. Εἶναι βέβαια τὸ προανάκρουσμα τῆς ἐλευθερίας, ὕστερα ἀπὸ τὴν ἄρνηση τῆς φυσικῆς ἀναγκαιότητας και τῆς ἀσυνέχειας τῶν πολιτισμῶν, ἓνας συμβιβασμὸς ποῦ νομοθετεῖ τὴν πολιτικὴ συνείδηση ὡς θεῖα παραστατικότητα κι ἐπιταγὴ τῆς.

Ἡ συνάφεια τῆς θεολογικῆς ἰαχῆς μὲ τὴν συμβολικὴ ἀξιοθέτηση εἶναι ἀμοιβαία και παρυσιαίε ὅρια σεβαστὰ. Ὅταν τὸ συμβολικὸ γκρεμισθῆ σὲ ἐρρείπια χάνεται μαζί του και ἡ νύξη ποῦ κομίζει, ὁ χαρακτήρας τοῦ ὑπεραισθητοῦ.

Τὰ νομίσματα, μὲ χαραγμένο πάνω τους τὸν ἀετὸ τοῦ Δία, ὑποδεικνύουν τὴν τάση αὐτομεταβολισμοῦ τοῦ θεολογικοῦ οἴστρου στὸ πολιτικὸ ἐπίπεδο. Ὡστόσο ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς σου ὑπερέβη τὴν πρόθεσή του, και ἀρκέσθηκε νὰ οἰκειώσῃ στὴν ὑπαρξή χωρὶς νὰ τὴν παρασύρει στὴν νομοθέτηση τοῦ ἐξωτερικοῦ περιγράμματος. Ἀποδείχθηκε ἄραγε ἔτσι ἀφαλέστερος ἀποφεύγοντας τοὺς κλυδωνισμοὺς τῆς πολιτικῆς κοινωνίας και ἀπομακρυνόμενος ἀπὸ τὴν πράξη; Δὲν τὸ νομίζω. Τὸν ξέχασαν γρηγορότερα οἱ Ἀθηναῖοι, ἐσὺ πῶ ἀργά. Ἡ Δωδώνεια μαρτυρία συνιστᾶ παραίνεση πανίσχυρη γιὰ τὴν οἰκείωση τοῦ θεοῦ στὸ ἄλγος τοῦ ὄντος. Ἡ Δωδώνη παραμένει γιὰ πάντα τὸ περιεχόμενο ποῦ δὲν κατακτῆθηκε ἐσωτερικά, δὲν ἀλώθηκε ἀπὸ καμιά μορφή, οὔτε ἀπὸ κάποια καιρικότητα, ἔστω κι ἂν ἡ ἀπουσία μιᾶς ἀποκρυσταλλωμένης διάρκειας τῆς στέρρησε τὴν ἱστορικότητα.

Πορεύομαι στὶς ἀρχὲς τῆς ὑπαρξῆς, ἀνάμεσα στὴν μορφή και στὸ περιεχόμενο, γιὰ νὰ περισώσω μέσα μου ἓνα νόημα ἀθνητικὸ. Εἶναι ἓνα νόημα ποῦ διακυβεύεται στοὺς λογικοὺς

συνειρμούς, κι ακόμη αρνείται την σαφήνεια τῶν πιὸ προσωπικῶν ἐνοράσεων καὶ τὶς μύχιες ἀποκαλύψεις. Τὸ σημαϊνόμενο εἶναι τὸ ὑπέρλογο.

Ὡστόσο ἡ ἔλλειψη τῆς πολιτικῆς κοινωνίας εὐθύνεται ὅτι ἡ ὑπαρξὴ δὲν προσέλαβε τὸ χαρακτηριστικὸ ἐκεῖνο βάθος ποῦ μόνον ἡ συνάφεια τῆς μὲ τὸν πρακτικὸ λόγον θὰ μπορούσε νὰ τῆς προσδώσει.

Πρὶν ἀπὸ τὴν ὑπαρξὴ καὶ τὴν ἱστορία, λαμποκοπᾶς λαμπηδόνα στὸ ὑγρὸ πρόσωπο τῆς ἄνοιξης καὶ προφέρεις τ' ὄνομά σου στὴν μοναξιά τοῦ χρόνου.

ΑΛΕΞ. ΜΥΡΙΑΛΛΗΣ

«Ἐσπερινὸς τῆς Ὁρμυλίας».

Ἔτσι ἐπίτηδες μοῦρθε ν' ἀλλάξω τὸν τονισμὸ τὸ πνεῦμα
 Τὴν Ἀρχαία ὈΡΜΥΛΟ ἀναζητώντας στὸ χάρτη ἴσως χαθεῖς
 Ἄν ἀπ' τῆ Σιθωνία πηγαίνοντας δὲ στρίφεις
 Ἄπ' τὸ Νικήτα καὶ τὸ Βατοπέδι πρὶν
 Στ' ἀριστερὰ στὸ ἀδιέξοδο ἄν δὲν σὲ ὀδηγήσουν
 Οἱ ἤχοι ποῦ ἀντηχοῦν παράξενα μέσα στὸν πέτρινο περιβόλο
 Οἱ περιγραφὲς τῆς Μαρίας ὅπου οἱ ἀδελφὲς
 Νὰ κλείσουν τὴ ζωὴ τους γιὰ πάντα
 Ψάχνοντας μέσα τους μίαν ἄλλη ζωή...
 Ἐσπερινὸς καὶ τὰ χτίσματα καὶ τὰ δένδρα καὶ οἱ ἄγουρες οἱ ψυχὲς
 Οἱ Μοναχὲς μὲ τὰ ξυλοσήμαντρα διασχίζουν τὴν αὐλὴ
 Ποῦθε ἦλθαν· καὶ ἐκεῖνη ἡ ψηλὴ ἡ ξανθιὰ ἀπ' τὸ Ντόρτμουνη
 Ἡ σύναξη Σὲ ὀδηγεῖ καὶ ἡ Ἐσπέρα
 Πάσαν τὴν βιοτικὴν ἀποθώμεθα μέριμναν
 Ἴσως ὁ Φόβος καὶ ὁ Ἔρως καὶ ἡ Ἐλξη Σὲ ὀδηγεῖ - «Κύριε ἡ ἐν πολλῶις...»
 Εἰς τοῦ Βυζαντίου τοὺς Κήπους ὅπου ἠθέλησες νὰ βλαστήσει ἡ ζωὴ
 Μέρες τῆς Χαλκιδικῆς ποῦ δὲ γνώρισες
 Κι ἡ Ἐσπέρα ὅπου σοῦ νεύει ἀκοῦς;
 Εἶναι χαρούμενες οἱ ἀδελφὲς τῆς Ὁρμυλίας
 Κι ἄς ἔχουν τὰ ἐγκόσμια ἐγκαταλείψει
 Ψιλόλιγνες. Ἐπιταφίους κεντοῦν
 Καὶ τὸν Ἄδωνι γυμνὸ μὲς στὰ λούλουδα ἀνεβάζουν ὡς τ' Ἄστρα
 Ξεύρεις μήπως ποῖς - τὸν Ἄδωνι - γυμνὸ νὰ τὸν φυλάξουν-
 Νὰ τὸν σκεπάσουν ποῖς θ' ἀγόραζε καὶ πόσο τὶς βυζαντινὲς φορεσιῆς των...
 Ἔτσι ἐπίτηδες κι' ἀπ' τὸ ἀδιέξοδο κι' ἀπ' τὶς Νέας ζωῆς
 Τῆς Ὁρμυλίας ὁ Ἐσπερινὸς ὅπου ἐσήμανε...

— Ὁοση ἡσυχασμοῦ καὶ Φρούριο
 Ἐγραψε ἡ Μαρία Καραβία
 στὶς 18 τοῦ Σεπτέμβρη

Ἀθήνα 21-9-1987

ΗΛΙΑ ΛΕΦΟΥΣΗ

ΝΤΑΗ ΙΜΠΡΑΙΜ ΓΚΕΚΑΣ

Ή ΤΙ ΕΓΙΝΕ Η ΠΑΤΡΙΔΑ

(Διήγημα)

ΕΣΥ παιδί μου θά φᾶς κανένα σκατόξυλο...

Τῆ θελκτικῆ ἀφτῆ προειδοποίηση μου τὴν ἔκανε ἡ ποιήτρια Δώρα Μάγκα, μιά μέρα στὴ Σαλονίκη πού καθόμασταν στὸ καφενεῖο-ν «Εὐάνδρος Ροδόπη», ἐπειδὴς εἶχα κολλήσει τὴν ἀφτάρα μου κι ἄκουγα μιὰ συζήτηση. Στὴν ἀπομέσα μεριά, ἐγινόταν μιὰ συζήτηση-μπάμ. Σταμάτα, μοῦ ἔλεγε ἡ ποιήτρια, θά σέ πάρουν χαμπάρι καὶ θά σέ κάμουν κιμά. Τοὺς ξέρεις ἀφτούς ἐδῶ ἀπάνω ἢ δὲν τοὺς ξέρεις; Τὸ κάνω ποιητικῆ ἀδεία, εἶπα, μοῦ τὸ ἐπιβάλει τὸ συγγραφικὸ μου καθήκο-ν. Καλά, ἄμα σέ καταλάβουν τὰ λέμε.

Ἄκουγα νὰ κουβεντιάζουν γιὰ τὸν Νταῆ Ἴμπραίμ Γκέκα, τὸν τούρκο, ἀφτουνοῦ τοῦ παληκαρά, πού ἀναστάτωσε τὴ Μακεδονία μας. Βρὲ τοῦ καζανοκέφαλου, ὄλοι μίλαγαν γι ἀφτόν. Τὸ πρῶι στὸ γαλατάδικο γι ἀφτόν μίλαγαν, στὸ ριστοράνι τὸ μεσημέρι, τώρα πάλι γι ἀφτόν. Βρὲ τοῦ ἀχρειάνη, ἔχει γίνει τὸ πρόσωπο τῆς μέρας.

Ἄου καὶ τι εἶχε συμβεῖ ἐδῶ πού τὰ λέμε. Ἄφτὸς ὁ σβαρνοβράχης, ὁ Νταῆ Ἴμπραίμ Γκέκας, ἔφαγε ἕνα σκατόξυλο ἀπ' τὸ Νικόλα Παπούτσα, τὸν Ἕλληνα, πού θά τὸ θυμᾶται γιὰ ὄλα του τὰ χρόνια, ὁ ματσαράγκας. Γιατί ἀφτὸς ὁ τούρκος εἶταν ματσαράγκας, μάγκας καὶ μαχαιροβγάλτης στὰ τουρκοχώρια τῆς Ροδόπης. Ἄου ὅμως καὶ πῶς τὸ ἔφαγε τὸ σκατόξυλο ὁ ἀβδότος. Τὸ ἔφαγε ὡς ἐξῆς: στὸ χωριὸ Ἰσιάδα, στὸ καφενεῖο, εἶχε ἀνάφει ἕνας καυγᾶς. Ἄφτὸς ὁ Νταῆ Ἴμπραίμ Γκέκας, ἀφου ἔσπασε ποτήρια, τραπέζια καὶ καρέκλες, ἄρχισε νὰ βρίζει τοὺς Ἕλληνες. Τὶς γυναῖκες σας καὶ τὶς ἐκκλησίες σας καὶ τὶς Ἑλλάδες σας, μπάσταρδοι. Οἱ Ἕλληνες, ὅπου τὸ κράτος τῶν ἀθηναίων, τοὺς ἔχει ξεριζώσει καὶ τὸ τελευταῖο ἀντερο τῆς ἀντρεωσύνης, ἄκουγαν καὶ πέρα βρέχει. Δὲν κουνούσε κανένας, νὰ σέ χαρῶ. Καὶ τὸ χειρότερο καμπόσοιν-καμπόσοιν, ἄρχισαν νὰ τὴν κοπανᾶν, ἐδῶ πού τὰ λέμε. Ἄου ὁ τούρκος, ἀφου εἶδε τοὺς Ἕλληνες νὰ ζαβώνουν, ἄρπαξε ἕνα καρεκλοπόδαρο καὶ τοὺς ἔβανε στὸ κοντό. Γιατί φέβγετε βρε κιότηδες, τοὺς φώναζε, γιατί τὴν κοπανᾶτε βρε χέστηδες. Καὶ τὸ στόμα του ξερουῖσε συνέχεια. Ἄου, τότες βγήκε στὴ μέση ὁ Νικόλας Παπούτσας, ὁ κολλίγας, ἕνας Ἕλληνας ντερέκας, στὸν περιαδράχνει καὶ στὸν ἔκανε τὰ κόκκαλα μαλακότερα ἀπ' τὴν κοιλιὰ του. Ἄφου τὸν ἔσπρωξε στὸν τοῖχο, τοῦ ἄστραξε δυὸ παταριές στὰ μάγουλα μιά ἀπὸ δῶ καὶ μιὰ ἀποκεῖ, τὸν ἀρχίνησε ὕστερα στὶς γραθιές καὶ στὶς κλωτσιές, ὥσπου ὁ τούρκος ἄρχισε νὰ παρακαλνᾶει: ἔωρα Νικόλα φτάνει, φτάνει ὠρὲ μπύρουμ, θά μὲ ξεκάνεις... Ἄι, Νικόλα Παπούτσα ὁ Θεὸς νὰ σ' ἔχει καλά.

ΟΠΟΥ ὅμως τι ἄκουγα στὴν πίσω μεριά, στὸ καφενεῖο τῆς Θεσσαλονίκης, «Εὐάνδρος Ροδόπη», νὰ σέ χαρῶ. Ἄκουγα μιὰ βραχνῆ φωνή, γιομάτη ἀγανάχτηση, γιομάτη παράπονο, γιομάτη λυγμό. Κι ἔβλεπα ἕνα κεφάλι μὲ ἀποσταμένα μαλλιά κι ἕνα χέρι πού κουνιόταν. Πῆγα, ἔλεγε ἡ φωνή, -νὰ δειρῶ ἀφτόν τὸ σκυλότουρκο, τὸν Νταῆ Ἴμπραίμ Γκέκα. Καὶ μπλέχτηκα σὰν βλάκας. Καὶ γυρνῶ τώρα σὲ εἰσαγγελείδες, σὲ ἀνακριτάδες, σὲ δικαστάδες, καὶ δὲν ἔχω δεκάρα στὴν τσέπα. Κι ἔχω τὰ παιδιὰ μου δίχως ψωμί καὶ τὴν ἔρμη τῆ γυναῖκα μου νὰ βολοδέρνει. Τὶ ἔκανα ὁ μαγκούφης, πῶς θά ξεμπλέξω τώρα. Ἐρμε, πού τσακῶνεσαι γιὰ Ἑλλά-

δες και πατρίδες ακόμα. Δεν κοιτάξεις το σπίτι σου και τη φαμίλια σου. Κι αφού ξέρω τι παλιο-
 χαρακτήρας είμαι. Φέβγα μπουφο όπως φέβγουν κι οι άλλοι. Κάν το κορόιδο. Τι μπλέκεσαι.
 Κι όμως, αφού όλα τα καταλαβαίνω, πάω και μπερδέβουμαι σαν το μπουφο. Γιατί μωρέ να το
 κάμω; Γιατί μωρέ να μπλεχτώ; Δεν άντεξα βρέ του σκατότουρκου, με βάρεσε ή σφλουμωμάρα
 στην κεφαλα. Μου την έδωκε κατακούτελα. Δεν άντεχα να τον βλέπω και να τον άκούω, να
 βρίζει. Να βρίζει πατρίδα, θρησκεία, γυναίκες, άλλο πράγμα. Και να βλέπεις να φέβγουν οι
 άλλοι οι χεσιμεντέδες. Μασκαραλίκι βρέ, μασκαραλίκι, σου λέω. Και τώρα τι γίνεται. Πώς
 ξεμπλέκουν τώρα μπορείς να μου πεις; Φέβγα βρέ κεφαλα, φέβγα σιαπέρα, σαν τους άλλους.
 Κι αφού ξέρω τι σκατοχαρακτήρας είμαι. 'Αφού ξέρω πως δεν άντεχω να βρίζουν πατρίδα, -
 γιατί να μη φύγω...

ΜΑΛΙΣΤΑ, άφτος εΐταν ο Νικόλας Παπούτσας ο έλληνας, που έδειρε τον Νταη 'Ιμ-
 πραΐμη Γκέκα, τον τουρκο, που έγγραφαν οι έφημερίδες: «Έλληνας άγρότης τσακίζει τουρκο
 στο ξύλο σε χωριό Ροδόπης, διότι έβριζε την πατρίδα. «'Ετσι έγγραφαν οι έφημερίδες, που τις
 διάβαζαν οι συνταξιούχοι στα καφενεΐα και καμάρωναν. 'Αλλά για τα παρακατιανά, για τα άχ
 και βάχ του Νικόλα Παπούτσα, δεν έγγραφαν τίποτες οι έφημερίδες. Στεκόταν στη ρεβάνς, Νι-
 κόλα Παπούτσα, παλικαρά μου. Ταραζόμουν άπ' την περιέργεια να γνωρίσω το Νικόλα Πα-
 πούτσα, άφτον τον έλληνα, που εξακολουθούσε να τσακώνεται ακόμα για πατρίδες, για οικογέν-
 ειες, για θρησκείες. Μά, που ζούσε, ο άπελέκτος άνθρωπος. Δεν είχε πάρει χαμπάρι, πως
 πάν, πάν άφτά τα πράγματα και γυρισμό δεν έχουν; 'Οχι, δεν είχε πάρει το χαμπάρι ο Νικό-
 λας ο Παπούτσας ο έλληνας, -δεν το είχε πληροφορηθεί ακόμα. 'Αλλιώς δε θα στείλιάρωνε τον
 Νταη 'Ιμπραΐμη Γκέκα τον τουρκο και δεν θάγραφαν οι έφημερίδες. «'Ελληνας άγρότης τσα-
 κίζει στο ξύλο τουρκο νταη».

ΕΙΧΑ στραβωλαιμιάσει να βλέπω σβέρκο και λίγο προφιλη του Νικόλα Παπούτσα.
 Είχα άγνοήσει την ύπαρξη της ποιήτριας, της άκριβαγάπητης φίλης μου Δώρας Μάγκα, - ήταν
 σά να μην ύπηρχε. Τα μάτια μου έτσουζαν άπ' την ένταση, κοιτάζοντας άπ' το πλεγμένο, ξύλι-
 νο καφάσι. 'Ενωθα τη γοητεΐα άφτου του άντρα, να με τραβάει και να με ξεσηκώνει. Σχεφτό-
 μουν να βγώ στην άποχει μεριά, να τον δω. Να κοιτάξω το πρόσωπό του, δηλαδή, εΐταν τα
 μάτια του, τα μουστάκια του, ή ισκιωμένη άντρεία του. Κάτσε στ' αύγά σου, μου έλεγε ή Δώ-
 ρα, τι πās να κάνεις. Μά, θέλω να γνωρίσω άφτον τον άντρα, τον άνθρωπο-άντίκα, που έμεινε
 έξω άπ' την έποχή μας, που σε θέλει άλλιώς, -δλο εύπρέπεια: βρίζουν πατρίδα; άς βρίζουν,
 βρίζουν θρησκεία; άς βρίζουν, βρίζουν οικογένεια; άς βρίζουν. «Διότι» είναι στη μέση ο τουρι-
 σμός, άπ' την άλλη ή Κοινή 'Αγορά, ο Θεός να την φυλάει. Ξένοι μπαΐνου, ξένοι βγαΐνου.
 Σιωπή, είναι και το άγιο το συνάλλαγμα.

ΑΚΟΥΓΑ τώρα: μά, ο κερατάς, ο παλιοκερατάς, μά, που βρέθηκε μπροστά μου, -που
 μπορείς να μου πεις, όχι σ' άρωτάω. 'Εβλεπα μιá άπαλάμη σαν φουρνόφταρο να άνεβοκατα-
 βαΐνει μπροστά σά μάτια του άλλου. Μ' άφτην την άπαλάμη έφαγε τις παταριές ο τουρκος
 νταης, -σχεφτόμουν. 'Αχ, Νικόλα Παπούτσα, άδερφέ μου, άχ να σε χαΐρεται ή μάνα σου και
 να σε καμαρώνει ή γυναΐκα σου. Μπορείς να μου πεις πως ξεμπλέγουν, -άκουγα τώρα. 'Εχεις
 καμιά ιδέα; 'Οχ μελάδες πουΐβανα ο μαγκούφης. 'Ακολούθησε σιωπή. Σχεδόν βουβαμάρα.
 Ποτήρια έτριζαν. 'Ακουσα ύστερα τη φωνή του άλλου: βρέ μην κάμεις έτσι, μπορεί να άπαλλα-
 γεις. ήν το παίρνεις κατάρχαρδα. Μπορεί να πέσεις σε πατριώτη δικαστή. Τουρκο έδειρες, δεν έ-
 δειρες έλληνα. Κάτι μου λες τώρα, εΐπα ο Νικόλας Παπούτσας, Δεν την γλυτώνων φιλε, ξά
 με χώσουν στην φειρού μέχρι που να βγάνει ο ήλιος κέρατα. 'Εχω κακό όνομα εγώ. Με έχουν
 μουτζουρωμένο-ν, άϊ που σου λέω. 'Εγώ ξέρω. Με έχει ζωγραφισμένο-ν ή ελληνικιά ή φαρμα-
 κωμύτα με «κόκκινο μολύβι», -άϊ που σου λέω. Μου το έχει κάμει άφοντότες, που στείλιάρω-
 σα τον άμερικάνο. 'Εχω κακό όνομα σου λέω, -έχω το λυκοτόμιο. 'Αλλά στην έρμη τη γυ-
 ναΐκα μου και σά άμοιρα τά παιδιά μου. Κι αφού ξέρω τι κιαρατάς είμαι. 'Αφού ξέρω, δεν άν-
 τέχω να βρίζουν πατρίδα. Και ποιός το άντέχει, έδω που τα λέμε. Τι μάς διδάξαν πατεράδες-

μανάδες, πατρίδα και θρησκεία. Τώρα δεχόμαστε να μᾶς βρίζουν. Ἐφτὸ ἔπαθα και με τὸν ἀμερικάνο. Τὸν εἶδα νὰ τσαλαπατάει τὴ σημαία μας στὸ Λάγος. Μάλιστα τὸ εἶδα με τὰ μάτια μου. Τὴν κατέβασε και τὴν πάτησε κι ἔβγαλε τὴν ξερὴ του και τὴν κατούραγε. Τὸ ἀντέχεις; Σ' ἀρωτάω ἐσένα, ἄ, πέσμου, πέσμου ἐσὺ ἂν τὸ ἀντέχεις. Τὸν ἔδειαρα και ἡσύχασα. Ἐσύχασα, μὰ κουβέντα εἶναι ἀφτῆ-ν. Ἐτσι και με τὸν τοῦρκο. Καθόνταν ὁ γύφτος και ξέρναγε: γουρούνα Ἑλλάδα, ὁ Ἐβρεν θὰ σὲ ἀπαφτώσει, τετιωμένη, νὰ σὲ γ... τὴ μάνα. Ὁ Ἐβρεν ὁ ἐφέντης θὰ τσακίσει τὸν Ἐβρο και θὰ κατέβει στὴν Ἀθήνα, νὰ τετιώσει τὴ Δημοκρατία σας, ξεφτιλι-σμένοι ρωμοῖοι. Ἀκούς τι ξέρναγε; -ἀκούω νὰ λες. Τὸ ἀντέχεις; -δὲν τὸ ἀντέχεις.

ΑΦΤΟΣ, λοιπὸν, εἶταν ὁ Ἕλληνας, Νικόλας Παπούτσας, πὺ στειλιάρωσε τὸν τοῦρκο Νταῖ Ἰμπραϊμὴ Γκέκα, τὸν παληκαρά. Πὺ δὲ στιμάριζε πατρίδες οἰκογένειες, θρησκείες. Μά, πὺ ζοῦσε, ὁ χριστιανός, -δὲν ἔμαθα πὺ ζοῦσε ἀκόμα! Ὅτι ἀφτά, πᾶν-πᾶν και πίσω δὲ γυρνᾶν; Ἄϊ, Νικόλα Παπούτσα, σάμπρο, ψυχὴ ρετρό. Ἐδειρες τὸν τοῦρκο, ἐντάξει, τοῦρκος ἦταν, -τὸν ἀμερικάνο γιατί νὰ τὸν δείρεις. Γιατί νὰ τὸ κάμεις. Ἄμαρικάνος εἶταν τοῦρκος. Ἐσκισε σημαίες, κατούρησε σημαίες *κολοκύθια*. Ἐδῶ γίνονται ἄμε κι ἄμε. Ἐδῶ πιά Πατρίδα δὲν ὑπάρχει, -μπαίνει ὁ ἕνας, μπαίνει ὁ ἄλλος, τι ἔμεινε ἀπὸ τὴν πατρίδα.

Ἐσὺ ὅμως ἐπιμένεις. Ἐπιμένεις, ἀδερφέ μου, νὰ εἶσαι πίσω: γιομάτος πατρίδα. οἰκογένεια, θρησκεία, ἂν και σ' ἔχουν σημειωμένο-ν με τὴν κόκκινη φαρμακομύτα...

ΘΑ ΠΑΩ νὰ βᾶνω ἕνα καλὸ δικηγόρο, -ἄκουγα νὰ λέει τώρα.

Θὰ πᾶω νὰ βρῶ ἕνα δικηγόρο *πατριώτη*, ἕνα-ν πουτσαρᾶ, νὰ με ὑποστηρίξει. Θὰ πούλῃσω τὴ γελάδα, ἄς πᾶει κι ἀφτῆν, ἄς πᾶει γιὰ τὴν πατρίδα. Χαλάλι της, ἔτρωγαν τὰ παιδιὰ μου κανένα μπρίκι γάλα, ἄς πᾶει. Καλύτερα νὰ μὴν τόχουν ἀφτὸ τὸ γάλα, παρὰ νὰ μὴν ἔχουν πατρίδα. Γιὰ νὰ μάθουν κάποιοι, ὅτι κανένας δὲ μπορεῖ νὰ βρίζει τὴν πατρίδα, νὰ σκίξει και κατουράει σημαία. Τὰ παιδιὰ μου, δὲ θὰ χαθοῦν. Θὰ μάθουν μιὰ μέρα γιατί τὴν πούλησαμε τὴ γελάδα: εἶχατε ἕναν πατέρα, πὺ δὲν δέχονταν νὰ βρίζουν πατρίδα θρησκεία, οἰκογένεια, -δὲν τὸ δέχονταν. Ἐδειρε ἕναν ἀμερικάνο κι ἕναν τοῦρκο και πούλησε τὴ γελάδα γιὰ νὰ πληρώσει δικηγόρο. Τὰ παιδιὰ μου θὰ με καταλάβουν.

Τσίγγριζαν ποτήρια.

Ἄκουσα ὕστερα ἕνα σκοπὸ χτυπημένο στὸ τραπέζι.

Ὁ Νικόλας Παπούτσας, χτύπαγε τὸ σκοπὸ στὸ τραπέζι με τὰ δάχτυλα. Κι ἀμέσως ἄκουσα ἕνα πηδηχτὸ τραγοῦδι, με πολλὰ βᾶϊ και πολλὰ ἄχ.

*Τοῦ Δημήτρη, βᾶϊ Δημήτρη
τοῦ Δημήτρη τὸν βαρέσαν
τοῦ Δημήτρη τὸν βαρέσαν
μὲς στὶς μάντρες τὰ τσιαλαμᾶρια.*

Ἐβγαине καπνὸς ἀπ' τὸ μαγέρικο. Και μὲς' στὸν καπνὸ, ἄκουγα τὸ Νικόλα Παπούτσα νὰ τραγουδάει, -ἕνα τραγοῦδι γιομάτο κόμπους ἀπὸ ἄχ, βᾶχ, βᾶϊ. Ἐφωνὴ του κατρακύλαε σὰν ροχάλισμα, ὄλο τρέμουλο. Εἶχα συγκινηθεῖ στὸ ἔπαχρο. Δὲν εἶχα ἀκούσει πιὸ λυπητε-ρὸ τραγοῦδι. Ἐνιωθα τὰ μάτια μου ὑγρά.

*Πᾶει ἡ μάνα, βᾶϊ Δημήτρη
πᾶει ἡ ἡ μάνα κι τὸν λέει,
πᾶει ἡ μάνα κι τοὺς λέει
κι τὸν κλαίει κι τὸν λέει:*

Τοῦ ἔλεγε ἡ μάνα νὰ σηκωθεῖ: «Σιόχ, Δημήτρη, βᾶϊ Δημήτρη, σιόχ νὰ στρώσουμι τ' ἄλωνι...» Ἐπρεπε νὰ στρώσουν τ' ἄλωνι με τὰ δεμάτια, τὸ γέννημα, μὰ ὁ Δημήτρης εἶταν

«βαρεμένος μέσ' στις μάντρες τὰ τσιαλμάρια... » «Γιέμ Δημήτρη, γιέμ λεβέντη, βάϊ Δημήτρη, βάϊ λεβέντη...».

Είδα τὸ πρόσωπο τῆς ἀγαπημένης μου ποιήτριας Μάγκα, νὰ συγνεφιάζει. Είδα ὕστερα τὰ ἄλλα πρόσωπα νὰ κοιτάζουν τὸ Νικόλα Παπουτσά, πὸν τραγοῦδαγε. Ἔκουγαν ὅλοι τὸ τραγοῦδι γιὰ τὸ Δημήτρη, πὸν τὸν εἶχαν βαρεμένον μέσ' στις μάντρες τὰ τσιαλμάρια; Ἄλλὰ ὁ Νικόλας Παπούτσας, ὁ Ἕλληνας κολλιγας, πὸν στειλιάρωσε τὸν τοῦρκο Νταῆ Ἰμπραϊμ Γκέκα, ἄλλα σκεφτόνταν.

Τὶς σκέψεις τοῦ χτύπαγε μὲ τὸ δάχτυλο στὸ τραπέζι.

GABRIELA MISTRAL (NOBEL 1945)

ΠΡΟΣΕΥΧΗ ΓΙΑ ΤΗ ΦΩΛΙΑ

Γλυκὲ Κύριε, προσεύχομαι γιὰ τὸν ἀδελφό μου,
ἀνυπεράσπιστο καὶ ὄμορφο, προσεύχομαι γιὰ τὴ φωλιά!

Τραγοῦδι πουλιῶν ξεχύνονται κελαηδιστὰ ἀπ' τὰ φτερά της·
ἀπ' τὸ μικρὸ της μαξιλάρι ξεπεταροῦδια δοκιμάζουν τὸ πέταγμα τους.
Τὸ τραγοῦδι, λένε, εἶναι κάτι θεϊκὸ
καὶ τὰ φτερά, κάτι οὐράνιο.

Ἄς εἶναι ἀπαλὸ τὸ ἀεράκι σου πὸν τὴν κουνάει
ἀπαλὸ τὸ φεγγάρι σου πὸν τὴν ἀσημίζει.
Ἄς εἶναι δυνατὸ τὸ κλαδί σου πὸν τὴν κραταίει·
σύντομη ἢ πρωϊνὴ δροσιὰ πὸν τὴν κοσμεῖ.

Ἀπομάκρυνε τὴν παγωμένη ὀμίχλη
καὶ τοὺς ρέοντες φράκτες τῆς βροχῆς
ἀπ' αὐτὸ τὸ ἀβοήθητο κοχυλοειδὲς
πλεγμένο ἀπὸ ἀραιὰ ξέφτια.

Ἀπομάκρυνε τὸ δυνατὸ - φτερωτὸ ἄνεμο
τοῦ ὁποίου τὸ χᾶδι θὰ τὴ θρυμματίσει
καὶ τὸ ἀπληστο βλέμμα πὸν φλέγεται ἀπὸ λαιμαργία
καὶ τὴν ἀναζητεῖ.

Ἐσὺ πὸν μὲ ἀποπῆρες γιὰ τὸ μαρτύριο
ἔδωσα τὰ πιὸ τρυφερά σου δημιουργήματα·
μικρὰ κεφάλια κατιφέ
καὶ ἄνθη ἀπ' τὸν κρίνο-

Φύλαξε τὴ μικρὴ της μορφή μὲ ἀγάπη
καὶ ζέστανέ της μὲ τὸ πάθος σου.
Τρέμει στὸν ἄνεμο σὰν παιδί,
δονεῖται σὰν ζωντανὴ καρδιά.

(Ἀπόδοση ἀπὸ τὰ Ἀγγλικά)
Δημήτρης Τσινικόπουλος

ΟΙ ΣΥΝΕΡΓΑΤΕΣ ΤΟΥ ΛΘ' ΤΟΜΟΥ

Ὁ Γιάννης Ἀνδρικόπουλος, Κίτσιος Ἀνυφαντῆς, Ροδάνθη Βαλερᾶ-Κουνάβα, Ἄνθη Βέργη, Φιλάρετος Βιτάλης, Ἀντώνης Γιαννακόπουλος, Μαρία Μιχαήλ-Δέδε, Κων/νος Διαμάντης, Εὐάγγελος Δικήτας, Ναπολέων Δοκανάρης, Γ.Δ. Δέπος, Εὐαγγέλου Ἰάσων, Ἀναστάσιος Εὐθυμίου, Ν. Ζήσης, Λάμπρος Ζιώγας, Θεοδώρου Σάββας, Ἰ. Θεοχάρης, Γιώργος Θωμᾶς, Καλογήρου Ἰωάννης, Καλούσιος Δημήτριος, Καραβίδας Γιάννης, Λάμπρος Καραγιώργος, Καράμβαλης Δημήτριος, Φωκίων Καφάλης, Σπύρος Κοκκινάκης, Δημοσθένης Κόκκινος, Γεώργιος Δημοσθένους Κόκκινος, Κόκκινου Ἰωάννα, Κόκκινου Ἀμαλία, Θανάσης Κούγκουλος, Κουλουκουριώτης Ἀθανάσιος, Γιάννης Κυριάκος, Λαδᾶς Νίκιος, Ἡλίας Λεκούσης, Ν. Λώλης, Μανώλης Μακράκης, Μιλτιάδης Μαλακάσης, Βασίλης Μάργαρης, Β.Π. Μέγας, Μιτάκης Διονύσης, Μηλιώνης Γρηγόρης, Μίσιος Κώστας, Β. Μήτσης, Γ. Μουγογιάννης, Ν. Μουζάκος, Θωμᾶς Μπαϊρακτάρης, Δ. Μποσινάκης, Ἄννα Μπουρατζή-Θώδαμ Ἀλέξανδρος Μυριαλλῆς, Τάκης Νατούτσης, Βασίλης Νιτσιᾶκος, Στέλιος Ντόμαλης, Γιώργος Οἰκονόμου, Σ.Γ. Παναγιωτάτος, André Jean Paraschi, Ἰωάννης Πανέρης, Λ. Παπαγεωργίου, Εὐη Παπαδάκη, Γιώργος Παπαστάμου, Θύμιος Παπαχρήστου, Σαράντος Παυλέας, Α. Περδικούλης, Ε.Ν. Πλατῆς, Μανώλης Πράτσικας, Ἀνδρέας Ράδος, Μιλια Ροζίδη, Δημήτριος Σέτας, Μάνθος Σκαριώτης, Ν. Σπάνιας, Π.Μ. Σωτήρχος, Πάνος Τζιόβας, Χρήστος Τσέτσης, Κώστας Τσιλιμαντός, Ἀγγελική Τσίμα, Τσιμπιδάκης Παναγιώτης, Δ. Τσινικόπουλος, Ν.Β. Τυπάλδος, Φίλιππος Φιλιππαγγέλου, Κων/νος Φωτόπουλος, Μαρία Μαρινέσκου-Χύμου

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΤΟΥ ΛΘ' ΤΟΜΟΥ

Ι Σ Τ Ο Ρ Ι Α

	Σελ.
Ὁ Γάλλος Φιλέλληνας Φρασκίσκος Γκραγιάρ, Ναπολ. Σταμ. Δοκανάρη	10
Ἱστορικά περιοχῆς Κονίτης, Ἀναστ. Εὐθυμίου	13, 156, 313
Οἱ ἐλεοθέται τῆς Πρεβέζης, Φιλάρ. Ἀπ. Βιτάλης	16
Νεολιθικὲς ἐγκαταστάσεις Καστρίτσας, Θανάση Β. Κούγκουλου	20
Ὁ Πήλιο Γούσης, Πάνου Δημ. Τζιόβα	30
Βυζαντινὰ καὶ μεταβυζαντινὰ μνημεῖα Μονοδενδρίου, Σάββα Θ. Θεοδώρου	145
Ἐποικισμὸς Ἡπειρωτῶν στὸ Βραχώρι, Διονύση Μιτάκη	289
Ὁ Ἅγιος Μάξιμος ἐξ Ἄρτης, Φιλάρ. Βιτάλη	310
Τὸ Κληροδότημα τοῦ Δημ. Ζιτσαίου, Πάνου Τζιόβα	435
Ὁ Χρῆστος Μηλιώνης ὁ Περιώνυμος ὄπλαρχηγὸς τῶν προεπαναστατικῶν χρόνων, Γρηγ. Μ. Μηλιώνη	449

Λ Α Ο Γ Ρ Α Φ Ι Α

	Σελ.
Πρωτοχρονιά, Νικ. Β. Λώλη	36
Οἱ Ἀρβανιτόβλαχοι τῆς Ὀρθης, Γιώργου Θωμᾶ	42
Ἡ παρρησία τοῦ μοναστηριοῦ/Τοπολιῶν καὶ /Λυκόστανης Ἰωαννίνων, Λ.Ι. Παπαγεωργίου	172, 328
Ἡ γεωργία στὸ Ματσούκι Ἰωαννίνων, Δημ. Γ. Καλούσιου, ...	178
Γλωσσικὰ Πραμάντων, Βασ. Μάργαρη	315
Ἀνέκδοτα τροπάρια πατριάρχου Καλλίνικου, Γιώργου Θωμᾶ	323, 473
Τὸ Δωδεκαήμερο στὸ Πωγῶνι, Βασιλείου Δημ. Μήτση	463

Φ Ι Λ Ο Λ Ο Γ Ι Α

	Σελ.
Τὰ ἀρχαῖα Θέατρα τοῦ συγχρόνου ἐλληνικοῦ τοπίου, Β.Π. Μέγα	43
Ἡ αἴσθησις τῆς ἱστορίας σὲ μιὰ κοινότητα τῆς Ἡπείρου, Βασ. Νιτσιάκου	50
Σύμμεικτα Πανηπειρωτικὰ Φιλολογικά, Ἰωάνν. Ο. Καλογήρου	56, 201, 353
Οἰκουμενικὸς Ἑλληνισμὸς, Nadré Jean Praschi	66
Νεοελληνικὸς Διαφωτισμὸς, Ἀθαν. Κουλοκουργιώτη, ...	187
Κατάλογοι Συλλογῆς Γ. Βλαχογιάννη Γ.Α.Κ., Κων. Α. Διαμάντη	194, 346

ΠΑΙΔΕΙΑ

Σελ.

Ἡ συμβολή τῆς μαθηματικῆς παιδείας στὴν πνευματικὴ καλλιέργεια καὶ τὸ ἔργο τῆς
Morris Kline «Τὰ μαθηματικά στὸ Δυτικὸ Πολιτισμό», Ι. Ρ. Πανέρη 341

ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

α' ποίηση

Σελ.

Τὸ μεθυσμένο καράβι, Arthur Rimbaud /μετάφρ.
Σ.Γ.Γ. Παναγιωτάτου 70

Τοῦτο τὸ φθινόπωρο, Δημ. Ι. Καραμβάλη 73

Ἡ μικρὴ ἐγγονή κι' ὁ παππούς - Δυὸ εὐτυχισμένες ἡμέρες ἑνὸς φοιτητῆ - Ἔγκλειστος,
Σαράντου Παυλέα 78

Θάλασσα τῆς εἰρήνης, Γιάννη Ἀνδρικόπουλου 79

Τὰ πράσινα φύλλα τοῦ καλοκαιριοῦ - Ἀντίσταση, Ὁοση καὶ λάμψη, Ἀλεξ. Μυριαλλῆ 80

Ἀναπολῶντας Καβάφη καὶ ρεμβάζοντας, Μιλτ. Μαλακάση 81

Πασκίζεις, Νήκιου Β. Λαδᾶ 85

Ἰδιαιτερότητα, Παναγ. Τσιμπιδάκη 86

Εἰκόνες, Ἄννα Μπουρατζῆ - Θῶδα 89

Κακὸ μεγάλο - Ἐδῶ, Σπύρου Κοκκινάκη 99

Ἀπ' τὰ τόσα τὰ κατάρτια - Ἡ μοναχικὴ Ἰτιά - Βραδυὰ στὸ λόφο - Περνοῦν τὰ χρόνια
Μιχαῖ Ἐμινέσκου / μετάφρ. Λάμπρου Ζιώγα 105

Ἡ μάνα τοῦ ἔχθρου, Δημοσθ. Γ. Κόκκινου 220

Χριστούγεννα, Κίτσιου Γ. Ἀνυφαντῆ 221

Θρηῖνος γιὰ τὸ Σάντσεθ Μεχίας, Φερδ. Γκαρθία Λόρκα / μετ. Σ.Γ.Γ. Παναγιωτάτου 327

Ἄλλο δρόμο δὲν ἔχεις, Μάνθου Σκαριώτη 236

Edith Almera - Ὑπάρχει κάτι - Ἄραγε ζεῖς; - Γαρίφαλο - Γκάγκστερ - Περίπατος -
Σπολλάτι - Ροβινσώνας, Ὁρχάν Βελῆ / μετ. Κώστα Τσιλιμαντοῦ 327

Νησί, Yoksel Pazarkaya / μετάφρ, Κώστα Τσιλιμαντοῦ 327

Ποῦ τὰ βρῆκες; Ἐλένη Izzet Yosufogly / μετάφρ. Κώστα Τσιλιμαντοῦ 240

Νερό, ὁμίχλη καὶ ἀπόσταση - Δελφικὴ Δρόσος Ἀμαλία Δ. Κόκκινου 249

Τυμφαῖος ἀετός, Φωκ. Ι. Καφάλη 257

Περίμενε, Νίκου Σπάνια 257

Τὸ μέλλον, Νίκου Ι. Μουζάκη 351

Στὸ σταθμὸ τῆς Κοπεγχάγης, Νίκου Ι. Μουζάκη 357

«Ἡ ἀφιέρωση», Ἀλεξ. Μυριαλλῆ 372

Ἰπῆρξα ποιητῆς, André Jean Paraschi 377

Ποῖός εἶμαι; Dietrich Bonhoeffer / μετάφρ. Θύμιου Παπαχρήστου 378

Συνειδήσεις, Νίκου Σπάνια 389

Τὰ πάντα χωρεῖ καὶ οὐδὲν μένει ... Γιώργου Παπαστάμου 390

Ἐπίγραμμα, Ἀντ. Χρ. Περδικούλη, ... 396

Όνειρο - Γιορτή - Έπιτύμβιο - Γιατί - Άλλοῦ εἶναι ὁ πόνος - Φεστιβάλ	
- Ἐπισκέπτης - Ποίημα μὲ τσιμπιδάκι - Ὁ Μαχμοῦτ - Ποίημα μὲ τρύπες - Ὁρχάν	
Βελή/ μετάφρ. Κ. Τσιλιμαντοῦ	397
Κούνια πού σέ κούναγε - Περπατᾶς μὲ δεκάδες ἄλλους - Ἡ ταχύτατή σου ἐξέλιξη	
Κώστας Γ. Μίσσιος	400
Ἀποκάλυψις τῶν υἱῶν, Δ.Κ. Τσινικόπουλος	401
«Ὡδὴ στὴ γυναίκα μου», Πάνου Δ. Τζιόβας	401
Ἀπόστολος Ἰάκωβος, Νίκου Α. Τέντα	404
Εἰς μονὴν ἀνακαινισμένην εἰσῆλθα, Ἀλεξ. Μυριαλλῆ	405
Στοὺς Νεκροὺς τῆς Πίνδου, Γιάννη Ἀνδρικόπουλον	448
Γλυκύ μου Ἔαρ, Νίκου Τέντα	477
Ἀκινήσια στὶς ράγες, Ἀγγελικῆς Τσίμα	509
Ἐσὺ μιὰ φλόγα καὶ ἴω ἓνα κερί, Εὗς Παπαδήμα	518
Δοξαστικὸ τοῦ Στέργιου Δημοῦλη, Ν.Β. Τυπάλδου	519
Μεσονυχτιάτικο Ἐλεγεῖο, Ἀντῶνη Γιαννόπουλον	519
Ἀπ' τὴ μάνα γιὰ τὸ παιδί, Ἰωάννας Δ. Κόκκινου	520
Ἐσπερινὸς τῆς Ὁρμυλίας, Ἀλεξ. Μυριαλλῆ	524
Προσευχὴ γιὰ τὴ φωλιά, GABRIELLA MISTRAL, μετάφρ. Δημήτρη Τσινικόπουλου	528

β' Πεζογραφία

	Σελ.
Στὴ θεία λειτουργία, Ἄνθη Βέργη	74
Ἔλεγος, Σαῖτ Φαῖκ, μετάφρ. Κ. Τσιλιμαντοῦ	87
Ὁ τρελλός, Μίλιας Ροζίδη	100
Τὸ κορίτσι τοῦ διπλανοῦ διαμερίσματος, Δημ. Χρ. Μποσινάκη	224
Παράλληλες ἱστορίες, Στ. Ντόμαλη	231
Ἡ σπηλιὰ τοῦ Κύκλωπα, Ν. Ζήση	232
Ὁ Τσεερκέζος, Π.Μ. Σωτήρχου	251
Περίπατος ἀνὰ τοὺς εὐκλεεῖς αἰῶνες τοῦ Βυζαντίου, Κωνστ. Ι. Φωτόπουλου	259
Τὸ τραγούδι τῆς ἀνάμνησης, Μιχ. Σαντοβεάνου / μετάφρ. Μαρίας Μαρινέσκου Χύμου ..	391
Μπάρμπα Ἄνθιμος, Σαῖτ Φαῖκ / μετάφρ. Κ. Τσιλιμαντοῦ	402
Ἡ Αἴγυπτος, Γιάννη Γ, Μουγογιάννη	407
Τὸ σύμβολο, Στέλιου Ντόμαλη	410
Μικρὸν ἐγκώμιον γιὰ τὴν ταπεινοφροσύνην, Π.Μ. Σωτήρχου	510
Ἡ καρδιά ἢ ἄγρυπνη καὶ σπαραγμένη, Γιώργου Παπαστάμου	515
Ἀπὸ τὴν Κέρκυρα στὴ Δωδώνη, Μανῶλη Μακράκη, ...	522
Νταῆ Ἰμπραήμ Γκέκας τι ἔγινε ἡ πατρίδα, Ἡλία Λεφούση	525

γ' δοκίμια

	Σελ.
Ἡ ποίηση καὶ ἡ λογικὴ, Γιάννη Κυριακάκου	82
Ἡ θρησκευτικὴ ἐκδήλωση τοῦ Is. Newton, Δ.Κ. Τσινικόπουλου	91
1989: Ἔτος Μιχαῖ Ἐμινέσκου, Λάμπρου Ζιώγα	103

‘Ο Έμινέσκου και ό έλλην. πολιτισμός, Μαρίας Μαρινέσκου-Χύμου	107
‘Η Γαλλική Έπανάσταση και ό Νοτιο-ανατολικός χώρος/ για τὰ 200 χρόνια/ ‘Ανδρέα Ράδου	109
Μίλαν Γκούντερα, Γ. Παπαστάμου	210
‘Ο έλληνοκεντρικός λόγος του Εύαγγ. ‘Αβέρωφ-Τοσίτσα, Νίκου Α. Τέντα	240, 379
Λυρικό άφιέρωμα σε γερμανικό περιοδικό με “Έλληνες και Γερμανούς ποιητές Εύάγγελου Δικητά	258
Τό Θέατρο στο Διεθνές Φεστιβάλ Πάτρας, Μαν. Πράτσια	264
Τραγούδια τής ξενιτιάς, Μαρία Μιχαήλ - Δέδε	270
‘Η άνοχη και ή μνήμη του Γ. Κοτζιούλα, Δημοσθ. Γ. Κόκκινου	372
‘Η Γεωργία στο Ματσούκι ‘Ιωαννίνων, Δημ. Γ. Καλούσιου	478
‘Ο μονισμός, ό ύλισμός και οι περιπέτειές του, Γ.Δ. Δέπου	489
‘Αναλυτική έργογραφία στο διηγηματικό έργο του ‘Αλεξάνδρου Μωραϊτίδη, Ροδάνθης Βαλερά - Κουνάβα	495
Δρυών κατακρήμνισης, Σ.Γ.Γ. Παναγιωτάτου	501
Τὰ πανηγύρια κι’ οι γιορτές ως έθνικό κεφάλαιο, Δημοσθ. Γ. Κόκκινου	506

Α Ρ Θ Ρ Α

	Σελ.
«‘Αλκωνίδες Λογοτεχνίας 1990», Δημοσθ. Κόκκινου	103
Προσπάθεια χωρίς ανταπόκριση, ‘Ανδρέα Ράδου	110
Μια προσπάθεια που μένει χωρίς ανταπόκριση, ‘Ανδρέα Ράδου	110
Τό Β’ Πανελλήνιο Έπιστημονικό Συνέδριο στην Κόνιτσα τὸ 1990, Μαρίας Μιχαήλ - Δέδε	410

Σ Η Μ Ε Ι Ω Μ Α Τ Α

	Σελ.
Πατριαρχικό όφφίκιο στον Δ. Κόκκινου, Λάμπρου Καραγιώργου	112
‘Η Χορωδία των ‘Ορθ. Χριστιανικών Ένώσεων, Θωμά Μπαϊρακτάρη	269
Τὰ Δεκάχρονα τής Μαιευτικής Πανεπιστημιακής Κλινικής, Δ. Κόκκινου	272
‘Ίδρυμα Κωφαλάων στην “Ηπειρο, Δ. Κόκκινου	273
Τιμητικές συνδρομές, «Η.Ε.»	274
Τό «Λαζάρειο» Πνευματικό Κέντρο στο Κουκούλι Ζαγορίου, Χρήστου Τσέτση	414
‘Εκδοτική Γνωστοποίηση, Γεώργιος Δημοσθένους Κόκκινος	414

Π Ε Ν Θ Η

	Σελ.
‘Αρσένης Γεροντικός, Δημοσθ. Κόκκινου	262
Του Δημοσθένη μας, Γιώργος Μ. Οικονόμου	433

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ

Διάλεξη για τὸν Κίμωννα Τζάλλα, Δ. Κόκκινου	112
Ἡ ἑλλην. Λογοτεχνία τοῦ Εἰκοστοῦ Αἰῶνα, «Η.Ε.»	113
Νέα ἔκδοση τοῦ περιοδικοῦ «Μωριάς», «Η.Ε.»	114
Τὸ περιοδικὸ «Ἡπειρωτικὴ Ἔστια», Γιάννη Ἀνδρικόπουλου	114
Ἡπειρωτικὴ Στέγη Γραμμάτων καὶ Τεχνῶν / ὁμίλιες γιὰ τοὺς Βασίλη Μάκη, Φρίξο Τζιόβα, Γιάννη Νικολαΐδη - Διάλεξη Ἑρμ. Φωτιάδου/ «Η.Ε.»	274
Ἡ Χορωδία τῶν Ὁρθ. Χρ. Ἐνώσεων, Δ. Κόκκινου	276
Δυὸ Ἐπιστημονικὰ Συνέδρια στὴν Ἄρτα, Δ. Κόκκινου	276
Τιμὴ στὸ Στέφανο Ἰωαννίδη, Δ. Κόκκινου	277

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΕΣ

Ἑρρ. Χατζηανέστη: «Εὐριπίδης, Ἑλένη, Εἰσαγωγή-Μετάφραση-Σχόλια» Ε.Ν. Πλατῆ	116
Δημ. Δ. Μούκανου: Ὀντολογικὴ θεώρηση τῆς ἀρχῆς τῆς Ἀρμοσδιοριστίας τοῦ Werner Heisenberg, Ἰωάνν. Ρ. Πανέρη	116
Ἄθαν. Ι. Ἀντωνίου: «Δωδώνη-Συμβολὴ στὴν ἀνοικοδόμηση κτισμάτων τοῦ ἱεροῦ τῆς Δωδώνης», Πέτρος Φιλ. Ἀγγέλου	117
Βασίλη Κραψίτη: «Οἱ Ἀρβανίτες», Ναπολ. Στ. Δοκανάρη	119
Ζάχου Ξηροτύρη: Ἔθιμα καὶ δοξασίες τοῦ λαοῦ μας, Ναπ. Στ. Δοκανάρη	120
Βασίλη Καράμπαλη: «Ἡ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο ἐνὸς γιατροῦ στὴν περιθαλψὴ τῶν ἀγροτῶν», Ναπολ. Στ. Δοκανάρη	120
Μαργαρίτας Φρονιμάδη-Ματάση: «Θωπεία», Γ.Δ. Κόκκινου	121
Λέτας Κουτσοχέρα: «Τοπία ρέοντα», Γ.Δ. Κόκκινου	121
Τάσου Κανάτση: «Κρόσια καὶ ξέφωτα» Δ.Γ. Κόκκινου	122
Τηλέμαχου Τσελεπίδη: «Βορινὴ καταιγίδα», Δ.Γ. Κόκκινου	122
Γιάννη Καραλῆ: «Ἱερουσαλήμ - Ἱερουσαλήμ», Δ.Γ. Κόκκινου	123
Τηλέμαχου Ἀλαβέρα: «Σ' εὐθεία γραμμὴ». Δ.Γ. Κόκκινου	123
Γιάννη Τζανῆ: «Σήμερον κρεμᾶται», Δ.Γ. Κόκκινου	124
Πέτρου Χάρη: «Στὸν ἀφρὸ καὶ στὰ ἔλατα», Ι.Γ. Θεοχάρη	124
Ἄναστ. Εὐθύμιου: «Ἡ Βούρμπιανη τῆς Ἡπείρου», Ι.Γ. Θεοχάρη	125
᾽Οθωνος Μ. Δέφνερ: «Ὁ Θύαμις», Δημ. Ι. Καράμπαλης	126
Νίκου Φ. Πρέκα: «Ἡ μουσικὴ τῶν ἰδεῶν», Τάκης Νατσούλης	126
Ἄνδρεια Ἀρτέμη: «Τελεσίγραφα χαμένων ἡμερῶν», Γιάννη Καραβίδα	127
Π.Μ. Σωτήρχου: «Διὰ τῶν οἰκτιρμῶν»	128
Κώστα Λάνταβου: «Νυχτόβιος συλλέκτης»	188
Γιωργῆ Κότσιρα: «Ἡ μυθολογία τῶν προσώπων»	129
Ὀρέστη Ἀλεξάκη: «Ὁ ληξίαρχος»	129
Βασ. Ἰ. Λαζανᾶ: «Τὰ ἀρχαῖα ἑλληνικὰ ἐπιτύμβια ἐπιγράμματα», Δ. Κόκκινου	278

Πάικου Νικολαΐδη - 'Ασιλάνη: «Οί τραγωδίες του Αίσχύλου», «Οί τραγωδίες του Σοφοκλή», «Κολούθου: «'Η άρπαγή τής 'Ελένης», Τριφοδώρου: «'Η άλωση τής Τροίας», Μουσαίου: «'Ηρώ και Λέανδρος» Κοϊντου του Συμυρναίου: «Τά μεθ' 'Ομηρον», Δ. Κόκκινου	278
Σαράντου Παυλέα: 'Η ποίηση του Σαρ. Παυλέα, Δ. Κόκκινου	279
Δημ. Δ. Λέου: «Πίσω στα σπήλαια», Δ. Κόκκινου	280
Γ. Δέπου: «Παράθυρο στη Φιλοσοφία», 'Ιάσ. Εύαγγέλου	281
'Ηλία Σιμόπουλου: «Ποίηση», Δ. Κόκκινου	416
Μαίρης Ι. Μπουσμπουρέλη: «'Η καρδιά τραγουδά για τὰ παιδιά», «Τραγουδι στο Μυστρά», «Στιγμές από τὸ χτες από τὸ σήμερα, Δ. Κόκκινου	417
Δανάης Παπαστράτου: «Διαδρομές στο χώρο και στο χρόνο», Δ. Κόκκινου	418
Μιχάλη Σταφυλά: «'Η πορεία μᾶς μεγάλης δημιουργίας», Δ. Κόκκινου	419
Πάνου Βοζίκη: «'Εραστής», Δ. Κόκκινου	420
Διον. Κουλεντιανού: «Βιολέτες και στιλέτα», Δ. Κόκκινου	420
Δημ. Τσινικόπουλου: «Σπαράγματα», Δ. Κόκκινου	421
Δημ. Γρ. Τσάκωνα: «'Η Σχολή Θεσσαλονίκης», 'Ελευθ. Ν. Πλατή	422
Μαν. Πράτσια: «'Ο αυξάνων Θεός», Τάσου 'Αναγνώστου	423
Νίκου Μπλέτα - Δούκαρη: «'Ο εκτελεσμένος», Δημ. Χρ. Σέττας	424
'Αλέκου Κουτσούκαλη: «'Ιστορία τής ελληνικής λογοτεχνίας από τήν άρχαιότητα μέχρι σήμερα»	424

ΤΕΧΝΟΚΡΙΤΙΚΑ

α' Θέατρο

	Σελ.
Τὸ Δημοτικὸ Περιφερειακὸ Θέατρο 'Ιωαννίνων, Δ. Κόκκινου	129
Θέατρο Τέχνης: Γ. Χαρισούλη: «Τὸ ἀτύχημα», Μαν. Πράτσιας	130
Οἱ παραστάσεις τοῦ Δημ. Περιφερ. Θεάτρου 'Ιωαννίνων, Δ. Κόκκινου	426
Θέατρο Σχήμα: Σ.Ε.Η.: 'Αριστοφάνη: «Πλοῦτος», Μαν. Πράτσιας	427
'Ανοικτὸ Θέατρο: 'Αριστοφάνη: «Βάτραχοι», Μαν. Πράτσιας	427

β' ἐκθέσεις

	Σελ.
'Η ἐκθεση ζωγραφικῆς τοῦ Ἄρη Λιάκου, Δημοσθ. Κόκκινου	428
'Η ἐκθεση ζωγραφικῆς τοῦ Π. Λαρδᾶ, Δημοσθ. Κόκκινου	429

ΒΙΒΛΙΑ ΚΑΙ ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ ΠΟΥ ΛΑΒΑΜΕ

Σελίδες 134 - 137

ΔΙΑΦΟΡΑ

Προκήρυξη Διαγωνισμών

	Σελ.
Δελφικές 'Αμφικτυονίες 1990	131
Πνευματικής 'Εστίας Μοσχάτου	133
Ριζαρέιου 'Εκκλησιαστικής Σχολής	282

Οικονομικά - 'Αναπτυξιακά Θέματα

	Σελ.
'Ετήσια 'Εκθεση του Διοικητή τής Τράπεζας τής 'Ελλάδος	138
'Εκθεση του Διοικητή τής 'Εθνικής Τράπεζας	283
'Εκθεση του Διοικητή τής Ε.Τ.Β.Α.	285

ΔΑΦΝΗΔΕ

ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ ΓΑΛΑΚΤΟΣ ΗΠΕΙΡΟΥ

ΕΜΜΕΝΤΑΛ

ΓΡΑΒΙΕΡΑ

ΚΕΦΑΛΟΓΡΑΒΙΕΓΡΑ

ΦΕΤΑ

ΦΟΝΤΙΝΑ

ΝΟΠΙΟΙ ΤΥΡΟΙ

